

จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท
THE BUSINESS ETHICS IN THERAVĀDA BUDDHISM

นายศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

นายศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Business Ethics in Theravāda Buddhism

Sakchai Anantrechai

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(พระสุธีธรรมานวัตร)

.....กรรมการ

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ)

.....กรรมการ

(รศ. ดร. สมภาร พรหมทา)

.....กรรมการ

(รศ. ดร. วัชระ งามจิตรเจริญ)

.....กรรมการ

(ดร. วิเศษ แสงกาญจนวนิช)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ

ประธานกรรมการ

รศ.ดร. สมภาร พรหมทา

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

ผู้วิจัย : นายศักดิ์ชัย อนันต์ศรีชัย

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ, รศ. ดร., ป.ธ.๘, ศษ.บ., พธ.ม., พธ.ด.

: รศ. ดร. สมภาร พรหมทา, ป.ธ. ๘, อ.ด. (ปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

ปัจจุบัน ธุรกิจคือ พลังสำคัญในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่อารยธรรมมนุษย์ เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมโลกให้เจริญก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง แต่ในขณะเดียวกัน การมุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดของเหล่านักธุรกิจก็ได้สร้างปัญหาจำนวนมากเช่นเดียวกัน สามารถพบเห็นอย่างสม่ำเสมอไม่ว่าที่ใดๆบนโลก ไม่ว่าจะเป็นการเอารัดเอาเปรียบ การแข่งขันที่ปราศจากความเมตตาปราณี และการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ อย่างไม่รู้จบ จนก่อให้เกิดปัญหาแก่ผู้คน สังคมและสิ่งแวดล้อมจนยากที่จะเยียวยารักษา ทำให้นักวิชาการ นักการศาสนา และนักธุรกิจจำนวนหนึ่ง เห็นพ้องต้องกันว่า จำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจกระแสหลัก เพื่อให้ธุรกิจอำนวยประโยชน์และเกื้อกูลอารยธรรมมนุษย์ให้มากที่สุด แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องสร้างปัญหาน้อยที่สุดแก่สังคม พร้อมกับการสร้างความสุขแก่สถานที่ทำงาน โดยพยายามเสนอให้นำคุณค่าทางศาสนาและจิตวิญญาณ เข้ามาเป็นรากฐานของกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ กระบวนทัศน์ทางเลือกใหม่นี้จึงเริ่มเป็นที่แพร่หลาย และได้รับความนิยมมากขึ้น

งานวิจัยฉบับนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษา จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ผ่านการศึกษาและตีความคำสอนเกี่ยวกับการประกอบกิจการที่ถูกต้องดีงามเพื่อนำเสนอและสร้างองค์ความรู้ใหม่แก่จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท รวมทั้งเพื่อส่งเสริมการดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรมตามหลักการของพระพุทธศาสนา

สัมมาอาชีวะ หรือการดำเนินงานที่ปราศจากการเบียดเบียนใดๆ ทั้งทางกายและวาจา อันเป็นหนึ่งในมรรคมงคล ๘ คือแนวทางที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ให้แก่ผู้ประกอบการงานในพุทธกาล ผู้ที่มีวิถีชีวิตในโลกที่ยังเกี่ยวเนื่องกับการสร้างรายได้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือความพยายามค้นหาความหมายใหม่ของหลักการสัมมาอาชีวะ ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ในสังคัมภีร์กรรม ในบริบทร่วมสมัย เพื่อให้เข้ากับสังคมเทคโนโลยีในปัจจุบัน พร้อมกับการค้นหาแนวคิดสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาเป็นพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ ให้เป็นแนวทางหลักแก่นักธุรกิจสมัยใหม่ในการดำเนินธุรกิจที่เกื้อกูลทุกชีวิตในสังคม ประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจในโลกยุคใหม่ ได้แก่ แกนมนโนทัศน์ หรือระบบความเชื่อทางธุรกิจ จุดประสงค์ทางธุรกิจ หลักการดำเนินงาน และวัฒนธรรมองค์กร คำตอบต่อข้อสงสัยที่ว่า การบูรณาการศาสนาและธุรกิจเข้าไปด้วยกันจะอย่างไร ที่นักวิชาการและนักธุรกิจทั่วโลกกำลังค้นหาค้นอยู่ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการพัฒนาทฤษฎีสมัยใหม่ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ยังไม่มีผู้ค้นพบ แต่อยู่ใกล้ตัวมนุษย์ ซึ่งหยั่งรากลึกอยู่ในภูมิปัญญาตะวันออก และอยู่เคียงคู่อารยธรรมมนุษย์มาแสนนาน ที่เรียกว่า “พระพุทธศาสนา”

ท้ายที่สุด งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะยกตัวอย่างกรณีศึกษาของ ๓ องค์กร ที่ดำเนินธุรกิจภายใต้หลักการสัมมาอาชีวะ อย่าง สันติอโศก เครือข่าย FWBO และอภัยภูเบศร นำธุรกิจให้เจริญเติบโตไปพร้อมๆ กับการน้อมนำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นหลักในการบริหารดำเนินงาน สามารถที่จะสร้างเอกภาพให้แก่ชีวิตของผู้ทำงาน และสร้างเอกภาพให้แก่สังคมโลก ความสำเร็จของทั้งสามองค์กรแสดงให้เห็นว่า การดำเนินธุรกิจภายใต้แนวคิดของพระพุทธศาสนา ตามหลักการสัมมาอาชีวะเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้จริง และสะท้อนถึงความเป็นสากลของพุทธธรรม ที่ครอบคลุมทุกสรรพสิ่ง ไม่ยกเว้นแม้แต่โลกธุรกิจ ทั้งๆ ที่แต่ละองค์กร มีความแตกต่างกันในแง่การดำเนินธุรกิจ แต่มีความเหมือนกันที่แต่ละองค์กรมีการประยุกต์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มาใช้ในการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ วัฒนธรรม และสังคมของตน ในวิถิเฉพาะตน องค์กรทั้งสามได้พิสูจน์ให้เห็นว่าหลักการสัมมาอาชีวะเป็นจริยธรรมทางธุรกิจที่สร้างรายได้ และสร้างความเติบโตแก่องค์กรอย่างต่อเนื่องมั่นคง เป็นการสร้างธุรกิจอย่างยั่งยืน พร้อมๆ กับการสร้างประโยชน์แก่สังคม ตลอดจนเป็นการพัฒนาจิตใจ และเป็นมรรคาในการพัฒนาชีวิตของผู้ทำงานสู่จุดหมายสูงสุด ความสำเร็จขององค์กรทั้งสามแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนา และธุรกิจไม่ใช่อุดมการณ์ที่สวนทาง ไม่ใช่เส้นขนานที่ไม่บรรจบ แต่คือเส้นตรงเดียวกันที่ไม่สามารถแยกขาดจากกันได้

Dissertation Title : The Business Ethics in Theravāda Buddhism

Researcher : Mr. Sakchai Anantrechai

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee:

: Phramaha Somjin Sammāpaṇṇo, Pāli ix., M.A., Ph.D.

: Assoc. Prof. Dr. Somparn Promta, Pāli viii, Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : 4 April 2008

ABSTRACT

The business sector plays an important role in creating prosperity for mankind and moreover serves as a powerful driving force pushing the growth of the global society. However, the process through which businesses seek maximum benefits and profits causes many problems, which can be seen in every part of the world. People become selfish and engage themselves in ruthless competitions, with shareholders endlessly fighting to reap the highest benefits. Such behaviors have adverse impacts on mankind, society, and the environment which are difficult to cure. A group of distinguished academicians, religious experts, and business people have agreed that it is necessary to change the business paradigm so that businesses may render some benefits and support to mankind as a whole. At the same time, businesses should strive to create happiness for office workers as well as common laborers.

This distinguished group attempts to embed religious values and spirituality into the business paradigm, and fortunately this philosophy has become more widely adopted.

The purpose of this dissertation is to interpret the principles of Theravāda Buddhism in relation to ethical business practices, and to present a new body of knowledge for the creation of such business practices. The research is furthermore aimed at promoting business conduct in compliance with the principles of Buddhism.

Right Livelihood is the way of conducting profitable business operations free from intrusion upon others, either physically or verbally, and can be regarded as part of the Noble Eightfold Path which Lord Buddha laid out for everybody. This dissertation attempts to search for new meanings of Right Livelihood, which the Lord Buddha originally gave to people living in the agro-society of the times, and to apply it to the contemporary context of the modern techno-society. Simultaneously, this dissertation means to search for significant Buddhist concepts to develop a paradigm for conducting business, in the hopes of serving as a guide for modern businessmen to carry out their profession in a manner which is friendly to all living beings. A core assumption of this dissertation is that there are four fundamental components necessary for doing business in the modern world, namely : the business core ideology, the business objectives, the business conducts, and organization culture. The answer to the question ‘How will academicians and businessmen from every corner of the world unite religion and business?’ does not depend on developing new theories according to scientific principles which have yet to be discovered. Rather, the answer is already near to human beings who are spiritually attuned, and is deeply rooted in Eastern intelligence. The answer, which has been available to all humanity for a long time, is called “Buddhism”.

This dissertation will explore case studies of three different organizations which operate their businesses according to the principle of Right Livelihood. These organizations are Santi-Asoke, FWBO Network, and Abhaibhubejhr. Each has achieved business growth by applying Lord Buddha’s teachings to their operations. All three organizations are able to create unity among their employees and also in the global society. The success of these three organizations illustrates that business operations in accordance with Right Livelihood and Buddhist teachings practical; it also reflects the international acceptance of Buddhist belief, a belief which can be applied to all living things and systems, including the world of business. What Santi-Asoke, FWBO Networks, and Abhaibhubejhr have in common is the application of Buddhist teachings to their business operations. Each organization applies these in distinct ways that are suitable to its individual business environment, culture, and working arrangements. The three organizations prove that Right Livelihood is a business value which can generate revenues and create secured continuous growth. Behavior in accordance with Right Livelihood helps to establish sustainable growth for businesses and at the same time creates benefits to society, which

in turns improves the spirits and mentality of the working people. It is, therefore, a path for helping the working people realize their ultimate goal in life. The success of these three organizations illustrates that Buddhism and business do not have to be opposite paths, or parallel lines that never connect. Rather, Buddhism and business can proceed along the same course and unite to bring peace and prosperity to society and the people.

กิตติกรรมประกาศ

ขอน้อมถวายความสำเร็จในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็น “พุทธบูชา” แด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระผู้ทรงวางหลักการอันสากล ครอบคลุมทุกสรรพสิ่ง เป็นอริยศาสตร์ อันเป็นรากฐานในการพัฒนาแนวคิดและองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองอย่างยั่งยืนแก่อารยธรรมมนุษย์ที่แท้จริง

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะสำเร็จลุล่วงด้วยดีไม่ได้ หากปราศจากความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเกื้อกูล จากหลากหลายกัลยาณบุคคล ในหลากหลายภาคส่วน

เริ่มต้นจาก ขอกราบขอบพระคุณพระครูใบฎีกาสนั่น ทยรฤโภ ผู้จุดประกายหัวข้อวิทยานิพนธ์ พร้อมให้ความช่วยเหลือต่างๆ ด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณ รศ. ดร. พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่มีส่วนสำคัญในการประสิทธิ์ประสาทองค์ความรู้ พร้อมให้คำแนะนำ รศ.ดร. สมภาร พรหมทา กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่มีส่วนสำคัญในการประสิทธิ์ประสาทวิธีคิด และคือพลังสำคัญที่ผลักดันให้ผู้วิจัยสามารถพัฒนาเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น อีกทั้ง คอยให้กำลังใจ และคำแนะนำอันมีค่าเสมอมา ด้วยความเมตตา

ขอกราบขอบพระคุณ ประธานกรรมการควบคุมสอบ พระสุธีธรรมานุวัตร รวมถึงกรรมการคุมสอบทุกท่าน ได้แก่ รศ. ดร. วัชระ งามจิตรเจริญ และ ดร. วิเศษ แสงกาญจนวนิช ที่ชี้แนะข้อบกพร่อง และให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ ทำให้เนื้อหาสาระของวิทยานิพนธ์มีคุณภาพยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ที่คอยตอบข้อซักถามและให้คำปรึกษา ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตทั้งหลายที่คอยให้กำลังใจ คอยช่วยเหลือค้นคว้าข้อมูล และอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ด้วยดีตลอดมา ประกอบด้วยคุณนนทพล โรจนโกศล อาจารย์มนตรี สืบด้วง คุณศศิวรรณ กำลังสินเสริม และเพื่อนๆ อีกจำนวนมาก

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณนักคิดและนักเขียนทุกท่านที่มีรายชื่อในบรรณานุกรมท้ายเล่ม ที่ล้วนมีส่วนก่อให้เกิดเนื้อหาและแนวคิดต่างๆ ในผลงานชิ้นนี้

คุณงามความดีอันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ที่เกิดจากการทุ่มเทร่างกายและแรงใจอย่างเต็มสติปัญญาและความสามารถ ขอมอบเป็นการตอบแทนแด่คุณบิดามารดา ครู อาจารย์ทุกท่าน ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะก่อประโยชน์แก่สาธารณชน และแก่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ใดในการศึกษา ถ้ามีข้อผิดพลาดประการใด ขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้

นายศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย

๔ เมษายน ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	๗
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	๗
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย	๖
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๔
๑.๘ ขอบเขตในการวิจัย	๑๘
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๙
บทที่ ๒ ความสำคัญของพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ	๒๐
๒.๑ กระบวนทัศน์แห่งความแปลกแยกของตะวันตก	๒๐
๒.๑.๑ กระบวนทัศน์แบบแยกส่วน	๒๑
๒.๑.๒ กระบวนทัศน์ทางธุรกิจแบบเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง	๒๔
๒.๑.๓ ความหมายของงาน	๒๗

๒.๑.๔ ปัญหาของกระบวนทัศน์แบบแปลกแยก	๒๘
๑. วิกฤติในตัวมนุษย์	๒๙
๒. วิกฤติในสังคม	๓๒
๓. วิกฤติในโลก	๓๔
๒.๒ กระแสการเรียกร้องต่อกระบวนทัศน์ใหม่	๓๘
๒.๒.๑. กลุ่มกระบวนทัศน์แบบองค์รวม	๓๘
๒.๒.๒ กลุ่มการบริหารด้วยคุณค่าทางศาสนา	๓๙
๒.๒.๓. กลุ่มนักเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อม	๔๐
๒.๓ กระบวนทัศน์แห่งเอกภาพ	๔๑
๒.๓.๑ พุทธกระบวนทัศน์ต่อการทำงาน	๔๘
๑. ความหมายและลักษณะของสัมมาอาชีพะ	๔๘
๒. งานคือเอกภาพแห่งชีวิต : ก้าวเข้าสู่ปัญญา	๕๒
๓. ความหมายของงาน	๕๔
๒.๔ บริษัทสัมมาชีพ	๕๖
๒.๔.๑ จากสัมมาอาชีพสู่บริษัทสัมมาชีพ	๕๖
๒.๔.๒ ลักษณะของบริษัทสัมมาชีพ	๕๗
ก. เป็นบริษัทที่มีชีวิต	๕๗
ข. เป็นบริษัทแห่งเอกภาพ	๕๘
ค. เป็นบริษัทที่ยึดถือผลรวมของทั้งระบบเป็นศูนย์กลาง	๕๙
ง. เป็นบริษัทแห่งความยืดหยุ่น	๕๙
๒.๕ บทเปรียบเทียบระหว่างบริษัทเศรษฐกิจและบริษัทสัมมาชีพ	๖๐

บทที่ ๓ โครงสร้างหลักของบริษัทสัมมาชีพ	๖๓
๓.๑ ระบบความเชื่อหรือแก่นมโนทัศน์ทางธุรกิจ	๖๓
๓.๑.๑ ความสมดุลในลักษณะแบบทางสายกลาง	๖๔
๓.๑.๒ ผลตอบแทนทางการเงินเป็นเพียงมรรคา ไม่ใช่จุดหมาย	๖๕
๓.๑.๓ จิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและสังคม	๗๐
๓.๒ จุดหมายทางธุรกิจ	๗๓
๓.๓ การดำเนินงาน	๘๐
๓.๓.๑ ห้าจริยธรรมของบริษัทสัมมาชีพ	๘๑
ก. การส่งเสริมชีวิต	๘๒
ข. การเคารพในทรัพย์สินผู้อื่น	๘๓
ค. การไม่ล่วงละเมิดทางเพศ	๘๕
ง. ความซื่อสัตย์	๘๖
จ. ส่งเสริมการตระหนักรู้	๘๗
๓.๔ วัฒนธรรมองค์กรแห่งบริษัทสัมมาชีพ	๘๘
๓.๔.๑ วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัวและเป็นชุมชน	๘๙
๓.๔.๒ วัฒนธรรมแห่งการให้	๙๓
๓.๔.๓ วัฒนธรรมแห่งสติ	๙๖
๓.๔.๔ วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้	๑๐๐
บทที่ ๔ เรื่องราวความสำเร็จของกรณีศึกษาบริษัทสัมมาชีพ	๑๐๔
๔.๑ สันติอโศก	๑๐๔
๔.๑.๑ พัฒนาการของสันติอโศก	๑๐๔
๔.๑.๒ ระบบความเชื่อ หรือคุณค่าทางธุรกิจ	๑๐๘
ก. งานคือเอกภาพแห่งชีวิต	๑๐๘

ข. คุณค่าทางธุรกิจในระบบบุญนิยม	๑๑๐
๔.๑.๓ จุดประสงค์ทางธุรกิจ	๑๑๒
๔.๑.๔ การดำเนินธุรกิจ	๑๑๕
ก. หลักการสัมมาอาชีพะ	๑๑๕
ข. หลักการสาธารณโภคี	๑๑๖
ค. หลักการบุญนิยม	๑๑๖
ง. ศีลและการดำเนินงาน	๑๑๘
๑. การส่งเสริมชีวิต	๑๑๙
๒. การเคารพในทรัพย์สินผู้อื่น	๑๒๐
๓. การไม่ล่วงละเมิดทางเพศ	๑๒๑
๔. ความซื่อสัตย์	๑๒๑
๕. การส่งเสริมความตระหนักรู้	๑๒๑
๔.๑.๕ วัฒนธรรมองค์กร	๑๒๒
ก. วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัวและเป็นชุมชน	๑๒๒
ข. วัฒนธรรมแห่งการให้	๑๒๔
ค. วัฒนธรรมแห่งสติ	๑๒๖
ง. วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้	๑๒๘
๔.๑.๖ ผลการดำเนินงาน	๑๒๙
๔.๒ เดอะเฟรนด์ออฟเดอะเวสต์เทิร์นบูดิสต์ออร์เคอร์	๑๓๒
๔.๒.๑ พัฒนาการ	๑๓๒
๔.๒.๒ ระบบความเชื่อทางธุรกิจ	๑๓๖
ก. งานคือเอกภาพแห่งชีวิต	๑๓๖
ข. เงินคือมรรคาสู่จุดหมาย	๑๓๘
๔.๒.๓ วัตถุประสงค์ทางธุรกิจ	๑๓๙

๔.๒.๔ การดำเนินงาน	๑๔๒
ก. ศีลและสัมมาอาชีวะ	๑๔๒
ข. การส่งเสริมชีวิต	๑๔๔
ค. ความซื่อสัตย์	๑๔๖
๔.๒.๕ วัฒนธรรมองค์กร	๑๔๗
ก. วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัวและเป็นชุมชน	๑๔๗
ข. วัฒนธรรมแห่งการให้	๑๕๐
ค. วัฒนธรรมแห่งสติ	๑๕๒
ง. วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้	๑๕๓
๔.๓ มุลินิจิเจ้าพระยาอภัยภูเบศร	๑๕๕
๔.๓.๑ พัฒนาการของสมุนไพรอภัยภูเบศร	๑๕๕
๔.๓.๒ ระบบความเชื่อทางธุรกิจ	๑๕๗
ก. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง	๑๕๗
ข. จิตสำนึกเพื่อสังคมและผู้อื่น	๑๖๐
ค. เงินเป็นมรรคาสู่จุดหมาย	๑๖๒
๔.๓.๓ จุดประสงค์ทางธุรกิจ	๑๖๒
๔.๓.๔ การดำเนินงาน	๑๖๔
ก. การส่งเสริมชีวิต	๑๖๔
ข. ความซื่อสัตย์	๑๖๕
๔.๓.๕ วัฒนธรรมองค์กร	๑๖๗
ก. วัฒนธรรมแห่งความเป็นชุมชน	๑๖๗
ข. วัฒนธรรมแห่งการให้	๑๖๙
ค. วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้	๑๗๑

บทที่ ๕ บทสรุป	๑๓๓
๕.๑ จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ	๑๓๓
๕.๑.๑ ความหมายของงาน	๑๓๔
๕.๑.๒ ระบบความเชื่อทางธุรกิจ	๑๓๖
๕.๑.๓ วัตถุประสงค์ทางธุรกิจ	๑๓๘
๕.๑.๔ การดำเนินงาน	๑๔๑
๕.๑.๕ วัฒนธรรมองค์กร	๑๔๓
๕.๑.๖ สัมมาอาชีวะ : จริยศาสตร์แห่งความยืดหยุ่น	๑๕๐
๕.๒ คุณค่าของการดำเนินธุรกิจภายใต้จริยธรรมสัมมาอาชีวะ	๑๕๑
๕.๒.๑ ทางรอดของวิกฤติในปัจจุบัน	๑๕๑
๕.๒.๒ การสร้างธุรกิจแบบยั่งยืน	๑๕๓
๕.๓ สรุป	๑๕๕
๕.๔ ข้อเสนอแนะ	๑๕๖
๕.๔.๑ ข้อเสนอแนะทางปฏิบัติ	๑๕๖
๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะทางวิชาการ	๑๕๗
ภาคผนวก ก. ชีวิตประวัติสมณะโพธิรักษ์โดยสังเขป	๑๕๕
ภาคผนวก ข. ชีวิตประวัติท่านสังฆมรคิตโดยสังเขป	๒๐๑
ภาคผนวก ค. ประวัติความเป็นมาของอภัยภูเบศรโดยสังเขป	๒๐๓
บรรณานุกรม	๒๐๕
ประวัติผู้วิจัย	๒๑๕
สารบัญตาราง	๓
สารบัญแผนภูมิ	๓

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๑	ขั้นตอนการดำเนินวิจัย	๑๙
ตารางที่ ๒	บทเปรียบเทียบระหว่างบริษัทเศรษฐกิจและบริษัทสัมมาชีพ	๖๒
ตารางที่ ๓	โครงสร้างหลักของบริษัทสัมมาชีพ	๑๐๓

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ ๑	โครงสร้างการทำงานของชุมชนสันติอโศก	๑๐๖
แผนภูมิที่ ๒	โครงสร้างเครือข่ายขององค์กรบุญนิยม	๑๐๗
แผนภูมิที่ ๓	ผลประกอบการของบริษัทพลังบุญ	๑๓๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก- อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และไวยากรณ์ เรียงตามคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มฺ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มัชฌมปิณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสก (ภาษาไทย)
สํ.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
สํ.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค (ภาษาไทย)
สํ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	มหานิเทศ (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

ปกรณวิเสส

วิสุทฺธิ. (ไทย)	=	วิสุทฺธิมรรคปกรณ (ภาษาไทย)
-----------------	---	----------------------------

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.สี.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีสันขรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปิณฺณสุทฺธิ มุลปณณาสกัอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ข.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรรถกถา (ภาษาไทย)

พระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม ชื่อ หน้า เช่น อญ.นกก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึง สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จักกนิบาต เล่ม ๒๒ ชื่อ ๔๐ หน้า ๓๒๖ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถกถาภาษาไทย ในกรณีเลข ๓ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม ภาค หน้า เช่น อญ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๗-๘๑ หมายถึง มโนรปุรณิ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต อรรถกถาแปล เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ หน้า ๕๗-๘๑ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๔ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม ภาค ตอน หน้า เช่น ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๐ หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรรถกถา เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๑ หน้า ๑๐ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิสุทฺธิมรรคปกรณ จะแจ้งชื่อ หน้า เช่น วิสุทฺธิ. (ไทย) ๔๕๕/๗๔๔ หมายถึง วิสุทฺธิมรรคปกรณ ชื่อ ๔๕๕ หน้า ๗๔๔ ฉบับ ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตชนชั้นพ่อค้าจัดเป็นชนชั้นที่ไม่มีอำนาจ และไม่มีอิทธิพลใดๆในสังคม แต่เมื่อพ่อค้าได้พลิกบทบาทตนเองเป็นนักธุรกิจ ในศตวรรษที่ผ่านมา สถานะของนักธุรกิจได้ถูกยกให้สูงขึ้นเหนือกว่ากลุ่มชนใดๆ องค์กรธุรกิจได้ผงาดขึ้นมาจนมีอิทธิพลเหนือสถาบันต่างๆ และสามารถกำหนดวิถีชีวิตของผู้คนทั่วโลก ประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น แห่งสหรัฐอเมริกา ได้กล่าวไว้ก่อนการเสียชีวิตว่า “บริษัทได้ครองประเทศไปแล้ว อำนาจเงินสามารถจะมีอำนาจเหนือทุกสิ่งทุกอย่างไปอีกนาน”^๑ ความจริงข้อนี้ พิสูจน์ได้จากตึกสูงระฟ้าจำนวนมากที่ตั้งงามสง่าในเมืองต่างๆทั่วโลกในปัจจุบัน ล้วนเป็นอาคารสำนักงานขององค์กรธุรกิจทั้งสิ้น ซึ่งในอดีตสถาปัตยกรรมอันยิ่งใหญ่ ที่ตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมแก่อนุชนรุ่นหลังจะมีเพียงวัดวาอาราม อาคารทำการของรัฐ และพระราชวังเท่านั้น อีกทั้ง จะเห็นว่า ชื่อขององค์กรธุรกิจอย่างไม่ไครชอฟฟ์ โซนี่ ยูนิลีเวอร์ โคคาโคลา และแม็คโดนัลด์กลายเป็นชื่อติดปากของผู้คนสมัยใหม่ เพราะสินค้าจากบริษัทเหล่านี้ได้ถูกหลอมรวมเข้ากับวิถีชีวิตของพวกเขาจนไม่สามารถแยกขาดจากกันได้

คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่าธุรกิจสมัยใหม่ในปัจจุบัน คือ พลังสำคัญในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่อารยธรรมมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกัน การมุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดของนักธุรกิจจำนวนมากก็ได้สร้างปัญหาต่างๆทางสังคม ซึ่งพบเห็นอย่างสม่ำเสมอทั่วทุกมุมโลก ผลงานการวิจัยของ อมิทาย เอ็ดชไอโอ นี ศาสตราจารย์ทางสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยจอร์จ วอชิงตัน พบว่าระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๕ ราว ๒ ใน ๓ ของบริษัทยักษ์ใหญ่ ๕๐๐ แห่งของอเมริกา มีการกระทำที่ผิดกฎหมายในแบบใดแบบหนึ่งและในระดับต่างๆกัน^๒ บริษัทดาวัน คอรันนิง (Dow Corning) ได้นำซิลิโคนเพื่อเสริมทรวงอกออกจำหน่ายในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ท่ามกลางการ

^๑ เดวิด ซี คอร์เดน, *เมื่อบริษัทครองโลก*, แปลโดย อภิชัย พันธเสน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โครงการสรรพสาสน์, สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๕๕.

^๒ อ้างใน Saul W. Gellerman, “Why good managers make bad ethical choices”, *Harvard Business Review*, July-August 1986 : 85.

คัดค้านของพนักงานกลุ่มหนึ่งที่เห็นว่าผลิตภัณฑ์ยังไม่ปลอดภัยพอ จำเป็นต้องมีการทดสอบและพัฒนาต่อไป ทำให้สตรีจำนวนหนึ่งได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการใช้ผลิตภัณฑ์ซิลิโคนนี้^๓ ในทศวรรษที่ ๕๐ บริษัทในกึ่งกลางกล่าวหาว่าเอาเปรียบแรงงานในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยว่าจ้างโรงงานผลิตรองเท้าที่ให้ค่าแรงต่ำ และปฏิบัติต่อพนักงานอย่างไม่เป็นธรรม รวมทั้งไม่คำนึงถึงสวัสดิภาพใดๆของพนักงาน^๔ และในปลายทศวรรษเดียวกัน รัฐแมสซาชูเซต (Massachusetts) แห่งประเทศสหรัฐอเมริกาถูกวิจารณ์และโจมตีอย่างหนักจากวิธีการโฆษณาที่ไม่ซื่อตรงต่อสาธารณชน^๕ การดำเนินธุรกิจ在这种情况下ได้กลายเป็นวิถีปฏิบัติสากลในระบบการค้าเสรีทั่วทุกภูมิภาคของโลก โดยมีรากฐานจากกระบวนทัศน์แบบตะวันตก ที่มีทัศนะว่า หน้าที่หลักของการดำเนินธุรกิจคือการแสวงหากำไรสูงสุด อันเป็นอิทธิพลมาจากแนวความคิดหลักของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ที่ชื่อว่า มิลตัน ฟรายด์แมน (Milton Friedman) ที่ได้กล่าวว่า “หน้าที่หนึ่งเดียวของบริษัท คือการใช้ทรัพยากรของบริษัท และประกอบกิจกรรมที่เพิ่มผลกำไร ควบคู่ไปกับการอยู่ภายใต้กฎของการแข่งขัน”^๖

นักวิชาการ นักการศาสนา และนักธุรกิจจำนวนหนึ่งจึงเห็นพ้องต้องกันว่า จำเป็นต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจกระแสหลัก เพื่อให้ธุรกิจอำนวยประโยชน์และเกื้อกูลอารยธรรมมนุษย์มากที่สุด แต่สร้างปัญหาน้อยที่สุดแก่สังคม พร้อมกับการสร้างความสุขแก่สถานที่ทำงาน โดยพยายามเสนอให้นำคุณค่าทางศาสนาและจิตวิญญาณเข้ามาเป็นรากฐานของกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ กระบวนทัศน์ทางเลือกใหม่นี้จึงเริ่มเป็นที่แพร่หลาย และได้รับความนิยมมากขึ้น โดยเฉพาะในปลายศตวรรษที่ ๒๐ สังเกตได้จากจำนวนผลงานทางวิชาการที่เพิ่มมากขึ้น และจำนวนองค์กรที่นำกิจกรรมเกี่ยวกับจิตวิญญาณมาสู่สถานที่ทำงานมีจำนวนที่มากขึ้น

ในทางวิชาการ การประชุมประจำปีของสถาบันการจัดการ (Academy of Management) ในปี ค.ศ. ๑๙๙๘ ที่เมืองซานดิเอโก มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ ๕,๐๐๐ คน ประกอบด้วยอาจารย์ นักวิชาการ และนักธุรกิจจากทั่วโลก ได้มีการจัดหัวข้อการสัมมนาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของจิต

^๓ Joseph Weiss, **Business Ethics : A Stakeholder and Issues Management Approach**, 4th Edition, (Australia : Thomson South-Western, 2006), p. 244.

^๔ **Ibid.**, p.272.

^๕ Smith Quelch, **Ethics in Marketing**, (Sydney : Richard Irwin Inc., 1993), p. 626.

^๖ Milton Friedman, “The Social responsibility of business is to increase its profits”, in **Perspectives in Business Ethics**, International Edition, edited by Laura Pincus Hartman, (Singapore : Mc Graw Hill, 1998), p. 251.

วิญญาณและศาสนากับความเป็นผู้นำและการทำงานทั้งหมด ๗ หัวข้อ ซึ่ง ๖ ใน ๗ หัวข้อถือเป็นหัวข้อสำคัญของการประชุมในครั้งนี้ ถึงแม้ว่าเมื่อเทียบกับจำนวนหัวข้อการประชุมทั้งหมดที่มีอยู่ประมาณ ๕๐๐ หัวข้อ จะถือว่าเป็นจำนวนที่น้อย แต่เมื่อเทียบกับ ๕ ปีที่ผ่านมา การสัมมนาในหัวข้อจิตวิญญาณและการทำงานไม่เคยปรากฏมาก่อน นอกจากนั้น ในรายชื่อหนังสือที่ทางสถาบันการจัดการจัดทำให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุม มีหนังสือเกี่ยวกับจิตวิญญาณและการทำงานไม่น้อยกว่า ๗๒ เล่ม ซึ่ง ๕๔ เล่มได้รับการตีพิมพ์ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๙๒^๗ ในทศวรรษที่ ๙๐ บทความเกี่ยวกับจิตวิญญาณและการทำงานได้รับการตีพิมพ์มากขึ้น ทั้งในวารสารวิชาการ เช่น Journal of Business Ethics, Journal of Organizational Change Management, Journal of Management Inquiry, Strategic Management Journal และวารสารยอดนิยม อย่าง Business Week, Fortune, และ Wall Street Journal วารสารทางจิตวิญญาณและธุรกิจได้เริ่มก่อตัวขึ้นไม่น้อยกว่า ๒ ฉบับ คือ Spirit at Work และ Business Spirit ที่ท้ายที่สุด ได้มีการจัดการสอนวิชาเกี่ยวกับจิตวิญญาณและการดำเนินธุรกิจ รวมถึงการปฏิบัติสมาธิในมหาวิทยาลัยทางธุรกิจในประเทศสหรัฐอเมริกา เช่น มหาวิทยาลัยดีทรอยต์เมอร์ซี่และแชปแมน (University of Detroit Mercy and Chapman) และมหาวิทยาลัยซานตาคลารา (Santa Clara University)

ในทางปฏิบัติ ที่อเมริกาเหนือ บริษัทซีรอก (Xerox) และโมโตโรลา (Motorola) ได้นำเรื่องของจิตวิญญาณเข้ามาสู่องค์กร โดยการจัดอบรมการทำสมาธิแก่พนักงาน บริษัทเอ็กซอน (Exxon) ได้ผสมผสานเรื่องของจิตวิญญาณเข้ากับหลักสูตรอบรมการบริหาร และธนาคารแห่งมอนทรีออล (Bank of Montreal) ได้จัดทำเนื้อหาเกี่ยวกับจิตวิญญาณเพื่ออบรมพนักงานทุกระดับขององค์กรที่มีจำนวนถึง ๓๖,๐๐๐ คน^๘ นอกจากนั้น บริษัทหลายแห่งเริ่มจ้างบาทหลวง สาธุคุณ และนักบวชในศาสนาต่างๆ มาให้คำแนะนำแก่พนักงาน รวมทั้งชี้แนะ และทำหน้าที่เป็นครูแก่ผู้บริหารระดับสูงของบริษัท^๙

กระแสความนิยมนี้ ทำให้นักวิชาการจำนวนหนึ่งสนใจจะพัฒนาแนวทาง และสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อเป็นทางเลือกในการดำเนินธุรกิจในศตวรรษที่ ๒๑ แต่ดูเหมือนว่ายังไม่

^๗ Gerald Cavanagh, "Spirituality for managers : context and critique", **Journal of Organizational Management**, Vol. 12, Iss.3, (1999) : 187.

^๘ Fraya Wagner-Marsh, James Conley, "The fourth wave : the spiritually-based firm", **Journal of Organizational Change Management**, Vol. 12, No. 4, (1999) : 294-295.

^๙ Karen Cash, George Gray, "A framework for accommodating religion and spirituality in the workplace", **The Academy of Management Executive**, 14 (3), (Aug 2000) : 134.

ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะยังไม่มีแนวทางใดได้รับการยอมรับ และนำมาปฏิบัติอย่างแพร่หลาย อีกทั้ง นักธุรกิจจำนวนมาก อันเป็นกลุ่มนักธุรกิจกระแสหลัก ต่อต้านแนวความคิด การบูรณาการศาสนาเข้ากับการทำงาน โดยยึดติดทัศนคติว่าการนำศาสนาเข้ามาสู่การดำเนินธุรกิจ เป็นการเพิ่มต้นทุนให้แก่องค์กร ทำให้ผลประกอบการของบริษัทลดน้อยลง การดำเนินธุรกิจด้วย กระบวนทัศน์กระแสหลักนี้มีทัศนคติชัดเจนว่า เรื่องของจิตวิญญาณและศาสนาไม่สามารถนำมา ผสมผสานให้เข้ากับการประกอบธุรกิจได้ ทั้งสองสิ่งเป็นสิ่งที่แปลกแยก ไม่สามารถหล่อหลอมให้ เป็นหนึ่งเดียว การนำเรื่องของศาสนาเข้ามาในกิจกรรมทางธุรกิจจะทำให้ผลกำไรลดน้อยลง หรือ อาจจะทำให้องค์กรธุรกิจอยู่ไม่ได้ในระบบการแข่งขันเสรี แนวความคิดนี้ได้ก่อร่างเป็นกระบวน ทัศน์สากล อันแปรผันมาเป็นมาตรฐานในการดำเนินธุรกิจของนักธุรกิจทั่วโลก รวมถึงมีอิทธิพล อย่างสูงต่อการดำเนินธุรกิจในประเทศไทย นักธุรกิจไทยเกือบทั้งหมดในปัจจุบันมีความเห็นพ้อง กันว่า เรื่องของธรรมเป็นสิ่งตรงข้ามกับเรื่องของธุรกิจ พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับ สังคมโลก การเจริญในธรรมจำเป็นต้องละทิ้งหน้าที่การทำงานในสังคม ธรรมและทรัพย์สมบัติเป็น ศัตรูต่อกัน และความจริงที่ว่า ยังไม่มีนักวิชาการคนใดในโลกที่สามารถพัฒนาแนวทาง หรือ กระบวนทัศน์การดำเนินธุรกิจที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ยอมรับได้ในระดับสากล และยังไม่มียุทธศาสตร์ใดนำหลักการทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจอย่างแพร่หลาย ยิ่งเป็นข้อสนับสนุนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาและธุรกิจคือเส้นขนานที่บรรจบกันไม่ได้

สัมมาอาชีวะ หนึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในมรรคมีองค์ ๘ ว่าด้วยการ ประกอบการงานอย่างถูกต้อง คือแนวทางที่พระพุทธเจ้าได้วางไว้ให้แก่ผู้ประกอบอาชีพการงาน ใน พุทธกาล ผู้ที่มีวิถีชีวิตในโลกที่ยังเกี่ยวเนื่องกับการสร้างรายได้ และปฏิบัติตามหลักการแห่ง สัมมาอาชีวะจนสามารถพัฒนาตนบรรลุจุดหมายสูงสุดในชีวิต ได้มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก หลายท่าน ไม่ว่าจะเป็นอนาถปิณฑิกะเศรษฐี จิตตคหบดี หรือนางวิสาขา บุคคลตัวอย่างเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า ธรรมและการดำเนินธุรกิจไม่ใช่สิ่งแปลกแยก แต่คือเอกภาพแห่งชีวิต การ ผสมผสานจิตปัญญาเข้ากับการทำงานไม่ใช่สิ่งใหม่ อย่างที่คนสมัยใหม่ในโลกตะวันตกจำนวนมาก เข้าใจ แต่ได้ถูกกล่าวสอนไว้กว่า ๒,๕๐๐ ปีที่ผ่านมา เพียงแต่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาอย่างจริงจัง และ นำมาประยุกต์ให้เป็นกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจในโลกที่ไร้พรมแดนในปัจจุบัน สัมมาอาชีวะจัดเป็นศีลตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เมื่อการดำเนินธุรกิจปราศจากการ เบียดเบียนใดๆ การสร้างปัญหาแก่สังคมจากการดำเนินธุรกิจ ดังกรณีที่ยกตัวอย่างไว้ในข้างต้นคง ไม่ปรากฏ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือความพยายามในการค้นหาความหมายใหม่ของหลักการแห่ง สัมมาอาชีวะ ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ในสังคมกสิกรรม ในบริบทร่วมสมัย เพื่อให้เข้ากับสังคม แห่งเทคโนโลยีในปัจจุบัน พร้อมกับการค้นหาแนวคิดสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาให้เป็น

พุทธกระบวนทัศน์ อันเป็นกระบวนทัศน์ทางเลือกในการดำเนินธุรกิจ ให้เป็นแนวทางหลักแก่นักธุรกิจสมัยใหม่ในการดำเนินธุรกิจที่เกื้อกูลทุกชีวิตในสังคม และเป็นแนวทางในการตัดสินใจแก้ปัญหาทางธุรกิจอย่างถูกต้อง คำตอบต่อข้อสงสัยที่ว่า การบูรณาการศาสนาและธุรกิจเข้าไว้ด้วยกันจะอย่างไร ที่นักวิชาการและนักธุรกิจทั่วโลกกำลังค้นหากันอยู่ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการพัฒนาทฤษฎีสมัยใหม่ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ยังไม่มีผู้ค้นพบ แต่อยู่ที่จิตตวัตนุญ ซึ่งหยั่งรากลึกอยู่ในภูมิปัญญาตะวันออก และอยู่เคียงคู่อารยธรรมมนุษย์มาแสนนาน ที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา วิชานิพนธ์ฉบับนี้ไม่เพียงแสดงให้เห็นว่า ศาสนาและการทำงานสามารถผสมผสานและหล่อหลอมได้เป็นหนึ่งเดียว แต่ยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ที่ต้องมุ่งปฏิบัติและพัฒนาสู่ความสุคนิรันดร์ และเป็นกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจอันสำคัญในอนาคตเพื่อสร้างธุรกิจแบบยั่งยืน

๑.๒ วัดอุปประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษา “พุทธกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจ” (The Buddhist Paradigm of Business)

๑.๒.๒ เพื่อนำเสนอและสร้างองค์ความรู้ใหม่แก่จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ที่เป็นระบบสมบูรณ์ มีรายละเอียดและเหตุผลสนับสนุนในตัวเอง

๑.๒.๓. เพื่อนำเสนอแนวทางปฏิบัติทางจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทท่ามกลางระบบทุนนิยมสมัยใหม่ในปัจจุบัน และส่งเสริมการดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรมตามหลักการของพระพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ พระพุทธศาสนามีทัศนะต่อชีวิตการทำงานอย่างไร อะไรคือแนวทางที่ถูกต้องในการทำงาน และการทำงานมีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิดและหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาพัฒนาเป็นกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจในสังคมสมัยใหม่ได้อย่างไร

๑.๓.๒ พุทธกระบวนทัศน์ต่อจริยธรรมทางธุรกิจ สามารถนำมาปฏิบัติจริงท่ามกลางระบบทุนนิยมเสรีได้อย่างไร และสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันทางธุรกิจได้มากน้อยเพียงไร

๑.๔ ทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย

กรอบทฤษฎี (Theoretical Framework) ที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ปัญหา ประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา และแนวคิดทฤษฎีพุทธศาสตร์ประยุกต์ในสาขาพุทธจริยศาสตร์ และพุทธเศรษฐศาสตร์ ของผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการ และนักการศาสนาทั่วไป ดังต่อไปนี้

๑. ปฏิจ্ঞสมุปบาท หลักความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งจะเป็นอภิปรัชญาพื้นฐานในการพัฒนาพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ ที่ปฏิเสธการดำเนินธุรกิจแบบแยกส่วน โดยมีทัศนะว่าทุกกิจกรรมทางธุรกิจไม่ได้ดำเนินไปอย่างเอกเทศ ล้วนเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน และส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในห่วงโซ่ธุรกิจทุกคน

๒. สัมมาอาชีวะ เป็นกรอบหรือแนวทางหลักในการพิจารณาถึงความเหมาะสมของกิจกรรมทางธุรกิจใดๆ

๓. มัชฌิมาปฏิปทา หลักการแห่งทางสายกลางเป็นแนวทางหลักในการสร้างความสมดุลแก่การดำเนินธุรกิจแนวสัมมาชีพ กิจกรรมทางธุรกิจใดๆ ล้วนมีพื้นฐานการตัดสินใจจากการสร้างดุลยภาพแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในห่วงโซ่ธุรกิจทุกคน

๔. เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ หลักเศรษฐศาสตร์ที่ไม่ยึดถือประโยชน์สูงสุดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่มีรากฐานจากแนวคิดเศรษฐกิจแบบทางสายกลางที่คำนึงถึงสันติสุขของสังคมมากกว่าความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ คือระบบความคิดและตรรกะทางธุรกิจที่จะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนทัศน์ (Paradigm) หมายถึง แนวคิด ค่านิยม ความเข้าใจรับรู้ และการปฏิบัติร่วมกันของคนกลุ่มหนึ่ง ชุมชนหนึ่ง ที่ก่อตัวเป็นแบบแผนของทัศนะเฉพาะอย่างแบบหนึ่ง เกี่ยวกับความจริง ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดการตนเองของชุมชนนั้น

พุทธกระบวนทัศน์ (The Buddhist Paradigm) หมายถึง แนวคิด ค่านิยม ความเข้าใจรับรู้ต่อความจริงของธรรมชาติและชีวิตตามหลักการทางพระพุทธศาสนา อันเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ

จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ (Business Ethics) (บางทีจะเรียกสั้นๆว่า จริยศาสตร์ธุรกิจ) หมายถึง การศึกษาทางปรัชญา (Philosophical Studies) เพื่อแสวงหาหลักความคิดสำหรับใช้ตัดสินกิจกรรมทางธุรกิจว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องหรือไม่ สมควรกระทำหรือไม่สมควรกระทำเพียงไร โดยมีรากฐานการตัดสินมาจากหลักการทางศาสนา ทางปรัชญา และอื่นๆ ในจริยศาสตร์ธุรกิจ มีทฤษฎีได้หลายแบบ แต่ละแบบมีกรอบความคิดและเหตุผลสำหรับพิจารณาการดำเนินธุรกิจของตน (เช่นบางแบบถือว่าศีลธรรมจะต้องแยกออกไปจากการดำเนินธุรกิจ จะเอามาปะปนกันไม่ได้) จริยศาสตร์ธุรกิจของพระพุทธศาสนาเป็นทฤษฎีแบบหนึ่ง

บริษัทสัมมาชีพ (Right Livelihood Company) หมายถึง องค์กรธุรกิจที่ดำเนินธุรกิจภายใต้พุทธกระบวนทัศน์ บนพื้นฐานของหลักการสัมมาอาชีพะในพระพุทธศาสนา

จิตวิญญาณ (Spiritual) หมายถึง ความหมายของชีวิตในแง่ที่เป็นนามธรรมทั้งดงามสูงส่ง คำนี้เป็นคำกลางๆไม่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาใดๆโดยเฉพาะ

จิตปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความพยายามในการหาคำตอบให้กับความหมายของชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา หรือความรู้แจ้งแห่งชีวิต

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) คือผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือผู้ที่ได้รับประโยชน์ และผู้ที่ได้รับความเสียหายจากกิจกรรมทางธุรกิจหนึ่งๆ ประกอบด้วย ผู้ถือหุ้น พนักงาน ผู้บริโภค คู่ค้าทางธุรกิจต่างๆ ชุมชน สังคม รัฐบาล สิ่งแวดล้อม และกลุ่มบุคคลย่อยต่างๆ (Interest Groups)

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความ งานเขียน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพุทธจริยธรรมทางธุรกิจ ในระดับวิชาการแทบจะไม่พบเห็น ทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย การทบทวนเอกสาร และงานวิจัยในครั้งนี้กระทำเป็นส่วนๆ โดยครอบคลุมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพุทธกระบวนทัศน์และธุรกิจ พุทธจริยศาสตร์ทางธุรกิจ การบริหารเชิงพุทธ การบริหารแบบองค์รวม และงานวิชาการที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับกรณีศึกษาของสามองค์กร เป็นเรื่องๆ ที่ได้ถ่ายทอดไว้โดยพระภิกษุสงฆ์ ที่ได้เขียนไว้เป็นหนังสือจากประสบการณ์โดยตรงของนักธุรกิจ และบทความ รวมถึงตำราทางวิชาการจากนักวิชาการในหลากหลายสาขา

ในสังคมโลกร่วมสมัย พุทธกระบวนทัศน์และเศรษฐกิจเริ่มเป็นที่ตระหนัก เมื่ออี เอฟ ชูเมกเกอร์ (E.F. Schumacher) ได้บรรยายถึงเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ในหนังสือ จี๊วแต่แจ๊ว (Small is Beautiful) ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่าเป็นระบบเศรษฐกิจทางเลือกที่จะนำอารยธรรมมนุษย์ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ชูเมกเกอร์ได้ชี้ให้เห็นถึงอันตรายของระบบเศรษฐกิจกระแสหลักตามทฤษฎี

ตะวันตกที่มุ่งเน้นการบริโภค และการผลิตที่ไร้ขีดจำกัด ซึ่งนำไปสู่ปัญหาต่างๆในสังคมโลก ปัจจุบัน แต่เศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธ ที่มีรากฐานมาจากหลักการสัมมาอาชีวะ เป็นระบบเศรษฐกิจที่เน้นความเรียบง่าย และอหิงสา ที่ไม่มุ่งเน้นไปยังการสนองตอบค่านิยมมนุษย์ในการบริโภค จึงเรียกร้องการผลิตที่น้อยลง ในหนังสือ เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้อธิบายถึงลักษณะของระบบเศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นแบบแผน โดยชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของเศรษฐกิจศาสตร์แบบทางสายกลาง ที่มีรากฐานมาจากแนวคิดของหัวใจพระพุทธศาสนา คือการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมถึงการพิจารณาระบบเศรษฐกิจศาสตร์แบบองค์รวม ที่สอดคล้องต่อหลักความเข้าใจต่อธรรมชาติของมนุษย์ในพระพุทธศาสนา เป็นระบบเศรษฐกิจที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของมนุษย์อย่างแท้จริง อันเป็นลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากระบบเศรษฐกิจกระแสหลักที่พิจารณาสรรพสิ่งแบบแยกส่วน ในหนังสือ พุทธเศรษฐศาสตร์ ศาสตราจารย์ ดร. อภิชาติ พันธเสน อธิบายอย่างละเอียดถึงความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของพุทธเศรษฐศาสตร์ รวมถึง พุทธทัศนะต่อระบบเศรษฐกิจอย่างเป็นวิชาการ เริ่มตั้งแต่ กระบวนการผลิต ที่ประกอบด้วยทฤษฎีแรงงาน และทฤษฎีการผลิต กระบวนการบริโภค ที่ประกอบด้วยหลักการบริโภคแบบทางสายกลาง ไปจนถึงกระบวนการจัดจำหน่าย ที่ประกอบด้วย ทฤษฎีการกระจายผลผลิต ตลอดจนการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐศาสตร์สาขาอื่นๆ เช่น เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์ ในบทความทุนนิยมกับพุทธศาสนา ศาสตราจารย์ ปรีชา ช้างขวัญยืน ได้วิพากษ์วิจารณ์ระบบทุนนิยมในระบบเศรษฐกิจปัจจุบันที่มุ่งเน้นประโยชน์ตนและผลกำไรสูงสุดเป็นหลัก นำไปสู่การขาดความรับผิดชอบต่อสังคม และความไม่สอดคล้องต่อศีลธรรม บทความนี้คือพยายามในการหาจุดสมดุลระหว่างระบบทุนนิยมกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาว่าสมควรจะเป็นอย่างไร ระบบทุนนิยมที่สอดคล้องต่อหลักการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะอย่างไร

หลักการเศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธ ได้ถูกนำไปพัฒนาเป็นแนวคิดในงานวิจัยทางด้านพุทธจริยธรรมทางธุรกิจ บทความเรื่อง ธุรกิจกับพุทธจริยศาสตร์ เขียนเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๕๕ สุภาวดี นัมคณิสสรณ์ พยายามแสดงให้เห็นถึงพุทธจริยศาสตร์ต่อการบริโภค การแสวงหาทรัพย์และการแข่งขัน ตลอดจนแนวคิดในการแก้ปัญหาจริยธรรมทางธุรกิจทางด้านการผลิต การตลาด และผลกำไร ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง จริยธรรมธุรกิจ ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดประโยชน์นิยมกับแนวคิดพระพุทธศาสนา เขียนในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ คำพอง งามภักดิ์ พยายามแสดงให้เห็นว่าทั้งสองแนวคิดมีทัศนะใกล้เคียงกันคือ จริยธรรมธุรกิจเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้อง ทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค รวมถึงสังคมอันหมายถึงการรักษาสภาพแวดล้อม ประโยชน์นิยมมีทัศนะต่อการดำเนินธุรกิจว่า คือการสร้างสรรค์สิ่งบริโภค เพื่อให้เกิดความสุขสูงสุดแก่คนจำนวน

มากที่สุด ส่วนพระพุทธศาสนามีทัศนะต่อการดำเนินธุรกิจว่า คือการสร้างสรรค์สิ่งบริโภคนให้
เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตที่สะดวกสบายตามหลักการสัมมาอาชีวะและมัตตัญญูตา ใน
บทความ The Buddhist Perspective on Business Ethics : Experiential Exercises for Exploration
and Practice สตีเฟน กาวลด์ (Stephen Gould) แสดงให้เห็นว่าคุณธรรมของปัจเจกชนขึ้นอยู่กับ
ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของบุคคลนั้น จึงได้นำเสนอแบบฝึกหัดที่มีพื้นฐานจากแนวคิด
เรื่องสติและกรุณาของพระพุทธศาสนาหลายอัน เพื่อให้บุคคลตระหนักรู้ถึงการกระทำของตนเอง
อันประกอบไปด้วย หนึ่ง แบบฝึกหัดเพื่อความเข้าใจตนเอง ได้แก่ การเฝ้าดูความคิด ความรู้สึก และ
พฤติกรรมของตนเอง และสอง แบบฝึกหัดเพื่อพัฒนาเจตน์จำนงในจริยธรรมธุรกิจ ได้แก่ การระลึก
ว่าทุกคนคือญาติพี่น้อง การระลึกถึงความดีของผู้อื่น และการดำเนินตนเองมากกว่าผู้อื่น

แนวคิดการบริหารเชิงพุทธ คือ ความพยายามในการสานต่อหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์
เชิงพุทธให้เกิดเป็นรูปธรรมสามารถนำมาปฏิบัติได้จริงในระดับองค์กรธุรกิจ พระภิกษุสงฆ์และ
นักวิชาการพยายามประสานหลักธรรมให้เข้ากับการดำเนินธุรกิจสมัยใหม่ ใน การบริหารธุรกิจ
แบบพุทธ ท่านพุทธทาสพยายามแสดงให้เห็นว่า ชีวิตมนุษย์คือการค้า แต่เป็นธุรกิจทางจิตวิญญาณ
มากกว่าธุรกิจทางวัตถุ ดังนั้น จึงต้องใช้ปัญญาเป็นทุนในการสร้างกำไรที่มีบรมสุขเป็นจุดหมาย
และให้ตระหนักถึงหลักแห่งอิทัปปิจจตาของสรรพสิ่ง จึงไม่มุ่งแต่ประโยชน์ตน แต่คำนึงถึง
ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ใน พระพุทธศาสนากับโลกธุรกิจ พระพรหมคุณาภรณ์พยายามแสดง
ให้เห็นว่า ความสำเร็จทางธุรกิจ ไม่ใช่เพียงการตอบสนองต่อคันทหาของมนุษย์ แต่คือการสร้าง
ความสุขให้กับสังคม องค์กรธุรกิจมีหน้าที่ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้บรรลุสู่อิสรภาพ ๔
ด้าน คือ อิสรภาพทางกายภาพ อิสรภาพทางสังคม อิสรภาพทางอารมณ์และจิตใจ รวมถึงอิสรภาพ
ทางปัญญา ท่านได้เสนอแนวทาง ๓ ระดับสำหรับการประกอบกิจกรรมทางธุรกิจ คือ ๑) กิจกรรม
และผลิตผลไม่ควรเป็นอันตรายต่อชีวิตและสังคม ๒) เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมสังคม และ ๓) เป็น
กิจกรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ใน พุทธวิธีบริหาร พระธรรมโกศาจารย์
(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิบายว่า พุทธวิธีการบริหารต้องยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญ ผู้บริหาร
ต้องประพฤติธรรม และใช้ธรรมเป็นกรอบในการบริหาร พุทธวิธีบริหารต้องไม่เป็นทั้ง
อัตตาธิปไตย และโลกาธิปไตย ใน การบริหารวิถีพุทธ ดร. วรภัทร์ ภูเจริญ แสดงให้เห็นถึง
ประโยชน์ของหลักธรรมต่างๆ ในการบริหารจัดการ เช่น สังคหวัตถุ สติ ทาน สัมปยุตธรรม
ทศพิธราชธรรม และฆราวาสธรรม งานเขียนในลักษณะการใช้หลักธรรมเพื่อการดำเนินธุรกิจก็มี
พบเห็นในงานเขียนต่างประเทศ ในหนังสือ Zen of Business Administration โดยมาร์ค เลสเซอร์
(Marc Lesser) และ Zen at Work โดยเลอ เคย์ (Les Kaye) ผู้เขียนทั้งสองพยายามผสมผสาน
หลักธรรมของเซนเข้ากับการปฏิบัติงาน เพื่อสร้างวิธีการทำงานที่เปี่ยมด้วยความสุข และมีรากฐาน

จากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เช่นการเข้าใจถึงกฎแห่งการอิงอาศัยของสรรพสิ่ง และอนัตตา การพัฒนาคุณภาพจิตเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นรอบข้าง และเป็นการสร้างสภาวะสุขให้แก่ตน รวมถึงการพยายามทำให้วิถีชีวิตการทำงานเป็นวิถีในการปฏิบัติธรรม

งานวิจัย และบทความ ที่เกี่ยวเนื่องกับการบริหารเชิงพุทธ ในระดับวิชาการ ที่พบเห็นได้แก่ บทความเรื่อง Working in the Right Spirit : The Application of the Buddhist Right Livelihood in the Friends of the Western Buddhist Order และ Work as Dhamma Practice : Right Livelihood Cooperatives of the FWBO ของมาร์ติน บัวแมน (Martin Baumann) เป็นการอธิบายถึงการนำหลักการสัมมาอาชีพะมาประยุกต์ใช้ในโลกธุรกิจสมัยใหม่ ในประเทศอังกฤษ ของกลุ่มเฟรนด์ออฟเดอะเวสเทิร์นบูดดิสม์ทอว์เดอร์ จนประสบความสำเร็จอย่างสูงในยุโรป ที่มีผลประกอบการถึง ๕ ล้านปอนด์ในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ และมีเครือข่ายอยู่ทั่วโลก โดยดำเนินธุรกิจภายใต้หลักการทางพระพุทธศาสนา คือ ๑) ไม่ขัดกับหลักจริยธรรมแบบพุทธ ๒) ให้ผลตอบแทนแบบพอเพียงกับพนักงาน ๓) การทำงานเกื้อหนุนการปฏิบัติ ๔) ปันผลกำไรบางส่วนเป็นทาน ในงานวิจัย หลักการในการสร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า นวพร เรืองสกุล พยายามแสดงให้เห็นว่า วิธีการแผ่ขยายพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้ามีการวางแผน และเป็นไปตามขั้นตอนของศาสตร์แห่งการบริหารจัดการสมัยใหม่ โดยวิเคราะห์ให้เห็นว่าวิธีการจัดการต่างๆของพระพุทธเจ้าสอดคล้องกับทฤษฎีการบริหารของตะวันตกอย่างไร เริ่มตั้งแต่ การกำหนดวิสัยทัศน์ การวางแผนการตลาด การบริหารงานบุคคล การจัดองค์กร การกระจายอำนาจ และการเป็นผู้นำ เป็นบทวิเคราะห์การบริหารของพระพุทธเจ้าที่ละเอียด แต่ไม่ได้นำเสนอในกรอบของพระพุทธศาสนา เป็นบทวิเคราะห์ทฤษฎีบริหารตะวันตกที่ใช้พระพุทธเจ้าเป็นกรณีศึกษามากกว่างานวิจัยการบริหารเชิงพุทธที่เป็นระบบ และมีรากฐานจากกรอบทางพระพุทธศาสนา คืองานวิจัยเรื่อง พุทธธรรมกับความสำเร็จทางการตลาด รศ. ดร. สมดี หงส์ไพศาลวิวัฒน์ อธิบายว่า พุทธธรรมนำไปสู่ความสำเร็จทางการตลาด ภายใต้อุทธรูปวิธีการตลาดเพื่อสร้างสรรค์สังคม ที่มีหลักธรรมต่างๆเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ได้แก่ อิทธิบาท ๔ สัมปติสสธรรม สังคหวัตถุ ฌราวาสธรรม พลละ พรหมวิหาร ๔ อปริหานิยธรรม ทิณฐธัมมิกัตถประโยชน์ และธรรมรักษา อีกทั้ง ได้นำเสนอแนวทางในการนำหลักธรรมเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้จริงในการดำเนินธุรกิจด้วยการสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้อง การกำหนดเป้าหมายที่สอดคล้องต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต และวิธีการบริหารงานที่สอดคล้องกับหลักการในพระพุทธศาสนา ตลอดจนการสร้างแรงจูงใจให้นักธุรกิจสนใจ และนำแนวคิดทางพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารการตลาด โดยพยายามแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ต่างๆที่จะได้รับ

ใน ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีกลุ่มนักวิชาการทางบริหารธุรกิจจำนวนหนึ่งเรียกร้องให้มีการทบทวนกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจกันใหม่ มุ่งแสดงถึงผลเสียของการดำเนินธุรกิจ

ด้วยกระบวนการแบบแยกส่วน และนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการธุรกิจแบบองค์รวม ในหนังสือ ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่ มาร์กาเร็ต วีดเลย์ พยายามอธิบายให้นักธุรกิจเรียนรู้การดำเนินธุรกิจจากวิถีธรรมชาติ ที่ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งอยู่บนรากฐานของสัมพันธภาพระหว่างสิ่งมีชีวิตหน่วยย่อยต่างๆ การบริหารจัดการแบบแยกส่วน ที่ปฏิบัติต่อผู้ทำงานอย่างเครื่องจักรกล ไม่สามารถนำความสำเร็จมาสู่องค์กรธุรกิจที่แท้จริงได้ จำเป็นต้องเปลี่ยนกระบวนการจัดการผู้องค์รวมที่เข้าใจถึงสัมพันธภาพของหน่วยย่อยแห่งชีวิต ที่ได้รับการสนับสนุนจากทฤษฎีใหม่ทางชีววิทยา ทฤษฎีไร้ระเบียบ และ ควอนตัมฟิสิกส์ คริสโตเฟอร์ เมเยอร์ และสแตน เดวิส ได้กล่าวในลักษณะเดียวกัน ในหนังสือ ธุรกิจมีชีวิต ได้อธิบายว่า องค์กรธุรกิจสมัยใหม่จำเป็นต้องศึกษาจากวัฏจักรชีวิตในธรรมชาติที่มีการแปรเปลี่ยนตลอดเวลา องค์กรธุรกิจจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนอย่างสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ ไม่ใช่องค์กรที่มีลักษณะเป็นเครื่องจักรกลตายตัว เทียงแท่นั่นเอง โดยได้ศึกษาการดำเนินงานของสิ่งองค์กร ได้แก่ แคปิตอลวันไฟแนนเชียล หน่วยนาวิกโยธินแห่งสหรัฐอเมริกา บริติชปิโตรเลียม และบริษัทเทคโนโลยีชีวภาพแม็กซีเซน พร้อมแสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมองค์กรที่ปรับตัวได้นั้นทำงานอย่างไรในโลกแห่งความเป็นจริง และในขณะที่กฎแห่งวิวัฒนาการประกอบเข้ากับระบบเศรษฐกิจที่เชื่อมต่อกัน โลกธุรกิจจะกลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำนายได้ มีความผันผวน และปรับตัวอย่างต่อเนื่อง หรือ มีชีวิต ในหนังสือ ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร ริชาร์ด บาร์เรตพยายามเปลี่ยนอุปมาที่เหล่านักธุรกิจมององค์กรเป็นเครื่องจักร มาสู่การมององค์กรเป็นหน่วยที่มีชีวิต โดยแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของการเปลี่ยนย้ายคุณค่าที่กำลังเกิดขึ้นใหม่นี้ โน้มน้าวให้องค์กรธุรกิจปฏิบัติต่อพนักงานเหมือนสิ่งมีชีวิต ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของเครื่องจักร และเน้นบทบาทของวัฒนธรรมองค์กรในด้านผลิตภาพ ภาวะสร้างสรรค์ และนวัตกรรมของพนักงาน ให้ความสำคัญต่อความต้องการของพนักงานในด้านกายภาพ อารมณ์ จิตใจ และจิตวิญญาณ รวมถึงแรงจูงใจ ๕ ประการที่ต้องตอบสนองเพื่อให้พนักงานรู้สึกเต็มเต็ม ตลอดจนการนำเสนอวิธีการสร้างกรอบการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า โดยการเชื่อมโยงวิสัยทัศน์ พันธกิจ และคุณค่าขององค์กร เข้ากับแบบประเมินความต้องการอย่างสมดุล ภายใต้ภาวะผู้นำที่เปี่ยมด้วยจิตสำนึกแบบใหม่ ท้ายที่สุด เดวิด คอร์ทนีย์ ได้พยายามสร้างจิตสำนึกใหม่ในการดำเนินธุรกิจให้เกิดขึ้นในระดับโลก ด้วยการเขียนหนังสือ โลกยุคหลังบรรษัท ชีวิตหลังทุนนิยม โดยพยายามแสดงให้เห็นถึงปัญหาต่างๆที่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีได้ก่อขึ้น พร้อมทั้งเสนอแนวทางเยียวยาแก้ไขปัญหาทั้งหมดด้วยจิตสำนึกแบบใหม่ เป็นระบบทุนนิยมแบบการุณยธรรม (Compassionate Capitalism) ที่เห็นว่า ธุรกิจ งาน การผลิต และการเงิน สามารถรับใช้ชีวิต ชุมชน ความเป็นชีวิตของระบบนิเวศ และวิถีชีวิตที่ตอบสนองทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่เพียงการเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูญเสียทุกอย่าง ด้วยการปลุกฝังจิตสำนึกการดำเนินธุรกิจแบบใหม่ บนรากฐาน

วัฒนธรรมแบบบูรณาการ ที่คำนึงถึงควมมีสติ ความรับผิดชอบต่อสังคม และความรักต่อสรรพชีวิตบนโลก

งานเขียนทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจก็มีจำนวนจำกัด ถึงแม้ว่า จะมีผู้เขียนบทความและวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับชุมชนสันติอโศกจำนวนมาก แต่งานเขียนส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปยังขบวนการเคลื่อนไหวใหม่ทางพระพุทธศาสนา และชุมชนพึ่งตนเองของสันติอโศกเป็นหลัก งานเขียนของแกรนท์ โอลสัน (Grant Olson) ปีเตอร์ แจ็คสัน (Peter Jackson) จิม เทย์เลอร์ (Jim Taylor) และ สุวรรณ สถานันต์ (Suwanna Satha-Anand) จัดเป็นงานเขียนในลักษณะเดียวกัน เป็นการศึกษามุมมองสันติอโศกในภาพรวม ที่เห็นว่าสันติอโศกเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนาใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย เพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณของชนชั้นกลางที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่จากการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ และเป็นปฏิกิริยาต่อการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางสังคมเศรษฐกิจของชุมชนชาวพุทธ รวมถึงความเฉื่อยช้าขององค์กรพุทธศาสนา จนก่อให้เกิดความเป็นปฏิกิริยากับสถาบันสงฆ์เดิม มุ่งเน้นการสร้างชุมชนพึ่งพาตนเอง ที่ปฏิเสธการบริโภคนิยม ในขณะที่การศึกษาของอภิญา เฟื่องฟูสกุล (Apinya Fuengfuskul) มีทัศนะที่แตกต่าง โดยแสดงให้เห็นว่า ชาวอโศกส่วนใหญ่ไม่ใช่ชนชั้นกลาง แต่คือชาวชนบทที่มีการศึกษาดำ การศึกษาของสมบัติ จันทรวงศ์ เป็นการวิจัยถึงประวัติความเป็นมาของชาวอโศก รวมถึงหลักธรรมที่เป็นที่ยึดถือและปฏิบัติจนเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน ที่มุ่งเน้นวิถีชีวิตในด้านต่างๆแบบเรียบง่าย ไม่ว่าจะเป็นการบริโภค การอยู่อาศัย การนุ่งห่ม กิจกรรมทางเพศ และการประกอบอาชีพการงาน การศึกษาในภาพรวมของสันติอโศกขึ้นสุดท้ายคือการศึกษาของมาเรีย-เลนา เฮกิล-โฮร์น เป็นการวิจัยเพื่อมุ่งตอบคำถามสำคัญที่ว่า ถ้าชาวอโศกไม่ใช่ชาวพุทธแล้วชาวอโศกคืออะไร ซึ่งนำไปสู่การศึกษาอย่างกว้างขวางครอบคลุมหลากหลายมิติ ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมา สมาชิก อุดมการณ์ โลกทัศน์ วิถีชีวิต กิจกรรมการปฏิบัติต่างๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอโศกกับรัฐและสังคม

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชาวอโศกทางด้านการพัฒนาชุมชนพึ่งพาตนเอง และทางด้านเศรษฐกิจ ล้วนเป็นงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและปริญญาเอก งานศึกษามุมมองอโศกในมิติเศรษฐกิจประกอบด้วย การศึกษาของเพชร ภูมิอนันท์ ซึ่งได้ค้นคว้าถึงหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ และได้วิจัยว่าผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในสันติอโศกมีความเชื่อ ความคิดเห็นต่อคำสอนของพุทธศาสนา ตลอดจนสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตได้มากน้อยเพียงไร ในขณะที่อิทธิชัย ธรรมสาละ (Ittichai Thammasalee) ได้ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมบริโภคของคฤหัสถ์ในชุมชนปฐมอโศก โดยอาศัยแนวคิดพื้นฐานของหลักการอรรถประโยชน์ สร้างแผนที่แสดงความพึงพอใจ (Preference Map) แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการ

บริโศกและการเสียสละ และความสัมพันธ์ระหว่างการเสียสละและการออม ทำให้ได้ข้อสรุปว่า การทำงานภายใต้หลักการทางสายกลางเป็นสิ่งที่ดี ผู้บริโศกได้รับอรรถประโยชน์สูงสุดในขณะที่ บริโศกน้อยที่สุด รวมถึงมีการออมโดยตระหนักถึงความเสียสละมากที่สุด จะเห็นว่า การศึกษา ทางด้านเศรษฐกิจทั้งสองเป็นการศึกษาพฤติกรรมในระดับปัจเจกบุคคล ต่อมา จึงมีการศึกษาใน ลักษณะชุมชน อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชาวอโศก เริ่มต้นจากอนุสรณ์ ไชยพาน ได้ศึกษา ชุมชนสิริชะอโศก โดยมุ่งเน้นไปยังพัฒนาการของกิจกรรมการผลิตและการจัดจำหน่ายสินค้าของ ชุมชนสิริชะอโศก ครอบคลุมทั้งปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการผลิตและการจัดจำหน่าย ตลอดจนนำเสนอแนวทางการแก้ไข สมหมาย สาตทรัพย์ ศึกษาชุมชนสิริชะอโศกโดยวิจัยถึงระดับ ความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง บนรากฐานขององค์ประกอบ สำคัญ ๓ ประการ คือ เศรษฐกิจชุมชน การศึกษาเรียนรู้ และศาสนาวัฒนธรรม โดยพบว่า ชุมชน สิริชะอโศกมีระดับความเข้มแข็งสูงทั้ง ๓ องค์ประกอบ และองค์ประกอบทั้งสามมีความสัมพันธ์ กันอย่างมีนัยสำคัญ จรัสเรือง ศิริวัฒนรักษ์ ศึกษาชุมชนสิริชะอโศกในด้านการบริหารจัดการ ได้ พบว่า ชุมชนได้ใช้คำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ยึดถือศีลเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนา บุคลากร การดำเนินงานของชุมชนมีความก้าวหน้า สามารถผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคได้มากขึ้นจน สามารถนำไปจำหน่ายสู่ตลาดภายนอก เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชุมชน กิตติกร สุนทรารักษ์ ได้ ศึกษาถึงการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองของสิริชะอโศก และพบว่า การตีความหลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนาของสมณะโพธิรักษ์ทำให้เกิดแนวคิดระบบบุญนิยม ที่ใช้เป็นแนวทางในการ ดำเนินชีวิตของชาวอโศกในด้านต่างๆ โดยที่หลักคำสอนได้ถูกแปลงให้เป็นกฎระเบียบและวิถี ปฏิบัติในชีวิตประจำวันของชาวชุมชน ระบบเศรษฐกิจของชุมชนสิริชะอโศกแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับที่มุ่งตอบสนองภายในชุมชน และระดับธุรกิจชุมชน ที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายของชุมชน ทำให้สิริชะอโศกสามารถ พึ่งตนเองได้ โดยเนื่องมาจากเงื่อนไข ๓ ประการ คือ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็ง การมี ปัจจัยในการดำรงชีวิตแบบพอเพียง และการมีอิสระในการทำงานและการจัดการของชุมชน พ่ายที่สุด การศึกษาของสุวิดา แสงสีหนาท มุ่งแสดงถึงกลยุทธ์การพัฒนาชุมชนสันติอโศกที่ได้ กระทำอย่างเป็นขั้นตอน อย่างเป็นรูปธรรมในการปฏิบัติจริง เริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนทฤษฎีหรือ ปรัชญาการมองโลก ให้ความหมายใหม่ต่อการปฏิบัติธรรม รวมถึงการสร้างค่านิยมและวิถีการ ปฏิบัติที่เน้นการให้ ผลที่ได้คือการพัฒนาระดับบุคคล ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาระดับชุมชนที่แยกกัน ไม่ออก

บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเครือข่าย FWBO มีเพียงงานวิจัยของมาร์ติน บัวแมน (Martin Baumann) ที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นเท่านั้น ส่วนวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับอภัย

กุเบศร ส่วนมากเป็นงานทางด้านเกษตรกรรม วิทยานิพนธ์ทางด้านเศรษฐกิจที่พบเห็นมีเพียงสองชิ้น คือ ในระดับปริญญาโทเป็นการศึกษาของศิริชัยและคณะ ที่มุ่งวิจัยปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของผลิตภัณฑ์สมุนไพรอบแห้งกุเบศร โดยศึกษาวิเคราะห์บนรากฐานทฤษฎีการบริหารของไมเคิล พอร์เตอร์ (Micheal Porter) และในระดับปริญญาเอกเป็นการศึกษาของสุภาภรณ์ ปิติพร (Supaporn Pitiporn) ที่วิจัยมุ่งเน้นถึงลักษณะของกลุ่มตลาดเป้าหมายของผลิตภัณฑ์สมุนไพรอบแห้งกุเบศรว่า ประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมายใด และมีลักษณะอย่างไร ตลอดจนให้นิยามความหมายของผลิตภัณฑ์สมุนไพร

จะเห็นว่า บทความและงานเขียนเกี่ยวกับพุทธกระบวนทัศน์ต่อจริยธรรมทางธุรกิจทั้งในและต่างประเทศมีจำนวนจำกัด ครอบคลุมเพียงบางส่วนเลี้ยว กระจุกกระจายเป็นประเด็นเฉพาะเรื่อง ไม่ได้เป็นองค์รวม และเน้นถึงการอธิบายหลักธรรมในธุรกิจมากกว่าการสร้างพุทธกระบวนทัศน์ที่ชัดเจน สำหรับงานวิจัยทางด้านพุทธจริยศาสตร์ทางธุรกิจที่พบเห็นในสังคมไทยมีจำนวนน้อยเช่นเดียวกัน และจะวิจัยในกรอบของทฤษฎีจริยธรรมคลาสสิกในระดับเศรษฐกิจ อันเป็นระดับมหภาค การดำเนินธุรกิจด้วยพุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัยในระดับองค์กรยังไม่พบเห็นเด่นชัด ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้คือความพยายามในการนำเสนอพุทธกระบวนทัศน์ต่อจริยธรรมทางธุรกิจ พร้อมนำเสนอแนวทางในการใช้ปฏิบัติจริงในระดับองค์กร เพื่อส่งเสริมการดำเนินธุรกิจที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีปัจจุบัน

๑.๗ วิธีการดำเนินวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เน้นการอ่านเอกสารที่เกี่ยวข้องและคิดวิเคราะห์สร้างระบบความคิดทางจริยศาสตร์ธุรกิจของพระพุทธศาสนา โดยที่ผู้วิจัยจะรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา รวมถึงข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสือ ตำรา บทความ และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เมื่อได้ข้อมูลในส่วนนี้แล้ว จะเริ่มต้นโดยการศึกษาวิเคราะห์ถึงลักษณะและปัญหาของการดำเนินธุรกิจด้วยกระบวนทัศน์กระแสหลัก พร้อมกับศึกษาหลักการสัมมาอาชีวะ เพื่อให้เข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างกระบวนทัศน์ทางธุรกิจของสองกระแสแนวคิด ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจให้สอดคล้องต่อหลักการพัฒนาตนตามหลักการของพระพุทธศาสนา จากนั้น จะศึกษาถึงแนวคิดสำคัญของพระพุทธศาสนาอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพการงาน เพื่อพัฒนาและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินธุรกิจแนวสัมมาชีพ ท้ายที่สุด จะศึกษาถึงหลักการดำเนินธุรกิจของกรณีศึกษาของสามองค์กร คือ สันติอโศก เครือข่าย FWBO และอภัยกุเบศร จากหลักคำสอนของผู้นำองค์กร บท

สัมภาษณ์ต่างๆ รวมถึงบทความและงานเขียนทางวิชาการ เพื่อศึกษาถึงแนวทางการประยุกต์หลักการทางพระพุทธศาสนาของแต่ละองค์กรที่นำมาปฏิบัติใช้จริงภายใต้สภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่แตกต่างกันของแต่ละองค์กร รวมถึงความสำเร็จของการดำเนินธุรกิจแนวสัมมาชีพของแต่ละองค์กรภายใต้ระบบทุนนิยมเสรีในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (Research Process) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ เสนอความแตกต่างของกระบวนการทัศน์ทางธุรกิจระหว่างกระแสหลักและพระพุทธศาสนา ตลอดจนความจำเป็นและความสำคัญของพุทธกระบวนการทัศน์

ขั้นตอนนี้จะศึกษาถึงหลักการ และเป้าหมายของการดำเนินธุรกิจระหว่างกระบวนการทัศน์กระแสหลักและพุทธกระบวนการทัศน์ จากนั้นจะอภิปราย และวิเคราะห์ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องนำพุทธกระบวนการทัศน์มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจ

ผลที่ได้จากการศึกษาขั้นที่ ๑

ทราบถึงลักษณะและปัญหาของการดำเนินธุรกิจตามกระบวนการทัศน์กระแสหลัก ทำให้เห็นถึงความจำเป็น และความสำคัญของพุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินธุรกิจในสังคมปัจจุบัน อันจะเป็นฐานความคิดสำคัญที่จะนำมาพัฒนาเป็นโครงสร้างหลักขององค์กรธุรกิจที่ดำเนินงานภายใต้หลักการสัมมาอาชีวะ

ขั้นตอนที่ ๒ เสนอโครงสร้างหลักของบริษัทยั่งยืน

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาแนวคิดสำคัญ และหลักคำสอนเกี่ยวกับการประกอบการค้าและการสร้างรายได้ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ประมวลกันเข้า และสังเคราะห์เข้ากับหลักการทางการบริหารธุรกิจ พุทธจริยศาสตร์ และตรรกะเชิงพุทธ พัฒนาเป็นลักษณะขององค์ประกอบหลักของบริษัทยั่งยืน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรม โดยคำนึงถึงความสมดุลระหว่างผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ในกิจกรรมทางธุรกิจ อันมีรากฐานแนวคิดมาจากหลักความจริงแห่งการอิงอาศัยกันของสรรพสิ่งของพระพุทธศาสนา

ผลที่ได้จากการศึกษาขั้นที่ ๒

ทำให้เข้าใจถึงโครงสร้างหลักของบริษัทยั่งยืน อันประกอบด้วยลักษณะสำคัญเฉพาะตัวทางพระพุทธศาสนา ใช้เป็นหลักการในการดำเนินธุรกิจวิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ ๓ เสนอแนวทางการดำเนินธุรกิจของบริษัทสัมมาชีพที่ปรากฏในโลกธุรกิจสมัยใหม่

ขั้นตอนนี้ คือ การศึกษาถึงวิธีการดำเนินงานของ ๓ องค์กรธุรกิจ ที่ดำเนินงานภายใต้หลักการสัมมาอาชีพจะตามแนวทางของแต่ละองค์กร ภายใต้หลักการ สภาพแวดล้อมและการแข่งขันทางธุรกิจที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย ชุมชนแบบวัดของสันติอโศก ชุมชนกึ่งวัดในโลกตะวันตกของเครือข่าย FWBO และองค์กรในระบบทุนนิยมเสรีของอภัยภูเบศร

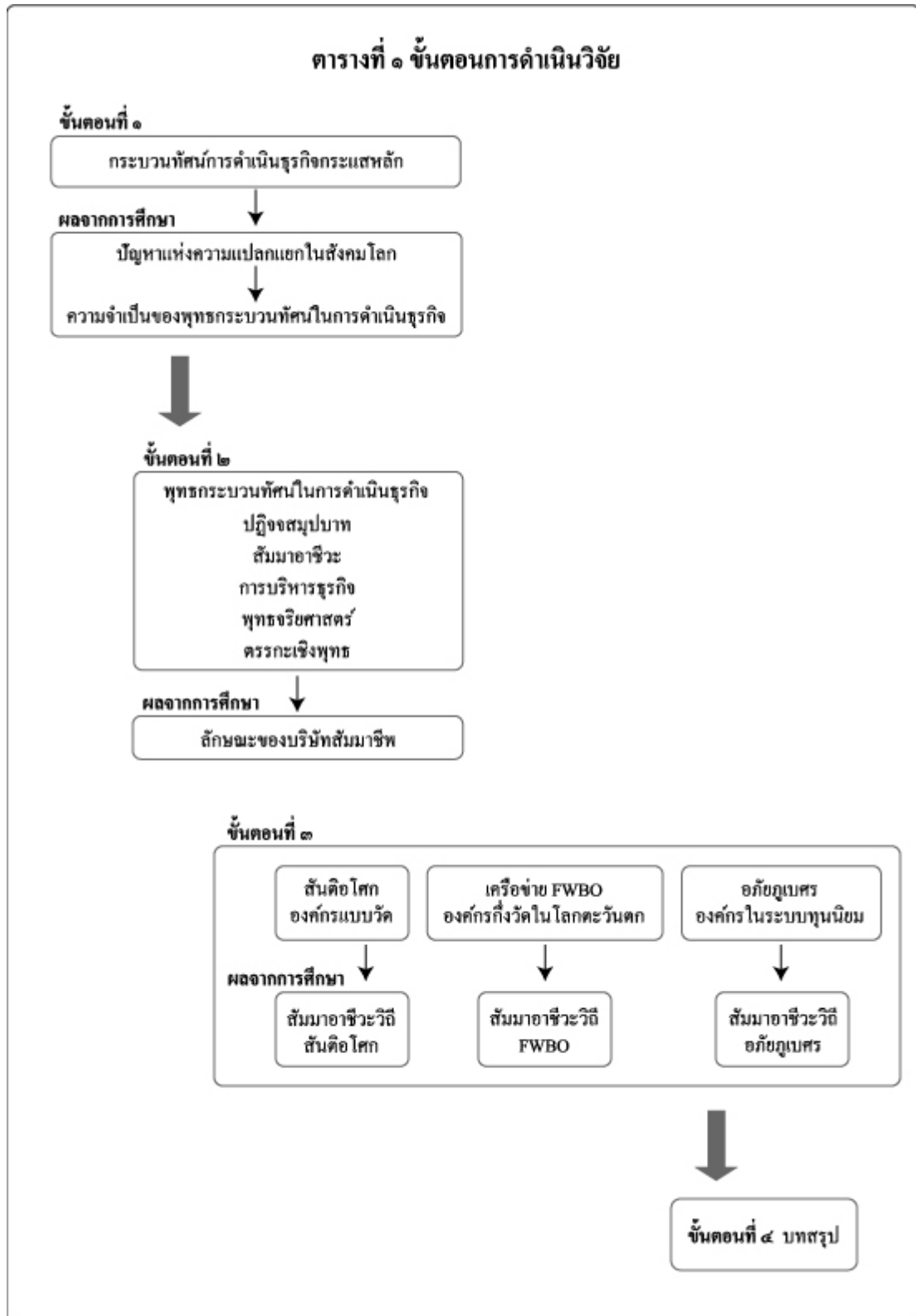
ผลที่ได้จากการศึกษาขั้นที่ ๓

ทราบถึงวิธีการประยุกต์หลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการดำเนินธุรกิจของแต่ละองค์กร ตลอดจนความสอดคล้องต่อหลักการที่ได้พัฒนาไว้จากการสังเคราะห์หลักคำสอนทางคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอันเป็นผลจากการศึกษาขั้นที่ ๒ รวมทั้งทราบถึงความสำเร็จทางธุรกิจภายใต้การดำเนินงานด้วยคุณค่าแบบพุทธของแต่ละองค์กร

ขั้นตอนที่ ๔ สรุปผลการวิจัย

ขั้นตอนสุดท้ายนี้จะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า หลักการสัมมาอาชีพทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ สามารถนำมาประยุกต์ และปฏิบัติได้จริงในระบบทุนนิยมเสรีได้อย่างกลมกลืน สามารถสร้างความสำเร็จทางธุรกิจได้ดี อันมีกรณีศึกษาของทั้งสามองค์กรเป็นตัวอย่างสำคัญ รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงลักษณะความใกล้เคียงและความแตกต่างในการดำเนินธุรกิจแนวสัมมาชีพของแต่ละองค์กร

ขั้นตอนการดำเนินวิจัยสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

๑.๘ ขอบเขตในการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อสร้างแรงจูงใจให้นักธุรกิจสมัยใหม่ เข้าใจถึงความสำคัญของการนำหลักการสัมมาอาชีวะมาใช้ในการดำเนินธุรกิจ รวมถึงสร้างความเชื่อมั่นแก่เหล่านักธุรกิจว่าคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถนำไปปฏิบัติใช้ได้จริงในระบบทุนนิยมเสรี อีกทั้ง เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยจะจำกัดขอบเขตในการอภิปรายถึงแนวคิดต่างๆในระดับจริยศาสตร์เท่านั้น เพื่อเอื้ออำนวยต่อความเข้าใจและนำไปปฏิบัติจริงให้เห็นผล การอภิปรายแนวคิดในระดับอภิปรายญาณและญาณวิทยาจะไม่ครอบคลุมถึง

เนื่องจากแนวคิดสัมมาอาชีวะในบริบทร่วมสมัยยังไม่มีกรอบอธิบายและเป็นที่ยอมรับมากนัก และความจริงที่ว่าหลักการดำเนินธุรกิจสมัยใหม่ครอบคลุมหลากหลายมิติในแนวราบ การมุ่งเน้นการวิจัยไปยังประเด็นสำคัญในแนวคิดเพียงบางประเด็น จะทำให้ไม่สามารถนำหลักการสัมมาอาชีวะมาใช้ได้จริงในการดำเนินธุรกิจที่ต้องคำนึงถึงองค์รวม งานวิจัยฉบับนี้จึงให้ความสำคัญต่อความครอบคลุมในหลากหลายมิติมากกว่าที่จะมุ่งเน้นไปยังมิติใดมิติหนึ่ง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม องค์ประกอบในการดำเนินธุรกิจมีขอบเขตกว้างขวาง ไม่สามารถกระทำให้ครอบคลุมครบถ้วนได้ในงานวิจัยเพียงชิ้นเดียว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอจำกัดขอบเขตการอภิปรายถึงหลักการสัมมาอาชีวะเพียง ๔ องค์ประกอบหลักในการบริหารจัดการ ซึ่งจัดเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่จำเป็นและสำคัญในการดำเนินธุรกิจสมัยใหม่ และเพื่อใช้เป็นแนวคิดหลักสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับหลักการสัมมาอาชีวะในบริบทร่วมสมัย องค์ประกอบจำเป็นพื้นฐานที่สำคัญนี้ประกอบด้วย ๑. ระบบความเชื่อหรือแก่นมโนทัศน์ทางธุรกิจ ๒. จุดประสงค์ทางธุรกิจ ๓. หลักการดำเนินงาน และ ๔. วัฒนธรรมองค์กร

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑ เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของพุทธกระบวนทัศน์ รวมถึงหลักธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการประกอบกิจการตามที่ได้บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ตลอดจนความจำเป็นของการประกอบกิจการที่ถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

๑.๕.๒ เพื่อให้เข้าใจถึงพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้แก่พุทธจริยศาสตร์ทางธุรกิจ

๑.๕.๓. เพื่อให้เข้าใจถึงแนวทางการใช้พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจในระบบทุนนิยมเสรี และสร้างแรงจูงใจในการนำหลักการของพระพุทธศาสนามาปฏิบัติจริงในการดำเนินธุรกิจ รวมถึงส่งเสริมการดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรมตามหลักการของพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ความสำคัญของพุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ

๒.๑ กระบวนทัศน์แห่งความแปลกแยกของตะวันตก

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในยุคสมัยโลกาภิวัตน์ ได้เชื่อมโยงนานาประเทศเข้าไว้ด้วยกันให้เป็นชุมชนหนึ่งเดียว ที่เรียกว่าหมู่บ้านโลก (Global Village) เครือข่ายโทรคมนาคมทำให้ผู้คนจากซีกโลกเหนือสามารถเชื่อมโยงกับผู้คนจากซีกโลกใต้ได้เพียงเสี้ยววินาที เครือข่ายข้อมูลข่าวสารทำให้ผู้คนจากซีกโลกตะวันตก สามารถทราบความเคลื่อนไหวของผู้คนในซีกโลกตะวันออกได้เพียงคอมพิวเตอร์ปุ่มเดียว การคมนาคมสมัยใหม่สามารถขนย้ายผู้คนจากประเทศพัฒนาไปยังชุมชนลึกลับในป่าดงดิบที่อยู่อีกมุมหนึ่งของโลกได้ในเวลาอันรวดเร็ว ในขณะที่พัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้สร้างวิวัฒนาการแห่งการย่อส่วนโลกให้แนบสนิทมากขึ้น แต่ผู้คนสมัยใหม่จำนวนมหาศาลกลับมีความรู้สึกแปลกแยกอย่างสม่ำเสมอ ความเร่งรีบในการทำงานในปัจจุบันทำให้ผู้คนแปลกแยกกับตนเองมากยิ่งขึ้น โดยจะเห็นว่า ความเหงาและความรู้สึกโดดเดี่ยวเป็นอารมณ์ที่ผู้คนในเมืองกำลังเผชิญอยู่อย่างต่อเนื่อง การมุ่งแสวงหาความสำเร็จทำให้ผู้คนแปลกแยกต่อกันอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ผู้คนในเมืองจำนวนไม่น้อยที่อาศัยอยู่ในอาคารเดียวกันแต่กลับไม่รู้จักกัน เพื่อนร่วมงานจำนวนมากพยายามหลีกเลี่ยงบทสนทนาต่อกันเมื่อไม่จำเป็น การสื่อสารที่สามารถสำเร็จขึ้นได้อย่างฉับพลันในสถานที่ใดและในเวลาใดๆ ไม่สามารถทำให้ผู้คนเข้าใจกัน และไม่สามารถสร้างสัมพันธภาพอันมั่นคง แต่กลับสร้างความห่างเหินมากขึ้น เหตุการณ์ก่อการร้ายที่เกิดขึ้นตามสถานที่ต่างๆ ทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ 911 ณ อาคาร World Trade Centre ในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ หรือการลอบวางระเบิดในประเทศสเปนในปีถัดมา เป็นเครื่องพิสูจน์ปรากฏการณ์แห่งความแปลกแยกของผู้คนสมัยใหม่ที่น่าสะพรึงกลัวนี้ การมุ่งแสวงหากำไรอย่างไม่รู้จักพอทำให้บรรษัทเอกชนต่างๆ ระดมสร้างนวัตกรรม และผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง จนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง เกิดวิกฤติการณ์ทางธรรมชาติ สร้างความเดือดร้อนแก่ทุกสรรพชีวิตในทุกภูมิภาค อี เอฟ ชูเมกเกอร์ ได้ตั้งคำถามที่น่าสนใจต่อปรากฏการณ์นี้ว่า โลกกำลังเกิดอะไรขึ้น ในขณะที่เราเพียบพร้อมไปด้วยความสำเร็จอย่างสูงส่ง เรามีเทคโนโลยีที่หาที่เทียบเทียมไม่ได้เลยในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ แล้วเรากลับต้องมาเผชิญกับปัญหาของความอยู่รอดว่าจะอยู่รอดหรือไม่^๑

^๑ อี เอฟ ชูเมกเกอร์, *งานกับคุณค่าของชีวิต*, แปลโดย ภาวนา ชมกนิษฐ์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, พ.ศ. ๒๕๒๔), หน้า ๑๔๑.

๒.๑.๑ กระบวนทัศน์แบบแยกส่วน

นักคิดจำนวนหนึ่งเห็นพ้องต้องกันว่า ความรู้สึกแปลกแยกของมนุษย์ต่อสิ่งรอบข้างมีสาเหตุหลักมาจากกระบวนทัศน์แบบลดทอน ที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อมนุษยชาติ และต่อวิทยาการสมัยใหม่ตลอด ๓๐๐ ปีที่ผ่านมา นับแต่ศตวรรษที่ ๑๗ ฟริตซ์ออฟ คาปรั้า ได้กล่าวไว้ในหนังสือ จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ไว้อย่างชัดเจนว่า กรอบทางความคิดแห่งฟิสิกส์ดั้งเดิม ที่มีทัศนะแบบกลไก นั้นมีรากฐานอยู่บนปรัชญาของเรอเน เดส์คาร์ทส์ ทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ของไอแซก นิวตัน และวิธีวิทยาทางวิทยาศาสตร์ของฟรานซิส เบคอน กระบวนทัศน์แบบแยกส่วน หรือแบบลดทอนนี้มีหลักการว่า วัตถุคือหน่วยย่อยพื้นฐานของปรากฏการณ์ต่างๆในโลก ในการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆอันซับซ้อนของโลก หรือการเข้าใจภาพรวมของโลกนั้น จำเป็นต้องลดทอนแยกส่วนสิ่งต่างๆ และศึกษาถึงกลไกการทำงานของแต่ละหน่วยย่อยพื้นฐาน กระบวนทัศน์นี้จึงเปรียบโลกและจักรวาลเป็นเสมือนเครื่องจักรขนาดใหญ่ ที่ประกอบจากวัตถุหลากหลายชิ้นส่วนจำนวนมากมาที่สามารถแยกจากกันได้ ดังนั้นกลไกของเอกภพจึงเป็นเพียงเครื่องจักรกลที่มนุษย์สร้างขึ้น และสามารถควบคุมได้ตามความปรารถนา ด้วยการควบคุมชิ้นส่วนย่อยๆพื้นฐานเท่านั้น

จุดเริ่มต้นของกระบวนทัศน์แบบกลไกก่อกำเนิดขึ้น เมื่อเดส์คาร์ทส์ได้ข้อสรุปที่เป็นคำกล่าวอมตะที่ว่า “ฉันคิด ดังนั้น จึงมีตัวตน (I think, therefore I am)” และได้นำมาสร้างเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปว่า สารของธรรมชาติแห่งความเป็นมนุษย์คือความคิด และสิ่งต่างๆที่เรารับรู้ได้อย่างแจ่มชัดและแน่นอนเท่านั้น คือความจริง ความคิดที่แจ่มชัดและแน่นอนเช่นนั้น เขาเรียกมันว่า “ญาณทัศนะ” และเขายืนยันว่า “ไม่มีหนทางอื่นใดไปสู่ความรู้ที่แน่นอนของสิ่งจะได้ ยกเว้นญาณทัศนะที่มีหลักฐาน”^๒

วิธีการของเดส์คาร์ทส์เริ่มต้นจากการวิเคราะห์จำแนกแจกแจง และแยกแยะความคิดและปัญหาออกเป็นหน่วยย่อยๆต่างๆ และจัดเรียงชิ้นส่วนเหล่านั้นขึ้นใหม่ตามหลักการแห่งตรรกะ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของความคิดแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ และได้ครอบงำวิธีคิดของผู้คนมาจนถึงทุกวันนี้ หลักการเรื่องความคิดของเดส์คาร์ทส์ที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อนักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกคือ เรื่องของการแบ่งแยกระหว่างความคิดกับจิตใจ เดส์คาร์ทส์ได้สรุปว่า ทั้งสองสิ่งนี้แยกจากกัน และมีความแตกต่างกันโดยพื้นฐาน จึงยืนยันว่า ความคิดเกี่ยวกับร่างกายนั้น ไม่มีเรื่องของจิตใจปนอยู่ด้วย และความคิดเกี่ยวกับจิตใจนั้น ก็ไม่มีเรื่องของร่างกายเข้ามาเกี่ยวข้อง^๓ การแบ่งแยกกายออกจากจิตได้กลายเป็นพื้นฐานความคิดแบบตะวันตก

^๒ ฟริตซ์ออฟ คาปรั้า, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม ๑, แปลโดย พระประชา ปสนุนธมโม และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๔), หน้า ๕๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

สำหรับเคสคลาสต์ เอกภพทางวัตถุคือเครื่องจักรที่ปราศจากจุดมุ่งหมาย ชีวิต และจิตวิญญาณ ธรรมชาติดำเนินไปตามกฎแห่งกลไก เคสคลาสต์ได้เปรียบเทียบชีวิตกับเครื่องประดิษฐ์จักรกลไว้อย่างชัดเจนว่า “เราเห็นนาฬิกาน้ำพุประดิษฐ์ โรงสี หรือเครื่องจักรอื่นๆ ในทำนองนี้ แม้ว่าเครื่องจักรเหล่านั้นจะเป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์จากมนุษย์ ซึ่งไม่มีความสามารถในการเคลื่อนที่ไปในทิศทางอันหลากหลายได้ด้วยตัวเองก็ตาม แต่ข้าพเจ้าก็มองไม่เห็นความแตกต่างระหว่างเครื่องจักรที่ประดิษฐ์โดยช่างฝีมือ และหน่วยชีวิตต่างๆ ที่ธรรมชาติได้เสกสรรขึ้นเอง”^๔ เคสคลาสต์ได้ขยายการเปรียบเทียบร่างกายมนุษย์กับนาฬิกาไว้ว่า “ผมเห็นว่าร่างกายของคนเราก็คงเหมือนกับเครื่องจักร... ในความคิดของผม ผมเปรียบคนป่วยกับนาฬิกาที่มีการประกอบไม่ดีพอ และเปรียบคนที่มีความสุขกับนาฬิกาที่มีการประกอบอย่างดี”^๕ จึงไม่น่าแปลกใจที่ในปัจจุบันทัศนะที่ว่า สมอคือกลไกศูนย์กลางสำคัญหนึ่งเดียวของชีวิตมนุษย์เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับสากล

ไอแซก นิวตัน ได้สานต่อแนวคิดของเคสคลาสต์ และเป็นผู้พัฒนากระบวนทัศน์ต่อธรรมชาติแบบกลไกให้เป็นสูตรทางคณิตศาสตร์ที่แม่นยำ อัจฉริยภาพของนิวตันก่อร่างจากการผสมผสานแนวคิดของเคสคลาสต์เข้ากับหลักการทางวิทยาศาสตร์ต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ก่อกำเนิดทฤษฎีฟิสิกส์แบบนิวตันจัดเป็นความสำเร็จสูงสุดของวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ ๑๗ และได้สร้างทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ที่แน่นอนเกี่ยวกับโลก ซึ่งยังคงเป็นกระบวนทัศน์พื้นฐานที่มั่นคงของความคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่ส่งทอดมาถึงปัจจุบัน

ในทัศนะของนิวตัน วัตถุประกอบด้วยอนุภาคของสสาร ที่มีขนาดเล็ก เป็นของแข็ง และทำลายไม่ได้ ที่เรียกว่าอะตอม แต่ความหมายของอะตอมของนิวตันแตกต่างจากความหมายของอะตอมในปัจจุบัน กล่าวคือ นิวตันมีทัศนะว่า อนุภาค หรือ องค์ประกอบของอะตอมเกิดจากเนื้อสารชนิดเดียวกัน ความแตกต่างระหว่างสสารสองชนิดไม่ได้เกิดจากน้ำหนัก หรือความหนาแน่นของแต่ละอะตอม แต่อยู่ที่ความหนาแน่นของการรวมตัวกันของอะตอมเหล่านั้น หน่วยย่อยพื้นฐานของสสารมีขนาดแตกต่างกันได้ แต่ประกอบจากสิ่งเดียวกันเท่านั้น และปริมาณทั้งหมดของเนื้อสารของวัตถุจะถูกกำหนดจากมวลของวัตถุนั้น

ในกลศาสตร์แบบนิวตัน ปรากฏการณ์ทางกายภาพทั้งมวลจะถูกลดทอนเหลือเพียงการเคลื่อนที่ของอนุภาคที่เกิดจากแรงดึงดูดระหว่างกัน ผลจากแรงนี้ที่มีต่ออนุภาค หรือวัตถุใดๆ สามารถอธิบายเป็นคณิตศาสตร์ด้วยสมการการเคลื่อนที่ของนิวตัน อันเป็นรากฐานของทฤษฎีกลศาสตร์แบบดั้งเดิม (Classical mechanics) กฎเหล่านี้เป็นกฎตายตัวเกี่ยวกับการเคลื่อนที่ของวัตถุ และยึดเป็นทฤษฎีที่

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ต่างๆในโลกทางกายภาพ ด้วยหลักการนี้ เอกภพทั้งหมดถูกจัดไว้ในสภาพของการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง เปรียบเสมือนเครื่องจักรกลที่ถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์ตายตัว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ โลกและจักรวาลคือเครื่องจักรที่มีลักษณะเป็นเหตุและผล พร้อมกับถูกกำหนดไว้ตายตัว สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นมีสาเหตุที่แน่นอน และนำไปสู่ผลที่เที่ยงแท้แน่นอนเช่นกัน ดังนั้นความเป็นไปของส่วนหนึ่งส่วนใดของระบบนี้สามารถคำนวณ และคาดการณ์ไว้ล่วงหน้าได้อย่างเที่ยงตรงแม่นยำ

กระบวนทัศน์แบบแยกส่วนเป็นพลังสำคัญต่อการก่อร่างของแนวคิดปัจเจกนิยม ที่เล็งเห็นประโยชน์แห่งตนเป็นหลัก จัดเป็นรากฐานทางความคิดของอารยธรรมมนุษย์สมัยใหม่ จอห์น ลอค คือผู้ที่มีบทบาทสำคัญ ในการสานต่อแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ของนิวตัน ให้กลายเป็นค่านิยมพื้นฐานทางสังคม ลอคได้ประยุกต์ทฤษฎีกาลิเลโอของนิวตันให้เป็นกฎทางสังคม ซึ่งต่อมามีอิทธิพลอย่างสูงต่อทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในปัจจุบัน โดยได้กล่าวว่า “การกระทำใดๆ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ดี ถ้าเป็นการสร้างความพึงพอใจให้แก่บุคคล แต่ความเลวก็คือสิ่งที่ลดพึงความพอใจ หรือสร้างความเจ็บปวด”^๖ ทั้งหมดนี้นำไปสู่การแสวงหาประโยชน์แห่งตน ซึ่งลอคเห็นว่าเป็นกฎสากลของธรรมชาติมนุษย์ ลอคพยายามเชื่อมโยงกฎแรงดึงดูดทางสังคมในทัศนะของตนเข้ากับระบบจักรวาลกลไกของนิวตัน โดยอธิบายว่า ในโลกเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยปัจเจกชนที่มีอิสระต่อกัน ผู้ซึ่งถูกชักจูงเข้ามารวมกัน ผูกพันกันและกัน ด้วยพลังของผลประโยชน์แห่งตน โดยที่แต่ละคนพยายามแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเอง ซึ่งจะทำให้ปัจเจกชนและสังคมได้รับผลดีตามไปด้วย” คำอธิบายนี้คือ การปรับกระบวนทัศน์แบบลดทอนในโลกวิทยาศาสตร์มาใช้กับระบบเศรษฐกิจในสังคมนั้นเอง โดยลอคมีทัศนะว่า ความเจริญก้าวหน้าทางสังคมโดยรวมผ่านระบบเศรษฐกิจ ก่อตัวขึ้นมาจากพลังความเห็นแก่ตัวทั้งหมดรวมกันของแต่ละปัจเจกชน

แนวคิดเรื่องประโยชน์ตนได้ถูกพัฒนาให้มั่นคงและมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น เมื่อชาร์ล ดาร์วิน ได้ค้นพบทฤษฎีการคัดสรรของธรรมชาติ ที่อธิบายว่า ผู้ที่แข็งแรงที่สุดคือผู้ที่อยู่รอดเท่านั้น และผู้ที่อ่อนแอหรือผู้ที่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงจะสูญพันธุ์ไป ไม่เคิลเมนมีทัศนะว่าระบบเศรษฐกิจมีธรรมชาติในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ องค์กรที่ว่องไวและแข็งแรงกว่าจะอยู่รอดในการแข่งขันทางธุรกิจเท่านั้น โดยได้อธิบายไว้ว่า

เราอาจสมมติให้มีจักรวาลที่บริษัทห้างร้านทั้งหมดอยู่ได้ด้วยผลตอบแทนจากการลงทุนเป็นอัตราเดียวกัน โดยไม่มีการหารายได้สูงสุด แต่จักรวาลเช่นนั้นก็จะไม่มั่นคง นอกจากจะมีการ

^๖ ศ. ดร. อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๒.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

ควบคุมบังคับด้วยกฎหมายในเรื่องผลตอบแทนจากการลงทุน มีฉะนั้นแล้วกลไกของการค้าเสรี และแรงจูงใจจากผลประโยชน์ก็จะขับเคลื่อนที่ให้บางบริษัทหาผลประโยชน์สูงสุด เมื่อมีผู้แตกออกมาเป็นกลุ่มน้อย กลุ่มน้อยนี้ก็จะสามารถจ่ายค่าทรัพยากรการผลิตในอัตราสูงกว่าพวกที่เหลือได้ ด้วยเหตุนี้ความมั่งคั่งในลักษณะสัมพัทธ์จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทั้งหมดทำงานอย่างเต็มที่โดยมุ่งรายได้สูงสุด แล้วพวกที่เชิงช้ำก็จะต้องออกจากหนทางไป พวกที่จะเป็นพวกที่เชิงช้ำในวันข้างหน้าก็จะทยอยประสบชะตากรรมเดียวกัน^๔

เมื่อทฤษฎีการวิ่งทางเศรษฐกิจ ได้ถูกล้อมรวมเข้ากับแนวคิดธรรมชาติแห่งความเห็นแก่ตนของมนุษย์ ตามกระบวนการที่แบบแยกส่วนที่วิวัฒนาการมาจากหลักการกลไกนิวตันของลอค กลายเป็นหลักการที่ทรงอิทธิพลที่สุดในอารยธรรมมนุษย์ และได้ครอบงำระบบเศรษฐกิจโลก หรือระบบทุนนิยมมาจนถึงทุกวันนี้

ทัศนคติแบบลอคทอนี้ได้แทรกซึม และมีอิทธิพลต่ออารยธรรมมนุษย์อย่างกว้างขวาง จนถือกันว่าเป็นเอกลักษณ์ของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ภาพกลไกของโลกและสิ่งมีชีวิตกลายเป็นทัศนะแม่บทที่ครอบงำวิทยาการในยุคต่อมา ศาสตร์สาขาต่างๆ ได้ยึดถือทัศนะแบบกลไกและแบบแยกส่วน พร้อมกับสร้างแบบจำลองของทฤษฎีต่างๆ ตามแนวคิดนี้ ซึ่งรวมถึงการบริหารจัดการสมัยใหม่

๒.๑.๒ กระบวนทัศน์ทางธุรกิจแบบตนเองเป็นศูนย์กลาง

กระบวนทัศน์ของจักรวาลในลักษณะกลไก ได้ถูกแปลความออกมาเป็นองค์กรที่เน้นโครงสร้างทางวัตถุที่มีส่วนประกอบมากมาย หรือที่เรียกว่า การแบ่งสรรแรงงาน ตามทฤษฎี Division of Labor ของอดัม สมิท ความรับผิดชอบในองค์กรถูกจัดแบ่งเป็นสายงานย่อยหลากหลายหน่วยงาน พนักงานถูกกำหนดให้มีบทบาทต่างๆ แผนผังองค์กรพยายามอธิบายการทำงานอย่างเป็นเครื่องจักรว่าประกอบด้วยชิ้นส่วนใดบ้าง หน้าที่ของแต่ละชิ้นส่วนคืออะไร ชิ้นส่วนแต่ละชิ้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และใครคือชิ้นส่วนที่สำคัญที่สุด

ทัศนะการมองการบริหารจัดการแบบวิศวกรรมศาสตร์ หรือแบบกลไก ที่มีรากฐานมาจากการออกแบบที่วางแผนไว้ล่วงหน้า และมีการคาดการณ์ด้วยหลักการที่แน่นอนนั้น ได้รับการพัฒนาให้สมบูรณ์ขึ้นโดยเฟรดเดอริก เทย์เลอร์ (Frederick Taylor) วิศวกรที่หลักการแห่งการบริหารจัดการอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ของเขา ได้กลายเป็นแนวคิดพื้นฐานแก่ทฤษฎีการบริหารจัดการในครั้งแรกของ

^๔ James H. Michelman, "Some Ethical Consequence of Economic Competition", in **Business Ethics**, edited by Thomas I White, (New Jersey : Prentice Hall, 1993), p.33 อ้างใน ปรีชา ช้างขวัญอิน, "ทุนนิยมกับพุทธศาสนา", วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๘, ฉบับที่ ๑, (มกราคม- เมษายน ๒๕๔๕) : ๒๑.

ศตวรรษที่ ๒๐ การ์เร็ท มอร์แกน (Gareth Morgan) ได้แสดงให้เห็นว่า ทฤษฎีของเทย์เลอร์มีอิทธิพลอย่างสูง และได้นำไปปฏิบัติในเครือข่ายอาหารจานด่วนทั่วโลก ภายใต้การบริหารจัดการของอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่มในรูปแบบแฟรนไชส์ และระบบอาหารจานด่วนนั้น แฮมเบอร์เกอร์ พิซซ่า น้ำชา กาแฟ ราเมน ก๊วยเตี๋ยว และผลิตภัณฑ์ที่ต้องการมาตรฐานเดียวกัน จะต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ ที่ออกแบบไว้อย่างเข้มงวด

งานจะถูกจัดแจงลงในรายละเอียดเล็กๆ ในพื้นฐานของการวิเคราะห์และออกแบบกระบวนการผลิตทั้งหมด หากกรรมวิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุด และมอบหมายหน้าที่อันพิเศษเฉพาะเหล่านี้กับบุคคลที่จะได้รับการฝึกฝนเพื่อให้ปฏิบัติได้อย่างแม่นยำที่สุด การคิดทั้งหมดจะเป็นงานของผู้จัดการและผู้ออกแบบ ปลดปล่อยให้การกระทำทั้งหมดเป็นของลูกจ้าง^๕

ในการบริหารจัดการด้วยกระบวนการขั้นแบบกลไก บริษัทจำนวนมากจะถูกสร้างขึ้นและเป็นเจ้าของโดยผู้คนที่อยู่นอกระบบ โครงสร้างและเป้าหมายขององค์กรเหล่านี้ถูกออกแบบโดยทีมบริหารหรือผู้เชี่ยวชาญภายนอก และส่งมอบให้พนักงานในองค์กรปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ครั้นเมื่อเกิดปัญหาขึ้นภายในองค์กร จะมีการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษาภายนอกมาทำการซ่อมแซมหน่วยย่อยที่ชำรุดให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ตามทฤษฎีที่สามารถคาดการณ์ได้ด้วยสมการทางคณิตศาสตร์ ดังจะเห็นว่าทศวรรษ ๑๙๕๐ เป็นช่วงเวลาที่เคยให้เห็นถึงความเชื่อที่ฝังลึกว่าองค์กรเป็นเครื่องจักรเมื่อมีการนำระบบ “รีเอนจิเนียริง” (re-engineering) มาใช้เป็นแนวทางหลักเพื่อแก้ปัญหาลูกกรอก ต่อมาภายหลังก็ยอมรับกันว่า นี่เป็นความล้มเหลวราคาแพง ที่มีสาเหตุหลักมาจากกระบวนการและความเชื่อ ซึ่งไม่เคยสนใจมิติของคน (หรือสิ่งมีชีวิต) ในองค์กรเลย^๖ องค์กรที่นำระบบ “รีเอนจิเนียริง” มาใช้โดยมากปฏิบัติต่อพนักงานราวกับเป็นอะไหล่ส่วนเกินของจักรกลธุรกิจ ในบรรดาองค์กรที่ปรับลดขนาด มีจำนวนไม่ถึงครึ่งที่ได้กำไรจากการดำเนินงานเพิ่มขึ้น ทั้งในระยะสั้นหรือระยะยาว และมีไม่ถึง ๑ ใน ๓ ที่ผลิตภาพสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่มีจำนวนมากถึงร้อยละ ๗๒ ที่ประสบปัญหาขวัญกำลังใจของพนักงานตกต่ำ^๗

ด้วยกระบวนการที่เห็นถึงความสำคัญของหน่วยย่อยพื้นฐาน รวมถึงแนวคิดของลูกส่งผลให้เกิดหลักความเชื่อที่แพร่หลายในภาคธุรกิจเอกชนและภาครัฐคือ ผลประโยชน์ของส่วนรวมจะยกระดับสูงขึ้นถ้าหากปัจเจกชน กลุ่มชน และสถาบันทั้งมวลทำการยกระดับความมั่งคั่งทางวัตถุของตน

^๕ ฟริตจอฟ คาปร้า, โยงโยที่ซ่อนเร้น, แปลโดย วิศิษฐ์ – ญัฐพศ วังวิญญู และสว่าง พงศ์ศิริพัฒน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๕.

^๖ มาร์กาเร็ต วีตเลย์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, แปลโดย เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๕๐), หน้า ๕๒-๕๓.

^๗ ริชาร์ด บาร์เรต, ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, แปลโดย ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

ให้สูงขึ้น นั่นคือ อะไรที่ดีสำหรับบริษัทเอนอร์ล มอเตอร์ ก็จะเป็นสิ่งที่ดีสำหรับสหรัฐอเมริกา^๒ แต่ละ
องค์การธุรกิจจึงมุ่งแสวงหาความมั่งคั่ง ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง

มิลตัน ฟรายด์แมน (Milton Friedman) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล คือผู้ที่สานต่อแนวคิด
นี้อย่างซื่อสัตย์ และได้พัฒนาเป็นหลักการแห่งการบริหารจัดการที่ทรงอิทธิพลที่สุดในธุรกิจยุคใหม่ ซึ่ง
ได้ครอบงำกระบวนทัศน์ของนักธุรกิจทั่วโลกมาจนถึงทุกวันนี้ ฟรายด์แมนมีทัศนะว่า หน้าที่หนึ่งเดียว
ขององค์กรธุรกิจ คือการสร้างความมั่งคั่งสูงสุดแก่ผู้ถือหุ้น หลักการหนึ่งเดียวที่องค์กรธุรกิจต้อง
คำนึงถึงตลอดเวลาคือการสร้างผลกำไรให้แก่ผู้ลงทุน ฟรายด์แมนได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า องค์กร
ธุรกิจมีหน้าที่ต่อสังคมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือการใช้ทรัพยากร และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ออกแบบ
ไว้เพื่อเพิ่มกำไรให้กับองค์กร ภายใต้กฎการแข่งขันแบบเสรี^๓ หลักการนี้ได้ใช้เป็นแนวทางในการสอน
หลักสูตรบริหารธุรกิจในทุกมหาวิทยาลัยทั่วโลก ซึ่งต่อมาได้พัฒนาไปสู่หลักการอมตะของนักธุรกิจใน
ระบบทุนนิยมที่กลายเป็นวลีติดปากที่ว่า “กำไรสูงสุด ต้นทุนต่ำสุด” (Maximize Profit, Minimize Cost)
กระบวนทัศน์นี้ได้ดอกย้าอึดตาในมนุษย์ให้มันคงยิ่งขึ้น เพราะมีทัศนะที่ชัดเจนว่า การแสวงหา
ประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร เป็นภารกิจสูงสุดที่พนักงานทุกคนต้องปฏิบัติตาม จนเป็นจารีตที่เคร่งครัด
การมุ่งกำไรถึงแต่ผลสำเร็จของหน่วยย่อยของแต่ละองค์กรธุรกิจนี้ ทำให้เกิดการแปลกแยกระหว่าง
มนุษย์ในหลากหลายระดับ ดังที่ได้เกริ่นไว้ในต้นบท จนมีผู้ตั้งคำถามตามมาว่า ผลรวมทั้งหมดของ
หน่วยย่อยนี้มากกว่าหรือน้อยกว่าส่วนรวมทั้งหมด พุคอีกนัยหนึ่งคือ การมุ่งเน้นผลประโยชน์สูงสุดของ
แต่ละองค์กรจะทำให้มองข้ามภาพรวมของเอกภพ และจะส่งผลเช่นไรต่อสังคมกับอารยธรรมมนุษย์
เพราะผลประโยชน์ส่วนตนมักมีความขัดแย้งกับผลประโยชน์ส่วนรวมอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง

^๒ ฟรีดจอฟ คาปรั้า, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม ๒, แปลโดย พระประชา ปสนุนธมโม, พิมพ์ครั้งที่ ๔,
(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๕.

^๓ Laura Hartman, **Perspective in Business Ethics**, International Edition, (Singapore : McGraw – Hill,
1998), p. 251.

๒.๑.๓ ความหมายของงาน

กระบวนทัศน์แบบกลไกที่มองมนุษย์เป็นเพียงวัตถุ ปราศจากจิตใจ และจิตวิญญาณ ที่ไม่แตกต่างอะไรจากนาฬิกาประติมากรรมตามคำอุปมาของเดส์คาร์ท ผสมผสานหลักการจัดสรรแรงงานเป็นสายงานต่างๆ ที่แต่ละสายงานประกอบด้วยงานระดับต่างๆ เฉพาะด้าน ที่ประกอบเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างประสิทธิภาพสูงสุด ภายใต้ต้นทุนต่ำสุด และสร้างผลกำไรมากที่สุดแก่ผู้ถือหุ้นของระบบทุนนิยม องค์กรธุรกิจได้แปลงพนักงานให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักรอย่างเต็มรูปแบบ พนักงานจำเป็นต้องปฏิบัติงานร่วมกับเครื่องจักรกลในการผลิตผลงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด และต้องควบคุมเครื่องจักรเพื่อให้ได้ผลผลิตตามที่ได้ออกแบบไว้ ตามหลักการคำนวณทางคณิตศาสตร์อย่างเที่ยงตรง ถึงแม้ว่าปรากฏการณ์นี้จะเห็นได้ชัดเจนในยุคสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ภาคผลิตเป็นองค์ประกอบหลักของระบบเศรษฐกิจ แต่แนวคิดนี้ก็ยังเป็นจริง และดำรงอยู่อย่างมั่นคงในปัจจุบันที่องค์กรธุรกิจจำนวนมากไม่ได้มีส่วนของการผลิต และไม่ได้ทำงานที่เกี่ยวข้องกับเครื่องจักร เพราะว่าพนักงานถูกปฏิบัติเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการแสวงหากำไรแก่องค์กร ที่มีหน้าที่และบทบาททางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน ด้วยกระบวนทัศน์นี้ งานจึงถูกลดทอนคุณค่าให้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างรายได้แก่ผู้ทำงาน ความหมายของงานคืออาชีพที่ทำเพื่อผู้ว่าจ้าง และทำเพื่อเงิน กิจกรรมใดที่ไม่ได้ค่าจ้างจึงไม่จัดเป็นงาน เพราะไม่มีคุณค่าใดๆ ในระบบเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าจะเป็นกิจกรรมที่ก่อประโยชน์อย่างสูงแก่สังคม เช่น งานอาสาสมัคร งานการกุศล และงานสาธารณประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ

ในทัศนะของผู้ทำงาน แนวคิดการแสวงหาประโยชน์สูงสุดของแต่ละหน่วยย่อย ซึ่งหมายถึงองค์กรธุรกิจ ได้สืบทอดต่อลงมายังผู้ปฏิบัติงาน ทำให้ผู้คนสมัยใหม่จำนวนมากเห็นจุดมุ่งหมายหลักของการทำงาน คือการแสวงหาประโยชน์แห่งตน อันหมายถึงการสร้างรายได้เป็นประการสำคัญ งานจึงเป็นกิจกรรมในชีวิตที่ไม่มีคุณค่าอื่นใด แต่เป็นความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น สำหรับผู้ที่ต้องการมีวิถีชีวิตที่หรูหรา มนุษย์งานเหล่านั้นจำเป็นต้องทำงานมากขึ้นและหนักขึ้นเพื่อสร้างรายได้ให้มากขึ้นพอที่จะสนองตอบความต้องการที่มากขึ้น การทำงานจึงมีความหมายเทียบเท่ามาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้น ผู้ทำงานจึงไม่จำเป็นต้องมีความสุขในการทำงาน แต่มีความสุขจากการได้ผลตอบแทนจากงานมากกว่า อันหมายถึงเงินที่จะนำความสุขตามมา ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายหลักของการทำงาน คือเพื่อความอยู่รอด และเพื่อผลตอบแทนทางวัตถุ ทัศนคติต่องานในลักษณะนี้ ทำให้วันหยุดซึ่งหมายถึงการพักผ่อน หรือเวลาแห่งการใช้ผลตอบแทนจากการทำงานมาตอบสนองความสุข มีความสำคัญอย่างมากต่อวิถีชีวิตของผู้คนสมัยใหม่ วลียอดนิยมที่ว่า “ขอบคุณพระเจ้าที่เป็นวันศุกร์” (Thank God It's Friday) ตอกย้ำทัศนคติที่ต้องการหลีกเลี่ยงงานของมนุษย์งานในปัจจุบัน และสะท้อนให้เห็นว่าการทำงานเป็นเพียงความจำเป็นที่ไม่น่ารื่นรมย์ และควรปฏิบัติให้น้อยที่สุด

๒.๑.๔ ปัญหาของกระบวนทัศน์แบบแปลกแยก

คงจะไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าวิวัฒนาการแห่งกระบวนทัศน์แบบแยกส่วน ผสมผสานแนวคิด เศรษฐกิจแบบคาร์วิน และหลักการค้าเสรีที่ยึดถือในกลไกตลาด ของอดัม สมิท บ่มเพาะเป็นระบบทุนนิยมในปัจจุบัน ทำให้เกิดการแข่งขัน และการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ จากองค์กรธุรกิจต่างๆ อย่างไม่หยุดยั้ง ขับเคลื่อนอารยธรรมมนุษย์ให้เจริญรุดหน้าอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ แต่ในขณะเดียวกัน ผลพลอยได้จากระบบทุนนิยมที่มีรากฐานจากกระบวนทัศน์แบบแยกส่วน อันได้แก่ ความแปลกแยกต่อสรรพสิ่ง ความเห็นแก่ตนของปัจเจกบุคคล และสัญชาตญาณการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ได้สร้างปัญหามานับการแก่อารยธรรมมนุษย์เช่นเดียวกัน จนเกิดกระแสเรียกร้องจากทั่วโลกให้มนุษยชาติกลับมาพิจารณาตนเองอีกครั้ง เพื่อหลีกเลี่ยงวิกฤติที่อาจจะเกิดขึ้นในไม่ช้าแก่สังคมโลก ดังความกังวลใจของจอร์จ โซรอส พ่อคนนักเก็งกำไรเงินระดับโลก

ผมกลัวว่า ความเข้มข้นหนาแน่นขึ้นของทุนนิยมการค้าเสรีโดยปราศจากการเหนี่ยวรั้ง และการแพร่หลายของหลักคุณค่าตลาดเข้าไปในทุกด้านของชีวิตกำลังทำอันตรายสังคมแบบเปิด และเป็นประชาธิปไตยของเรา ศัตรูหลักของสังคมเปิดตามความเชื่อของผมแล้วมิใช่การคุกคามของคอมมิวนิสต์อีกต่อไป หากแต่เป็นการคุกคามของทุนนิยม การแข่งขันกันมากเกินไป และมีความร่วมมือกันน้อยไปสามารถก่อให้เกิดความไม่เสมอภาค และความไร้เสถียรภาพที่ไม่อาจทนทานได้ ทัศนะทุนนิยมการค้าเสรีเชื่อว่า การมุ่งผลประโยชน์ส่วนตนอย่างไม่มีขีดจำกัดจะรับใช้ผลประโยชน์ส่วนรวมได้ดีที่สุด ถ้าไม่ทำให้แนวคิดนี้ผ่อนเบาลง โดยการยอมรับในผลประโยชน์ส่วนรวมที่ควรจะทำก่อนผลประโยชน์เฉพาะส่วนตน ระบบในปัจจุบันของเรา...มีโอกาที่จะพังทลายได้^{๑๔}

การพังทลายที่โซรอสกล่าวถึงนี้ สามารถสัมผัสได้ในทุกดินแดนของโลกที่ระบบทุนนิยมครอบงำอยู่ในปัจจุบัน เมื่อมนุษย์รู้สึกแปลกแยกกับผู้อื่น สังคม และสิ่งแวดล้อมเพราะไม่เข้าใจถึงความสัมพันธ์และความโยงใยของสรรพสิ่งในเอกภพ มนุษย์จึงมีความรู้สึกถูกต้องที่มุ่งจะเอาเปรียบสิ่งรอบข้าง แบ่งแยกเป็นเราและเขา และพร้อมที่จะยื้อแย่งสิ่งต่างๆ รอบตัวเพื่อประโยชน์แห่งตน โดยมิได้ตระหนักถึงวิกฤติที่ตนเองได้สร้างขึ้นทั้งแก่ตนเองและโลกทั้งหมด วิกฤติที่อารยธรรมมนุษย์กำลังเผชิญอยู่นี้เกิดขึ้นในทุกระดับของสังคม

^{๑๔} ริชาร์ด บาร์เรต, ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, หน้า ๓๑.

๑. วิกฤติในตัวมนุษย์

จากที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า กระบวนทัศน์แบบกลไกได้เปลี่ยนสถานะของมนุษย์ให้เป็นเพียงมนุษย์งาน ที่แทบจะไม่แตกต่างจากเครื่องจักรกลในการสร้างประสิทธิผลสูงสุดให้กับองค์กร การถูกปฏิบัติในลักษณะนี้ ได้ส่งผลทางลบหลายประการ คือ

ก. ความแปลกแยกระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับงาน

การบริหารจัดการแบบกลไกที่แบ่งแยกมนุษย์ออกเป็นสายงาน มีระดับชั้นหลากหลายระดับ พร้อมถูกควบคุมด้วยผู้บังคับบัญชาที่แน่นอนตายตัว ก่อให้เกิดการแบ่งแยกเป็นทวีลักษณ์ในองค์กร เกิดเป็น “พวกเขา” และ “พวกเรา” อันหมายถึง “ผู้บริหาร” และ “ผู้ปฏิบัติงาน” หรือ “พนักงาน” และ “บริษัท” เป็นการบ่มเพาะความแปลกแยกและความไม่พึงพอใจในส่วนลึก ดังที่คาร์ล มากซ์ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างเฉียบแหลมว่า

ความแปลกแยกนี้มาจากข้อเท็จจริงที่ว่า คนงานไม่สามารถเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทั้งนี้มีใยจะต้องกล่าวถึงการเป็นเจ้าของผลงานที่แรงงานของเขาผลิตขึ้นมา และไม่สามารถทำอะไรที่มีความหมายได้ในกระบวนการผลิต คนงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่จะรู้สึกถูกรับผิดชอบต่องานและไม่มีความภูมิใจในงานอีกต่อไป ผลงานที่ออกมาก็เป็นผลงานประเภทไร้ฝีมือ ขาดคุณภาพทางศิลปะหรือสุนิยมลงทุกที ดังนั้น งานจึงลดคุณค่าลง จากทัศนะของคนงานเห็นว่าวัตถุประสงค์ของงานมีประการเดียวคือหาเงินเลี้ยงชีพ ในขณะที่จุดมุ่งหมายเพียงอย่างเดียวของผู้จ้างคือการเพิ่มผลกำไร^{๕๕}

เมื่อทั้งพนักงาน และบริษัทจำเป็นต้องแบ่งปันผลประโยชน์จากรายได้ก่อนเดียวกันคือรายได้ที่สูงขึ้นของพนักงานเกิดจากกำไรที่น้อยลงของบริษัท และในทางกลับกัน กำไรที่มากขึ้นของบริษัทส่วนหนึ่งเกิดจากรายได้ที่น้อยลงของพนักงาน ความรู้สึกแปลกแยกกระหว่างสองบุคคลแปรเปลี่ยนเป็นความปฏิปักษ์ ความเชื่อสัถยระหว่างพนักงานต่อองค์กรจึงมีน้อยลง บริษัทจะสรรหาพนักงานใหม่ที่เรียกร้องค่าตอบแทนต่ำกว่ามาแทนที่พนักงานเก่า ในขณะที่พนักงานจะเปลี่ยนงานทันทีเมื่อมีข้อเสนอใหม่ที่ดีกว่าจากบริษัทอื่น

^{๕๕} ฟรีดริช ฮาฟฟ์, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒, หน้า ๒๒๔.

ข. สภาพะจิตที่ปราศจากความสุขของผู้ปฏิบัติงาน

หนังสือเรื่องโมเดิร์น ไทม์ (Modern Time) ของชาร์ลี แชปลิน ในต้นทศวรรษที่ ๒๐ ได้เขียนถึงระบบการทำงานแบบแยกส่วน อย่างตลกขบขัน โดยสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเบื่อหน่ายที่มนุษย์งานได้รับจากการทำงานร่วมกับเครื่องจักร จนตนเองได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักร ปราศจากชีวิต จิตใจ และปัญญา การทำงานที่ซ้ำซาก จำเจ ตามระบบเครื่องกลทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีสภาพะจิตแบบขัดแย้ง ไม่เห็นถึงคุณค่าของงานแต่ไม่สามารถหลบเลี่ยงได้ เป็นสภาพะจิตที่กดดัน และปราศจากความสุข ในทศวรรษที่ ๘๐ สตีฟ เทอร์เคล (Studs Terkel) ได้สัมภาษณ์พนักงานทั่วประเทศอเมริกา และได้เสนอผลการศึกษาซึ่งแสดงถึงสภาพการทำงานที่มีลักษณะไม่แตกต่างจากการเขียนของภาพยนตร์เรื่องโมเดิร์น ไทม์ และยังคงสะท้อนถึงวิกฤตของระบบทุนนิยมในอารัมภบทในหนังสืออมตะของเขาที่ชื่อว่า Working ไว้อย่างน่าหดหู่ว่า

หนังสือเล่มนี้ ซึ่งเกี่ยวกับการทำงาน ในธรรมชาติแท้ของมันเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรุนแรง ที่มีต่อจิตวิญญาณและร่างกาย มันเกี่ยวเนื่องกับโรคกระเพาะ ไปพร้อมๆกับอุบัติเหตุ เกี่ยวเนื่องกับการตะโกนคำทอและการชกต่อย เกี่ยวเนื่องกับการทำให้ประสาทเสียไปพร้อมๆกับการเป็นสุนัขรอรับอารมณ์ เหนือสิ่งอื่นใด มันเกี่ยวเนื่องกับการดูหมิ่นประจำวัน...

มันเป็นการค้นหาความหมายในแต่ละวันและการหาอาหารประจำวัน เป็นการค้นหาความยอมรับพร้อมๆกับการสร้างรายได้ เป็นการค้นหาความน่าอัศจรรย์ใจมากกว่าความเชื่องซึมโดยสรุป มันเป็นการค้นหาความมีชีวิตบางอย่างมากกว่าความตายบางอย่างระหว่างวันจันทร์ถึงวันศุกร์....

คนจำนวนมากไม่สามารถซ่อนความรู้สึกความไม่พึงพอใจไว้ได้ เสี่ยงบ่นอย่างขมขื่นของกรรมกรหาใช้กินค่าไม่แตกต่างไปจากเสียงโอดครวญของพนักงานเงินเดือน “ฉันเป็นเครื่องจักร” คือคำกล่าวของช่างเชื่อม “ฉันถูกกักขังในกรง” คือคำกล่าวของพนักงานธนาคาร และเสียงสะท้อนของพนักงานในโรงแรม “ฉันเป็นล้อ” คือคำกล่าวของคนงานโรงงานเหล็ก “ถึงสามารถทำในสิ่งที่ฉันทำได้” คือคำกล่าวของพนักงานต้อนรับ “ฉันเป็นวัตถุ” คือคำกล่าวของนางแบบ ทั้งกรรมกรหาใช้กินค่าและพนักงานเงินเดือนกล่าวในประโยคคล้ายกันคือ “ฉันเป็นหุ่นยนต์”

นอรา วัตสัน (Nora Watson) ผู้ให้สัมภาษณ์ พูดได้อย่างตรงประเด็นที่สุดว่า “ฉันคิดว่า พวกเราส่วนใหญ่กำลังมองหาการร้องเรียก (Calling) ไม่ใช่งาน พวกเราส่วนมาก เหมือนกรรมกร

ในโรงงาน ที่มีงานที่มีคุณค่าเล็กน้อยเกินไปสำหรับจิตวิญญาณของเรา งานไม่มีคุณค่าเพียงพอ
แก่คนทั่วไป”^{๑๖}

ผลงานวิจัยในประเทศสหรัฐอเมริกา ในทศวรรษต่อมา ในกลุ่มผู้ทำงานรุ่นใหม่ได้เผยถึง
ปรากฏการณ์เดียวกัน การสำรวจความเห็นนักบริหารจำนวน ๘๐๐ คนซึ่งก้าวมาครึ่งทางของอาชีพ
ปรากฏผลว่า ความไม่มีความสุขและความไม่พึงพอใจอยู่ในระดับสูงที่สุดในรอบ ๔๐ ปี ผู้ถูกสัมภาษณ์ ๔
ใน ๑๐ คนรู้สึกเกลียดงานที่ทำ อัตรานี้เพิ่มขึ้นเป็น ๒ เท่าจากการสำรวจเมื่อ ๔ ทศวรรษที่แล้ว^{๑๗} จาก
การศึกษาแสดงให้เห็นว่า การขาดความพึงพอใจในการทำงานจะนำไปสู่อัตราการลางาน อัตราการ
ลาออก และอัตราของปัญหาทางด้านจิตวิทยาที่สูงขึ้น^{๑๘} ได้มีรายงานเกี่ยวกับปรากฏการณ์นี้ในโลก
ตะวันตกว่า รายได้ต่อหัวที่เพิ่มขึ้นมิได้ทำให้ผู้คนมีความสุขมากขึ้น แต่ได้บ่มเพาะภาวะการณ์ไร้ความสุข
ที่สะท้อนออกมาด้วยอัตราการเพิ่มขึ้นของโรคซึมเศร้า โรคจิต การติดเหล้า และการก่ออาชญากรรม
โดยภาวะการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกันในประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และญี่ปุ่น^{๑๙}

ซูมกเกอร์ได้วิพากษ์ปัญหาของงานแบบกลไกไว้อย่างดุเดือดในหนังสือ เล็กนั้นงาม (Small
Is Beautiful) ว่า

งานที่ทำลายจิตวิญญาณ ไร้ความหมาย ซ้ำซาก น่าเบื่อ และโง่เขลานั้น เป็นการดูถูกธรรมชาติ
ของมนุษย์ ซึ่งจะก่อให้เกิดการหลีกหนีออกจากสังคม หรือไม่ก็ความก้าวร้าวอย่างเลื่องไม่ได้ใน
ที่สุด และไม่มีโรงงานหรืองานปาหี่ ไม่ว่าจะมากเพียงใดที่จะสามารถชดเชยความเสียหายที่
เกิดขึ้นได้ นี่คือความจริงที่ไม่ได้รับการปฏิเสธหรือการตอบรับ แต่ได้รับเพียงการสมคบกัน
ที่จะไม่พูดถึง เพราะการปฏิเสธย่อมเหลวไหลอย่างเห็นได้ชัดเกินไป และการยอมรับเท่ากับ
เป็นการประณามว่า สิ่งที่สังคมสมัยใหม่ให้ความสำคัญหนักหนานั้นเป็นอาชญากรรมต่อ
มนุษยชาติ^{๒๐}

^{๑๖} Harry Magdoff, “The Meaning of Work : A Marxist Perspective”, Monthly Review, October 2006,
Volume 58 Number 5, <<http://www.monthlyreview.org/1006hmagdoff.htm>>, 31/7/2007.

^{๑๗} ริชาร์ด บาร์เร็ตต์, ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, หน้า ๕๑.

^{๑๘} Pamela Cox, “The Meaning of Work : Studs Terkel’s Working as a Teaching Tool”, **Journal of
Management Education**, December 2004 : 758.

^{๑๙} ผาสุก พงษ์ไพจิตร, “เศรษฐกิจกับความอยู่ดีมีสุข”, มติชนรายวัน, (๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๘) : ๖.

^{๒๐} อี เอฟ ซูมกเกอร์, เล็กนั้นงาม, แปลโดย กษิร ชีพเป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : มูนิธิเด็ก, ๒๕๔๕),
หน้า ๓๘.

๒. วิฤติในสังคม

ในระดับสังคม วิฤติที่ปรากฏเด่นชัด สังเกตได้จากทั่วทุกผืนดินบนโลก คือ

ก. ช่องว่างระหว่างฐานะเพิ่มมากขึ้น สร้างความไม่เสมอภาคในสังคมโลก

ระบบทุนนิยมเสรีที่มุ่งเน้นความสามารถของหน่วยย่อยในระบบเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างรายได้ของคนจนและคนรวยมากขึ้น เป็นการสร้างปัญหาแห่งความไม่เสมอภาคของมนุษยชาติ ความมั่งคั่งทางธุรกิจจะถูกแบ่งปันไปกับบุคคลจำนวนไม่มาก ในขณะที่ปัญหาความยากจนไม่สามารถคลี่คลายได้ ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๗๕ ถึง ๑๙๘๘ เงินเดือนของหัวหน้าเจ้าหน้าที่บริหารเพิ่มจาก ๒๕ เป็น ๕๑ เท่าของรายได้เฉลี่ยของพนักงานฝ่ายผลิต ผู้บริหารธุรกิจในสหรัฐ ฯ ได้เงินเดือนสูงกว่าพนักงานที่มีเงินเดือนต่ำสุดถึง ๒๒๕ เท่า จากข้อมูลของสถาบันเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ ในช่วงสองทศวรรษที่แล้ว อัตราส่วนค่าจ้างระหว่างลูกจ้างระดับบนสุดจำนวนร้อยละ ๑๐ กับลูกจ้างระดับล่างสุดจำนวนร้อยละ ๑๐ เพิ่มขึ้นจากร้อยละ ๓๖๐ เป็นร้อยละ ๕๒๕ ในหมู่ชาย และจากร้อยละ ๓๘๐ เป็น ๔๓๐ ในหมู่หญิง^{๒๑} ตามรายงานของฝ่ายพัฒนาประชากรของสหประชาชาติพบว่า ความแตกต่างของรายได้ต่อประชากรหนึ่งคน ระหว่างประชากรในประเทศโลกเหนือกับประเทศโลกใต้นั้น เพิ่มขึ้นถึง ๓ เท่า คือจาก ๕,๓๐๐ เหรียญสหรัฐ ในปี ๑๙๖๐ มาเป็น ๑๕,๐๐๐ เหรียญสหรัฐ ในปี ๑๙๙๓ กลุ่มคนที่รวยที่สุด ๒๐ เปอร์เซ็นต์ของโลกเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่มีอยู่ในโลก ในขณะที่ ๒๐ เปอร์เซ็นต์ของคนจนที่สุด ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๔๐ เปอร์เซ็นต์ของประชากรโลก มีทรัพย์สินเพียง ๑.๔ เปอร์เซ็นต์^{๒๒} หลักทรัพย์ของคนรวยที่สุด ๓ คนแรกของโลกรวมกัน มีมูลค่ามากกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุดทั้งหมดรวมกัน โดยประเทศยากจนเหล่านี้มีประชากรรวมกันถึง ๖๐๐ ล้านคน^{๒๓} บรรษัทชั้นนำของโลก ๒๐๐ แห่งมียอดขายรวมกันเท่ากับร้อยละ ๒๘ ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของโลก และกิจการทั้ง ๒๐๐ แห่งนี้ว่าจ้างพนักงานเพียง ๑๘.๘ ล้านคน ไม่ถึง ๑ ใน ๓ ของร้อยละ ๑ ของประชากรโลก^{๒๔} เศรษฐกิจของมิตซูบิชิใหญ่กว่าเศรษฐกิจของอินโดนีเซีย ซึ่งมีประชากรมากเป็นอันดับ ๔ ของโลก และเป็นดินแดนแห่งความมั่งคั่งมหาศาล^{๒๕} หน่วยงานด้านการพัฒนาของ

^{๒๑} ริชาร์ด บาร์เร็ตต์, *ปลดปล่อยวิญญานธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร*, หน้า ๒๖.

^{๒๒} United Nations Development Program (UNDP), *Human Development Report 1996*, (New York : Oxford University Press, 1996).

^{๒๓} United Nations Development Program (UNDP), *Human Development Report 1999*, (New York : Oxford University Press, 1999).

^{๒๔} ริชาร์ด บาร์เร็ตต์, *ปลดปล่อยวิญญานธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร*, หน้า ๒๔.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

สหประชาชาติ (UNDP) ประมาณการว่า ๓ ใน ๔ ของประชากรโลกไร้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ^{๒๖} การศึกษาของธนาคารโลกพบว่า^{๒๗} มีประชากรที่มีรายได้น้อยกว่าวันละ ๑ เหรียญสหรัฐอยู่ ๑.๑ พันล้านคน และมีประชากรที่มีรายได้ระหว่าง ๑-๒ เหรียญสหรัฐอยู่ ๑.๗ พันล้านคน เมื่อรวมประชากรยากจนทั้งสองกลุ่มเข้าด้วยกันมีมากถึง ๒.๘ พันล้านคน เทียบเท่า ๔๖.๗ ของประชากรโลก และในแต่ละวันในโลกมีผู้คนกว่า ๒๐,๐๐๐ คนตายด้วยสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความยากจน

ข. ความแปลกแยกระหว่างเมืองกับชนบท

การมุ่งเน้นการลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำสุด ทำให้บรรษัทสรรหาวิธีการผลิตต่างๆ ที่เกิดขึ้น ต้นทุนน้อยที่สุด โดยมีค่าจ้างแรงงาน และสถานที่ใกล้เคียงแหล่งวัตถุดิบเป็นปัจจัยสำคัญ ในระดับโลก บรรษัทข้ามชาติล้วนใช้ประเทศโลกที่สาม อันเป็นแหล่งค่าแรงถูก เป็นศูนย์กลางการผลิต เพื่อป้อนตลาดโลก ประเทศไทย เวียดนาม อินเดีย จีน และประเทศในอเมริกาใต้ จึงเป็นโรงงานผลิตสินค้าสำคัญ ให้กับบรรษัทข้ามชาติมากมาย นับตั้งแต่ สินค้าที่ใช้แรงงานฝีมือเป็นหลัก อย่าง รองเท้า เสื้อผ้า ไปจนถึง สินค้าที่อาศัยเทคโนโลยีระดับสูง อย่าง เครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์ และคอมพิวเตอร์ เมื่อบรรษัทข้ามชาติ เหล่านี้เป็นแบบอย่างทางธุรกิจที่เปรียบเสมือนครูผู้เชี่ยวชาญ องค์การธุรกิจในประเทศจึงเลียนแบบ และ แปลงชนบทให้เป็นแหล่งป้อนวัตถุดิบ และแหล่งผลิตที่สำคัญ เพื่อใช้ประโยชน์จากค่าจ้างแรงงาน ราคาที่ดิน และวัตถุดิบที่มีราคาต่ำกว่า การกระทำในลักษณะนี้ทำให้สังคมแบ่งออกเป็นสองชุมชน คือชุมชนเมืองที่เป็นผู้ออกแบบและผู้บังคับบัญชา มีสถานะที่ร่ำรวย สูงส่งกว่า และชุมชนชนบทที่เป็นผู้ปฏิบัติตาม มีสถานะที่จน และเป็นผู้รับใช้ ทำให้เกิดการแปลกแยกระหว่างผู้คนในสองชุมชน ทั้งๆที่ จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการดำเนินธุรกิจ คาร์ล มาร์ก ได้เคยชี้ให้เห็นถึงผลกระทบนี้อย่าง ก้าวร้าวว่า

ไม่ว่าพวกกลุ่มพีจะได้อะไรใหญ่ที่ไหน ที่นั่น ความสัมพันธ์กันที่นายกับบ่าว พ่อกับลูก และ เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้านแบบชนบทจะต้องถึงจุดจบ ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันอย่างศักดิ์ นาระหว่างสามัญชนกับผู้เหนือกว่าธรรมชาติจะถูกฉีกกระชากออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยอย่างไม่ปราณีปราศรัย ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนจึงเหลือแต่เรื่องของผลประโยชน์ส่วนตัวที่ ผูกพันกันด้วยเงินเท่านั้น.....และชนชั้นกลุ่มพีทำให้ชนบทตกเป็นเบี้ยล่างของเมือง^{๒๘}

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๒๗} โพธิ์รักษ์, วิถีพุทธ ยุคเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทัศน์สมาคม, พ.ศ. ๒๕๕๐), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๒๘} อี เอฟ ชูเมกเกอร์, งานกับคุณค่าของชีวิต, หน้า ๕๖.

ก. ความเสื่อมสลายของชุมชนชนบท

เมื่อความมั่งคั่ง ความเจริญรุ่งเรือง และสถานะที่ดีกว่ารวมศูนย์ไว้ในชุมชนเมือง และยังเป็นศูนย์กลางแห่งตลาดแรงงานสำคัญอันเป็นพลังขับเคลื่อนธุรกิจไปข้างหน้า ในปัจจุบัน หนุ่มสาวชนบทจำนวนมากจึงจำเป็นต้องละทิ้งถิ่นฐาน มุ่งสู่ชุมชนเมือง เพื่อแสวงหารายได้ที่ดีกว่า ปრაฏฐการณนี้ได้แพร่ขยายไปยังทุกภูมิภาคของโลก ชนบทในประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ จะประกอบด้วยเด็กและผู้สูงอายุเป็นหลัก เมื่อชุมชนปราศจากกำลังสำคัญของคนหนุ่มสาวในการผลักดันให้ดำเนินต่อไปอย่างเข้มแข็ง ความเป็นชุมชนจึงอ่อนแอลง อีกทั้ง เมื่อบุคคลเหล่านี้กลับคืนสู่แดนเกิด คุณค่าต่างๆ ที่ได้รับการหล่อหลอมจากชุมชนเมือง จะถูกนำกลับไปเจือปน ทำให้คุณค่าดั้งเดิมของชนบท เช่น สัมพันธภาพแบบสมาชิกในครอบครัวระหว่างผู้คนในชุมชนเริ่มเจือจางหายไป ดังจะเห็นได้จากวัฒนธรรมแห่งการร่วมแรงร่วมใจในการทำงานของชาวชนบท อย่างการลงแขก เริ่มจะสูญหายไปจากสังคมไทยมากขึ้น จนปัจจุบัน ผู้คนรุ่นใหม่ในบางพื้นที่ไม่รู้จักวัฒนธรรมแห่งการเกื้อกูล การแลกเปลี่ยน และการร่วมแรงร่วมใจในการประกอบการงานลักษณะนี้

๓. วิฤติในโลก

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มุ่งเน้นการตอบสนองความพึงพอใจสูงสุด และเร่งสร้างความต้องการไม่รู้จบของมนุษย์ ผสมผสานการบริโภคอย่างไม่หยุดยั้งของนักบริโภคมีอาชีพทั่วโลก เพื่อกระตุ้นความเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นวัฏจักรไปมาอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด หมายถึงการเผาผลาญทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีจำกัดให้ร่อยหลอลง และสร้างสภาพแวดล้อมเป็นพิษแก่สิ่งแวดล้อม กระบวนทัศน์แบบแยกส่วนทำให้ผู้คนไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตนได้ก่อขึ้น ผู้ผลิตไม่เห็นว่าการผลิตมากขึ้น ที่ต้องใช้ทรัพยากรมากขึ้น จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างไร ผู้บริโภคไม่เข้าใจว่าการบริโภคที่มากขึ้น ได้ส่งก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ขึ้นสู่บรรยากาศ ในปริมาณที่มากขึ้นจะส่งผลกระทบต่อโลกโดยรวม ในทุกๆ ประเทศที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายสำคัญ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษคือราคาที่ทุกคนในชุมชนต้องจ่ายเป็นค่าตอบแทน ดังมีตัวอย่างเกิดขึ้นมากมายในหลากหลายชุมชน ไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างอเมริกา เช่นกรณีของคลองเลิฟคาแนลในบริเวณน้ำตกในแอ่งการา นิวยอร์ก โดยพื้นที่ถูกใช้เป็นที่ระบายสารเคมีเป็นพิษ ทำให้บริเวณแหล่งน้ำรอบๆ น่าเสีย และสารพิษได้ซึมลงสู่พื้นดินด้านหลังที่ติดต่อกัน ก่อให้เกิดหมอกไอพิษ เป็นสาเหตุให้ผู้อาศัยในบริเวณนั้นมีการคลอดผิดปกติในอัตราสูง ดับไต้พิการ เกิดโรคในระบบทางเดินหายใจ และมะเร็งชนิดต่างๆ จนทางการต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน และอพยพผู้อาศัยออกจากบริเวณนั้น^{๒๕} หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่อย่างประเทศไต้หวัน กรณีสารพิษจากภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมได้สร้างมลภาวะให้แก่

^{๒๕} พริตจ็อฟ คาปรัว, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒, หน้า ๒๓๓.

แม่น้ำสายหลักทุกสาย ในบางพื้นที่ ไม่เพียงแค่ปลาตาย แต่น้ำสามารถติดไฟได้ สภาพมลภาวะในอากาศ สูงถึงสองเท่าของระดับที่ในอเมริกาถือว่าเป็นอันตราย อัตราการป่วยด้วยโรคมะเร็งสูงขึ้น ๒ เท่านับแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ และกลายเป็นประเทศที่มีการป่วยเป็นโรคตับอักเสบมากที่สุดในโลก^{๓๐}

กำมะถัน และไนโตรเจนออกไซด์ที่ฟุ้งกระจายออกมาจากเครื่องจักรที่ใช้เชื้อเพลิงถ่านหิน ไม่เพียงแต่ก่ออันตรายอย่างสูงต่อสุขภาพของผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง แต่ยังก่อให้เกิดมลภาวะ ในรูปแบบที่ลึกลับไม่สามารถมองเห็นได้ นั่นคือ ฝนกรด ด้านตะวันออกของรัฐนิวอิงแลนด์ และด้าน ตะวันออกของแคนาดา รวมทั้งตอนใต้ของสแกนดิเนเวีย ได้รับความเสียหายอย่างหนักจากมลภาวะ ชนิดนี้ เมื่อฝนกรดตกลงมาในทะเลสาบ ปลา แมลง พืชพันธุ์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จะถูกทำลาย จนในที่สุด ทะเลสาบจะกลายเป็นทะเลมรณะ ไม่สามารถกลับคืนสู่ภาวะเป็นกลางได้อีกต่อไป^{๓๑}

อัล กอร์ อดีตรองประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาอุทิศชีวิตที่เหลือทั้งหมดภายหลังจากอาชีพ การเมือง เดินทางรอบโลก เพื่อศึกษาถึงสาเหตุแห่งภาวะ โลกร้อน พร้อมกับบรรยายให้ชาวโลกเห็นถึง ความสำคัญในการร่วมมือแก้ปัญหาวิกฤติของสิ่งแวดล้อม ด้วยการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายใต้ระบบทุน นิยม ในหนังสือ “โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง” กอร์ อธิบายให้เห็นว่าวิกฤติการณ์ทาง ธรรมชาติต่างๆทั่วโลก ตั้งแต่ไดโนเสาร์ บนผืนดิน ไปจนถึงท้องฟ้า ล้วนเกี่ยวโยงกันจากภาวะอุณหภูมิที่ สูงขึ้นของโลก ซึ่งเกิดจากการสะสมปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่สูงขึ้นในบรรยากาศ ก่อตัวจาก กระบวนการผลิตและกระบวนการบริโภคภายใต้กระบวนการแบบแยกส่วน ในฤดูร้อนของปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ยุโรปต้องเผชิญกับคลื่นความร้อนกำลังแรง ซึ่งคร่าชีวิตผู้คนไปถึง ๓๕,๐๐๐ คน^{๓๒} กรม อุตุนิยมนิยามอังกฤษได้เผยแพร่การศึกษาชิ้นใหม่ว่า ภาวะโลกร้อนจะรุนแรงขึ้นหลังจากปี พ.ศ. ๒๕๕๒ โดยนับจากปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นต้นไป มีโอกาสอย่างน้อย ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ที่อุณหภูมิในแต่ละปีจะสูง กว่าปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ซึ่งเป็นปีที่โลกมีอุณหภูมิสูงที่สุด โดยอุณหภูมิเฉลี่ยทั่วโลกอยู่ที่ ๑๔.๕๔ องศา เซลเซียส^{๓๓} กอร์แสดงถึงผลการศึกษาวินิจฉัยทางวิทยาศาสตร์จำนวนมากต่างยืนยันว่า น้ำอุ่นบนผืนน้ำของ มหาสมุทรจากภาวะโลกร้อนสามารถถ่ายทอดพลังงานความร้อนที่สูงจนก่อให้เกิดเฮอริเคนที่ทรงพลัง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ที่ว่า “เป็นไปได้ที่เฮอริเคนจะก่อตัวขึ้นในส่วนใต้ของ มหาสมุทรแอตแลนติก” ต้องเปลี่ยนแปลง เมื่อมีเฮอริเคนพัดเข้าถล่มบราซิลเป็นครั้งแรกใน ประวัติศาสตร์ และในปีเดียวกัน จำนวนพายุทอร์นาโดถล่มอเมริกามากจนทำลายสถิติ นับแต่ทศวรรษ

^{๓๐} ฟรีดจอฟ คาปรัว, โยงใยที่ซ่อนเร้น, หน้า ๑๕๒.

^{๓๑} ฟรีดจอฟ คาปรัว, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒, หน้า ๒๓๖-๒๓๗.

^{๓๒} อัล กอร์, โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง, แปลโดย คุณากร วาณิชชวีรักษ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๗๕.

^{๓๓} คม ชัด ลึก, (๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๐) : ๑๓.

๑๙๙๐ เป็นต้นมา พายุทรงพลังที่พัดอยู่ในมหาสมุทรแอตแลนติกและแปซิฟิกปรากฏถี่ขึ้น และมีกำลังแรงขึ้นถึงร้อยละ ๕๐^{๓๔} ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เฮอริเคนแคทรินาที่มีพลังทำลายล้างมหาศาลได้เข้าถล่มนิวออร์ลีนส์อย่างโหดร้าย สามสัปดาห์ต่อมา เฮอริเคนริตาพัดเข้าถล่มชายฝั่งสหรัฐอเมริกาสร้างความเสียหายมหาศาล และไม่กี่สัปดาห์ถัดมา เฮอริเคนวิลได้ก่อตัวขึ้นและมีกำลังแรงที่สุดเท่าที่เคยตรวจได้ กลืนกินฟลอริดา สร้างความเสียหายเหลือคณานับ ทำให้ผู้คนไม่มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้หลายสัปดาห์ เฮอริเคนแคทรินาลูกเดียวสร้างความเสียหายเป็นวงเงินประกันสูงถึงราว ๖๐,๐๐๐ ล้านดอลลาร์^{๓๕}

ภาวะโลกร้อนในพื้นที่หลายส่วนของโลกได้เพิ่มปริมาณน้ำฝนประจำปี ทำให้เกิดน้ำท่วมรุนแรงมากขึ้นในทุกทวีปทั่วโลก ศูนย์วิจัยภัยธรรมชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ระบุว่า ภัยธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับน้ำถือเป็นมาตรการหมายเลข ๑ ของโลก และของประเทศไทย ตัวเลขความสูญเสียจากภัยธรรมชาติทางน้ำในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ อยู่ที่ประมาณ ๖ พันล้านบาท ได้เพิ่มขึ้น ๕ เท่าตัวเพียงในเวลา ๑๐ ปี เป็นมูลค่า ๔ หมื่นล้านบาทในปี พ.ศ. ๒๕๔๑^{๓๖} และมีแนวโน้มที่จะก่อความเสียหายเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณอย่างไม่หยุดยั้ง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ยุโรปเผชิญปัญหาน้ำท่วมรุนแรงเป็นประวัติการณ์ หน่วยงานบรรเทาทุกข์ฉุกเฉินขององค์การสหประชาชาติเปิดเผยว่า มหันตภัยน้ำท่วมส่งผลกระทบต่อคนทั่วโลกปีละร่วม ๕๐๐ ล้านคน จากปี พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๕ ปริมาณการเกิดน้ำท่วมได้เพิ่มขึ้นจาก ๖๐ ครั้ง เป็นกว่า ๑๐๐ ครั้ง โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้เกิดน้ำท่วมกว่า ๙๐ ครั้งเพียงแค่ ๘ เดือนแรกของปีพ.ศ. ๒๕๔๙ ๘๓ เปอร์เซนต์ของมหันตภัยน้ำท่วมเกิดในเอเชีย ก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจคิดเป็นมูลค่ากว่า ๘.๒๕ แสนล้านบาท^{๓๗} ในประเทศไทย ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้เกิดฝนตกหนักจนทำให้เกิดโคลนถล่มในอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ก่อความเสียหายอย่างสูงเป็นประวัติการณ์ โดยภายในพริบตา โคลนได้ถล่มบ้านเรือนไร่นาเสียหายเกือบทั้งหมดหมู่บ้าน ความรุนแรงของฝนตกน้ำท่วมและดินถล่มในครั้งนี้ ทำให้มีผู้เสียชีวิตใน ๕ จังหวัดถึง ๘๓ คน บ้านเรือนเสียหาย ๖๙๓ หลัง พื้นที่เกษตรเสียหาย ๔๘๑,๘๓๐ ไร่ รวมมูลค่า ๓๐๘ ล้านบาท และในไม่ถึง ๓ เดือนต่อมา พายุซังसारได้พัดถล่มประเทศอีกครั้ง ทำให้เกิดน้ำท่วมตั้งแต่ภาคเหนือตอนบนจนถึงภาคกลางและภาคอีสานรวม ๔๗ จังหวัด ๔๔๒ อำเภอ ๔๐ กิ่งอำเภอ ๑๖ เขต ๓,๐๕๔ หมู่บ้าน สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนถึง ๕.๑ ล้าน

^{๓๔} อัล กอร์, โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง, หน้า ๘๒-๘๓.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

^{๓๖} เนชั่นกรุป, มหันตภัยถล่มโลก : โลกร้อน น้ำท่วม ไฟป่า ดินถล่ม แผ่นดินไหว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เนชั่น, พ.ศ. ๒๕๕๐), หน้า ๘.

^{๓๗} คม ชัด ลึก, (๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๐) : ๑๓.

คน เสียชีวิตสูงถึง ๓๓๑ คน บ้านเรือนพังยับเยินเกือบ ๑ ล้านหลัง และพื้นที่เกษตรเสียหาย ๕.๖ ล้านไร่^{๓๘}

ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ไม่เพียงลอยขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศเท่านั้น ปริมาณ ๑ ใน ๓ จะจมลงสู่มหาสมุทรทำให้น้ำทะเลเป็นกรดสูงขึ้น ส่งผลให้ปะการังเสียชีวิต ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ซึ่งเป็นปีที่มีสถิติร้อนติดอันดับต้นๆ ประมาณกันว่าโลกได้สูญเสียแนวปะการังไปถึงร้อยละ ๑๖ ของแนวปะการังทั้งหมด^{๓๙} ปลาฉลามเป็นอีกหนึ่งในสิ่งมีชีวิตได้น้ำหลายชนิดที่ถูกคุกคามจากก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ องค์ประกอบทางเคมีของมหาสมุทรทั่วโลกกำลังถูกเปลี่ยนแปลงจากภาวะโลกร้อน ทำให้เกิดพื้นที่มรณะ ซึ่งปราศจากสิ่งมีชีวิตเพิ่มมากขึ้น บางส่วนเกิดจากการแพร่พันธุ์ของสาหร่ายในเขตนํ้าอุ่น ที่เกิดจากมลพิษทางกิจกรรมของมนุษย์ สาหร่ายจำนวนมากได้แพร่ระบาดจนถึงระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในหลายๆแห่งทั่วโลก จนทำให้สัตว์น้ำจำนวนมากแถบทะเลบอลติกต้องปิดกิจการลงในฤดูร้อนของปี พ.ศ. ๒๕๔๘ สาหร่ายสีแดงในฟลอริดาเกิดจากปรากฏการณ์เดียวกัน

อุณหภูมิที่สูงขึ้นของโลกได้ทำให้ชั้นน้ำแข็งที่อยู่ผิวหน้ามหาสมุทรละลายไป ชั้นน้ำแข็งที่ปกคลุมผืนแผ่นดินบนทวีปที่อยู่ถัดเข้าไปก็เริ่มเลื่อนไหลและจมลงสู่ท้องทะเล หากน้ำแข็งไม่ว่าจะเป็นธารน้ำแข็งที่ก่อตัวขึ้นบนภูเขา หรือชั้นน้ำแข็งบนพื้นดินในแอนตาร์กติกาหรือกรีนแลนด์ เกิดละลายหรือจมลงสู่ท้องทะเล จะส่งผลให้ระดับน้ำทะเลเพิ่มสูงขึ้น งานศึกษาในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ แสดงให้เห็นเป็นครั้งแรกว่า ปริมาณมวลรวมของชั้นน้ำแข็งแอนตาร์กติกาจะวันออกกำลังลดลง และมีธารน้ำแข็งราวร้อยละ ๘๕ ที่ดูเหมือนจะไหลลงสู่ทะเลเร็วขึ้น และอุณหภูมิของอากาศที่วัดจากระดับสูงเหนือมวลน้ำแข็งเหล่านี้ จะอุ่นขึ้นเร็วกว่าอุณหภูมิในส่วนอื่นๆของโลก หากมันเกิดละลายหรือไหลออกจากเกาะลงสู่ทะเล จะส่งผลให้ระดับน้ำทะเลทั่วโลกเพิ่มสูงขึ้นถึง ๒๐ ฟุต^{๔๐} ระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้นจะส่งผลเสียหายใหญ่หลวงแก่ประเทศในเขตพื้นที่ต่ำ อย่างเนเธอร์แลนด์ และได้มีการคาดคะเนกันว่า ผู้คนกว่า ๒๐ ล้านคนจะต้องอพยพออกจากปึกถึง^{๔๑} ผู้คนอีกกว่า ๔๐ ล้านคนจะต้องอพยพออกจากเซี่ยงไฮ้และบริเวณโดยรอบ^{๔๒} และที่น่าเป็นห่วงคือประชากร ๖๐ ล้านคนในกัลกัตตาและบังกลาเทศจะไร้ที่อยู่^{๔๓}

นี่เป็นเพียงภาพบางส่วนของวิกฤติโลก ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินธุรกิจด้วยกระบวนทัศน์แบบแยกส่วน ทัศนะที่ว่าผลรวมทั้งหมดของส่วนย่อยจะก่อประโยชน์ที่มากกว่าต่อสังคมโลกนั้นจำเป็นต้อง

^{๓๘} เนชั่นกรุป, มหันตภัยถล่มโลก : โลกร้อน น้ำท่วม ไฟป่า ดินถล่ม แผ่นดินไหว, หน้า ๔.

^{๓๙} อัล กอร์, โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง, หน้า ๑๖๔.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๔.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖.

มีการทบทวนใหม่ นักคิดหัวก้าวหน้าและกลุ่มคนที่ใส่ใจต่อวิกฤติของโลกจำนวนหนึ่งจึงเริ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มนุษยเปลี่ยนแปลงสู่กระบวนทัศน์ใหม่

๒.๒ กระแสการเรียกร้องต่อกระบวนทัศน์ใหม่

เดวิด โบห์ม หนึ่งในผู้ที่เข้าใจถึงข้อจำกัดของกระบวนทัศน์แบบกลไกที่ไม่สามารถอธิบายทุกปรากฏการณ์ในโลกได้ และตระหนักถึงวิกฤติต่างๆ ที่มนุษยชาติได้กล่าวถกคานไว้ อย่างชัดเจนว่า

ขณะนี้ การคิดแบบแยกส่วนได้แพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง ไม่ใช่เฉพาะแต่ในวงสังคมเท่านั้น แต่ยังแพร่ไปในระดับปัจเจกบุคคลด้วย และนี่ก็เป็นการนำไปสู่ความสับสนทางความคิด ซึ่งสร้างปัญหาอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด และไปก่อกวนการรับรู้ให้มัวหม่นอย่างรุนแรงจนทำให้เราไม่สามารถมองเห็นวิธีแก้ปัญหาล้วนใหญ่ได้ ความเชื่อที่ว่าชิ้นส่วนย่อยๆ ทั้งหมดนี้สามารถดำรงอยู่ได้เป็นเอกเทศนั้น เป็นเพียงภาพลวงตา และภาพลวงตานี้ไม่สามารถทำอะไรได้มากไปกว่าการนำไปสู่ความขัดแย้ง และความสับสนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด^{๔๔}

วิกฤติต่างๆ ที่มนุษยชาติกำลังเผชิญหน้าอยู่ทำให้นักเศรษฐศาสตร์ที่ยึดถือกระบวนทัศน์แบบแยกส่วนเริ่มตระหนักถึงความผิดพลาดของตน ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ อาเธอร์ เบอร์น ในฐานะกรรมการธนาคารชาติของสหรัฐ (Federal Reserve Board) ได้ให้ข้อสังเกตว่า “กฎเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์กำลังไม่ทำงานไปตามวิถีทางที่มันเคยเสียแล้ว” และในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ มิลตัน ฟรายด์แมน ได้กล่าวแก่สมาคมเศรษฐศาสตร์อเมริกันในลักษณะที่เปิดเผยจริงใจว่านั่นอีกว่า “ข้าพเจ้าเชื่อว่าในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาพวกเรานักเศรษฐศาสตร์ได้กระทำความผิดอย่างมหันต์ ในวงกว้าง เราได้ทำความผิดพลาดแก่สังคมและในวงแคบ เราได้กระทำผิดต่อวิชาชีพของเราเอง โดยอวดอ้างมากกว่าที่เราสามารถทำได้”^{๔๕} กระแสการเรียกร้องในการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต สามารถแบ่งได้เป็นกลุ่มหลักๆ ได้ดังนี้

๒.๒.๑. กลุ่มกระบวนทัศน์แบบองค์รวม

กระแสดความเคลื่อนไหวสู่กระบวนทัศน์แบบองค์รวม ที่มองเห็นสรรพสิ่งเชื่อมโยงและอิงอาศัยกันอย่างเป็นเอกภาพเริ่มได้รับความสนใจจากชาวโลกเมื่อฟรีดริช ฮอฟ คอปป์ นักคิดคนสำคัญแห่งยุคสมัยปัจจุบันได้เขียนหนังสือหลายเล่มให้เห็นถึงข้อจำกัด และผลเสียของกระบวนทัศน์แบบลดทอนที่มีต่ออารยธรรมมนุษย์ดังที่ได้กล่าวไว้เบื้องต้น พร้อมทั้งนำเสนอกระบวนทัศน์แบบองค์รวมที่สามารถ

^{๔๔} มาร์กาเร็ต วีตเลย์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, หน้า ๔๘.

^{๔๕} ฟรีดริช ฮอฟ คอปป์, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒, หน้า ๑๖๑.

อธิบายทุกปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้ดีกว่าระบบทศน์แบบเก่า เขาพรรณนาให้เห็นถึงคุณูปการของระบบทศน์ใหม่ได้อย่างน่าเชื่อถือ ทำให้นักวิทยาศาสตร์และนักวิชาการสาขาอื่นๆ เริ่มหันมาพัฒนาองค์ความรู้ใหม่จากระบบทศน์แบบองค์รวมนี้อย่างจริงจัง มาร์กาเร็ต วิตเลย์ เดวิด คอร์ทเทน และริชาร์ด บาร์เร็ตต์ คือกลุ่มนักบริหารและนักวิชาการที่ประยุกต์ระบบทศน์ใหม่สู่การดำเนินธุรกิจ นักวิชาการเหล่านี้ได้เสนอแนะแนวทางใหม่ๆ ในการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งให้เป็นระบบทุนนิยมแบบการุณยธรรม (Compassionate Capitalism) มากยิ่งขึ้น

๒.๒.๒ กลุ่มการบริหารด้วยคุณค่าทางศาสนา (Spiritual-based Management)

กระแสระื้ออีกแนวทางหนึ่ง ในการแก้ปัญหาวิกฤติของระบบทุนนิยมในปัจจุบัน คือการเสนอแนะให้นำคุณค่าทางศาสนาเข้าสู่ที่ทำงาน แนวทางนี้มีทัศนะว่า การบริหารจัดการขององค์กรธุรกิจที่ผ่านมัล้วนมุ่งเน้นไปยังการพัฒนาทางทักษะ ความสามารถ และความรู้ของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งล้วนเป็นมิติทางกายภาพเพียงอย่างเดียว อันเป็นอิทธิพลแบบกลไกของนิเวศน์ตนเอง การบริหารที่จะประสบความสำเร็จจำเป็นต้องคำนึงถึงมิติแห่งจิตวิญญาณ (Spiritual) ของผู้ปฏิบัติงานด้วย อันหมายถึง การผสมผสานจิตวิญญาณเข้ากับการทำงาน บุคคลจำนวนหนึ่งจึงเห็นพ้องกันว่า การบริหารจัดการในศตวรรษที่ ๒๑ คือการบริหารจัดการที่ต้องคำนึงถึงองค์รวมของมนุษย์ อันหมายถึง ร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ดังนั้น การบริหารจัดการจึงควรมีรากฐานมาจากคุณค่าของจิตวิญญาณ (Spiritual-based Management) มาสโลว์ (Maslow) ได้สนับสนุนแนวคิดนี้โดยกล่าวไว้ว่า การบริหารแบบรู้แจ้ง (Enlightened Management) คือวิธีหนึ่งที่ปฏิบัติต่อศาสนาอย่างเคร่งครัด จริงจัง ลึกซึ้ง และจริงจัง สำหรับผู้นิยมศาสนา (และจิตวิญญาณ) ว่าเป็นความใส่ใจต่อปัญหาของมนุษย์ ปัญหาของจริยธรรมของผู้คนในอนาคต ดังนั้น ปรัชญาแนวนี้ เมื่อถ่ายทอดมาสู่ชีวิตการทำงาน จะกลายเป็นการบริหารจัดการขององค์กรสมัยใหม่^{๔๖} จึงทำให้เกิดการเรียกรื้อวิถีใหม่และความหมายใหม่ของการทำงาน โดยการนำจิตวิญญาณหรือคุณค่าทางศาสนาเข้ามาสู่สถานที่ทำงาน เพื่อพัฒนาศักยภาพในตน และเพื่อสร้างความสุขในการปฏิบัติงาน การบริหารด้วยคุณค่าทางจิตวิญญาณจึงเริ่มแพร่หลาย และได้รับความนิยมมากขึ้น โดยเฉพาะในปลายศตวรรษที่ ๒๐

^{๔๖} Mark Kriger, Bruce Hanson, "A value-based paradigm for creating truly healthy organizations",

๒.๒.๓. กลุ่มนักเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อม

นักธุรกิจที่เห็นด้วยกับคำกล่าวของอัล กอร์ นักเคลื่อนไหวเพื่อธรรมชาติคนสำคัญของโลก ที่ว่า “เราจะต้องทำการกู้ภัยพิบัติทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินไปของอารยธรรมมนุษย์”^{๔๓} ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินธุรกิจของตนให้เป็นมิตรต่อธรรมชาติมากยิ่งขึ้น พร้อมกับโน้มน้าวผู้บริหารของคนที่มียุทธศาสตร์ทั่วโลกให้เริ่มใส่ใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญ ได้รวมตัวกันสร้างเครือข่าย เพื่อเป็นกระบอกเสียงให้องค์กรธุรกิจต่างๆ ทั่วโลกปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินธุรกิจแบบเก่าๆ ที่เห็นตนเองเป็นศูนย์กลาง ไปสู่การดำเนินธุรกิจที่มีส่วนรวมเป็นศูนย์กลาง อนิตา รอดคิก ผู้ก่อตั้งบริษัท บอดีชอป บริษัทข้ามชาติที่มีชื่อเสียงทางด้านการศึกษาต่อธรรมชาติได้ร่วมก่อตั้งเครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Social Venture Network หรือเอสวีเอ็น) ในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีพันธกิจหลักในการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างจิตสำนึกทางธุรกิจ ที่นำไปสู่การเคารพสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงสิทธิของชุมชนและสังคม และการดำเนินธุรกิจที่ยุติธรรมสำหรับทุกฝ่าย โดยตระหนักถึงความแตกต่างทางทรัพยากร โอกาส และศักยภาพที่เป็นจริงของแต่ละองค์กรหรือบุคคล^{๔๔} ปัจจุบันมีองค์กรสมาชิกกว่า ๒,๐๐๐ องค์กรทั่วโลก

เครือข่ายที่สำคัญที่ถูกก่อตั้งในอีกมุมหนึ่งของโลก คือกลุ่มตามรอยเท้าธรรมชาติ (The Natural Step) ของประเทศสวีเดน ก่อตั้งโดยคาร์ล เฮนริก โรแบร์ ได้สร้างพลังความเคลื่อนไหวในระดับสากลเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ โดยมุ่งเน้นให้ทุกหน่วยย่อยในสังคม เริ่มต้นจากปัจเจกบุคคล ครอบครัว หน่วยงานรัฐ ภาคธุรกิจ และกลุ่มวิชาชีพต่างๆ ให้ตระหนักถึงขีดจำกัดของระบบนิเวศ โดยทำงานจากภาพใหญ่ย้อนกลับไปที่ส่วนย่อย เพื่อเพิ่มจิตสำนึกในภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ในปัจจุบันกลุ่มตามรอยเท้าธรรมชาติได้ขยายสาขาไปยังประเทศออสเตรเลีย แคนาดา ญี่ปุ่น อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ในสวีเดน องค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นมากกว่า ๗๐ แห่ง และบริษัท ๖๐ แห่งเช่น ไอเคีย (IKEA) อีเลกโทรลักซ์ แมคโดนัลด์ เครือโรงแรมแซนดิค และโอเค ปิโตรเลียม ได้รับเอาแนวทางของกลุ่มนี้ไปใช้ในการเปลี่ยนวิธีการดำเนินธุรกิจอย่างกระตือรือร้น^{๔๕}

นอกเหนือจากภาคเอกชน หน่วยงานรัฐบาลระหว่างประเทศจัดเป็นพลังสำคัญในการสร้างความตระหนักถึงวิกฤติของโลก และผลักดันให้รัฐบาล รวมถึงหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทั้งแสวงหา

^{๔๓} ฟรีดริช คอปป์, โยงโยที่ซ่อนเร้น, หน้า ๑๕๒.

^{๔๔} มาร์ก อัลเลน, สร้างธุรกิจด้วยพลังวิสัยทัศน์, แปลโดย ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเงินสวนเงินมีมา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๔.

^{๔๕} เดวิด กอร์เทน, โลกยุคหลังบริษัท ชีวิตหลังทุนนิยม, แปลโดย เจษฎา สุขจิตต์ดิกล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๗.

กำไรและไม่แสวงหากำไร ตลอดจนประชาชน ให้ความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ตระหนักถึงสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มต้นจากการจัดประชุมขององค์กรสหประชาชาติที่ประเทศสวีเดนในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศต่างๆ ในเวลาต่อมา ในอีกสองทศวรรษ ได้มีการจัดประชุม Earth Summit ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ที่ประเทศบราซิล พร้อมกับการออกแผนปฏิบัติการว่าด้วยจริยธรรมและวาระ ๒๑ (Ethics & Agenda 21) เรียกร้องให้นานาประเทศร่วมมือในการกอบกู้วิกฤติโลก ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน แผนปฏิบัติการสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า “การพัฒนาที่ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม จะนำไปสู่การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษยชาติ มาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้นสำหรับทุกคน การคุ้มครองและการจัดการระบบนิเวศที่ดีขึ้น ตลอดจนอนาคตที่ปลอดภัยและรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ไม่มีประเทศใดประเทศหนึ่งสามารถกระทำภารกิจนี้ได้ลำพัง แต่ด้วยความร่วมมือในเครือข่ายพันธมิตรระดับโลกจะทำให้การพัฒนาแบบยั่งยืนสำเร็จได้”^{๕๐} ได้มีรัฐบาลจากนานาประเทศเข้าร่วมลงนามถึง ๑๗๘ ประเทศทั่วโลก

เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้ง จะเห็นว่า หลักการของทั้งสามกลุ่มแทบจะไม่มีอะไรใหม่และแตกต่างจากแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงประกาศไว้ว่า ๒,๕๐๐ ปีที่ผ่านมา ในฐานะที่เป็นศาสนาเพื่อส่วนรวม ภูมิปัญญาดั้งเดิมของตะวันออก ที่เรียกกันว่า พระพุทธศาสนาสามารถเป็นแนวทางสำคัญในการนำพามนุษยชาติให้พ้นจากวิกฤติที่ทั่วทุกมุมโลกกำลังเผชิญอยู่

๒.๓ กระบวนทัศน์แห่งเอกภาพ

อิทัปปิจจตา หรือปฏิจจสมุปบาท หลักการสำคัญในพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป”^{๕๑} หมายความว่า ทุกสรรพสิ่งในจักรวาลมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงเป็นเหตุและผลต่อกัน การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์หนึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดขึ้นของอีกปรากฏการณ์หนึ่ง เกี่ยวพันและโยงใยต่อกัน ปฏิจจสมุปบาทนี้คือพุทธกระบวนทัศน์ต่อทุกๆ ปรากฏการณ์ในจักรวาล อันครอบคลุมถึงชีวิตมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับกระบวนทัศน์แบบแยกส่วนของนิวตันอย่างสิ้นเชิง

ชีวิตมนุษย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากการรวมกันของสิ่งที่เรียกว่า ขันธ์ห้า^{๕๒} ได้แก่ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์^{๕๓} หรือรูปและนาม โดยขันธ์แรก

^{๕๐} United Nations Environment Programme, **Ethics and Agenda 21**, (New York : United nations Publication, 1994), p. 126.

^{๕๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒๖๓๕.

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐/๓๒๕

^{๕๓} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๒๕๕-๓๐๐.

จัดเป็นรูป และขันท์ที่เหลือทั้ง ๔ จัดเป็นนาม หนึ่งในวงจรปฏิจสมุปบาทได้อธิบายต่อไปว่า “เพราะวิญญานเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี”^{๕๔} แสดงว่า นามและรูปจะเกิดขึ้นควบคู่กันเสมอ เช่น เมื่อตาเห็นรูป จักขุวิญญานจะก่อตัวขึ้นตามมาทันที นามและรูปนี้จะเกาะเกี่ยวกันอย่างแยกไม่ออก ทั้งสองสิ่ง คือจิตและกายที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตมนุษย์ เป็นเอกภาพที่ไม่สามารถแยกขาดจากกัน เป็นปัจจัยพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกันตลอดเวลา ภาพของมนุษย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เป็นเพียงภาพของเครื่องจักรกลแบบเดสคาสต์ ที่ประกอบเพียงร่างกาย อันปราศจากชีวิต และจิตวิญญาน แต่เป็นชีวิตที่ประกอบด้วยกายและจิตควบคู่สัมพันธ์กัน

ขันท์ห้า หรือชีวิตมนุษย์ จะดำเนินไปตามกฎแห่งการอิงอาศัยกันของหลักการปฏิจสมุปบาท เป็นกระแสที่ไหลต่อเนื่องจากปัจจัยหนึ่งไปสู่อีกปัจจัยหนึ่ง เกิดดับต่อกันไปเป็นสายธาร จึงไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้อย่างอิสระด้วยตนเอง สรรพสิ่งจึงปราศจากตัวตนคงที่ ตามกฎแห่งไตรลักษณ์ ดังที่ได้มีการบันทึกไว้ในอนันตลักษณะสูตร^{๕๕} ว่าขันท์ห้า เป็นสิ่งที่มีความแปรเปลี่ยนตลอดเวลา ไม่มีความแน่นอนคงทน จึงปราศจากตัวตนใดๆ พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายไว้ว่า ทั้งปฏิจสมุปบาทและไตรลักษณ์มุ่งแสดงถึงหลักการอิงอาศัยของสรรพสิ่ง แต่อธิบายในสองลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ไตรลักษณ์อธิบายถึงลักษณะของความเชื่อมโยง ในขณะที่ปฏิจสมุปบาทอธิบายถึงอาการแห่งความเชื่อมโยง ด้วยหลักการนี้ทำให้เข้าใจถึงพุทธกระบวนทัศน์อย่างชัดเจนว่าเป็นกระบวนทัศน์แบบองค์รวมที่อยู่ในลักษณะของระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่อิงอาศัยกัน สืบเนื่องต่อกันไปเป็นสายธาร ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้ตนเอง เป็นเอกเทศ เพราะทุกสรรพสิ่งปราศจากตัวตนที่แน่นอนนิรันดร์ ภาพของจักรวาลในพระพุทธศาสนาจึงเป็นภาพที่เคลื่อนไหวอย่างสม่ำเสมอ トラบเท่าที่มีการรวมตัวกันของปัจจัยต่างๆ ปรากฏการณ์จะเกิดเมื่อมีสาเหตุให้เกิด และจะดับเมื่อมีสาเหตุให้ดับ จึงไม่ใช่ภาพจักรวาลแบบกลไกตายตัว ที่ไม่มีการแปรเปลี่ยนของนิวตัน เดวิด คาลูปาฮานา (David Kalupahana) ได้แสดงถึงความแตกต่างระหว่างกระบวนทัศน์ทั้งสองไว้อย่างดีว่า การอธิบายมนุษย์ด้วยการเกิดดับภายใต้กฎปฏิจสมุปบาทเท่ากับเป็นการกำจัด “ผีในเครื่องจักร” โดยมีได้ละทิ้งส่วนใดส่วนหนึ่งของเครื่องจักร กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คำอธิบายดังกล่าวทำให้เราเห็นว่าไม่มีสิ่งที่เรียกได้ว่าเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้แน่นอน

๕๖

^{๕๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๗/๑๓๖.

^{๕๕} ส.ข. (ไทย) ๑๓/๕๕/๕๔-๕๖.

^{๕๖} อ้างใน เนื่องน้อย บุญเขตร, “จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมในพุทธศาสนา : สำนักทางศาสนาที่ยังอิงสรรพสิ่งทั่วสากล”, พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (มกราคม – เมษายน ๒๕๓๗) : ๑๗.

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า มโนทัศน์ปฏิจจสมุปบาทคือกรอบอธิบายทุกปรากฏการณ์ในโลก ในอัครัญญสูตร^{๕๓} ที่ว่าด้วยต้นกำเนิดของจักรวาลและมนุษย์ พระพุทธองค์ทรงพรรณนาให้เห็นถึงกระแสแห่งการสืบต่อจนเป็นวิวัฒนาการของโลกและมนุษย์ในปัจจุบันไว้ว่า เมื่อแรกเริ่ม อากัสสปพรหมจุติลง มาเกิดในโลกระยะแรกเริ่มที่ยังเป็นพื้นน้ำ สัตว์โลกยังมีสภาพร่างกายเป็นทิพย์ มีฤทธิ์ทางใจ มีปิตเป็นอาหาร มีรัศมีกาย สัญจรอยู่ในอากาศ เช่นเดียวกับสมัยที่อยู่ในชั้นอากัสสปพรหม ครั้นเมื่อจวันดิน ปรากฏลอยอยู่บนน้ำ เหล่าสัตว์เริ่มบริโภคน้ำจวันดิน ทำให้รัศมีจากกายหายไป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และ ดวงดาวจึงได้อุบัติขึ้น พร้อมๆกับการปรากฏขึ้นของกลางวัน และกลางคืน นำไปสู่การอุบัติขึ้นของวัน เดือน ปี และฤดู จนกลายเป็นโลกที่มีชีวิต พระสูตรนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การอิงอาศัยตาม หลักการปฏิจจสมุปบาทมิได้เกิดขึ้นแต่เพียงในแนวตั้ง อย่างที่มีการอธิบายในแผนภูมิปฏิจจสมุปบาท ทั่วไป แต่มีลักษณะในแนวราบด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การบริโภคน้ำจวันดินของเหล่าสัตว์เพียงปัจจัยเดียว ได้นำไปสู่การอุบัติขึ้นของมนุษย์ในร่างกายที่หยาบขึ้น จัดเป็นการอิงอาศัยแบบแนวตั้ง แต่ใน ขณะเดียวกัน พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวได้ปรากฏขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเกิดขึ้นของวัน เดือน ปี และฤดูกาล จัดเป็นการอิงอาศัยแบบแนวราบ สรุปได้ว่า การเกิดขึ้นของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ กลางวัน กลางคืน วัน เดือน ปี และฤดูกาลต่างๆ ตลอดจน การบังเกิดขึ้นของร่างกายมนุษย์ ล้วนสัมพันธ์กับการ บริโภคน้ำจวันดินของเหล่าสัตว์ เปรียบเสมือนการโยงใยเป็นเครือข่ายอย่างเป็นเอกภาพ ท่านพุทธทาสได้ พรรณนาภาพรวมของโลกตามหลักการอิงอาศัยของปฏิจจสมุปบาทว่า เป็นภาพแบบสหกรณ์ หรือภาพ ของทุกสรรพสิ่งสนับสนุนความมีอยู่ของกันและกัน ดังที่ได้อธิบายไว้ว่า

ดูเถะ จักรวาล Cosmos ทั้งหมด มันอยู่กันอย่าง “สหกรณ์” ระหว่างดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ดวงอะไรต่างๆ จักรวาลทั้งหมด มันอยู่อย่างสหกรณ์ มันเนื่องกันและกัน สัมพันธ์กัน และกัน มันจึงอยู่ได้ คือในโลกๆเดียวกัน มันมีการอยู่แบบสหกรณ์ มนุษย์กับสัตว์เดรัจฉาน กับ ต้นไม้ กับแผ่นดิน มันอยู่กันอย่างประสานงานกันแบบสหกรณ์ มีอ ดิน แขนขา มันทำงานแบบ สหกรณ์ ชีวิตจึงรอดได้^{๕๔}

พระพุทธองค์ยังทรงบรรยายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของ ระบบนิเวศไว้อย่างแจ่มชัดในอุปนิสสูตรว่า “เมื่อฝนเม็ดใหญ่ตกบนยอดภูเขา น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ทำให้ชอกเขา ลำธาร และห้วยเต็มเปี่ยม ชอกเขา ลำธาร และห้วยทั้งหลายเต็มเปี่ยมแล้ว ทำให้น้ำให้เต็ม หนองน้ำเต็มเปี่ยมแล้ว ทำบึงให้เต็ม บึงเต็มแล้ว ทำแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยเต็มแล้ว ทำแม่น้ำใหญ่

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕-๑๒๒/๘๘-๕๐.

^{๕๔} พุทธทาสภิกขุ, พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๓๕.

ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่เต็มแล้ว ก็ทำมหาสมุทรให้เต็ม”^{๕๕} ธรรมชาติในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงเป็นระบบชีวิตที่เกี่ยวเนื่องและสอดคล้องกันอย่างเป็นเอกภาพ เมื่อส่วนหนึ่งส่วนใดของระบบได้รับสิ่งกระทบทั้งทางดี หรือทางเสีย ก็จะส่งผลไปยังส่วนอื่นๆ ทั้งหมด เป็นสายธารสืบต่อกันไป

หลักการแห่งความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ยังสามารถสังเกตเห็นได้ในปรากฏการณ์ทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ในอรรถกถาสูตร ได้มีการบันทึกไว้ว่า การปกครองของชุมชนมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เกิดความโลภไม่แบ่งปันข้าวสาลีต่อกันอย่างที่ได้เคยยึดถือปฏิบัติ แต่กลับถือเอาส่วนของผู้อื่นมาบริโภค ทำให้เกิดการทำร้ายกัน จึงได้แต่งตั้งผู้ปกครอง ที่เรียกว่า มหาสมมตราช ให้เป็นผู้ปกครองชุมชนขึ้น โดยประชาชนยินดีแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้ปกครองนั้น

ในจกัถวตติสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า การปกครองที่ปราศจากการุณธรรมเป็นสาเหตุของปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาทางสังคมในที่สุด โดยได้ตรัสไว้ว่า “เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็แพร่หลาย เมื่อความขัดสนแพร่หลาย อทินนาทานก็แพร่หลาย เมื่ออทินนาทานแพร่หลาย ศัสตราภีก็แพร่หลาย เมื่อศัสตราภีแพร่หลาย ปาณาติบาตก็แพร่หลาย เมื่อปาณาติบาตแพร่หลาย มุสาวาทก็แพร่หลาย”^{๕๖} พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงเครือข่ายของความสัมพันธ์แบบสหกรณ์อีกครั้ง การทำลายล้างระหว่างผู้คนในสังคมมีความสัมพันธ์กับความขัดสน และมีความเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับการปกครองที่ปราศจากธรรม ปัจจัยเหล่านี้ไม่ได้แยกขาดจากกัน แต่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพ คือมีลักษณะเป็นองค์รวมนั่นเอง

กฎแห่งความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ในปรากฏการณ์หลากหลายมิติที่ได้แสดงไว้ในรูปแบบเครือข่ายที่โยงใยแบบองค์รวมข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ จักรวาล ธรรมชาติ และ สังคม ล้วนเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือเป็นเอกภาพที่ไม่สามารถแยกขาดจากกันได้อย่างเป็นอิสระ เฉกเช่นกระบวนทัศน์ของนิวตัน การแทรกแซง หรือการก่อความเสียหายแก่สิ่งหนึ่งจะส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อสิ่งอื่นๆทันที

ทฤษฎีฟิสิกส์แนวใหม่ที่เรียกว่า ทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์ ซึ่งค้นพบโดยไอน์สไตน์ ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความจริงของกฎแห่งความสัมพันธ์นี้ ภายใต้อะตอมฟิสิกส์ อะตอมไม่ใช่อณูภาคที่แข็งแกร่งเล็กที่สุด และทำลายไม่ได้อีกต่อไป ภายในอะตอมคือพื้นที่ว่างเปล่าอันกว้างขวางอันประกอบด้วยอิเล็กตรอน โปรตรอน และนิวตรอน โดยอนุภาคเล็กๆเหล่านี้ไม่ได้อยู่อย่างอิสระ เป็นเอกเทศ ตามหลักการอะตอมของนิวตัน แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันอย่างเป็นเอกภาพ นีลส์ บอร์ห์ กล่าวว่า

^{๕๕} ส. น. (ไทย) ๑๖/๒๓/๔๓.

^{๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๖/๗๑.

“อนุภาคของวัตถุที่เป็นเอกเทศนั้น ไม่มี คุณสมบัติของมันสามารถให้คำจำกัดความ และสังเกตได้ก็โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ของมันที่เกี่ยวข้องกับระบบอื่นๆเท่านั้น”^{๖๑} อนุภาคที่เล็กกว่าอะตอมไม่ใช่หน่วยย่อยที่ตายตัว แต่เป็นความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อน ที่โยงใยหน่วยย่อยต่างๆ เข้ากับส่วนอื่นๆ ทั้งหมด ไอน์สไตน์ได้แสดงให้เห็นว่าเอกภพทั้งหมดเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ทำให้ไม่สามารถแยกโลกออกเป็นหน่วยเล็กๆ ให้เป็นอิสระจากกัน เมื่อพิจารณาลึกลงไปในสิ่งใดๆ ธรรมชาติเปิดเผยออกมาว่าไม่มีหน่วยย่อยพื้นฐานที่เป็นเอกเทศ แต่เป็นเครือข่ายสนับสนุนกัน ไฮเซนเบิร์กกล่าวว่า “โลกปรากฏต่อเรา ในรูปของเส้นใยอันสลับซับซ้อนของเหตุการณ์ ซึ่งรวมเอาความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันเข้าไว้ มีลักษณะทั้งสลับไปมา ซ้อนเหลื่อมกัน หรือเชื่อมต่อกัน ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นตัวกำหนดลักษณะโครงสร้างของทั้งหมด”^{๖๒} ควอนตัมฟิสิกส์ยังแสดงให้เห็นต่อว่า คุณสมบัติของอนุภาคเล็กๆ ในอะตอมอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลง ไม่หยุดนิ่ง เคลื่อนไหวและทำปฏิกิริยาต่อกัน ตามลักษณะของโมเลกุล อะตอม และนิวเคลียส แสดงว่า ไม่มีโครงสร้างตายตัวในธรรมชาติ แต่เป็นโครงสร้างที่เกิดจากการแปรเปลี่ยนสู่ความสมดุลของความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยกันของอนุภาคต่างๆ ภาพจักรวาลในควอนตัมฟิสิกส์จึงพิสูจน์ถึงความเป็นจริงของกฎปฏิจลสมุบัติที่ว่า ทุกสรรพสิ่งแปรเปลี่ยนตามเหตุปัจจัย ต่างเชื่อมโยงอิงอาศัยกันเป็นเครือข่าย เป็นระบบองค์รวมที่ผลลัพธ์มีมากกว่าผลรวมของหน่วยย่อยทั้งหมด และไม่มีหน่วยย่อยใดๆ ที่มีตัวตนคงที่ เป็นเอกเทศ ดังที่คาปรั้าได้สรุปปฏิสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของทั้งหมด ที่เป็นพื้นฐานยิ่งกว่าส่วนย่อยๆ ในตัวมันเองไว้อย่างลุ่มลึกว่า “มีการเคลื่อนไหว แต่ไม่มีวัตถุที่เคลื่อนไหว มีการกระทำ แต่ไม่มีผู้กระทำ ไม่มีผู้ร้ายรา มีแต่เพียงการร้ายรา”^{๖๓}

ระบบชีวิตต่างๆ ในชีววิทยาก็ล้วนแสดงให้เห็นถึงการอิงอาศัยของสรรพสิ่ง ไม่มีสิ่งมีชีวิตใดในธรรมชาติสามารถอยู่รอดได้อย่างเป็นเอกเทศ โดยปราศจากการพึ่งพิงจากสิ่งอื่น ชีวิตมนุษย์ที่ร่างกายอันประกอบด้วยธาตุตามธรรมชาติ คือดิน น้ำ ลม และ ไฟ มีความเชื่อมโยงและอิงอาศัยกับระบบธรรมชาติอย่างเป็นเอกภาพ เริ่มต้นจากการหายใจเอาออกซิเจนที่ระบบนิเวศได้สร้างขึ้นเข้าสู่ร่างกายและปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์ออกมาให้พืชพันธุ์ใช้ในการสังเคราะห์แสง การบริโภคอาหารจากพืชและสัตว์ เพื่อการดำรงชีวิต และการขับของเสียที่บริโภคกลับคืนเป็นอาหารแก่พืชและสัตว์อีกครั้ง แลกเปลี่ยนหมุนเวียนสลับกันไป ครั้นเมื่อความเป็นชีวิตได้สิ้นสุดลง ธาตุต่างๆ ที่ประกอบเป็นร่างกายมนุษย์จะเน่าเปื่อย สลายเป็นธาตุคืนสู่วงจรธรรมชาติ กลายเป็นส่วนหนึ่งของสรรพชีวิตที่ใช้ธาตุที่เหลือเหล่านั้นยังเลี้ยงชีวิต เช่น ไล่เดือน งู หนอน หรือแมลงต่างๆ ไลเคนเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างอมตะที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกันในธรรมชาติ ไลเคนเป็นส่วนผสมของสองสิ่งมีชีวิต คือรากับ

^{๖๑} ฟรีดริช ฮาปรั้า, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๑, หน้า ๕๑.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

ตะไคร้หรือสาหร่าย โดยราจะห่อหุ้มตะไคร้ คอยดูดซับความชื้นและแร่ธาตุ ส่วนเส้นใยของร่ายังทำหน้าที่ในการยึดเกาะกับพื้นผิวต่างๆ ทำให้พบเห็นไลเคนได้แพร่หลาย ส่วนตะไคร้จะทำหน้าที่ผลิตอาหารโดยการสังเคราะห์แสงสำหรับการอยู่ร่วมกัน เส้นใยของราที่มีความพรุนมากกว่าใบไม้ จึงดูดรับก๊าซในอากาศและดูดซับน้ำฝนได้ดี สุขภาพของไลเคนจึงเป็นสัญญาณเตือนภัยแก่นมนุษย์เกี่ยวกับระดับมลภาวะในอากาศด้วย^{๖๔} การพึ่งพิงอาศัยของสรรพชีวิตต่างๆยังสามารถพบเห็นได้อีกมากมายในธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นวงจรของพันธุ์ไม้ เช่น กรณีของกระเช้าสีดา กล้วยไม้ เฟิร์น ที่มักเกาะอยู่ตามคาคบไม้ เพื่ออาศัยเปลือกไม้ใหญ่รับแสงอาทิตย์ และบริเวณที่พืชพันธุ์เหล่านี้อาศัยอยู่มักเป็นแหล่งสะสมอาหารที่ไหลชะล้างมาจากเรือนยอดของต้นไม้ โดยไม่ได้แย่งอาหารจากไม้ใหญ่เลย หรือในวงจรของสัตว์ในกรณีของปลาริมอรา หรือที่รู้จักว่าเหาฉลาม โดยเหาฉลามดัดแปลงครีบหลังเป็นปุ่มดูดเกาะติดอยู่กับผิวหนังปลาฉลาม และอาศัยกินอาหารที่เหลือจากผู้พึ่งพิง พร้อมทั้งเคลื่อนไหวด้วยการเกาะติดกับปลาฉลามโดยไม่ต้องออกแรงใดๆ

หลักแห่งความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งตามหลักการปฏิจกสมุปบาท จึงสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในธรรมชาติทั้งในสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต กฎธรรมชาตินี้จึงเป็นภาวะที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมดาเป็นธรรมจตุติ คือภาวะที่ตั้งอยู่ หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมดา^{๖๕} ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในปัจจุสูตรว่า “ธาตุ (ธรรม) อันนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุ (ธรรม) นั้น ครั้นรู้ บรรลุแล้ว จึงบอกแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย”^{๖๖} ในทัศนะของพระพุทธศาสนา กลุ่มเหตุปัจจัยที่รวมตัวกันเป็นกฎธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ และก่อให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ จำแนกได้เป็น ๕ กลุ่มใหญ่ คือ^{๖๗}

๑. อุตุนิยาม คือกฎธรรมชาติทางกายภาพของโลกที่เกี่ยวกับอุณหภูมิ โดยเฉพาะเรื่องลม ฟ้า อากาศ และฤดูกาล อันเป็นสิ่งแวดล้อมในโลกที่ไม่มีชีวิต
๒. พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ เป็นระบบทางกายภาพที่มีชีวิต
๓. กรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์

^{๖๔} อนุชาติ พวงสำลี, “ระบบนิเวศ : สรรพชีวิตสัมพันธ์”, ใน **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศตวรรษที่ ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๖.

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุตต์ ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๖๗.

^{๖๖} ศ.น. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุตต์ ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

๔. ธรรมเนียม คือ กฎธรรมชาติแห่งความสัมพันธ์ และความอิงอาศัยกันของสรรพสิ่ง

๕. จิตตนิยม คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกระบวนการทำงานทางจิต

นอกจากนั้น ภาพรวมของระบบใหญ่ในพุทธกระบวนการทัศน์จะแตกต่างจากคุณสมบัติของแต่ละหน่วยย่อย เพราะได้มีคุณสมบัติใหม่บังเกิดขึ้นมาจากการรวมตัวกันของสรรพสิ่ง เช่น ชีวิตมนุษย์ได้ก่อกำเนิดขึ้นจากการรวมตัวกันของขันธ์ห้า ในคุณสมบัติของแต่ละขันธ์นั้น ไม่มีชีวิตมนุษย์ รูปเป็นเพียงร่างกาย เวทนาเป็นเพียงความรู้สึก สัญญาเป็นเพียงความจำ สังขารเป็นเพียงความคิด และวิญญาณเป็นเพียงความหมายรู้ แต่เมื่อหน่วยย่อยต่างๆ เหล่านี้มารวมกัน สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า มนุษย์ได้อุบัติขึ้นมา ปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของน้ำก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน น้ำเกิดจากการรวมตัวกันของสองไฮโดรเจนและหนึ่งออกซิเจน ที่เขียนเป็นสมการทางเคมีว่า H_2O ในแต่ละหน่วยย่อย คือ ไฮโดรเจนและออกซิเจน ไม่มีคุณสมบัติของน้ำปรากฏอยู่ แต่ครั้นเมื่อรวมกันตามสมการเคมี ความเป็นน้ำ อันเป็นคุณสมบัติใหม่ของภาพรวมทั้งหมด ได้อุบัติขึ้น วิทยาศาสตร์แนวใหม่ได้อธิบายปรากฏการณ์การอุบัติขึ้นของคุณสมบัติใหม่ของระบบแบบองค์รวมนี้ด้วย ทฤษฎีซับซ้อน อันเป็นหลักการที่ไม่สามารถศึกษาทำความเข้าใจได้จากการแจกแจงเป็นชิ้นส่วนย่อยๆ โดยทั่วไป ระบบซับซ้อนมักมีลักษณะดังต่อไปนี้^{๖๔}

- ๑ ระบบมีส่วนประกอบจำนวนมาก โดยส่วนประกอบเหล่านี้ อาจมีความแตกต่างกัน
- ๒ ส่วนประกอบแต่ละส่วนมีปฏิริยากันแบบไม่เป็นเชิงเส้น โดยเฉพาะการป้อนกลับ (Feedback)
- ๓ ผลของปฏิริยาทำให้เกิด “การผุดบังเกิด” ของแบบแผน หรือความสามารถต่างๆ ซึ่งทำให้ระบบรวมแตกต่างจากผลรวมของส่วนประกอบย่อยทั้งหมด และการผุดบังเกิดขึ้นนี้มักกลับมามีผลกระทบกับส่วนประกอบย่อยนั้นอีก
- ๔ ระบบมักมีโครงสร้างต่อเนื่องเป็นระดับชั้น

การบินของฝูงนก เป็นตัวอย่างทางธรรมชาติที่ทำให้เข้าใจถึงระบบซับซ้อนได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ การบินของฝูงนกอย่างเป็นระเบียบแบบแผนไม่จำเป็นต้องมีผู้สั่งการจากนกตัวใดตัวหนึ่ง รูปแบบของฝูงบังเกิดขึ้นเองจากปฏิริยาระหว่างนกแต่ละตัว เมื่อเจอสัตว์ที่คิดขวาง นกบางตัวจะบินแยกออกเป็นกลุ่มเล็ก แต่จะกลับมารวมเป็นฝูงกันอีก หรือเมื่อเจอพายุ นกบางตัวอาจแตกฝูง แต่ในที่สุดจะบินกลับมารวมกับฝูงเดิม ปรากฏการณ์แบบนี้ไม่สามารถทำความเข้าใจจากการศึกษาจากนกแต่ละตัว

^{๖๔} สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, “ความซับซ้อน”, ใน *ธรรมชาติของสรรพสิ่ง*, หน้า ๑๒๒.

หรือกระบวนการที่แบบแยกส่วนของนิวตันได้ เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติในลักษณะแบบองค์รวม ซึ่งผลรวมของทั้งระบบจะแตกต่างจากผลรวมของส่วนย่อย

เมื่อวิทยาศาสตร์พัฒนาและก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ฟิสิกส์และชีววิทยาแนวใหม่ยิ่งพิสูจน์ให้เห็นว่ากฎธรรมชาติทางกายภาพของสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าพินิจนิยามและอนุนิยมนั้นเป็นกฎธรรมชาติสากลที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ภาพจักรวาลคือภาพแห่งการเปลี่ยนแปลงไม่รู้จบที่มีชีวิต เป็นความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องเป็นสายธาร ตามเหตุและผลของความสัมพันธ์ในสรรพสิ่ง จึงไม่มีสิ่งใดมีตัวตนเป็นอิสระคงที่แน่นอน แต่เป็นเอกภาพแห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่โยงใยสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน ภาพแห่งระบบองค์รวมนี้ยังได้ก่อให้เกิดความงาม อันเป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะที่ได้บังเกิดขึ้นจากการรวมกันของหน่วยย่อยพื้นฐานต่างๆ อันเป็นความงามที่ไม่สามารถสัมผัสหรือมองเห็นได้จากกระบวนการที่แบบแยกส่วน

๒.๓.๑ พุทธกระบวนการต่อการทำงาน

๑. ความหมายและลักษณะของสัมมาอาชีวะ

ในการทำความเข้าใจพุทธกระบวนการต่อการทำงานอย่างถูกต้อง จำเป็นต้องเข้าใจถึงความหมายและลักษณะของสัมมาอาชีวะที่ได้มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกให้ดีเสียก่อน ชัมมจักกัปปวัตตนสูตรได้อธิบายความหมายของสัมมาอาชีวะว่า “การเว้นมิจจาชีพ ประกอบสัมมาอาชีวะ”^{๖๕} พระอภิธรรมให้คำจำกัดความของสัมมาอาชีวะไว้ว่า “ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้น การไม่ทำ การไม่ประกอบ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุแห่งมิจจาชีพ การเลี้ยงชีพชอบ”^{๖๖} อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “เป็นเครื่องดำรงชีพโดยชอบแห่งสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่เจตนาเครื่องงดเว้นจากมิจจาชีพฯ ก็สัมมาอาชีวะนั้นมี ๓ อย่าง ด้วยอำนาจงดเว้นจากกายทุจริต วิจทุจริตซึ่งมีอาชีวะเป็นเหตุ หรือมีมากอย่างด้วยอำนาจงดเว้นจากมิจจาชีพ”^{๖๗} มหาจิตตาริสกสูตรอธิบายความหมายของมิจจาอาชีวะว่า “คือ การพูดหลอกลวง การเลียบเคียง การหวานล่อม การพูดและเลื่อม การใช้ลากต่อลาก นี่เป็นมิจจาอาชีวะ”^{๖๘} อรรถกถาได้ขยายความหมายของมิจจาอาชีวะว่า “กาย

^{๖๕} วิ.ม.หา. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๖๖} อภิ.สจ. (ไทย) ๓๔/๓๐๑/๕๔.

^{๖๗} พระสุเมธคัลลมหาเถระ, “อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา”, ใน อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา, แปลและเรียบเรียงโดย คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (ฉบับแปลเป็นไทย), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๔.

^{๖๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๓๕.

ทุจรีตและวืทุจรีต ที่เป็นไปเพื่อดีงการของเค็ว ของกิน”^{๓๓} ภายทุจรีตหมายถึง^{๓๔} ปาณาติบาต (การฆ่า สัตว์) อทินนาทาน (การลักขโมย) และกาเมสุมิฉาจาร (การประพฤตึผิดในกาม) วืทุจรีตหมายถึง^{๓๕} มุสาวาท (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (พูดหยาบคาย) และสัมผัปปลาปะ (พูด เพ้อเจ้อ)

ในมหาจัตตารีสกสูตรได้จัดแบ่งสัมมาอาชีวะออกเป็นสองระดับ ดังมีใจความว่า

เรากล่าวสัมมาอาชีวะว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

๒. สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อม ละมิจาอาชีวะ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี่เป็นสัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ (สิ่งที่ยังระคนด้วยกิเลส^{๓๖})

สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค คือ การงด การเว้น ขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากมิจาอาชีวะของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มี อาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค^{๓๗}

ปรมัตถที่ปนี้ได้จำแนกสัมมาอาชีวะเป็น ๒ อย่าง คือวิธีสัมมาอาชีวะ และวิธีดีสัมมาอาชีวะ

วิธีะสัมมาอาชีวะ คือ ความเพียรที่เรียกว่ากำลังบากบั่นของบุคคลผู้เลี้ยงชีพ กระทำกสิ กรรมเป็นต้น หรือเที่ยวบิณฑบาตเป็นต้น อันไม่มีโทษเสมอ

วิธีดีสัมมาอาชีวะ คือ ความเป็นไปแห่งจิตด้วยอาการงดเว้นจากบาปของบุคคลผู้เพ่งความ บริสุทธึแห่งการเลี้ยงชีพแล้ว กำจัดกายทุจรีตและวืทุจรีตซึ่งทำให้อาชีวะศีลวิบัติไป

^{๓๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๖๒.

^{๓๔} จ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๕/๒๕๕.

^{๓๕} จ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๕/๒๕๕-๒๕๖.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๕.

^{๓๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๓๕-๑๔๐.

ในบรรดาวิรติเหล่านี้ แม้วิรติหนึ่ง ๆ ก็มี ๓ อย่าง โดยจำแนกตามสัมปตตวิรติ (งดเว้นอารมณ์ที่มาถึง) สมาทานวิรติ (งดเว้นด้วยการสมาทาน) และสมุจเฉทวิรติ (งดเว้นโดยเด็ดขาด)^{๗๘}

จากนิยามทั้งหลายเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า สัมมาอาชีวะ หรือ การเลี้ยงชีพที่ถูกตองนั้น คือการทำงานที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น และในขณะเดียวกัน เป็นการฝึกหัดขัดเกลาความประพฤติของผู้ทำงานให้ยึดถือความดีงามเป็นหลัก เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนต่อไป การที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่าสัมมาอาชีวะ “ย่อมบริบูรณ์แก่บุคคลผู้ละวาททุจริต ๔ อย่าง และกายทุจริต ๓ อย่าง”^{๗๙} คือการแปลงกุศลกรรม ๑๐ อันหมายถึงหลักความดี ๑๐ อย่างออกมาสู่ภาคปฏิบัติในทุกกิจกรรมของการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ รวมถึงการทำงาน ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของชีวิต กุศลกรรมบถหรือทางแห่งความดีนั้น ได้มีการอธิบายอย่างละเอียดในจุนทสูตร^{๘๐} อันมีใจความโดยย่อว่า ประกอบด้วย

ก) ความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง คือ ๑. ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาต มีความสะอาด มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์แก่กุลต่อสรรพสัตว์ ๒. ละเว้นจากการลักทรัพย์ ๓. ละเว้นจากการประพฤติดินในกาม

ข) ความสะอาดทางใจ ๔ อย่าง คือ ๑. ละเว้นจากการพูดเท็จ ๒. ละเว้นจากการพูดส่อเสียด ๓. ละเว้นจากการพูดคำหยาบ ๔. ละเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

ค) ความสะอาดทางใจ ๓ อย่าง คือ ๑. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ๒. ไม่มีจิตพยาบาท ๓. มีสัมมาทิฐิ

แต่การที่สัมมาอาชีวะไม่รวมความบริสุทธิ์ทางใจ ๓ ประการไว้ด้วยนั้น คัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า “อาชีวะ แม้เมื่อแตกก็ย่อมแตกในกายทวารและวจิตวารนั้นแหละ ชื่อว่าการแตกแห่งอาชีวะในมโนทวารหาไม่มี แม้เมื่อบริบูรณ์ก็ย่อมบริบูรณ์ในสองทวารนั้นนั่นเอง ชื่อว่าความบริบูรณ์แห่งอาชีวะมิได้มีทางมโนทวาร”^{๘๑} หมายความว่า ความบริสุทธิ์ในการทำงานวินิจฉัยจากความสำเร็จลุล่วงของการกระทำเท่านั้น เพราะการงานจะเกิดขึ้นเมื่อมีการลงมือปฏิบัติเท่านั้นไม่ว่าในรูปแบบของการกระทำหรือจาก ถ้าเป็นเพียงความคิดในมโนทวารโดยยังไม่ได้มีการแปลงความคิดเป็นการปฏิบัติ การงานจึงยังไม่ได้เกิดขึ้น เปรียบเสมือนเกณฑ์วินิจฉัยการฝึกคิด ความผิดไม่ได้วัดจากเจตนาเท่านั้น แต่ต้อง

^{๗๘} พระญาณธชะ (แลศีลยาตอ), “ปรมัตตทปิณี”, ใน อภิธรรมมัตถสังคหะและปรมัตตทปิณี, แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวรุต, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘๖.

^{๗๙} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๑๑.

^{๘๐} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๖/๓๑๕-๓๒๔.

^{๘๑} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๖๑๒.

มีการลงมือกระทำ และการกระทำได้ส่งผลตามมา หากมีเพียงเจตนาแต่ยังมิได้มีการกระทำ การฝ่าฝืนศีลใดๆก็ยังไม่เกิดขึ้น

จะเห็นว่า สัมมาอาชีวะมีรากฐานจากความบริสุทธิ์ หรือความสะอาดทางการกระทำ พระพุทธโฆษาจารย์จึงได้อธิบายในวิสุทธิมรรคว่า “สัมมาอาชีวะนั้นมีความสะอาด (แห่งอาชีวะ) เป็นลักษณะ มีอันยังอาชีวะที่ชอบธรรมให้เป็นไปเป็นกิจ มีการละมิจฉาอาชีวะเสียได้เป็นผล”^{๒๒} หลักการแห่งความบริสุทธิ์ทั้งทางกายและทางวาจา นี้ จึงเป็นรากฐานของการทำงานที่ไม่พึงปรารถนาในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า มิจฉาวิชชา ในวนิชชาสูตร^{๒๓} ได้กล่าวถึงการห้ามการค้าขาย ๕ ประเภท อันเป็นจริยธรรมในการลงทุนที่ชัดเจนของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

- ๑) การค้าขายสัตว์ เพราะเป็นสาเหตุในการสร้างโทษแก่ผู้อื่น
- ๒) การค้าขายสัตว์ หมายถึงการค้าขายมนุษย์ เพราะทำให้มนุษย์หมดอิสรภาพ
- ๓) การค้าขายเนื้อ หมายถึงการเลี้ยงสัตว์ไว้ขาย เพราะการค้าขายเนื้อเป็นสาเหตุให้ต้องฆ่าสัตว์
- ๔) การค้าขายของมีนเมา เพราะของมีนเมาเป็นสาเหตุให้ผู้ดื่มขาดสติ และเกิดความประมาท
- ๕) การค้าขายยาพิษ เพราะเป็นการทำร้ายผู้อื่น การค้าขาย ๕ ประการนี้ ไม่เพียงไม่สมควรกระทำด้วยตนเอง แต่ไม่ควรชักชวนให้ผู้อื่นกระทำด้วย

สารัตถะสำคัญแห่งความไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อันหมายถึง เพื่อนมนุษย์ สัตว์ และพืชพันธุ์ต่างๆ ตามหลักการสัมมาอาชีวะมีรากฐานจากพุทธกระบวนทัศน์แบบองค์รวมที่เห็นว่า ในระดับปัจเจกบุคคล งานคือเอกภาพแห่งชีวิต การงานเป็นส่วนสำคัญแห่งชีวิตที่ไม่สามารถแยกขาดจากชีวิตได้ ชีวิตไม่สามารถดำเนินไปสู่จุดหมายสูงสุดได้ ถ้าการงานยังคงประกอบด้วยการเบียดเบียนในรูปแบบต่างๆ วิธีการปฏิบัติตนสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิต ที่เรียกว่า มรรคมิองส์ ๘ จึงมีสัมมาอาชีวะเป็นหนึ่งในมรรคที่ขาดหายไปไม่ได้ และเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำองค์มรรคอื่นๆ ให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งจะทำการอภิปรายในหัวข้อถัดไป

ในระดับมหภาค ชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์กับโลกอย่างใกล้ชิด ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างเป็นเอกเทศ ตามหลักการอัมปิปปัจจยา เมื่อการทำงานคือส่วนสำคัญหนึ่งของชีวิต จึงต้องมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากโลก เป็นความสัมพันธ์แบบองค์รวม ดังนั้นการงานที่ก่อประโยชน์แก่มนุษยชาติจำเป็นต้องไม่ก่อโทษใดๆแก่สิ่งรอบข้างในเวลาเดียวกัน เมื่อสิ่งแวดล้อมเกิด

^{๒๒} วิสุทธิ. (ไทย) ๕๖๒/๘๒๘.

^{๒๓} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๕๕.

ความเสียหาย มนุษย์ก็ไม่สามารถมีวิถีชีวิตเป็นปกติสุขได้ แซมมวล เซอร์โต (Samuel Certo) ได้นิยามความหมายของจริยธรรมทางธุรกิจไว้ว่า ความสามารถที่จะสะท้อนถึงค่านิยมในกระบวนการตัดสินใจของบริษัท เพื่อกำหนดว่าค่านิยมดังกล่าว และการตัดสินใจมีผลกระทบอย่างไรต่อกลุ่มต่างๆที่มีประโยชน์ได้เสียกับบริษัท และเพื่อกำหนดว่าผู้บริหารจะนำเอาผลกระทบดังกล่าวไปใช้ในการบริหารประจำวันอย่างไร^{๔๔} หลักการสัมมาอาชีวะที่ละเว้นการเบียดเบียน เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบทั้งต่อตนเองและต่อระบบโดยรวม จึงเป็นจริยธรรมทางธุรกิจในตัวเอง ศีลคือกรอบและแนวทางสำคัญต่อการตัดสินใจในการดำเนินธุรกิจ ที่ตระหนักถึงการก่อความเสียหายต่อสิ่งใดๆ จากการเบียดเบียนในการกระทำ โดยจะมีการอภิปรายอย่างละเอียดในบทถัดไป ที่สำคัญ พุทธกระบวนการทัศน์ในการเล็งเห็นถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของทุกส่วนเสี้ยวในธรรมชาติ ทำให้ค่านิยมที่เห็นว่า ผู้ถือหุ้นหรือองค์กรธุรกิจคือผู้ที่สำคัญที่สุดในวงจรธุรกิจและสามารถกระทำการใดๆต่อสิ่งรอบข้าง เริ่มเสื่อมสลายลง พุทธกระบวนการทัศน์ที่คำนึงถึงเอกภาพแห่งสรรพสิ่งลดความสำคัญของผู้ถือหุ้นและตัวองค์กรธุรกิจลง แต่ให้ความสำคัญมากขึ้นแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคนที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจนั้น

๒. งานคือเอกภาพแห่งชีวิต : ก้าวเข้าสู่ปัญญา

พระพุทธองค์ทรงจัดองค์มรรคแห่งสัมมาอาชีวะ เป็นศีลในไตรสิกขา ดังที่บันทึกไว้ในอุพเวทัลลสูตรที่ว่า “สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทรงจัดเข้าในศีลขันธ์ สัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ ทรงจัดเข้าในสมาธิขันธ์ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ทรงจัดเข้าในปัญญาขันธ์”^{๔๕} เมื่อสัมมาอาชีวะคือศีล การทำงานอย่างถูกต้องในชีวิตประจำวันจึงเป็นก้าวอย่างในการปฏิบัติธรรม และเป็นโอกาสในการฝึกหัดขัดเกลาความประพฤติดของมนุษย์ให้สะอาดบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ทุกๆการกระทำในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคล จึงเป็นมรรคาในการพัฒนาคนสู่ความก้าวหน้าในระบบไตรสิกขา เพื่อสร้างปัญญาสู่ความสุขที่แท้จริง การแสวงหาความสุขในรูปแบบของวัตถุ โดยการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจจากการประกอบอาชีพการงานสามารถเปลี่ยนแปลงเป็นวิถีสู่บรมสุขได้ หากประกอบการทำงานตามหลักจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ

ด้วยสาเหตุนี้ สัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นมิตินัยสำคัญของชีวิตสมัยใหม่ จึงเป็นหนึ่งในองค์แห่งมรรคที่คอยขับเคลื่อน เกื้อกูล และพัฒนามิตินัยอื่นๆของชีวิต อันเกี่ยวเนื่องกับองค์มรรคที่เหลือให้บริบูรณ์ สัมมาอาชีวะจึงมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับองค์มรรคที่เหลือ การทำงานที่ถูกต้อง ปราศจากกายทุจริตและวจีทุจริตจำเป็นต้องอาศัยจิตที่ปราศจากตัณหาใดๆ คัมภีร์อรรถกถาจึงกล่าวว่า “ลักษณะของ

^{๔๔} จินตนา บุญบังการ, **จริยธรรมทางธุรกิจ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔.

^{๔๕} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓.

สัมมาอาชีวะ คือ ความผ่องแผ้วของจิต”^{๘๖} พุทธอีกนัยหนึ่งคือ จิตเป็นสมุฏฐานของสัมมาอาชีวะ จิตที่เป็นกุศลเท่านั้นจึงจะนำไปสู่การกระทำที่บริสุทธิ์ คือการกระทำที่เต็มเปี่ยมด้วยสัมมาอาชีวะ ๘ กุศลจิตคือผลผลิตของสมาธิ อันประกอบไปด้วยองค์มรรคแห่งสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ท้ายที่สุดปัญญาหรือองค์มรรคแห่งสัมมาทิฐิ คือปัจจัยตัวแรกในการผลักดันให้บุคคลประกอบอาชีพการงานที่ถูกต้องหรือไม่ เพียงไร ปราศจากทัศนคติที่เข้าใจว่าการกระทำใดเป็นการกระทำที่บริสุทธิ์ การกระทำใดปราศจากการเบียดเบียน วาจาใดไม่เป็นการนำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น สัมมาอาชีวะคงก่อกำเนิดขึ้นไม่ได้ ความสัมพันธ์ขององค์มรรคแห่งสัมมาอาชีวะและองค์มรรคที่หล่อพระพุทธรองค์ทรงกล่าวไว้ชัดเจนในมหาจิตตาริสกสูตร โดยมีใจความโดยย่อว่า

สัมมาทิฐิเป็นหัวหน้า คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาอาชีวะว่า เป็นมิจฉาอาชีวะ รู้ชัดสัมมาอาชีวะว่า เป็นสัมมาอาชีวะ ความรู้ของสัมมาทิฐินั้นเป็นสัมมาทิฐิ....ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมิจฉาอาชีวะ ยังสัมมาอาชีวะให้ถึงพร้อม ความพยายามของภิกษุนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติละมิจฉาอาชีวะ มีสติเข้าถึงสัมมาอาชีวะอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้คือ (๑) สัมมาทิฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาอาชีวะของภิกษุนั้นไป^{๘๗}

พุทธอีกนัยหนึ่งคือ สัมมาอาชีวะไม่สามารถดำเนินอย่างลำพังได้ จำเป็นต้องมีสัมมาทิฐิเป็นแกนนำ และมีสัมมาวายามะ และสัมมาสติเป็นแกนสนับสนุน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สัมมาทิฐิที่เป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการตามมรรคนั้น ในระหว่างการดำเนินมรรคตลอดสายนี้ ตัวสัมมาทิฐิเองก็ได้รับความอุดหนุนจากองค์มรรคข้ออื่นๆด้วย ยิ่งการดำเนินตามมรรคก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาทิฐิก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น และในที่สุด ก็กลายเป็นตัวกลางสำคัญที่นำเข้าถึงจุดหมายปลายทางของมรรค จนกล่าวได้ว่า สัมมาทิฐิเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและปลายสุดของมรรค^{๘๘}

ด้วยเหตุที่สัมมาอาชีวะมีรากฐานจากคามบริสุทธิ์ทางพฤติกรรมอันเกี่ยวข้องเนื่องกับการพูดจาและการกระทำ ที่มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับศีล แสดงว่า เมื่อบุคคลใดไม่ทำงานอย่างถูกต้องจะเปรียบเสมือนการละเลยของมรรคแห่งศีล ดังนั้น เมื่อการทำงานเป็นกิจกรรมหลักในวิถีชีวิตมนุษย์ สัมมาอาชีวะจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องยึดปฏิบัติเพื่อให้้องมรรคทั้งแปดสมบูรณ์ ปราศจากการทำงานที่บริสุทธิ์ หรือการดำเนินธุรกิจที่ปราศจากจริยธรรม ผู้ทำงานจะไม่สามารถพัฒนาองค์มรรคที่

^{๘๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๑๒.

^{๘๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๗๕-๑๘๐.

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๖๑๓-๖๑๔.

เหลือได้ เพราะตามหลักการของพุทธศาสนาเถรวาท วิธีการฝึกฝนพัฒนาตนให้เข้าสู่จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพานนั้น จำเป็นต้องฝึกฝนและพัฒนาเป็นลำดับขั้น โดยเริ่มต้นจากศีล พัฒนาไปสู่สมาธิ และ สิ้นสุดที่ปัญญา ที่เรียกกันว่า หลักไตรสิกขา อันเป็นกระบวนการที่นำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้ในทาง ปฏิบัติ การทำงานที่ถูกต้อง ปราศจากการเบียดเบียนใดๆ อันเป็นจริยธรรมพื้นฐานนี้ ทำให้จิตใจปลอด โปร่ง สงบแน่วแน่นมุ่งมั่นต่อสิ่งที่กระทำ และเมื่อจิตมีสมาธิอันสงบ มุ่งมั่น และบริสุทธิ์ การคิดพิจารณา การรับรู้สิ่งต่างๆจะยิ่งชัดเจน และว่องไว เป็นการสร้างเสริมปัญญาให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น หรือกล่าวในทาง กลับกัน ถ้าบุคคลทำการงานที่ไม่บริสุทธิ์ อันได้แก่ การเบียดเบียนผู้อื่น การคดโกง หรือการลักขโมยใน รูปแบบต่างๆ ความประพฤติที่ผิดศีลเหล่านี้ จะนำมาซึ่งความเดือดร้อน รวมถึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ จิตใจกระวนกระวาย เหนือสิ่งอื่นใด เป็นการพัฒนาภาวะแห่งความไม่บริสุทธิ์ของจิต เมื่อจิตใจ ปราศจากความปลอดโปร่ง ศึกษาขั้นที่สองคือสมาธิยังไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ และเมื่อขาดสมาธิ ศึกษาขั้นสุดท้ายคือปัญญาจึงไม่มีโอกาสเจริญงอกงาม สัมมาอาชีวะจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้คนสมัยใหม่ไม่ ควรมองข้าม การงานที่ไม่คล้อยตามศีลเป็นเครื่องกีดขวางอันสำคัญในการเข้าถึงจุดหมายสูงสุดในชีวิต เป็นการดำรงชีวิตแบบแยกส่วน ระหว่างงานกับความจริงแห่งชีวิต คือเป็นการ ไม่เข้าใจถึงเอกภาพแห่ง ชีวิตนั่นเอง

สรุปว่า การดำเนินชีวิตประจำวันโดยการทำงานอันบริสุทธิ์ในระดับโลกียธรรม ที่มี สัมมาอาชีวะเป็นแนวทางแห่งจริยธรรมสามารถเป็นมรรคาไปสู่โลกุตตรธรรม ถ้ามีความมุ่งมั่นและ จริงจัง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน อันเป็นสิ่งสำคัญใน ชีวิตมนุษย์สมัยใหม่ในสังสารวัฏอย่างต่อเนื่อง และอย่างมีสติ สามารถเป็นสะพานนำพาบุคคลนั้นข้าม พ้นสังสารวัฏได้ในที่สุด

๓. ความหมายของงาน

พุทธกระบวนทัศน์แบบองค์รวมที่มีทัศนะว่า งานคือเอกภาพแห่งชีวิต ที่เชื่อมโยงกับทุก สรรพสิ่งรอบๆตัว ทำให้ความหมายของงานในพระพุทธศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น เพราะไม่ได้ เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดได้ทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกิจกรรมทาง ธรรมที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดทั้งทางกายภาพและจิตใจ เชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับสภาวะธรรมสูงสุด งานจึงไม่ใช่ สิ่งแปลกแยกหรือสิ่งแปลกปลอมของชีวิต แต่เป็นสิ่งที่เดียวกันที่ต้องหมั่นกระทำ เป็นแบบฝึกหัดในการ พัฒนาตน สู่ความงามสูงสุด สู่ความประเสริฐ อันเป็นความหมายที่แท้จริงของเศรษฐกิจ (ในภาษาบาลี เสฏฐ แปลว่า ประเสริฐ^{๔๕} เสฏฐี แปลว่า ผู้ประเสริฐ) และสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ อันเป็นหนึ่ง

^{๔๕} พุทธทาสภิกขุ, เศรษฐศาสตร์พุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘๘.

ในความหมายของ ธรรม คือ หน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายธรรมชาติ เรียกว่า ปฏิบัติธรรม^{๕๐} การงานจึงเป็นกิจกรรมเพื่อการปฏิบัติธรรมเช่นการปฏิบัติสมาธิภาวนา โดยจะเห็นว่า ความสำเร็จลุล่วงของงานจำเป็นต้องอาศัยหลากหลายหมวดธรรมเกื้อหนุน เช่นความรักในงาน ความขยันหมั่นเพียร และความเอาใจใส่ใคร่ครวญอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือ หลักอิทธิบาทสี่ ที่ประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา นั่นเอง งานจึงเป็นธรรมในตัวเอง เมื่องานเป็นธรรมในตัวที่จำเป็นต้องหมั่นฝึกฝนและพัฒนา งานจึงเป็นสิ่งโอปปาติกะชีวิต พุทธอีกนัยหนึ่งคือ พุทธกระบวนการที่สนับสนุนให้ทุกคนมีทักษะอย่างชัดเจนว่า หน้าที่ของงานคือการรับใช้ชีวิต เพื่อให้ชีวิตมุ่งไปสู่สิ่งที่สูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ไม่ใช่การเอาชีวิตไปปรับใช้งาน เพียงเพื่อสะสมความมั่งคั่งทางวัตถุเหมือนอย่างกระบวนการที่สนับสนุนแบบกลไก

การทำงานในลักษณะนี้ เป็นการสร้างความตระหนักรู้ให้แก่จิตสำนึกส่วนลึก ตามทัศนะของทอมัส มัวร์ (Thomas Moore) การทำงานสามารถกลายเป็นหม้อต้มน้ำ ที่ซึ่งวัตถุดิบของชีวิตธรรมดาสามัญสามารถแปรเปลี่ยนเป็นทอง ความเกี่ยวโยงอย่างลึกซึ้งกับงานจะทำให้เกิดความพึงพอใจที่กินบึงแห่งตัวตน ซึ่งจะเป็พื้นฐานสำคัญในการพัฒนาบุคลิกภาพที่สะท้อนถึงความเติบโตทางจิตวิญญาณและเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา^{๕๑} กระบวนการทำงานตามหลักการสัมมาอาชีวะนั้นเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่งานในตัวเอง กล่าวคือ การงานบนฐานจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะที่ละเว้นการเบียดเบียนใดๆ คือการทำงานที่ไม่ได้มุ่งแสวงหาประโยชน์แห่งตนเป็นหลัก แต่คำนึงถึงประโยชน์แห่งส่วนรวม และในกระบวนการทำงานในลักษณะนี้ ความเห็นแก่ตนจะถูกขัดเกล่าให้เบาบางลง เพราะการปฏิบัติตามศีลของหลักการสัมมาอาชีวะนั้นในเบื้องต้นเป็นการฝึกฝนความเสียสละส่วนตนบางส่วน เพื่อผู้อื่น จัดเป็นกิจกรรมสำคัญในการทำลายตัวตนของผู้ทำงาน เป็นการยกสถานะของงานให้มีคุณค่าสูงส่งมากกว่าการหาเลี้ยงชีพทางกายภาพ อี เอฟ ชูเมกเกอร์ ได้กล่าวไว้ว่า “ในขบวนการทำงานที่ดีนั้น อนาคตของคนทำงานจะสลายไป เราจะปลดตัวเองให้เป็นอิสระจากอดีต เพื่อว่าศักยภาพในตัวเขาจะได้แสดงออกมา”^{๕๒}

เอกภาพระหว่างงานกับชีวิตนี้จึงทำให้งานไม่ใช่ภาวะจำยอม หรือกิจกรรมที่น่าเบื่อหน่าย แต่คือกิจกรรมที่เปี่ยมด้วยชีวิตชีวา เมื่อเกิดทัศนะที่ว่างงานคือการฝึกฝนพัฒนาตนสู่ความจริงสูงสุดแห่งชีวิตจะทำให้เกิดความรักต่องานอย่างลึกซึ้ง เพราะชีวิตที่ปราศจากการทำงานที่ประเสริฐ เปรียบเสมือนชีวิตที่หลงทาง วนเวียนในอยู่วัฏจักรแห่งเครื่องจักรกลอย่างไม่รู้จบ

^{๕๐} พุทธทาสภิกขุ, การทำงานคือการปฏิบัติธรรม ฉบับอนุสรณ์ ๑๐๐ ปี พุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

^{๕๑} David Bubna-Litic, “Buddhism Returns to the Market-place”, in **Contemporary Buddhist Ethics**, edited by Damien Keown, (Surrey : Curzon Press, 2000), p. 191.

^{๕๒} อี เอฟ ชูเมกเกอร์, งานกับคุณค่าของชีวิต, หน้า ๒๐๘.

๒.๔ บริษัทสัมมาชีพ (Right Livelihood Company)

๒.๔.๑ จากสัมมาอาชีพสู่บริษัทสัมมาชีพ

การบรรลุจุดหมายสูงสุดในชีวิตเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล สัมมาอาชีพจะจึงเป็นหลักการที่มุ่งเน้นไปยังปัจเจกบุคคล และความจริงที่ว่า การหาเลี้ยงชีพในสมัยพุทธกาลที่แพร่หลายคือการค้าขายที่กระทำโดยพ่อค้าวานิชเพียงลำพัง จึงไม่สามารถพบหลักหลักฐานในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึง สัมมาอาชีพในระดับองค์กร ในปัจจุบัน สำหรับบริษัทธุรกิจขนาดเล็กหรือขนาดกลางที่เจ้าของคือผู้ถือหุ้นหลักและเป็นผู้บริหารกิจการ การดำเนินธุรกิจตามจริยธรรมของสัมมาชีพจะคงกระทำได้ไม่ยาก สามารถเทียบเคียงได้โดยตรงกับหลักการในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ความยุ่งยากซับซ้อนจะเกิดขึ้นสำหรับบริษัทขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยผู้ถือหุ้นจำนวนมาก และมักไม่ได้เป็นผู้ดำเนินการในบริษัทที่ตนเป็นหุ้นส่วน แต่กระนั้นก็ตาม ผู้วิจัยมีทัศนะว่า นี่ไม่ใช่ปัญหาใดๆ เพราะถึงอย่างไร บริษัทเหล่านี้ก็ประกอบด้วยมนุษย์ที่มุ่งมั่นพัฒนาคุณค่าให้กับชีวิต การดำเนินธุรกิจจึงสะท้อนคุณค่าของมนุษย์ในองค์กรอย่างสมบูรณ์ โดยเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน เช่น ผู้ที่มีทัศนะว่าความสร้างสรรค์เป็นคุณค่าสำคัญในการทำงาน มักไปทำงานในองค์กรที่มีความยืดหยุ่นสูง ไม่มีกฎระเบียบมากมาย และส่งเสริมเสรีภาพในการทำงาน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการสร้างสรรค์ของตน หรือผู้นุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ มักทำงานให้กับองค์กรที่เห็นถึงความสำคัญในระบบการผลิต ที่ไม่สร้างความเสียหายแก่ระบบนิเวศ รวมถึงเอาใจใส่ต่อชีวิตสัตว์และธรรมชาติ พุคในอีกลักษณะคือ จริยธรรมแห่งสัมมาชีพส่วนบุคคลนี้ สามารถปรับเปลี่ยนให้เป็นจริยธรรมในระดับองค์กรได้ เจ คิง (J. King) และดี แอคคลิน (D. Acklin) เมื่อกล่าวถึงบทบาทขององค์กรต่อการพัฒนาศักยภาพของพนักงาน ทั้งสองได้กล่าวไว้ว่า การยกระดับจริยธรรมของปัจเจกบุคคลเข้าไว้รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ไปสู่ระดับองค์กรเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร^{๕๓} เทรเวล ซาร์เจนท์ (Trevor Sargent) สนับสนุนแนวคิดเดียวกัน โดยกล่าวอย่างสอดคล้องว่า ผลการศึกษาจำนวนหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการประยุกต์หลักการของการพัฒนาปัจเจกบุคคลไปสู่การพัฒนาองค์กร พร้อมทั้งสรุปว่า องค์กรสะท้อนถึงปัจเจกบุคคลที่อยู่ในองค์กรและปัจเจกบุคคลสะท้อนถึงองค์กรที่ปัจเจกบุคคลอาศัยอยู่ ถึงแม้ว่าองค์กรไม่สามารถเติบโตในลักษณะเดียวกันกับปัจเจกบุคคล เพราะปราศจากพลังด้านในเชิงชีววิทยาอันเป็นคุณสมบัติของมนุษย์ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ทั้งปัจเจกบุคคลและองค์กรมีอิทธิพลต่อกันและกัน ดังนั้น องค์กรจึงสามารถแสดงออกถึงคุณธรรมที่ปัจเจกบุคคลนำเข้าไปในองค์กร และในขณะเดียวกันจะกำหนดทิศทางการเติบโตของปัจเจกบุคคลไป

^{๕๓} Trevor Sargent, "Toward Integration in Applied Business Ethics : The Contribution of Humanistic Psychology", **Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies**, Volume 11 Number 1, (5-15-2006) : 14.

พร้อมกัน จึงไม่น่าแปลกใจที่เห็นผลการศึกษาจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าจริยธรรมส่วนบุคคลเป็นพื้นฐานของจริยธรรมองค์กร และผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของจริยธรรมองค์กรที่มีต่อความประพฤติทางจริยธรรมของสมาชิกในองค์กร ผลการศึกษาทั้งสองไม่ใช่สิ่งที่ขัดแย้งกัน แต่อาจจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นสองด้านของเหรียญเดียวกัน^{๕๔}

๒.๔.๒ ลักษณะของบริษัทสัมมาชีพ

ก. เป็นบริษัทที่มีชีวิต

ระบบองค์กรวมที่เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างองค์กรและผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงเอกภาพระหว่างร่างกายและจิตใจของผู้ปฏิบัติงาน บริษัทสัมมาชีพจึงแตกต่างจากบริษัทแบบกลไกของนิวตัน เป็นบริษัทที่เปี่ยมด้วยชีวิต หมายถึงเห็นคุณค่าสูงสุดของผู้ปฏิบัติงาน การพัฒนาศักยภาพของพนักงานจึงไม่ได้มุ่งเพียงทางด้านความชำนาญ ความรู้ และทักษะ อันเป็นเรื่องทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังมุ่งเน้นถึงคุณภาพของจิตใจ ให้พัฒนาควบคู่กันไป พุทธกระบวนทัศน์มีทัศนะว่าจิตใจที่ดีจะส่งผลสู่การกระทำที่ดี การกระทำที่ปราศจากจิตใจที่ดีควบคุมไม่สามารถเป็นการกระทำที่ให้ประโยชน์สูงสุดได้ ความพยายามในการปรับเปลี่ยนองค์กร (Re-engineering) ในปลายศตวรรษที่ ๒๐ ที่ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ ทั้งในด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผล แสดงให้เห็นถึงความจริงข้อนี้ กอร์ดอน เดห์เลอร์ (Gordon Dehler) และแอน เวลช (Ann Welsh) ได้กล่าวว่า “ถึงแม้ว่าความพยายามในการปรับรื้อองค์กรสอดคล้องกับทฤษฎีการบริหาร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น แต่ยังไม่เพียงพอต่อการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม องค์กรประกอบที่ขาดหายไป คือสมการทางด้านจิตใจ”^{๕๕}

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ชีวิตคือการฝึกฝนพัฒนาตนให้ถึงที่สุด トラบใดที่มนุษย์ยังเดินทางไม่ถึงจุดหมายนั้น ยังเป็นเสขบุคคล หรือผู้ที่ยังต้องศึกษา จำเป็นต้องฝึกฝนและพัฒนาตนต่อไป ชีวิตจึงเปรียบเสมือนโรงเรียนขนาดใหญ่ชนิดหนึ่ง เมื่อนักศึกษาสำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาเข้าสู่สถานที่ทำงาน อันเป็นสถานที่ที่ผู้คนสมัยใหม่ใช้เวลาอยู่นานที่สุด สถานที่นี้จึงเปรียบเสมือนสถาบันบ่มเพาะความเจริญเติบโตของมนุษย์ต่อจากสถาบันการศึกษา เป็นสถานที่สร้างสรรค์งานที่ให้ผลผลิตอันวิเศษ และบ่มเพาะผู้ผลิตให้เป็นผู้ประเสริฐ อนาคตปณิกเศรษฐี คือตัวอย่างสำคัญในพุทธกาลของบริษัทที่มีชีวิต ที่เล็งเห็นถึงคุณค่าในความเป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพอันไร้ขีดจำกัดของบิรवार จึงมุ่งมั่นส่งเสริมให้บิรवारปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ ในขั้นต่ำบิรवारทั้งหมดสามารถปฏิบัติตามศีลห้า

^{๕๔} Ibid., p. 14-15.

^{๕๕} Gordon Dehler, Ann Welsh, “Spirituality and organizational transformation : Implications for the new management paradigm”, *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 9., Iss. 6, (1994) : 2.

ได้ครบถ้วน และในระดับสูง สามารถบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลหลายท่าน เช่นนางปุลณา และนายโคบาลนันทะ

ในกระบวนการพัฒนาผู้อื่น ตนเองก็ได้พัฒนาในเวลาเดียวกัน การเฝ้าบ่มเพาะผู้อื่นให้เจริญงอกงามคือการยกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น กระบวนการพัฒนาตนเองจึงไม่สามารถแยกขาดจากกระบวนการพัฒนาผู้อื่น เป็นระบบที่สัมพันธ์อิงอาศัยกัน หน้าที่บริษัทสัมมาชีพจึงไม่ใช่เพียงการสร้างผลกำไรเพียงอย่างเดียวอย่างบริษัทที่มีกำไรเป็นศูนย์กลาง แต่ยังมีหน้าที่ในการพัฒนาศักยภาพทั้งทางร่างกาย และจิตใจอย่างเป็นองค์รวมของสมาชิกทั้งหมดในองค์กร ทั้งผู้ว่าจ้างและผู้ถูกจ้าง ชูเมกเกอร์ได้กล่าวถึงวิกฤติของระบบทุนนิยมไว้ว่า “เรามีรถไฟชั้นเลิศ แต่มีทางรถไฟที่เลว มีคนขับที่ไม่สมบูรณ์แบบหรือไม่ก็เต็มไปด้วยผู้โดยสารปัญญาอ่อนที่ควบคุมไม่ได้”^{๕๖} บริษัทสัมมาชีพไม่เพียงต้องการสร้างขบวนรถไฟ รางรถไฟและระบบการควบคุมที่สุดยอดเยี่ยมเท่านั้น แต่ยังต้องการสร้างคนขับรถไฟ และควบคุมระบบให้ดีที่สุด เพื่อคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของผู้โดยสารและมนุษยชาติ

บริษัทสัมมาชีพจึงมีทัศนะที่ชัดเจนว่า บทบาทหน้าที่ขององค์กรไม่ได้เป็นเพียงการสร้าง ความมั่งคั่งแก่ธุรกิจเท่านั้น แต่คือการพัฒนาทุกชีวิตในองค์กรให้เต็มศักยภาพในทุกๆด้าน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังที่มาสโลว์ (Maslow) เรียกการบริหารแนวนี้ว่า “การบริหารแบบรู้แจ้ง (Enlightened Management)

ข. เป็นบริษัทแห่งเอกภาพ

ในจริยธรรมส่วนบุคคล ความงอกงามของชีวิตมนุษย์คือการเข้าถึงเอกภาพแห่งสรรพสิ่ง ในจริยธรรมส่วนองค์กร ความเจริญเติบโตของบริษัทสัมมาชีพคือความสามารถในการประสานกลมกลืนกับระบบเกื้อหนุนรอบๆ ที่มีทั้งภายในและภายนอกบริษัท ความเป็นหนึ่งเดียวภายในองค์กรเกิดขึ้นเมื่อไม่มีความแปลกแยกระหว่างพนักงานกับองค์กร ความมุ่งมั่นในการพัฒนางานให้เต็มศักยภาพของบริษัทที่กล่าวไว้ข้างต้น เป็นการสร้างจิตสำนึกอันเหนียวแน่น และความจงรักภักดีต่อองค์กร เป็นความสัมพันธ์ในการทำงานแบบยั่งยืนที่เห็นว่าการทำงานคือการพัฒนาชีวิต บริษัทสัมมาชีพจะละทิ้งรูปแบบขององค์กรแบบแยกส่วน รวมทั้งปฏิเสธการปฏิบัติต่อพนักงานเหมือนชิ้นส่วนอะไหล่ของเครื่องจักรซึ่งเมื่อชำรุดก็หามาทดแทน ทั้งองค์กรและพนักงานจึงพัฒนาเคียงคู่กันไปตราบนานเท่านาน ความเป็นหนึ่งเดียวกับภายนอกองค์กรเกิดขึ้นเมื่อบริษัทปฏิบัติต่อสิ่งรอบข้าง ได้แก่ลูกค้า ผู้ผลิต คู่ค้า และสิ่งแวดล้อม ด้วยพุทธกระบวนทัศน์ที่เห็นถึงความอิงอาศัยระหว่างกันและกัน จึงไม่มีการกระทำที่ก่อผลเสียให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะตระหนักเป็นอย่างดีว่าทุกการกระทำจะส่งผลกระทบกลับมายังบริษัท

^{๕๖} อี เอฟ ชูเมกเกอร์, งานกับคุณค่าของชีวิต, หน้า ๕๕.

เป็นวัฏจักรสืบเนื่องต่อไป หลักการนี้คือจิตสำนึกของบริษัทแห่งเอกภาพที่มีสัมมาอาชีวะเป็นกรอบจริยธรรมในการดำเนินงาน

ค. เป็นบริษัทที่ยึดถือผลรวมของทั้งระบบเป็นศูนย์กลาง

พุทธจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ ที่มีศีลเป็นกรอบในการควบคุมการดำเนินธุรกิจของบริษัท สัมมาชีพเป็นการลดความเป็นศูนย์กลางขององค์กรลง ทุกการกระทำจำเป็นต้องละเว้นผลเสียต่อสิ่งรอบข้าง ไม่ว่าจะเป็นลูกค้า ผู้ผลิต คู่ค้า ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นการกระทำที่เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมไปพร้อมกับประโยชน์ส่วนตน ถ้าไรที่เกิดจากการสร้างความเดือดร้อนแก่สิ่งรอบข้างเป็นสิ่งต้องห้าม วิกฤติในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าระบบเกื้อหนุนมนุษยชาติคือเครือข่ายโยงใยอันสลับซับซ้อน ความมั่งคั่ง ความเจริญรุ่งเรือง และความสุขแบบยั่งยืนจะก่อตัวขึ้นเมื่อมนุษยชาติมุ่งไปที่ประโยชน์ส่วนรวม วาระใหม่แห่งศตวรรษจึงไม่ใช่การมุ่งแสวงหาความมั่งคั่งโดยมีตนเองเป็นศูนย์กลาง แต่คือการจัดสรรและแบ่งปันความมั่งคั่งที่สอดคล้องต่อระบบของกรรม บาริเรตได้กล่าวไว้ว่า “หนทางเดียวที่บริษัททั้งหลายจะอยู่รอดได้ในศตวรรษที่ ๒๑ ก็โดยการยอมรับอย่างเต็มที่ในสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับประโยชน์ส่วนรวม ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม”^{๕๗}

ง. เป็นบริษัทแห่งความยืดหยุ่น

พุทธกระบวนทัศน์ที่เห็นว่า ทุกปรากฏการณ์ในชีวิตคือการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง บริษัทสัมมาชีพจึงมีความยืดหยุ่นสูงตามหลักความจริงแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ และไม่ยึดติดกับการคาดการณ์ล่วงหน้าตามสมการทางคณิตศาสตร์ ในธรรมชาติที่ไม่มีสิ่งใดมีตัวตนนิรันดร์ การวางแผนและการทำนายอย่างแม่นยำจึงไม่มีจริง มนุษย์ไม่อาจคาดการณ์ได้และมักเป็นไปอย่างไม่คาดคิด มีเหตุการณ์จำนวนมากที่บุคคลเดียวในสองสถานการณ์ ปฏิบัติตัวแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการวางแผนสมัยใหม่ ที่มุ่งเน้นถึงการคิดเชิงกลยุทธ์มากกว่าการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้ต่อสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น รวมถึงการเรียนรู้ที่ดีขึ้นและเร็วขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ พร้อมทั้งวิธีการปรับตัวตอบสนองอย่างรู้เท่าทัน แจ็ค เวลช์ อดีตประธานเจ้าหน้าที่บริหาร ผู้เป็นตำนานของเจนเนอรัลอิเล็กทริก กล่าวว่า “ในโลกสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแบบนี้ การคาดการณ์สำคัญน้อยกว่าการมีปฏิริยาโต้ตอบ”^{๕๘} มาร์กาเร็ต วิทเลย์ ที่ปรึกษาองค์กรธุรกิจระหว่างประเทศ ได้อธิบายไว้ในหนังสือผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่ว่า มีเพียงไม่กี่บริษัทที่ได้ทำไรและก้าวหน้าจากการวางแผนที่มาจากความเชื่อแบบนิวตัน แนวคิดแบบของกรรมอธิบายความล้มเหลวนี้ได้

^{๕๗} ริชาร์ด บาร์เรต, ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, หน้า ๔๑.

^{๕๘} มาร์กาเร็ต วิทเลย์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, หน้า ๖๘.

อย่างดี เพราะความไม่มีจริงตามทฤษฎี ทำให้ไม่สามารถสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมและอนาคตได้ จนกว่าจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับปัจจุบัน การสร้างอนาคตที่ดีเกิดจากการเข้าไปมีส่วนเชื่อมโยงกับปัจจุบันเท่านั้น^{๕๕}

โครงสร้างของบริษัทสัมมาชีพจะมีความยืดหยุ่น และไม่เป็นในลักษณะที่แบ่งแยกหน้าที่ของพนักงานต่างๆเป็นชิ้นส่วนย่อยๆมากมาย รวมถึงไม่มีลำดับชั้นหลากหลายระดับที่เข้มงวด เพื่อสะดวกและง่ายต่อโลกแห่งการเปลี่ยนแปลง โทมัส เพตซิงเจอร์ (Thomas Petzinger) ได้อธิบายไว้ว่า มีรายงานเรื่องขององค์กรต่างๆที่เลิกยึดติดกับโครงสร้างแบบถาวรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ องค์กรเหล่านั้นละทิ้งความเข้มงวดทั้งทางกายภาพและทางจิตวิทยา เพื่อรองรับกระบวนการทำงานที่ปรับเปลี่ยนได้ง่ายขึ้น ซึ่งทำได้โดยการสร้างทีมงานชั่วคราวมาจัดการความต้องการแบบพิเศษที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีการจัดวางบทบาทหน้าที่อย่างง่าย ๆ และจำแนกประเภทน้อยที่สุด พร้อมทั้งการรื้อผนังห้อง และสร้างที่ทำงานใหม่ ที่ซึ่งพนักงาน ความคิด และข้อมูลสามารถไหลไปมาได้อย่างอิสระเสรี^{๕๖}

๒.๕ บทเปรียบเทียบระหว่างบริษัทเศรษฐกิจและบริษัทสัมมาชีพ

กระบวนการทัศน์ในลักษณะตรงข้ามระหว่างธุรกิจกระแสหลักและธุรกิจสัมมาชีพ ทำให้บริษัททั้งสองมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงดังที่อธิบายไว้ในเบื้องต้น เพื่อความสะดวกในการอภิปราย ผู้วิจัยจะเรียกธุรกิจที่มีรากฐานจากกระบวนการทัศน์แบบลดทอนว่า บริษัทเศรษฐกิจ (Economy Company) เพราะมุ่งเน้นมิติทางเศรษฐกิจเป็นหลักในการดำเนินธุรกิจ และเรียกธุรกิจที่มีรากฐานจากพุทธกระบวนการทัศน์ว่าบริษัทสัมมาชีพ (Right Livelihood Company) เพราะมีสัมมาอาชีวะเป็นรากฐานในการดำเนินธุรกิจ ลักษณะแตกต่างระหว่างบริษัทสองประเภทนี้พอสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๕๖} Thomas Petzinger, *The New Pioneers : The Men and Women Who are Transforming the Workplace and the marketplace*, (New York : Simon and Schuster, 1999), กล่าวอ้างใน มาร์กาเร็ต วีตเลย์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, หน้า ๑๔๔.

	บริษัทเศรษฐกิจ (ECONOMY COMPANY)	บริษัทสัมมาชีพ (RIGHT LIVELIHOOD COMPANY)
หลักการ	๑. กระบวนการแบบแยกส่วน ระบบรวมประกอบด้วยส่วนย่อยที่มี ตัวตนที่เป็นเอกเทศต่อกัน	๑. กระบวนการแบบองค์รวม ระบบรวมเกิดจากความสัมพันธ์ของ ส่วนย่อยที่ไม่มีตัวตนที่ โดยผลรวมเกิด คุณสมบัติใหม่ที่แตกต่างจากคุณสมบัติ ของส่วนย่อย
	๒. เป็นบริษัทโลก ปราศจากชีวิต	๒. เป็นบริษัทที่มีชีวิต
	๓. มุ่งเน้นทางกายภาพ ให้ความสำคัญ เพียงประสิทธิภาพในการผลิตของ พนักงานโดยอาศัยการวางแผนที่แม่นยำ จากสมการทางคณิตศาสตร์	๓. มุ่งเน้นทั้งกายภาพและจิตใจ ให้ ความสำคัญต่อคุณภาพของชีวิตพนักงาน
	๔. เห็นพนักงานเป็นเพียงแรงงาน และ เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของเครื่องจักร	๔. เห็นพนักงานเป็นมนุษย์ที่ต้องพัฒนา ให้เต็มศักยภาพของชีวิต
	๕. เป็นองค์กรที่ตายตัว มีโครงสร้าง หลากหลายระดับในแนวดิ่ง บทบาท หน้าที่ และการบังคับบัญชาที่เข้มงวด	๕. เป็นองค์กรที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลง มี ความยืดหยุ่นสูง และมีโครงสร้างแบบ ราบ
	๖. มีตนเองเป็นศูนย์กลาง	๖. คำนึงถึงทั้งตนเองและส่วนรวม
ข้อดี	๑. ประสิทธิภาพสูง	๑. ความเป็นเอกภาพทั้งภายในและ ภายนอกองค์กร
	๒. ความเติบโตทางธุรกิจสูง	๒. งานมีคุณค่าสูงและศักดิ์สิทธิ์ต่อชีวิต
	๓. สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า	๓. พนักงานมีความพึงพอใจต่องาน ค่อนข้างสูง
	๔. ควบคุมต้นทุนได้ดี	๔. สร้างภาวะวิกฤติต่อมนุษย์ สังคม และ สิ่งแวดล้อมในจิตใจจำกัด

	บริษัทเศรษฐกิจ (ECONOMY COMPANY)	บริษัทสัมมาชีพ (RIGHT LIVELIHOOD COMPANY)
ข้อเสีย	๑. สร้างความแปลกแยกทั้งภายในและภายนอกองค์กร	๑. ผลกำไรอาจไม่สูงเท่าบริษัทเศรษฐกิจ
	๒. งานมีคุณค่าต่ำ เป็นเพียงการสร้างรายได้	๒. ความเติบโตทางรายได้ อาจไม่สูงเท่าบริษัทเศรษฐกิจ
	๓. สร้างผลกระทบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมที่สูง	๓. ความสามารถในการคาดการณ์ที่ค่อนข้างต่ำ
	๔. ความพึงพอใจของพนักงานค่อนข้างต่ำ	๔. มีข้อจำกัดในประเภทของการลงทุนมากกว่า

ตารางที่ ๒ บทเปรียบเทียบระหว่างบริษัทเศรษฐกิจและบริษัทสัมมาชีพ

บทที่ ๓

โครงสร้างหลักของบริษัทสัมมาชีพ

การบริหารจัดการองค์กรธุรกิจสมัยใหม่อิงอาศัยการสร้าง การจัดสรร และการจัดการ ส่วนย่อยต่างๆขององค์กรให้บังเกิดผลประโยชน์ร่วมกัน การประสมผลสำเร็จขององค์กรจึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการประสานส่วนต่างๆเหล่านี้ให้สอดคล้องกันอย่างเป็นเอกภาพ เปรียบเสมือนการ ประกอบชิ้นส่วนจิ๊กซอร์เล็กๆต่างๆเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้อง ให้สำเร็จเป็นภาพที่สวยงาม ถ้าหากจิ๊กซอร์แต่ละส่วนมีขนาดและรูปร่างไม่สมดุลกัน การประกอบชิ้นส่วนต่างๆให้สำเร็จเป็นภาพคงบังเกิดขึ้น ไม่ได้ การสร้างบริษัทสัมมาชีพให้สำเร็จลุล่วงได้นั้นก็เป็นในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ แนวคิด สัมมาชีพจะต้องถูกถ่ายทอดไปยังส่วนย่อยทั้งหมดขององค์กรให้ประสานสอดคล้องกันอย่างลงตัว เริ่มตั้งแต่ ปรัชญาการดำเนินงาน พันธกิจ คุณค่าทางธุรกิจ จุดมุ่งหมาย กลยุทธ์ นโยบาย การดำเนินงาน ไปจนถึงระบบการให้ผลตอบแทนแก่พนักงาน แต่การที่จะครอบคลุมทุกรายละเอียดในการดำเนินธุรกิจ คงจะเป็นไปไม่ได้ เนื้อหาในบทนี้จะครอบคลุมถึงสี่ส่วนโครงสร้างสำคัญ อันเป็นอิฐพื้นฐานในการ สร้างบริษัทสัมมาชีพให้แข็งแกร่งและเติบโตต่อไป เริ่มจากระบบความเชื่อหรือแก่นมโนทัศน์ทางธุรกิจ (Core Ideology) จุดมุ่งหมายทางธุรกิจ (Business Objectives) การดำเนินงาน (Business Conduct) และ วัฒนธรรมองค์กร (Corporate Culture)

๓.๑ ระบบความเชื่อหรือแก่นมโนทัศน์ทางธุรกิจ (Core Ideology)

ระบบความเชื่อหรือแก่นมโนทัศน์ทางธุรกิจเป็นปรัชญาพื้นฐานขององค์กร เป็นพลังสำคัญ ในการผลักดันให้ทุกคนขับเคลื่อนองค์กรไปในทิศทางที่ต้องการร่วมกัน เปรียบเสมือนเป็นแผนที่นำ ทาง ชี้นำทุกการตัดสินใจขององค์กรให้สอดคล้องสู่จุดมุ่งหมาย อดีตประธานบริหารของบริษัทรถยนต์ ไอ บี เอ็ม นายโทมัส วอร์เตอร์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของระบบความเชื่อทางธุรกิจไว้ว่า

ผมมีความเชื่ออย่างแรงกล้าว่าองค์กรใดๆ จะสามารถมีชีวิตอยู่รอดและประสบความสำเร็จ จะต้องมียุทธศาสตร์ทางธุรกิจที่ดี ที่เป็นรากฐานของนโยบายและการดำเนินงานทั้งหมด ต่อจากนั้น ผมยังเชื่อต่อว่าปัจจัยหนึ่งเดียวที่สำคัญที่สุดในความสำเร็จขององค์กรธุรกิจคือความ เชื่อศรัทธาและการยึดติดต่อระบบความเชื่อนั้น ความเชื่อจะต้องมาก่อนนโยบาย การปฏิบัติ และ

อุดมมุ่งหมายเสมอ สิ่งหลังเหล่านี้จะต้องเปลี่ยนแปลงเสมอถ้าขัดต่อระบบความเชื่อพื้นฐานขององค์กร^๑

การประสานคุณค่าตามวิถีสัมมาชีพ (Right Livelihood Values) เข้าสู่องค์กรธุรกิจเป็นการคืนชีวิตเข้าสู่วิถีการทำงานของมนุษย์ เพราะบริษัทสัมมาชีพมีทัศนะที่ชัดเจนว่า องค์กรธุรกิจไม่ใช่องค์กรที่ปราศจากชีวิต แต่คือการรวมตัวกันของมนุษย์ ในการร่วมประกอบกิจกรรมทางธุรกิจ เพื่อรับใช้มนุษยชาติให้มีชีวิตที่ดียิ่งขึ้น โดยมีพนักงานทำงานร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หรือบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค และมีผู้ถือหุ้นเป็นผู้สนับสนุนทางการเงิน โดยคาดหวังจะได้รับผลตอบแทนจากการลงทุน ทั้งหมดเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ทั้งสิ้น ระบบความเชื่อทางธุรกิจหรือแก่นมโนทัศน์ทางธุรกิจของบริษัทสัมมาชีพมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทางพระพุทธศาสนาที่โดดเด่นดังต่อไปนี้ คือ

๓.๑.๑ ความสมดุลในลักษณะแบบทางสายกลาง

พุทธกระบวนทัศน์ที่เห็นทุกสรรพสิ่งเป็นเครื่อง่ายโยงโยอิงอาศัยกัน เป็นการปฏิเสธหลักความเชื่อทั่วไปในระบบทุนนิยมเสรีที่ว่า ผู้ถือหุ้น (Shareholder) เป็นกลุ่มบุคคลที่สำคัญที่สุดในการประกอบธุรกิจ อันเป็นที่มาของการพยายามสร้างความมั่งคั่งสูงสุดเพื่อเป็นผลตอบแทนแก่เหล่าผู้ถือหุ้นนั้น วิถีปฏิบัตินี้มีพื้นฐานทางความคิดว่า ผู้ถือหุ้นคือเจ้าของหนึ่งของบริษัท พุทธกระบวนทัศน์มีทัศนะที่แตกต่าง อดิศักดิ์ธุรกิจและอาจารย์เซ็น อัลเบิร์ต โลว์ (Albert Low) ได้เขียนไว้ในหนังสือ Zen and Creative Management ว่า ผู้ถือหุ้นเป็นเจ้าของหุ้นเท่านั้น ไม่ใช่เจ้าของบริษัท ในฐานะที่เป็นนักธุรกิจมาหลายปี ก่อนที่จะมาเป็นอาจารย์เซ็นในปัจจุบัน โลว์มีทัศนะว่าองค์กรธุรกิจประกอบด้วยผู้ลงทุนสามกลุ่มหลักๆ คือ

๑. ผู้ถือหุ้น ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนทางการเงิน คาดหวังจะได้รับผลตอบแทนที่สูงที่สุดด้วยความเสี่ยงที่น้อยที่สุด

๒. พนักงาน ซึ่งเป็นผู้ลงทุนทักษะและความสามารถ คาดหวังผลตอบแทนในรูปแบบค่าแรงที่ยุติธรรม รวมถึงความก้าวหน้าทางอาชีพ งานในระดับสูงของบริษัทมักเรียกร้องพันธะและการอุทิศตนอย่างสูงและอย่างต่อเนื่อง ถ้าปราศจากความอดุสหาหะเหล่านี้ ผลงานใดๆ คงไม่เกิดขึ้น ความเติบโตทางธุรกิจที่สามารถสร้างผลตอบแทนแก่ผู้ถือหุ้นเกิดจากการอุทิศตนของเหล่าพนักงานนี้ ถ้าจะกล่าวว่าบริษัทเกิดขึ้นเพื่อสร้างกำไรแก่ผู้ถือหุ้น เพราะที่ไม่เช่นนั้น ผู้ถือหุ้นจะหยุดสนับสนุนทางการเงิน ทำให้บริษัทต้องปิดตัวลง ก็จะต้องกล่าวกับพนักงานในลักษณะเดียวกัน คือบริษัทกำเนิดขึ้นเพื่อความอยู่รอด

^๑ James Collins, Jerry Porras, *Built To Last*, (London : Random House Business Books, 2000), p. 74.

ของพนักงาน หากความต้องการของพนักงานไม่ได้รับการตอบสนองอย่างดี พนักงานจะเพิกถอนพันธะของตน ทำให้งานไม่เกิดขึ้น

๓. ผู้บริโภค ซึ่งเป็นตัวแทนของความต้องการของสังคมที่จะทำให้บริษัทมีตัวตนและอยู่รอดได้

แต่นักลงทุนทั้งสามนี้ ลงทุนและสร้างพันธะของตนในแต่ละด้าน เพื่อให้องค์กรอยู่รอดได้ คือผู้ถือหุ้นมีพันธะทางการเงิน พนักงานมีพันธะทางทักษะและความสามารถ และผู้บริโภคมีพันธะทางความต้องการ^๒ หรือจะกล่าวในอีกลักษณะหนึ่งคือ ผู้บริโภคหรือตลาดตอบคำถามว่า “ทำไม” ในองค์กรธุรกิจ โครงสร้างของบริษัทต้องสอดคล้องกับตลาดที่ตนเองตอบสนองอยู่ อันหมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่บริษัทสร้างสรรค์ พนักงานตอบคำถามว่า “อย่างไร” ในองค์กรธุรกิจ กระบวนการดำเนินงานต่างๆในบริษัทต้องสอดคล้องกับความสามารถของพนักงาน”

นักลงทุนทั้งสามนี้จัดเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก (Primary Stakeholders) แต่ยังมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรอง (Secondary Stakeholders) อื่นๆที่บริษัทจำเป็นต้องพึงพาอาศัย โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อม ที่จัดเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอก (External Stakeholder) ที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก ในพุทธกระบวนการทัศน์ที่เห็นทุกสรรพสิ่งเชื่อมโยงอิงอาศัยกันนั้น มนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่อยู่อย่างเอกเทศจากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม แต่ต้องพึ่งพาเพื่อความอยู่รอด ในระบบความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์และกำเนิดโลกที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สูตร ในชั้นพื้นฐาน มนุษย์จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อเป็นอาหารในการดำรงชีวิต วิวัฒนาการของมนุษย์ได้เกิดควบคู่กับวิวัฒนาการของธรรมชาติอย่างอิงอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อมนุษย์บริโภคจวันดิน จนทำให้จวันดินหมด เกิดสะเก็ดดินขึ้นทดแทน จึงหันไปบริโภคสะเก็ดดิน เมื่อสะเก็ดดินหมด จึงหันไปบริโภคเครื่องดิน และข้าวสาลีตามลำดับ จนทำให้ร่างกายหยาบขึ้นเป็นลำดับเช่นเดียวกับอาหารที่บริโภค ระบบการอิงอาศัยตามกฎธรรมชาตินี้ ทำให้บริษัทสัมมาชีพมีทัศนะต่อทรัพยากรทางธรรมชาติที่แตกต่างจากบริษัทเศรษฐกิจ เพราะไม่เห็นธรรมชาติเป็นสมบัติของมนุษย์ แต่เป็นส่วนหนึ่งของโลกและจักรวาล เช่นเดียวกับมนุษย์ และทรัพยากรทางธรรมชาตินี้มีปริมาณจำกัด สามารถหมดสิ้นได้ ซึ่งเมื่อหมดสิ้นไปแล้วอย่างกรณีของจวันดิน สะเก็ดดิน และเครื่องดิน จะทำให้มนุษย์ขาดอาหารคุณภาพดีในการดำรงชีวิตในที่สุด ทรัพยากรทางธรรมชาติจึงไม่ใช่ของฟรีอย่างที่บริษัทเศรษฐกิจกระแสหลักปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน แต่เป็นต้นทุนอย่างหนึ่งของมนุษยชาติที่จำเป็นต้องรู้คุณค่า เช่นเดียวกับต้นทุนอื่นๆของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักทั้งหมด จึงมีความสำคัญ และมีสิทธิที่ต้องได้รับการดูแลเช่นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักทั้งสามกลุ่ม

^๒ Albert Low, *Zen and Creative Management*, (Rutland : Charles E. Tuttle Company, 1992), p. 8.

^๓ Ibid., p.9.

จะเห็นว่า องค์กรธุรกิจไม่สามารถสร้างผลผลิตมวลรวมได้ หากปราศจากความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดในห่วงโซ่ธุรกิจ ความสำเร็จของผลิตภัณฑ์หรือบริการหนึ่งๆ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับแค่การสนับสนุนทางการเงินของผู้ถือหุ้น แต่ยังขึ้นอยู่กับความสามารถของเหล่าพนักงานในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ นอกจากนั้น ปราศจากทรัพยากรทางธรรมชาติ ผลิตภัณฑ์ก็ไม่สามารถกำเนิดขึ้นได้ หรือถ้าชุมชนไม่อนุญาตให้บริษัทสร้างโรงงานในที่ถกั้น ผลิตภัณฑ์ก็ไม่สามารถสำเร็จสู่ตลาด และถ้าสังคมไม่ยินยอมให้บริษัทใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการผลิต หรืออนุญาตให้ปล่อยของเสียต่างๆ จากการผลิตลงสู่ธรรมชาติ บริษัทก็อยู่รอดไม่ได้ และที่สำคัญ หากผู้บริโภคไม่สนับสนุนสินค้า องค์กรจะไม่เกิดขึ้น จะเห็นว่า องค์กรธุรกิจคือระบบการพึ่งพาอาศัยของหลายๆผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย บริษัทสามัญจะไม่กล่าวว่าผู้ถือหุ้นเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญที่สุด แต่จะให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด การให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพียงกลุ่มเดียวที่เป็นหลักปฏิบัติในปัจจุบัน จนละเลยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นๆเป็นการแสวงหาประโยชน์ใส่ตน และเป็นการเอาเปรียบผู้อื่น จริยธรรมแห่งสามัญจึงยึดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง (Stakeholder Orientation) มากกว่าผู้ถือหุ้นเป็นศูนย์กลาง (Shareholder Orientation) ผู้ก่อตั้งบริษัทคอมพิวเตอร์ยักษ์ใหญ่ฮิวเลตต์ แพ็คการ์ด (Hewlett Packard HP) นายเดวิด แพ็คการ์ด (David Packard) มีทัศนะสอดคล้องกับแนวคิดนี้ โดยได้กล่าวไว้เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๑ ว่า

ผมเสนอแนะในที่ประชุมว่า ผู้บริหารมีหน้าที่รับผิดชอบมากกว่าการทำผลกำไรต่อผู้ถือหุ้น ผมพูดว่า เรามีความรับผิดชอบต่อพนักงานของเรา ในการตระหนักถึงศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และรับประกันว่าพวกเขาจะได้รับการแบ่งปันความสำเร็จที่พวกเขาได้กระทำให้เกิดขึ้น ผมยังชี้ให้เห็นว่า เรายังต้องมีความรับผิดชอบต่อลูกค้าของเรา รวมถึงชุมชนอีกด้วย^๔

หลักการผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง หมายถึง การให้ความสำคัญกับทุกๆกลุ่มสมาชิกด้วยความเสมอภาค อันเป็นลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา แต่เนื่องด้วยในโลกธุรกิจที่แต่ละผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีการลงทุน มีพันธะ และมีความเสี่ยงในระดับที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้ถือหุ้นลงทุนทางการเงินขององค์กร ซึ่งรวมถึงผลตอบแทนทั้งหมดของพนักงานทุกคน และมีความเสี่ยงต่อการขาดทุนสูงสุด ในขณะที่พนักงานลงทุนแรงงาน โดยค่าแรงแต่ละคนคิดเป็นจำนวนเงินที่น้อยเมื่อเทียบกับปริมาณเงินลงทุนทั้งหมดของผู้ถือหุ้น และปราศจากความเสี่ยงในการขาดทุนทางการเงินใดๆ ส่วนการลงทุนของผู้บริโภคมีความเสี่ยงที่จำกัดเพียงครั้งแรกในการบริโภค หากไม่พึงพอใจต่อผลิตภัณฑ์สามารถยกเลิกการลงทุนได้ทันที สิทธิและผลตอบแทนที่แต่ละผู้มีส่วนได้ส่วนเสียพึงจะได้รับจึงไม่สามารถเท่าเทียมกัน ความเสมอภาคภายใต้การพึ่งพาอาศัยกันในระดับที่ไม่เสมอภาคกันเป็นการกระทำที่ปราศจากความยุติธรรม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายจะต้องได้รับความยุติธรรมจากกิจกรรมทางธุรกิจที่

^๔ James Collins, Jerry Porras, *Built To Last*, p.78.

ตนเองกระทำตามสัดส่วนของการมีส่วนร่วม ผู้ถือหุ้นจำเป็นจะต้องได้รับผลตอบแทนอย่างยุติธรรมจากการลงทุน และจากการยอมรับความเสี่ยงในการลงทุน พนักงานจะต้องได้รับค่าจ้างอย่างยุติธรรมจากการใช้ทักษะและความสามารถ ผู้บริโภคจะต้องไม่โดนเอารัดเอาเปรียบจากการบริโภค และสิ่งแวดล้อมจะต้องได้รับความยุติธรรมในการเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่ธุรกิจ คำถามที่ตามมาคือ การพิจารณาถึงความยุติธรรมทางธุรกิจของแต่ละผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถกระทำได้อย่างไร เนื่องด้วยเป็นสิ่งที่ยากจะพิจารณาอย่างเที่ยงตรง และเป็นภววิสัย ขึ้นอยู่กับความคิดของแต่ละบุคคล ในทัศนะของพระพุทธศาสนา หลักพื้นฐานในการพิจารณาความยุติธรรมคือการยอมรับจากตนเองภายใต้มนธรรมระดับส่วนบุคคล และการยอมรับจากวิญญูชน หรือผู้รู้ส่วนมากในระดับสังคม^๕ ถ้าหากความยุติธรรมของแต่ละฝ่ายเกิดขัดแย้งในระดับบุคคล จำเป็นต้องคำนึงถึงความยุติธรรมของระบบในองค์กรรวม นั่นคือความยุติธรรมในระดับปัจเจกต้องมาที่หลังความยุติธรรมของระบบ เช่น ผลตอบแทนอย่างยุติธรรมของผู้ถือหุ้นเพียงฝ่ายเดียวต้องไม่เกิดจากการสร้างความอยุติธรรมแก่สังคมและสิ่งแวดล้อม เมื่อพุทธกระบวนทัศน์มีทัศนะว่า ผลประโยชน์ของระบบมีความสำคัญกว่าผลประโยชน์ของแต่ละหน่วยย่อย บริษัทสัมมาชีพจำเป็นต้องสร้างความสมดุลของแต่ละผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ให้ได้ประโยชน์สูงสุดแก่ทั้งระบบ โดยมีรากฐานจากความยุติธรรม การให้ความสำคัญแต่เพียงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยละเลยส่วนอื่นๆ จัดเป็นการกระทำที่ทำให้ระบบเคลื่อนออกจากดุลยภาพ เป็นระบบที่อ่อนแอไม่สามารถมีชีวิตที่ยืนยาว อย่างวิฤตติต่างๆ ที่ปรากฏมากมายในปัจจุบัน แต่การให้ความสำคัญกับทุกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยการสร้างความยุติธรรมให้แก่ทุกฝ่าย จัดสร้างดุลยภาพให้แก่ระบบรวม เป็นการสร้างความแข็งแรงให้กับระบบซึ่งจะมีชีวิตยืนยาว ความไม่โอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง แต่ก้าวไปสู่ความสมดุล มีรากฐานทางพุทธปรัชญาแห่งทางสายกลาง

ทางสายกลางนี้ยังมีความหมายครอบคลุมถึงการมุ่งเน้นการสร้างประโยชน์ร่วมกัน อันหมายถึงประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า อุภยัตถะ^๖ การคำนึงถึงความยุติธรรมแก่ระบบองค์กรรวม หมายถึงการมุ่งประโยชน์ทั้งแก่ผู้ถือหุ้น และแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม เป็นหลักการที่ไม่มีผู้แพ้ในการดำเนินธุรกิจ ทุกฝ่ายคือผู้ชนะด้วยกันทั้งสิ้น

การมุ่งสร้างประโยชน์ร่วมกันแสดงว่า ผลตอบแทนทางการเงินแก่องค์กรธุรกิจจะไม่อยู่ในอัตราที่สูงสุด อย่างเช่นวิปฏิบัติในบริษัทเศรษฐกิจ (Economy Company) เพราะมีการแบ่งปันความมั่งคั่งแก่ผู้อื่นอย่างทั่วถึง ดังนั้น ทางสายกลางในแก่นมโนทัศน์ของบริษัทสัมมาชีพยังมีความหมายถึงความพอประมาณในการได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนในการดำเนินธุรกิจ หรือธุรกิจแบบมัตตัญญู

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓-๓๕/๓๘-๓๙.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๕๕๕.

ตา ที่ให้ความสำคัญต่อความพอเหมาะพอดีในการแสวงหาทรัพย์ ไม่มุ่งเน้นการสะสมความมั่งคั่งจนกลายเป็นความโลภ” ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ความโลภเป็นอุปสรรคขัดขวางผู้ประกอบการธุรกิจในการพัฒนาจิตใจให้ก้าวหน้า บริษัทสัมมาชีพไม่เพียงต้องหลีกเลี่ยงการบ่มเพาะความโลภ โดยไม่มุ่งเน้นการดักดวงผลประโยชน์สูงสุดแห่งตนแต่เพียงผู้เดียว แต่ยังต้องมุ่งเน้นทำลายคตินี้ด้วยการแบ่งปันความมั่งคั่ง เลี้ยงผลตอบแทนไปยังผู้อื่น เพื่อเป็นมรรคาการพัฒนาจิตใจให้ก้าวหน้าขึ้นไปพร้อมๆกับการหาเลี้ยงชีพ เป็นสัมมาอาชีพะอย่างแท้จริง ธุรกิจแบบพอประมาณนี้คือปรัชญาพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพยายามชักนำให้พสกนิกรชาวไทยหันมายึดถือปฏิบัติ เพื่อสร้างสันติสุขแก่ประเทศ โดยมีพระราชดำรัสว่า “คนเราก็อพในความต้องการ มันก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็คืออยู่เป็นสุข”^๑

สัมมาอาชีพะ คือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ใช้เป็นมรรคาในการพัฒนาชีวิตมนุษย์สู่ความสมบูรณ์แบบ และชีวิตมนุษย์นั้นประกอบด้วยกายและจิต การดำเนินธุรกิจจำเป็นต้องคำนึงถึงสองสิ่งนี้ และจะต้องพัฒนาความก้าวหน้าของกายและจิตควบคู่กันไป การมุ่งเน้นผลตอบแทนทางการเงินเป็นการพัฒนาทางกาย ส่วนการมุ่งเน้นการบ่มเพาะคุณภาพที่ดีแก่จิตคือการพัฒนาจิต การดำเนินงานตามจริยธรรมแห่งสัมมาชีพะคือการบูรณาการทั้งสองสิ่งไว้ในวิถีการทำงาน บริษัทสัมมาชีพมีความเชื่อที่แรงกล้าว่าการดำเนินธุรกิจจำเป็นต้องสร้างคุณภาพของกายและจิต จะละเลยส่วนใดส่วนหนึ่งไปไม่ได้ บริษัทเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการสร้าง ความมั่งคั่งในรูปแบบของทรัพย์สิน เป็นการกระทำที่โอนเอียงไปทางด้านกายภาพของชีวิตเพียงส่วนเดียว การดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจในลักษณะนี้ทำให้ชีวิตขาดคุณภาพที่มั่นคง เพราะชีวิตทางด้านจิตถูกละเลย การดำเนินชีวิตของเจ้าชายสิทธัตถะที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติในพระราชวัง สามารถตอบสนองความสุขทางกายภาพได้อย่างไร้ขีดจำกัด ความสุขทางกายภาพที่เปี่ยมล้นนี้กลับทำให้ชีวิตของเจ้าชายสิทธัตถะขาดคุณภาพ รู้สึกว่างเปล่าและปราศจากสาระที่แท้จริงใดๆ จนต้องออกผนวช การดำเนินชีวิตของสมณะสิทธัตถะด้วยการแสวงหาเพียงความสุขทางจิต โดยละเลยความสุขทางกายภาพ มุ่งเน้นการบำเพ็ญเพียรทรมานกายในรูปแบบต่างๆ ก็ไม่สามารถทำให้ชีวิตของพระองค์พัฒนาไปสู่จุดหมายได้ ครั้นเมื่อพระองค์ทรงตระหนักถึงหลักแห่งทางสายกลางในการสร้างความสมดุลระหว่างกายและจิต จึงทำให้พระองค์ค้นพบหลักความจริงทางธรรมชาติ พัฒนาดนจากมนุษย์สามัญก้ำวายเป็นพระบรมศาสดา เมื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิต การดำเนินธุรกิจจำเป็นต้องกระทำในลักษณะเดียวกัน คือการสร้างคุณภาพระหว่างกายและจิตให้

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๕๔.

^๒ อ่างใน สุนทร กุลวัฒน์วรพงศ์, ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๔), หน้า ๕๗.

กลมกลืน ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เงินคือผลตอบแทนทางกายภาพ ส่วนบุญหรือเครื่องชำระจิตใจให้สะอาด คือผลตอบแทนทางจิตภาพ การมุ่งเน้นแต่ผลตอบแทนทางวัตถุเป็นการกระทำของบริษัทเศรษฐกิจ ส่วนการมุ่งเน้นการช่วยเหลือสังคมโดยไม่คำนึงถึงผลกำไร เป็นการกระทำขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไร บริษัทสามัคคีฟ อันเป็นบริษัทแสวงหาผลกำไร เพื่อสร้างความอยู่รอดและความมั่นคงขององค์กร คือบริษัทที่สรรสร้างดุลยภาพระหว่างผลตอบแทนทางการเงินและผลตอบแทนทางจิตให้ลงตัว จัดเป็นลักษณะสุดท้ายของจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจแบบทางสายกลาง

๓.๑.๒ ผลตอบแทนทางการเงินเป็นเพียงมรรคา (Means) ไม่ใช่จุดหมาย (End)

การเข้าสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิตไม่สามารถสำเร็จผลได้ หากชีวิตทางกายภาพของบุคคลนั้นยังไม่ได้รับการตอบสนองอย่างพอเพียง ได้มีการบันทึกไว้ว่า^๙ พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงแสดงธรรมจนกว่าความหิวของผู้ฟังธรรมถูกทำลายลง เมื่อความต้องการพื้นฐานทางกายภาพได้รับการตอบสนอง บุคคลนั้นสามารถพัฒนาจิตใจเข้าสู่อิสรภาพในที่สุด เรื่องราวนี้แสดงให้เห็นว่า เงินเป็นปัจจัยพื้นฐานจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ แต่ไม่ใช่สิ่งสำคัญสูงสุด ผลตอบแทนทางการเงินในการดำเนินธุรกิจของบริษัทสามัคคีฟจึงไม่ใช่จุดหมายในตัวเอง เป็นเพียงมรรคาที่จะนำชีวิตผู้ดำเนินธุรกิจไปสู่จุดหมายที่ยิ่งใหญ่กว่า เป็นการเกื้อหนุนและพัฒนาชีวิตให้เต็มศักยภาพ ไม่ใช่เป็นมรรคาไปสู่ชีวิตที่เปรียบพร้อมด้วยความมั่งคั่งทางวัตถุ ปรัชญาของผลตอบแทนทางการเงินของบริษัทสามัคคีฟจึงแบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ ระดับแรก ผลตอบแทนทางการเงินเป็นเครื่องมือในการสร้างความอยู่รอดและความมั่นคงให้แก่องค์กร เพื่อที่จะนำไปสู่ระดับที่สอง อันหมายถึง เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจและพัฒนาศักยภาพของผู้ดำเนินธุรกิจให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ปรัชญาทางการเงินนี้มีรากฐานมาจาก พุทธกระบวนทัศน์ต่อความสุขแบบองค์รวมของพระพุทธศาสนาที่แตกต่างจากกระบวนทัศน์กระแสหลัก เป็นความสุขที่ครอบคลุมทั้งทางกายภาพ และทางจิตใจ ความสุขในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ^{๑๐} ๑. ความสุขที่อิงอาศัยวัตถุ หรือความสุขทางกายภาพ เกิดขึ้นจากการบริโภคในรูปแบบต่างๆ และ ๒. ความสุขที่ไม่อิงอาศัยวัตถุ หรือความสุขทางใจ เกิดขึ้นจากการพัฒนาสภาพจิตใจ จุดหมายในชีวิตคือการก้าวพ้นความสุขแบบแรก และมุ่งพัฒนาสู่ความสุขแบบหลัง บริษัทสามัคคีฟจึงมีทัศนะว่าผลตอบแทนทางการเงินเป็นเพียงอุปกรณ์ในการสร้างความสุขพื้นฐานคือการอยู่ดีกินดีขององค์กร สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าคือการแบ่งปันผลตอบแทนทางการเงินเพื่อก่อประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่สังคม เป็นการพัฒนาคูณภาพทางจิตใจให้มีความสุขที่ยั่งยืนกว่า

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, หน้า ๑๖๘.

^{๑๐} คูราละเอียตใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๗๓-๓๗๕.

^{๑๑} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๖๕-๗๑/๑๐๓

ดังนั้น ผลตอบแทนทางการเงินจึงเป็นเพียงมรรคาสู่จุดหมาย ไม่ใช่จุดจบในตัวเอง บริษัทสัมมาชีพจึงไม่ให้ความสำคัญสูงสุดกับผลตอบแทนทางการเงิน แต่ให้ความสำคัญกับการใช้เงินเพื่อพัฒนาศักยภาพของตน ให้ก้าวพ้นจากการเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง หรือการนำเงินไปสร้างประโยชน์ในระดับที่สูงขึ้นไป

๓.๑.๓ จิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและสังคม (Other Orientation)

ในกามโกกีสสูตร พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งประเภทผู้ประกอบการงาน หรือกามโกกียออกเป็น ๑๐ ประเภท และทรงยกย่องบุคคลประเภทสุดท้าย คือผู้ที่ “แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ”^{๑๒} พระสูตรนี้สะท้อนถึงจิตสำนึกแบบพุทธอย่างเด่นชัดที่ไม่ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง แต่ยกระดับจิตสำนึกให้ข้ามพ้นตนเอง มุ่งกระทำเพื่อผู้อื่น กล่าวคือ ในขั้นต้น การสร้างรายได้ของบริษัทสัมมาชีพจะไม่คำนึงถึงตนเองเป็นศูนย์กลางดังที่กล่าวไว้แล้ว โดยเน้นกำไรแบบพอประมาณ เพื่อแบ่งปันผลตอบแทนส่วนที่เหลือแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ และในขั้นต่อไป ผลตอบแทนทางการเงินที่เหลือจากการแบ่งปันผลตอบแทนแก่ผู้ถือหุ้นจะนำกลับคืนสู่สังคมในรูปแบบต่างๆ เป็นการแบ่งปันความมั่งคั่งแก่คนรอบข้าง เป็นการยกระดับจิตสำนึกให้สูงขึ้นไปอีกหนึ่งระดับ เป็นจิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและสังคมอย่างแท้จริง อันเป็นลักษณะสำคัญของพุทธจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจแบบสัมมาชีพ เป็นการใช้ผลตอบแทนทางการเงินเพื่อเป็นเครื่องมือพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น และเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมที่องค์กรอาศัยอยู่

สตีเวน โควีย์ (Steven Covey) นักเขียนหนังสือธุรกิจชื่อดังก้องโลก เรื่อง “๗ อุปนิสัยสำหรับผู้ทรงประสิทธิภาพยิ่ง” ได้กล่าวว่า จิตสำนึกเพื่อสังคมนี้เป็นกรอบของจิตเหลือเฟือ (Abundance Mentality) ที่เชื่อว่า มีทุกอย่างมากมายพอที่จะแบ่งปันให้กับทุกคน ซึ่งเป็นหนึ่งในคุณลักษณะสำคัญในการสร้างสถานการณ์ชนะ/ชนะแก่ทุกคน จิตสำนึกเพื่อสังคมจะนำไปสู่สิ่งที่โควีย์เรียกว่า “ชัยชนะในสังคม” โดยได้อธิบายความหมายไว้ว่า

ชัยชนะในสังคมไม่ได้หมายถึงชัยชนะเหนือผู้อื่น หากแต่เป็นผลสำเร็จในการร่วมมือทรงประสิทธิภาพระหว่างบุคคลที่จะนำผลประโยชน์มาสู่ทุกฝ่าย ชัยชนะในสังคมหมายถึงการทำงานร่วมกัน การสื่อสารระหว่างกัน การลงแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์ผลสำเร็จให้เกิดขึ้น

^{๑๒} อกุ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๑/๒๐๘.

ผลสำเร็จยิ่งใหญ่ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจทำได้ตามลำพัง ชัยชนะในสังคมหมายถึงการขยายของกรอบความคิดแห่งกรอบของจิตเหลือเพื่อ^{๑๓}

จิตสำนึกเพื่อสังคม ได้เริ่มแพร่ขยายเข้าสู่วิถีการดำเนินธุรกิจของบริษัทชั้นนำระดับโลก การตระหนักถึงความสำคัญของชีวิตมนุษย์ของบริษัทเมอร์ค (Merck & Company) เป็นตัวอย่างองค์กรธุรกิจเอกชนอันดีที่มีจิตสำนึกข้ามพ้นตนเอง โดยได้ระบุไว้ในคู่มือการบริหารองค์กรว่า “เราอยู่ในธุรกิจของการช่วยเหลือและพัฒนาชีวิตมนุษย์ การดำเนินงานทั้งหมดของเราจะต้องพิจารณาจากความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายนี้”^{๑๔} โดยได้มีการปลูกฝังจิตสำนึกนี้ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๓๕ เมื่อนายจอร์จ เมอร์ค ที่สอง (George Merck II) ได้กล่าวกับพนักงานของตนว่า “เราคือพนักงานในอุตสาหกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจอย่างแท้จริงในอุดมการณ์การพัฒนาวิทยาศาสตร์เภสัช และการรับใช้มนุษยชาติ”^{๑๕} ห้าสิบปีต่อมา ประธานบริหารของบริษัท นายรอย เวเจลอส (Roy Vagelos) ก็ได้กล่าวย้ำจิตสำนึกเพื่อสังคมนี้ โดยได้กล่าวในลักษณะเดียวกันว่า “เหนือสิ่งอื่นใด ร่วมระลึกไว้ว่าการประสบความสำเร็จของเรามาถึงชัยชนะต่อโรคร้าย และการช่วยเหลือมนุษยชาติ”^{๑๖} บริษัทจอห์นสัน แอนด์ จอห์นสัน (Johnson & Johnson) เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างขององค์กรธุรกิจที่เปี่ยมด้วยจิตสำนึกเพื่อสังคม โดยได้เขียนไว้อย่างชัดเจนในพันธกิจองค์กรว่า “ความรับผิดชอบอันดับที่ ๔ ของเรา คือมีต่อชุมชนที่เราอาศัยอยู่ เราต้องเป็นพลเมืองที่ดี สนับสนุน โครงการที่ดีและการกุศล เราต้องมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสวัสดิการทางสังคม สาธารณสุข การศึกษา และการปกครองให้ดีขึ้น และสร้างความสนิทสนมกับชุมชนด้วยกิจกรรมต่างๆของเรา”^{๑๗}

อาจจะสรุปได้ว่า ระบบความเชื่อหรือแกนมโนทัศน์หลักของบริษัทสัมมาชีพมีรากฐานจากหลักการสัมมาอาชีวะที่เชื่อว่า ธุรกิจและธรรมไม่ใช่เส้นขนาน แต่คือเส้นสายที่เคลื่อนไหวไปด้วยกัน ธุรกิจตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเดียวกันกับชีวิต การดำเนินธุรกิจและการดำเนินชีวิตจึงไม่ใช่ทวิลักษณ์ที่ขัดแย้ง แต่คือความสอดคล้องเพื่อสร้างความก้าวหน้าแก่ชีวิตมนุษย์อย่างแท้จริง ระบบความเชื่อหรือแกนมโนทัศน์ทางธุรกิจ ก็อบทสะท้อนหลักการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวนี้ โดยถ่ายทอดออกมาเป็นคุณค่าทางธุรกิจที่เข้าใจถึงหลักความจริงแห่งเอกภาพของสรรพสิ่ง จึงไม่เอาตนเองเป็นศูนย์กลาง มี

^{๑๓} สตีเวน โควีย์, ๗ อุปนิสัยสำหรับผู้ทรงประสิทธิภาพยิ่ง, แปลโดย นพดล เวชสวัสดิ์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดี เอ็ม จี, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐๕.

^{๑๔} James Collins, Jerry Porras, *Built To Last*, p. 46.

^{๑๕} *Ibid.*, p. 47.

^{๑๖} *Ibid.*, p. 47.

^{๑๗} *Ibid.*, p. 59.

จิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและสังคม และคำนึงถึงคุณภาพของทุกระบบในธรรมชาติ จึงมีทางสายกลางเป็น
สรณะ ตัวอย่างแกนมนโนทัศน์ของบริษัทสัมมาชีพจะมีลักษณะคร่าวๆดังนี้ คือ

ความมั่งคั่งทางการเงินไม่ใช่เหตุผลหลักในการก่อกำเนิดขึ้นของเรา แต่เราเห็นว่าธุรกิจคือ
มรรคาในการพัฒนามนุษย์และสังคมให้เจริญก้าวหน้า โดยในขั้นต้นคือการสร้างสรรค์
ผลิตภัณฑ์และบริการที่ก่อประโยชน์แก่นุชนชาติ อีกทั้ง เป็นการพัฒนาศักยภาพของผู้ถือ
หุ้น ผู้บริหาร ตลอดจนพนักงานทั้งทางร่างกายและจิตใจ ส่วนในขั้นปลายคือการนำ
ความสำเร็จไปช่วยเหลือสังคมให้ดียิ่งขึ้น

ด้วยเล็งเห็นถึงการอิงอาศัยกันของทุกๆฝ่าย บริษัทสัมมาชีพจะปฏิบัติต่อทุกผู้มีส่วนได้ส่วน
เสียในห่วงโซ่ธุรกิจด้วยความยุติธรรม ซึ่งรวมถึงสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ โดยมีกรอบ
จริยธรรมแห่งสัมมาชีวะเป็นเครื่องชี้นำ

ปณิธานของสำนักพิมพ์ดีเอ็มจี ซึ่งเป็นสำนักพิมพ์ที่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าเชิงพุทธ เป็น
หนึ่งตัวอย่างขององค์กรธุรกิจ ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของแกนมนโนทัศน์ในลักษณะสัมมาชีพ และได้
ประสานเข้ากับธุรกิจสำนักพิมพ์ได้อย่างกลมกลืน โดยได้พิมพ์ปณิธานไว้อย่างชัดเจนในท้ายหนังสือทุก
เล่มที่จัดจำหน่ายว่า

ล่วงเลยถึงพุทธกาล ผู้คนไม่น้อยเชื่อว่า คุณธรรมกับความร่ำรวยเดินอยู่บนเส้นขนาน น้อยคน
จะเชื่อว่า เส้นทางยวดยาแห่งทางโลกและทางธรรมจะมาบรรจบบนถนนเดียวกัน

บุคคลผู้ใฝ่ความร่ำรวยและนิยมเงินทองเห็นพ้องว่า ทางลัดสู่ความมั่งคั่งต้องแลกมาด้วยการ
เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์เท่านั้นจึงจะไปสู่จุดหมาย

สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี ยังเชื่อว่า คุณธรรม จะเป็นตะเกียงนำทางสู่ความสำเร็จตลอดไป

เราตั้งใจเดิม ปัญญา ด้วยหนังสือการตลาด การบริหาร และพัฒนาตนเองเพื่อให้บุคคลเดินไป
ข้างหน้า โดยมีทุนสมองไว้ต่อรองกับโลกความรู้ตะวันตก ที่นับวันยิ่งเชียวกราก ยุทธศาสตร์
และกลยุทธ์นานัปการถูกคิดขึ้นเพื่อมาใช้เป็นหนทางรอดของธุรกิจ

วิถีแห่งการพัฒนาตนเองให้รู้เท่าทัน จึงมีขึ้นเพื่อให้คนไทยได้ศึกษา โดยยึดหลักให้เห็นว่า
ความสำเร็จของบุคคลระดับโลกล้วนมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

แต่ในยามที่อ่อนล้า การดิ้นรนไปข้างหน้า ดังช้างป่าติดกับนายพรานยิ่งทำให้อ่อนแรง หนังสือ
ของสำนักพิมพ์ดีเอ็มจี จึงมีไว้เป็นเครื่องประคับประคองจิตใจให้ผู้บริหาร คนทำงาน หนุ่มสาว
และทุกคน ที่ยังมีชีวิตมุงดีทางโลก แต่ไม่ละทิ้งทางธรรม ได้ใช้เป็นที่พึ่งพิง ตลอดจนเป็น
เครื่องระลึกถึง ทาน ศีล ภาวนา อย่างชาวพุทธที่มั่นคง

ถึงวันนี้ เรายังเชื่อมั่นตามทฤษฎีศาสดาทรงมีพุทธวจนะ ไว้ว่า

ยศยอมเจริญแก่ผู้ขยัน	มีสติ มีการงานสะอาด
ทำงานด้วยความรอบคอบ	เป็นอยู่โดยชอบธรรม ไม่ประมาท
เจริญร่วมท่องโลกความรู้	และเข้าสู่เส้นทางธรรมไปกับเรา ^{๘๘}

๓.๒ จุดหมายทางธุรกิจ

การสร้างผลตอบแทนหรือกำไรทางธุรกิจไม่ใช่สิ่งต้องห้ามในพระพุทธศาสนา แต่สิ่งสำคัญตามหลักจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ คือวิธีการสร้างผลตอบแทนทางการเงินต้องปราศจากการเบียดเบียนใดๆตามที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒ พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการดำเนินธุรกิจ จึงได้ทรงอธิบายถึงแนวการสร้างผลกำไรไว้ชัดเจนในทศกัณฐกสูตรว่า^{๘๙} ประกอบด้วย ๒ ส่วนหลักคือ ๑. ต้องมีสายตาคือ รู้จักสินค้าว่า ซื้อมาเท่านี้ ต้องขายไปเท่านี้ จะมีกำไรเท่านี้ และ ๒. ต้องรู้ว่าตลาดต้องการสินค้าชนิดใด เมื่อซื้อสินค้ามาแล้ว จะได้ขายคล่อง นอกจากนั้น ในวนิชขสูตร^{๙๐} พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงสาเหตุแห่งการรับผลกำไรตามที่ต้องการคือการทำตามสัญญาที่ได้ตกลงกันได้ และสาเหตุแห่งการรับผลกำไรมากกว่าที่ต้องการคือการทำตามสัญญาที่ได้ตกลงไว้ เป็นบทสะท้อนให้เห็นผู้บริโภคนั้นเป็นศูนย์กลาง มากกว่าตนเองเป็นศูนย์กลาง การทำตามสัญญาที่ได้ตกลงไว้เปรียบเสมือนการกระทำที่เอาผลประโยชน์ของผู้บริโภค และของสังคมมาก่อนผู้ถือหุ้น ผลตอบแทนทางธุรกิจที่ดีเกิดขึ้นเมื่อกิจกรรมทางธุรกิจเป็นที่พึงพอใจของผู้บริโภค นั่นคือ ผลกำไรเป็นผลพลอยได้จากการคำนึงถึงการตอบสนองความต้องการของสังคม มากกว่าการต้องการสร้างความมั่งคั่งแก่ตนเอง อันเป็นหลักปฏิบัติของบริษัทฮิวเลตต์ แพ็คการ์ด ดังคำกล่าวของจอห์น ยัง (John Young) อดีตกรรมการบริหาร ที่ว่า “กำไรคือสิ่งสำคัญที่ขาดเสียมิได้ในสิ่งที่เรากระทำ มันคือดัชนีวัดการกระทำของเรา และเป็นมรรคาของการเติบโตที่พึงพิงการเงินของตนเอง แต่มันไม่เคยเป็นสาระในตัวมันเอง แท้จริงแล้ว สาระคือชัยชนะ และชัยชนะถูกพิจารณาจากสายตาของผู้บริโภคและจากการกระทำที่เราสามารถภูมิใจ ถ้าเราตอบสนองความพึงพอใจที่แท้จริงแก่ผู้บริโภค เราจะได้รับผลกำไร”^{๙๑} ความสำเร็จของอาณาจักรแมริออต (Marriott) ที่มีเครือข่ายโรงแรมในทุกเมืองสำคัญทั่วโลกเกิดขึ้นจากหลักการเดียวกัน เจ แมริออต (J. Marriott) ได้กล่าวว่า สาเหตุหลักเมื่อเริ่มก่อตั้งโรงแรม เกิดขึ้นจากการต้องการตอบสนองความต้องการของนักเดินทางในสังคมเป็นสำคัญ “ผมมีเพียงความคิดพื้นฐานสามอย่างในใจ

^{๘๘} ปณิธานสำนักพิมพ์ดีเอ็มจี, ดีพิมพ์ท้ายเล่มในหนังสือ ๗ อุปนิสัยสำหรับผู้ทรงประสิทธิภาพยิ่ง.

^{๘๙} อัง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๙๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕/๑๒๔.

^{๙๑} James Collins, Jerry Porras, Built To Last, p. 57.

สิ่งแรกคือการให้บริการที่เปี่ยมด้วยมิตรภาพแก่แขกของเรา สิ่งที่สองคือการสรรหาอาหารที่มีคุณภาพดี ในราคาที่ยุติธรรม และสิ่งสามคือการทำงานอย่างหนักเท่าที่สามารถกระทำได้ ทั้งวันและคืน เพื่อสร้างผลกำไร”^{๒๒}

เมื่อกำไรไม่ใช่เป้าหมายหลัก แต่คือผลพลอยได้จากความต้องการตอบสนองความต้องการหลักของสังคม ประกอบกับแก่นมโนทัศน์ที่เห็นผลตอบแทนทางธุรกิจเป็นเพียงมรรคาไปสู่การพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น รวมถึงหลักการกำไรแบบมัตตัญญูตา แนวทางการสร้างผลกำไรของบริษัท สัมมาชีพจึงไม่มุ่งเน้นการสร้างกำไรสูงสุด (Maximum Profit) แต่เป็นการสร้างผลกำไรแบบก่อประโยชน์สูงสุด (Optimum Profit) บริษัทจอห์นสันแอนด์จอห์นสันคือองค์กรธุรกิจระดับโลกตัวอย่างที่มุ่งเน้นผลตอบแทนที่ยุติธรรม (Fair Return) มากกว่าผลตอบแทนสูงสุด (Maximum Return)^{๒๓} ในบริษัทที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าแบบพุทธ เหตุจูงใจด้วยกำไรจะถูกจำกัดด้วยกรอบจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ คือการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ ให้ก้าวหน้าขึ้นไปเป็นลำดับ อันจะเป็นแนวทางจำกัดว่า อะไรคือสิ่งที่องค์กรควรกระทำ หรือไม่ควรกระทำ เพื่อให้ได้เงินมากขึ้น ผลกำไรต้องปราศจากความเบียดเบียน หรือความไม่ยุติธรรมแก่ระบบในองค์กรรวม แต่เป็นผลกำไรที่มีความสมดุลกับความชอบธรรม หมายความว่า ผลกำไรที่น้อยลงจากการรักษาคุณภาพแห่งระบบธุรกิจเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับ มากกว่าผลกำไรที่สูงสุดแต่เพียงผู้ถือหุ้น ในขณะที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ได้รับความยุติธรรมอย่างสูง

เป้าหมายทางธุรกิจในบริษัทสัมมาชีพยังสามารถสืบค้นจากอัมมสูตร^{๒๔} ที่พระบรมศาสดา ยกย่องบุคคลที่ปฏิบัติต่อกิจกรรมทางธุรกิจอย่างบุคคลสองตา โดยมีใจความว่าโดยย่อว่า บุคคลในโลกมี ๓ จำพวก ได้แก่ ๑. บุคคลตาบอด คือผู้ไม่มีนัยน์ตา หรือปัญญาจักษุ ที่ทำให้โลกทรัพย์งอกงามขึ้น และไม่มีนัยน์ตาเป็นเครื่องรู้ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษ ๒. บุคคลตาเดียว คือผู้ มีนัยน์ตาที่ทำให้ได้โลกทรัพย์งอกงาม แต่ไม่มีนัยน์ตาเป็นเครื่องรู้ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ธรรมที่มี โทษและไม่มีโทษ ๓. บุคคลสองตา คือผู้ที่มีนัยน์ตาที่ทำให้โลกทรัพย์งอกงาม และมีนัยน์ตาเป็นเครื่องรู้ ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษ พระสูตรนี้สะท้อนถึงหลักการสร้างผลกำไร ทางธุรกิจแบบพุทธ ที่ต้องคำนึงถึงทั้งร่างกายและจิตใจควบคู่กันไป ดาตวงแรกคือการสร้างผลตอบแทน ทางกายภาพคือการเงิน ที่มีความสำคัญ เพราะปราศจากดวงตานี้ บุคคลผู้นั้นไม่สามารถสัมผัสแสงสว่าง แห่งโลกภายนอกได้ แต่ก็ยังเป็นเพียงความสามารถในการสัมผัสถึงแสงสว่างในจิตจำกัดเท่านั้น

^{๒๒} Ibid., p. 83.

^{๒๓} James C. Collins and Jerry I. Porras, **Built to Last : Successful Habits of Visionary Companies**, (New York : Harper Collins, 1994), p. 58.

^{๒๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๕/๑๙๕.

ความสามารถในการสัมผัสแสงสว่างอย่างไว้ชีวิตจำกัดคือการบ่มเพาะดวงตาที่สองให้งอกงามขึ้น เป็นการสร้างผลตอบแทนให้กับชีวิตในรูปแบบนามธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจ โดยการพัฒนาพฤติกรรมตามจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ เพื่อยกระดับจิตใจให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ยิ่งขึ้น พุคอีกลักษณะหนึ่งคือ ตามพุทธทัศนะการได้เพียงรูปธรรมคือทรัพย์แต่ปราศจากนามธรรมคือปัญญายังเป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ เป็นชีวิตที่พิการไม่สมบูรณ์

การสร้างดวงตาที่สอง หรือการสร้างปัญญานี้เกิดจากการกระทำที่ข้ามพ้นความต้องการของตนเอง เป็นจิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและสังคม ที่เกิดจากหมั่นสร้างจิตใจที่บริสุทธิ์ ปราศจากความเห็นแก่ตน เป็นกิจกรรมทางธุรกิจที่เห็นความสำคัญของผลประโยชน์ผู้อื่น ส่วนรวม และสังคมก่อนผลประโยชน์แห่งตน ในบริษัทซัมมาชิฟ ถึงแม้ว่าผลตอบแทนทางการเงินเป็นสิ่งจำเป็น แต่ความยุติธรรม ความชอบธรรม และความถูกต้องต่อส่วนรวมต้องมาก่อนผลกำไรเสมอ พระพุทธองค์จึงเปรียบเป็นดวงตาที่สองที่ทำให้การมองเห็นของมนุษย์สมบูรณ์ เจมส์ คอลลินส์ (James Collins) ได้ทำการศึกษาองค์กรธุรกิจชั้นนำระดับโลกที่มีอายุไม่ต่ำกว่า ๕๐ ปี จนถือว่าเป็นบริษัทอมตะของโลกธุรกิจเสรี อย่างเช่น โซนี่ ฟอร์ด มอเตอร์ ฮิวเลตต์ แพ็คการ์ด เมิร์กและคอมพานี เป็นต้น คอลลินส์ได้อธิบายถึงผลการศึกษาค้างนี้ว่า

ตรงกันข้ามกับทฤษฎีของสถาบันบริหารธุรกิจ เราไม่ค้นพบ “การสร้างความมั่งคั่งสูงสุดแก่ผู้ถือหุ้น” หรือ “การทำผลกำไรสูงสุด” เป็นแรงผลักดัน หรือจุดมุ่งหมายหลักของบริษัทอมตะเกือบทั้งหมด องค์กรเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะเดินสู่จุดมุ่งหมายหลายอย่าง ซึ่งการทำผลกำไรเป็นเพียงหนึ่งในนั้น และไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด แท้ที่จริง สำหรับบริษัทอมตะจำนวนมาก มีมากกว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจ มากกว่าการหาเงิน ศึกษาผ่านประวัติศาสตร์ของบริษัทอมตะเกือบทั้งหมด เราเห็นแกนโมทัศน์ทางธุรกิจที่ข้ามพ้นความต้องการทางเศรษฐกิจ

๒๕

การศึกษารายบริษัทเหล่านี้ ทำให้คอลลินส์ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับผลกำไรอย่างงดงาม และพิสูจน์ให้ทั่วโลกเห็นว่า คำสอนเรื่องกำไรของพระพุทธเจ้าไม่ใช่อุดมการณ์ทางศาสนาที่ไม่สามารถปฏิบัติให้เห็นผลได้จริงในโลกธุรกิจ โดยสรุปไว้อย่างลุ่มลึกว่า “ผลกำไรเป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อความอยู่รอด และเป็นมรรคาสู่จุดหมายที่สำคัญยิ่งกว่า แต่มันไม่ใช่จุดหมายในตัวเองสำหรับบริษัทอมตะจำนวนมาก กำไรเหมือนกับออกซิเจน อาหาร น้ำ และเลือดสำหรับร่างกาย สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สาระของชีวิต แต่ปราศจากสิ่งเหล่านี้ ก็ปราศจากชีวิต”^{๒๖} จอห์น ยัง (John Young) อดีตเจ้าหน้าที่บริหารสูงสุดแห่งบริษัทฮิวเลตต์ แพ็คการ์ด มีทัศนะที่สอดคล้องกับคอลลินส์และได้กล่าวในลักษณะเดียวกันว่า “กำไรเป็น

^{๒๕} James C. Collins and Jerry I. Porras, **Built to Last : Successful Habits of Visionary Companies**, p. 55.

^{๒๖} Ibid., p. 55.

ฐานของสิ่งที่เราทำ เป็นมาตรวัดประโยชน์ที่เราสร้างขึ้น และเป็นหนทางของการเติบโตด้วยเงินของตัวเอง แต่มันไม่เคยเป็นประเด็นในตัวเอง หรือด้วยตัวของมันเอง.... ถ้าไม่ใช่เหตุผลที่อิวเล็ด แพ็คการ์ด ดำรงอยู่ บริษัทดำรงอยู่ด้วยเหตุผลขั้นมูลฐานยิ่งกว่านั้น^{๒๗} แนวคิดเดียวกันนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากดอน ปีเตอร์สัน (Don Peterson) อดีตเจ้าหน้าที่บริหารสูงสุดของบริษัทยนต์ฟอร์ด (Ford Motor) ที่กล่าวอย่างเชื่อมั่นว่า “การเอากำไรมาไว้หลังเรื่องคนทำให้สินค้าของฟอร์ดขายได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจ”^{๒๘} ในขณะที่เฮนรี ฟอร์ด ได้กล่าวไว้ในปี ค.ศ. ๑๙๑๖ ว่า

ผมไม่เชื่อว่าเราควรทำผลกำไรอย่างน่าเกลียดในรถยนต์ของเรา กำไรอย่างมีเหตุผลเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่ไม่ใช่มากเกินไป ผมคิดว่ามันเป็นสิ่งที่ดีกว่าที่จะขายรถยนต์ในปริมาณที่มากด้วยผลกำไรเล็กน้อยอย่างมีเหตุผล ผมมีความคิดแบบนี้เพราะมันจะทำให้คนจำนวนมากสามารถซื้อและเป็นเจ้าของรถยนต์ได้ อีกทั้ง เพราะว่ามันจะทำให้คนจำนวนมากมีงานทำด้วยค่าตอบแทนที่ดี นี่คือจุดหมายสองสิ่งในชีวิตผม^{๒๙}

ด้วยแนวคิดนี้ บริษัทฟอร์ดลดราคาการยนต์รุ่นที (T Model) ลง ๕๕% จากปี ค.ศ. ๑๙๐๘-๑๙๑๖ เพื่อให้ชาวอเมริกัน ๑๕ ล้านครอบครัวสามารถเป็นเจ้าของรถยนต์ได้

เช่นเดียวกับบริษัทอื่ ๆ จอห์นสัน แอนด์จอห์นสัน ประกาศอย่างองอาจถึงอุดมการณ์ที่มากกว่าผลกำไรในการดำเนินธุรกิจ โดยให้ความสำคัญของผลกำไรภายใต้บริบทของอุดมการณ์นั้น เมื่อโรเบิร์ต จอห์นสัน (Robert Johnson) เริ่มก่อตั้ง จอห์นสัน แอนด์จอห์นสัน ในปี ค.ศ. ๑๘๘๖ เขามีอุดมการณ์อย่างแรงกล้าในการบรรเทาความเจ็บปวดและโรคร้าย และในปี ค.ศ. ๑๙๐๘ เขาได้ถ่ายทอดอุดมการณ์นี้ลงสู่แกนมโนทัศน์หลักขององค์กรด้วยการให้ความสำคัญของการบริการต่อลูกค้า และความห่วงใยต่อพนักงาน ก่อนผลตอบแทนต่อผู้ถือหุ้น ปรัชญาพื้นฐานนี้ได้ถูกถ่ายทอดต่อไปยังแผนกวิจัย ซึ่งผู้จัดการคนหนึ่งของแผนกได้กล่าวว่า “แผนกไม่ได้ถูกจัดการด้วยจิตวิญญาณทางธุรกิจที่คับแคบ และไม่ได้เดินไปข้างหน้าด้วยจุดหมายในการจ่ายเงินปันผล หรือเพียงแค่สร้างผลกำไรแก่จอห์นสัน แอนด์จอห์นสัน แต่ด้วยมโนทัศน์ที่จะช่วยเหลือความก้าวหน้าของการบำบัดรักษา”^{๓๐} เช่นเดียวกับผู้บริหารของบริษัทซีร็อก (Xerox) โจ วิลสัน (Joe Wilson) ไม่เคยเห็นด้วยกับกฎมาตรฐานของธุรกิจใน

^{๒๗} ริชาร์ด บาร์เรตต์, **ปลดปล่อยวิญญานธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร**, แปลโดย ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๗.

^{๒๘} James C. Collins and Jerry I. Porras, **Built to Last : Successful Habits of Visionary Companies**, p. 48.

^{๒๙} *Ibid.*, p. 53.

^{๓๐} James C. Collins and Jerry I. Porras, **Built to Last : Successful Habits of Visionary Companies**, p. 58.

การสร้างผลกำไรสูงสุด โดยได้กล่าวว่า “สังคมของเราต้องการนักธุรกิจที่สามารถทำให้จุดหมายที่สูงส่งสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงการอุทิศตนอย่างหนักต่อเป้าหมายนั้น และในเวลาเดียวกันสร้างผลกำไรจากบริการที่ตนกระทำ”^{๓๑}

ตรงกันข้ามกับแนวคิดกระแสหลักที่มีทัศนะว่า การมุ่งเน้นผลประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคมจะต้องเกิดจากการละทิ้งผลตอบแทนทางการเงิน องค์กรธุรกิจจำเป็นต้องเลือกจุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่งเท่านั้น ถ้าต้องการสร้างผลกำไรจำเป็นต้องละทิ้งอุดมการณ์อันสูงส่ง แต่ถ้าต้องการสร้างผลประโยชน์แก่ส่วนรวม จำเป็นต้องดำเนินกิจกรรมอย่างองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรที่ไม่สามารถสร้างผลตอบแทนทางการเงินแก่องค์กรได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนในลักษณะกลับกันที่ว่า การมุ่งเน้นผลตอบแทนทางธุรกิจ และการมุ่งสร้างผลประโยชน์แก่ส่วนรวมเพื่อมุ่งพัฒนาจิตใจของผู้ดำเนินธุรกิจสามารถดำเนินควบคู่กันไป อย่างเช่นการมองเห็นของดวงตาทั้งสองข้างที่ต้องอิงอาศัยและดำเนินควบคู่กันไป บริษัทอมตะช้างคันทั้งหลายพิสูจน์ให้เห็นว่า อุดมการณ์ทางสังคมและผลกำไรสามารถเกิดขึ้นพร้อมกันได้ องค์กรไม่จำเป็นต้องเลือกเพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อุดมการณ์ทางสังคมและผลกำไรไม่ใช่สองสิ่งที่ขัดแย้ง แต่สามารถทำให้สัมฤทธิ์ผลไปพร้อมๆ กันได้ ความดีงามทางการกระทำจะนำผลกำไรกลับมาสู่ผู้กระทำในที่สุด ดังนั้น ผลกำไรและการพัฒนาจิตใจของผู้สร้างผลกำไร โดยความพยายามมีส่วนร่วมในการกระทำเพื่อสังคมของบริษัทสัมมาชีพจึงเป็นแก่นมโนทัศน์ที่ปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่อุดมการณ์ที่สูงส่งเท่านั้น (Pragmatic Ideal) ดังคำกล่าวอันองอาจที่ได้สัมฤทธิ์ผลในโลกธุรกิจปัจจุบันของแฟ็คการ์ด ผู้ก่อตั้งบริษัทคอมพิวเตอร์ชั้นนำระดับโลก แห่งบริษัทอิวเล็ด แฟ็คการ์ด ที่ประกาศอย่างชัดเจนว่า

บริษัทอิวเล็ด แฟ็คการ์ด จะดำเนินธุรกิจเพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคมเป็นอย่างแรก และหน้าที่หลักของเราคือการออกแบบ พัฒนา และผลิตอุปกรณ์ไฟฟ้าที่ดีที่สุดสำหรับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และความสุขสบายของมนุษยชาติ แต่ในอีกทางหนึ่ง เขาก็ได้อธิบายอย่างแจ่มแจ้งเช่นเดียวกันว่า เพราะกำไรสามารถทำให้เอช พี ไล่ตามจุดหมายที่กว้างนี้ได้สำเร็จ บุคคลใดที่ไม่สามารถยอมรับผลกำไรคือหนึ่งในจุดประสงค์ที่สำคัญของบริษัทที่จะไม่มีที่ว่างสำหรับเขาไม่ว่าจะเป็นปัจจุบันหรืออนาคตในคณะกรรมการบริหารของบริษัทนี้^{๓๒}

พระสูตรสองตามีนัยยะแห่งจุดประสงค์ทางธุรกิจอยู่ ๒ ระดับ เริ่มต้นจากจุดประสงค์แรกคือจุดประสงค์ระดับปัจเจกบุคคล ที่นำไปสู่จุดประสงค์ในระดับที่สองคือจุดประสงค์ระดับสังคม โดยในแต่ละระดับยังประกอบด้วยสองมิติ กล่าวคือในระดับปัจเจกบุคคล ดาสองข้างเปรียบเสมือน

^{๓๑} David Bollier, **Aiming Higher**, (New York : American Management Association, 1996), p. 365.

^{๓๒} James C. Collins and Jerry I. Porras, **Built to Last : Successful Habits of Visionary Companies**, p.

ผลตอบแทนทางรูปธรรมในรูปแบบของกำไร และผลตอบแทนทางนามธรรมในรูปแบบของการพัฒนาจิตใจที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งผลตอบแทนทางนามธรรมนี้ส่งผลต่อไปยังจุดประสงค์ในระดับสังคม อันมีจิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและเพื่อสังคมเป็นมโนทัศน์พื้นฐานรองรับ ที่ประกอบไปด้วยมิติทางสังคม และมิติทางสิ่งแวดล้อม

จุดประสงค์ในระดับสังคมนี้ สะท้อนลักษณะเฉพาะตัวอันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาอยู่หลายประการ ประการแรกคือการไม่ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง แต่ยึดถือผู้อื่นเป็นศูนย์กลาง อันนำไปสู่ลักษณะที่สองคือการเคารพและให้ความสำคัญต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกกลุ่มอื่นๆ ที่องค์กรธุรกิจจำเป็นต้องพึ่งพิงเพื่อความสำเร็จ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่นอกเหนือจากผู้ถือหุ้นและพนักงาน เป็นกลุ่มบุคคลที่ประกอบเป็นสมาชิกในสังคมใหญ่ ได้แก่ผู้บริโภค ชุมชน สังคมในวงกว้าง และสิ่งแวดล้อม ประการที่สามคือความพยายามในการยกสถานะผู้อื่นหรือสังคมให้ดีขึ้น เป็นการบรรเทาความเดือดร้อนและการมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคม และประการสุดท้ายซึ่งเป็นประการที่สำคัญยิ่ง ก็เป็นมรรคาในการพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพ เพื่อฝึกฝนพัฒนาจิตใจ และเป็นการสนับสนุนองค์กรอื่นๆ ในสังคม ตามหลักการแห่งสัมมาอาชีวะนั่นเอง ปีเตอร์ ดรักเกอร์ (Peter Drucker) นักวิชาการทางการบริหารจัดการที่มีชื่อเสียงเห็นด้วยอย่างยิ่งกับจุดประสงค์ทางสังคมขององค์กรธุรกิจ โดยได้สอนไว้ว่า หน้าที่รับผิดชอบหลักขององค์กรธุรกิจคือการสร้างผลิตภัณฑ์ และการมีบทบาทบางอย่างในสังคม ดังนั้น จุดประสงค์ในการรับใช้สังคมจึงเป็นข้อบังคับทางจริยธรรมขององค์กรธุรกิจ^{๓๓}

อัครัญญสูตร สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นแห่งพุทธจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธองค์ทรงอธิบายให้เห็นถึงกฎธรรมชาติแห่งความเชื่อมโยงของมนุษย์และธรรมชาติ การพยายามครอบครองธรรมชาติอย่างไม่มีขีดจำกัดนำไปสู่ความเดือดร้อนแก่ชีวิตมนุษย์ในที่สุด โดยเฉพาะเมื่อทรงกล่าวถึงความต้องการไม่รู้จบของมนุษย์ทำให้ข้าวสาลีที่ไม่ต้องไถ ไม่มีรา ไม่มีแกลบ และไม่มีลมพร่อง กลายเป็นข้าวสาลีที่มีรา และมีแกลบหุ้มไว้ อีกทั้ง ไม่กลับงอกงามขึ้นอีก ความพร่องได้ปรากฏให้เห็น จึงมีข้าวสาลีเป็นหย่อมๆ^{๓๔} ทำให้เกิดการสะสมข้าวสาลีเกินความจำเป็นในหมู่มนุษย์ นำไปสู่การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เนื่องจาก มนุษย์ได้แสดงให้เห็นถึงสองประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกันในการวิวัฒนาการของโลกและสังคมนี้ ซึ่งมีนัยยะครอบคลุมถึงวิธีการดำเนินธุรกิจในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อบริโภคเกินความจำเป็น และการสร้างความมั่งคั่งแก่ตนเอง ส่งผลให้ทรัพยากรทางธรรมชาติเสียคุณภาพ เมื่อระบบโดยรวมของ

^{๓๓} Albert Low, *Zen and Creative Management*, (Rutland : Charles E. Tuttle Company, 1992), p. 20.

^{๓๔} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๑๒๘/๕๕.

จักรวาลขาดความสมดุล ชีวิตมนุษย์จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงวิกฤติที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันได้ เนื่องน้อยได้เขียนไว้ว่า

ประเด็นแรก ความเสื่อมทางศีลธรรมของมนุษย์มีผลทำให้ธรรมชาติแปรเปลี่ยนจากการมีง้วนดินเป็นกระบิดิน ฯลฯ จนในที่สุด ข้าวสาลีที่เคยขึ้นเอง และมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ก็หายไป มนุษย์ต้องปลูกเอง ลักษณะของข้าวสาลีเองก็เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมเอง ก็ทำให้ลักษณะของสัตว์หรือมนุษย์ก็เปลี่ยนแปลงด้วย

ประเด็นที่ ๒ ความโลภ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์สามารถที่จะเร่งอัตราการเปลี่ยนแปลงของโลกธรรมชาติอย่างรวดเร็ว และก็สามารถทำให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อโลกธรรมชาติได้ในระดับที่สัตว์อื่นมีอาจทำได้ และแน่นอนวัฏจักรดังกล่าวย่อมกลับมาเป็นเหตุปัจจัยทำให้ชีวิตของมนุษย์ต้องทุกข์ทรมานมากขึ้น^{๓๕}

อัครัญญสูตรส่งเสริมให้องค์กรธุรกิจมีจิตสำนึกทางด้านสิ่งแวดล้อม คือรู้จักจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า มีประสิทธิภาพสูงสุด และไม่ใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างของฟรีที่ไม่มีจำกัด เมื่อปฏิบัติตามนี้ สังคมจะดำเนินสู่ความสงบสุข ดังนั้น องค์กรธุรกิจจำเป็นต้องปฏิบัติ และให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่ไม่แตกต่างจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆในห่วงโซ่ธุรกิจ เพราะถ้าสิ่งแวดล้อมไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดี องค์กรธุรกิจและชีวิตมนุษย์ในแต่ละองค์กรจะไม่สามารถดำเนินได้อย่างราบรื่น

กล่าวโดยสรุป จุดประสงค์ของบริษัทสัมมาชีพที่อยู่บนรากฐานของจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ ประกอบด้วยหลากหลายมิติว่าจุดประสงค์ของบริษัทเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นหลักไปยังมิติทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เพราะต้องครอบคลุมธุรกิจทั้งระบบอย่างองค์รวม โดยคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มอย่างทั่วถึง และที่สำคัญ เพื่อให้กิจกรรมการหาเลี้ยงชีพเป็นการสร้างความอยู่รอดแก่มนุษย์อย่างแท้จริง จุดประสงค์ทางธุรกิจจึงต้องสอดคล้องต่อองค์ประกอบ ๓ อย่างของชีวิตมนุษย์ ที่พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวไว้ได้แก่ ๑) ชีวิตที่ประกอบด้วยกายและใจ ๒) สังคม และ ๓) สิ่งแวดล้อม^{๓๖} จุดประสงค์ทางธุรกิจของบริษัทสัมมาชีพในขั้นต้นจึงเป็นจุดประสงค์เพื่อตนเอง แบ่งออกเป็นทางรูปธรรม และทางนามธรรม และในขั้นปลาย คือจุดประสงค์เพื่อสังคม ซึ่งรวมถึงผู้บริโภครวม ชุมชน สังคมในวงกว้าง และสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ๔ มิติหลัก (4 Bottom Lines) คือ

^{๓๕} เนื่องน้อย บุญเนตร, “จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมในพุทธศาสนา : สำนักทางศาสนาที่ยังโยงสรรพสิ่งทั่วจักรวาล”, *พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, (มกราคม – เมษายน ๒๕๓๗) : ๒๑.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *คนไทยกับป่า*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓), หน้า ๗๑.

ในระดับปัจเจกบุคคล แบ่งออกเป็น

๑. จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ (Economic Bottom Line)

๒. จุดประสงค์ทางจิตปัญญา (Spiritual Bottom Line)

ในระดับสังคม แบ่งออกเป็น

๓. จุดประสงค์ทางสังคม (Social Bottom Line)

๔. จุดประสงค์ทางสิ่งแวดล้อม (Environment Bottom Line)

๓.๓ การดำเนินงาน (Business Conduct)

๓.๓.๑ ห้าจริยธรรมของบริษัทสัมมาชีพ (Fifth Ethics of the Right Livelihood Company)

การบ่มเพาะดวงตาที่สองให้เจริญงอกงามขึ้น เพื่อเป็นมรรคาในการบรรลุจุดหมายทางธุรกิจทั้งสี่ระดับ จำเป็นต้องอาศัยการดำเนินงานหรือพฤติกรรมในการดำเนินธุรกิจที่มีแนวทางที่ชัดเจน และสอดคล้องกับหลักการในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ถ้าหากการดำเนินงานขององค์กรธุรกิจเป็นพฤติกรรมในลักษณะเบียดเบียนในรูปแบบต่างๆ โดยมุ่งเน้นตนเองเป็นศูนย์กลาง ปราศจากการคำนึงถึงผู้อื่น สังคม และสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมในลักษณะนี้จะไม่ส่งเสริมคุณภาพจิตให้เจริญก้าวหน้า และไม่เกื้อหนุนให้เกิดจิตสำนึกที่ข้ามพ้นตนเองได้ จุดประสงค์ทางจิตปัญญา ทางสังคม และทางสิ่งแวดล้อม ยากที่จะทำให้สำเร็จผล

ตามหลักการของพระพุทธศาสนา สัมมาอาชีพะคือศีล มีความหมายถึงพฤติกรรมหรือการกระทำที่บริสุทธิ์ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตนตามหลักการของไตรสิกขา ศีลจึงมิใช่ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมายในตัวเอง แต่เป็นมรรคาสู่ความก้าวหน้าขั้นต่อไป คือการพัฒนาจิตใจ โดยนัยนี้ คุณค่าทางด้านจิตคือเจตนาที่จะงดเว้นการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนหรือก่อโทษ จะทำให้จิตใจบริสุทธิ์ เป็นวิธีการพัฒนาคุณภาพจิตให้ก้าวหน้าขึ้น เพื่อให้เป็นบ่อเกิดของปัญญาต่อไป การควบคุมความประพฤติตามหลักการของศีลนี้ มีสมมติฐานว่า ความรับผิดชอบขั้นพื้นฐานที่สุดของบุคคลแต่ละคนก็คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง ในการที่จะไม่ให้มีความคิดที่จะทำความไม่ดีด้วยการเบียดเบียน หรือล่วงละเมิดต่อผู้อื่นอยู่ในจิตใจของตนเลย เมื่อมีความบริสุทธิ์นี้รองรับอยู่เป็นเบื้องต้นแล้ว ความรับผิดชอบนั้นจึงขยายกว้างออกไปถึงขั้นเป็นการธำรงรักษา และเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าแห่งคุณธรรมของตน ด้วยการชวนชวนทำความดี บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่คนอื่น^{๓๓} กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีความ

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๗๖๓.

รับผิดชอบต่อตนเองในการที่จะละเว้นการทำความไม่ดี และรับผิดชอบต่อผู้อื่นในการทำความดี หลักการของพุทธจริยธรรมส่วนบุคคลนี้ สามารถดัดแปลงให้เป็นพุทธจริยธรรมระดับองค์กร คือใช้เป็นแนวทางในการฝึกฝนและควบคุมพฤติกรรมกรรมการดำเนินธุรกิจในทุกๆด้านขององค์กร เพื่อเป็นเครื่องมือสนับสนุนการบรรลุจุดประสงค์ทางจิตปัญญา อันจะนำไปสู่การสำเร็จผลของจุดประสงค์ทางสังคมที่เหลือ

ในขั้นสูงสุด ศิล คือแนวทางในการฝึกฝนพัฒนาตน บ่มเพาะจิตใจให้เจริญก้าวหน้า เพื่อเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา และในขั้นต้น ศิลอันหมายถึงศีลห้า คือหลักการที่ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อสรรพสัตว์ เป็นหลักการที่เน้นถึงความสัมพันธ์ของทุกคนในสังคม ให้ปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพ เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม โดยจะเห็นว่า ก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงบัญญัติสิกขาบท พระองค์จะทรงเกริ่นว่า “สิ่งใดไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร”^{๓๘} คำกล่าวนี้สะท้อนหลักการทางความประพฤติต่อสิ่งรอบข้างและสังคมไว้ชัดเจนว่า ให้ปฏิบัติต่อผู้อื่นเหมือนกับที่ต้องการให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อตนเอง ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางแห่งพฤติกรรมขององค์กรธุรกิจได้เป็นอย่างดี เพราะจะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายคำนึงถึงซึ่งกันและกัน รวมถึงไม่ล่วงเกินและล่วงละเมิดในสิทธิของกันและกัน ผู้ถือหุ้นจะปฏิบัติต่อพนักงานด้วยความยุติธรรม พนักงานจะปฏิบัติต่อองค์กรธุรกิจด้วยความซื่อสัตย์ องค์กรธุรกิจจะปฏิบัติต่อผู้บริโภคอย่างกับปฏิบัติต่อตนเอง และจะปฏิบัติต่อสังคมด้วยความเกื้อกูล

ศีลห้าที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ในพุทธกาล เป็นแนวทางการอบรมพฤติกรรมมนุษย์ที่มุ่งเน้นไปยังส่วนบุคคลมากกว่าภาคธุรกิจ และทรงบัญญัติไว้ในสังคมเกษตรกรรมที่กิจกรรมทางธุรกิจไม่ยุ่งยากซับซ้อน ดังนั้น ศีลห้าที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ อันเป็นศีลห้าเพื่อภาคธุรกิจที่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้ผันผ่านสังคมเกษตรกรรม ไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มาจนถึงสังคมข้อมูลข่าวสารในปัจจุบัน จำเป็นต้องมีการตีความใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่แปรเปลี่ยนไป แต่ยังคงซึ่งสาระดั้งเดิมแห่งเถรวาท เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินงานของธุรกิจในปัจจุบัน โดยจะครอบคลุมทั้งมิติทางจิตปัญญาทางสังคม และทางสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ทางธุรกิจทั้งสี่ระดับของบริษัทสัมมาชีพการบรรลุจุดประสงค์ทางจิตใจ เพื่อเกื้อหนุนให้จุดประสงค์ทางสังคมเจริญงอกงามขึ้น ผู้ดำเนินธุรกิจพึงต้องระวังพฤติกรรมกรรมการดำเนินงานที่จะเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าของจิตใจ พฤติกรรมองค์กรที่จะกล่าวต่อไปจึงเป็นจริยธรรมพื้นฐาน อันเป็นแนวทางฝึกฝน อบรม และควบคุมวิธีการดำเนินงานขององค์กรธุรกิจ เพื่อให้ทุกการกระทำในกิจกรรมทางธุรกิจเกื้อหนุนการพัฒนาศักยภาพของผู้ปฏิบัติงาน และเป็นกิจกรรมที่รับใช้ชีวิตมนุษย์อย่างแท้จริง ประกอบด้วยหลักจริยธรรม ๕ ประการ คือ

^{๓๘} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒.

ก. การส่งเสริมชีวิต

ในขั้นต้น จริยธรรมข้อนี้หมายถึง การไม่ทำลายชีวิตใดๆ “ชีวิต” ในที่นี้ครอบคลุมถึงชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ต่างๆ “การทำลาย” ครอบคลุมทั้งการทำชีวิตให้สิ้นไป และการทำลายสุขภาพร่างกายให้เสื่อมโทรมลง ซึ่งจะนำไปสู่ความเจ็บป่วย และการจบชีวิตในที่สุด “การทำลาย” นี้สามารถเป็นการกระทำทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือกระทำด้วยตนเอง ทางอ้อมคือการจ้างวาน หรือการสนับสนุนผู้อื่นกระทำ รวมถึงการมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ ในการทำลายชีวิต การทำลายชีวิตนี้มีรากฐานจากความรุนแรงในจิตใจ ดังนั้น จริยธรรมข้อนี้ยังครอบคลุมถึงพฤติกรรมที่ไม่ส่งเสริมความรุนแรงของบุคคล และสังคมที่จะนำไปสู่การทำลายชีวิตด้วย จะเห็นว่า จริยธรรมข้อนี้มีความหมายที่ครอบคลุมกว้างขวางกว่าความเข้าใจทั่วไป พฤติกรรมขององค์กรธุรกิจที่ปราศจากความระมัดระวังอาจเป็นการทำลายชีวิตได้อย่างไม่รู้ตัว โดยเฉพาะในระบบธุรกิจปัจจุบันที่จำเป็นต้องมีการพึ่งพิงอาศัยกันระหว่างอุตสาหกรรม ความร่วมมือทางธุรกิจของหลากหลายองค์กร จากหลากหลายอุตสาหกรรม ในรูปแบบต่างๆ จำเป็นต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง นิยามแห่งจริยธรรมข้อนี้เป็นแนวทางสำคัญต่อการดำเนินงานของบริษัทสัมมาชีพได้ในทุกขั้นตอน เริ่มต้นจากการลงทุน ระบบการผลิต ไปสู่การตลาด

บริษัทสัมมาชีพจะไม่ลงทุน ไม่ร่วมลงทุน และไม่สนับสนุนธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการทำลายชีวิตมนุษย์ และชีวิตสัตว์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงได้แก่ ธุรกิจค้าอาวุธต่างๆ ธุรกิจสารเคมีที่ใช้กำจัดศัตรูพืช และธุรกิจค้าขายสัตว์เพื่อเป็นอาหาร ทางอ้อมได้แก่ ธุรกิจที่ผลิตสินค้าจากสัตว์ เช่น เสื้อผ้าขนสัตว์ และสินค้าจากหนังสัตว์ต่างๆ หลักการนี้ยังครอบคลุมไปถึงธุรกิจการเงินและการธนาคาร การให้การสนับสนุนทางการเงินแก่องค์กรธุรกิจที่ทำลายชีวิตเหล่านี้ไม่จัดเป็นการกระทำในลักษณะสัมมาชีพ

ในระบบการผลิต บริษัทสัมมาชีพจำเป็นต้องคำนึงถึงการปล่อยของเสียอย่างเคร่งครัด การปล่อยควันเสียสร้างมลพิษทางอากาศ เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้คนในท้องถิ่น การปล่อยสารเคมีที่หลงเหลือจากการผลิตสู่พื้นดินทำให้แหล่งน้ำและผิวดินของชุมชนเป็นพิษ ส่งผลต่อสุขภาพของผู้คนในท้องถิ่น และการปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำจนทำให้สัตว์น้ำตายไป เหล่านี้ล้วนเป็นการละเมิดจริยธรรมข้อนี้ทั้งสิ้น นอกจากนั้น ในธุรกิจสื่อสารมวลชนที่เนื้อหา มีอิทธิพลอย่างสูงต่อจิตใจของเยาวชน การผลิตเนื้อหาที่ส่งเสริมความรุนแรง ที่นักวิชาการทั้งหลายเห็นตรงกันว่าเป็นบ่อเกิดของการทำลายในเยาวชนไทยที่พบเห็นมาครั้งขึ้นในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของเกมส์ ภาพยนตร์ ทีวี และสิ่งพิมพ์ ล้วนเข้าข่ายการละเมิดจริยธรรมข้อนี้ทั้งสิ้น

การสื่อสารทางการตลาดในปัจจุบันจะมีหลากหลายรูปแบบ ทั้งทางโฆษณาโดยตรง การเป็นผู้สนับสนุน การร่วมทำกิจกรรมทางการตลาดกับองค์กรอื่นๆ เพื่อให้สอดคล้องต่อจริยธรรมแห่ง

การส่งเสริมชีวิต บริษัทสัมมาชีพจะไม่ร่วมกิจกรรมทางการตลาดใดๆกับองค์กรธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทำลายชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างเด็ดขาด

ในความหมายระดับต่อมา จริยธรรมข้อนี้คือการส่งเสริมชีวิตและสุขภาพผู้คนให้ดีขึ้น ธุรกิจที่อยู่ในลักษณะส่งเสริมคุณภาพชีวิตของมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อมล้วนจัดเป็นธุรกิจสัมมาชีพทั้งสิ้น อย่างเช่น ธุรกิจต่างๆที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการรักษาโรค ธุรกิจทางด้านกีฬา ธุรกิจการรักษาสัตว์ องค์กรทางด้านอนุรักษ์สัตว์และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ภาคอุตสาหกรรมอื่นๆที่ไม่ได้อยู่ในธุรกิจส่งเสริมชีวิตโดยตรง แต่ก็สามารถพัฒนาจริยธรรมข้อนี้ได้ผ่านทางอ้อมด้วยกิจกรรมทางการตลาดที่ส่งเสริมการมีสุขภาพที่ดีของมนุษย์ในสังคม เช่น กิจกรรมที่ส่งเสริมการออกกำลังกาย กิจกรรมที่ส่งเสริมการบริโภคอาหารสุขภาพ หรือกิจกรรมทางการตลาดที่มีส่วนสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับชุมชน เช่น กิจกรรมการปลูกป่าที่กำลังเป็นที่นิยมในองค์กรธุรกิจจำนวนมาก หรือกิจกรรมการอนุรักษ์ปะการัง รวมถึงการเก็บขยะใต้ท้องทะเล เป็นต้น

ข. การเคารพในทรัพย์สินผู้อื่น

จริยธรรมข้อนี้มีความหมายเริ่มต้นจาก การไม่ครอบครองทรัพย์สินผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต หมายถึง การขโมย การลักลอบ การหลอกลวง การกดขี่ และการขูดรีด^{๓๕} ภายใต้ระบบธุรกิจปัจจุบัน ทรัพย์สินยังมีความหมายถึงทรัพย์สินทางปัญญา อันประกอบด้วย โปรแกรมคอมพิวเตอร์ ความรู้และภูมิปัญญาในศาสตร์ต่างๆ ความคิดทางวิชาการในรูปแบบตำราและหนังสือ ความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบของสื่อต่างๆ สิทธิบัตรทางเทคโนโลยี และเกษตรกรรมต่างๆ ดังนั้น การไม่ครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาต จึงหมายถึงไม่การคัดลอก การไม่ปลอมแปลง และการไม่ดัดแปลงด้วย

การดำเนินธุรกิจในปัจจุบัน ไม่สามารถกระทำได้โดยปราศจากทรัพย์สินสมัยใหม่เหล่านี้ โดยเฉพาะโปรแกรมคอมพิวเตอร์ และระบบสารสนเทศสมัยใหม่ต่างๆ การลักลอบใช้สิ่งเหล่านี้โดยไม่ได้รับลิขสิทธิ์ที่ถูกต้อง อย่างเช่นการคัดลอก และการใช้ของปลอมแปลงที่เป็นวิถีปฏิบัตินิยมในปัจจุบันจัดเป็นการละเมิดจริยธรรมข้อนี้ ขัดขวางการพัฒนาทางจิตใจของผู้กระทำ นอกจากนั้น การลักลอบเจาะข้อมูลเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ที่เรียกว่า แฮกเกอร์ ก็เข้าข่ายการละเมิดจริยธรรมนี้เช่นเดียวกัน

ระบบการค้าเสรีนิยมที่มุ่งเน้นการผลิตอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อตอบสนองการบริโภคที่ไร้ขีดจำกัดของผู้คนสมัยใหม่ ทำให้ทรัพยากรทางธรรมชาติร่อยหรอลง จนอาจทำให้ไม่มีเหลือพอแก่บุตรหลานในอนาคต ได้มีการถกเถียงกันว่าการกระทำขององค์กรธุรกิจในลักษณะนี้จัดเป็นการครอบครองทรัพย์สินของบุตรหลานในอนาคตหรือไม่ ดร. แดเนียล เฮนนิ่ง (Daniel Henning) นักอนุรักษ์และ

^{๓๕} ที.ส.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕๐,๑๐๕-๑๑๑.

นักวิชาการทางสิ่งแวดล้อมที่ศึกษาพระพุทธศาสนามากว่าสิบสองปี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “Buddhism and Deep Ecology” ว่าการกระทำในลักษณะนี้เป็นการขโมยทรัพยากรของผู้อื่นในอนาคต โดยได้เขียนไว้ว่า “การพัฒนา การตลาด และการบริโภคด้วยความโง่เขลา ความไม่เหมาะสม และด้วยการไม่ควบคุมได้ขโมยจากสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในปัจจุบันและในอนาคต นี่เป็นข้อเท็จจริงเมื่อทางเลือกและมรดกของผู้อื่นในอนาคต ถูกนำออกมาใช้โดยไม่สามารถนำกลับมาได้ใหม่ มันเป็นการขโมยจากทารกที่ยังไม่ได้เกิดในขณะที่ละเลยต่อสิทธิและความต้องการในชีวิตของพวกเขา”^{๔๐} โดยได้ให้เหตุผลว่าทรัพยากรทางธรรมชาติไม่ได้เป็นสมบัติของบุคคลใด หรือขององค์กรธุรกิจใด แต่เป็นสมบัติของธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนทั้งในปัจจุบันและอนาคตสมควรที่จะได้ชื่นชม ประเด็นสำคัญคือ การผลิตและการบริโภคที่เหมาะสมคืออะไร คำตอบคือหลักการแห่งทางสายกลาง ที่คำนึงถึงดุลยภาพแห่งระบบรวม อันมีรากฐานจากความยุติธรรมที่ได้กล่าวไว้ในต้นบท สืบเนื่องจากแนวคิดของ ดร. เฮนนิ่ง การลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปใช้ในธุรกิจสังหาริมทรัพย์ และเฟอร์นิเจอร์จัดเป็นการละเมิดจริยธรรมข้อนี้ นอกเหนือจากการผิดกฎหมาย

การขูดรีด คือการกระทำที่เอารัดเอาเปรียบ ปราศจากความยุติธรรม และเป็นการกระทำที่ฝ่ายถูกกระทำต้องจำยอมปฏิบัติตามด้วยเงื่อนไขจำเป็นบางประการ การดักดวงผลประโยชน์เกินความจำเป็นจากบทบาทหน้าที่ของฝ่ายกระทำที่มีเหนือกว่าฝ่ายถูกกระทำในรูปแบบนี้ จึงจัดเป็นการครอบครองทรัพย์สินผู้อื่นอย่างไม่ถูกต้อง ดังนั้น ธุรกิจเงินกู้ ธุรกิจสินเชื่อ และธุรกิจเครดิตต่างๆ ที่เรียกเก็บดอกเบี้ยอย่างไม่ยุติธรรมจากผู้กู้ยืมจึงจัดเป็นการละเมิดจริยธรรมข้อนี้

การไม่กระทำด้วยตนเอง แต่สนับสนุนผู้อื่นกระทำการลักขโมยในรูปแบบต่างๆ จัดเป็นการละเมิดจริยธรรมแห่งอทินนาทาน เข้าข่ายอนุโลมโจรกรรม^{๔๑} ดังนั้น บริษัทสัมมาชีวะจะหลีกเลี่ยงการสนับสนุน และการร่วมกิจกรรมทางธุรกิจใดๆ กับองค์กรดังกล่าวทั้งหมดที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

จริยธรรมข้อนี้ยังมีความหมายครอบคลุมถึง การส่งเสริมไม่ให้มีการหาประโยชน์จากทรัพย์สินของผู้อื่น กิจกรรมทางการตลาดที่ปลูกฝังค่านิยมในการไม่บริโภคสินค้าลอกเลียนแบบ หรือสินค้าฝ่าฝืนลิขสิทธิ์ทางปัญญาจัดเป็นพฤติกรรมองค์กรในลักษณะนี้ กิจกรรมการคืนชีวิตให้กับธรรมชาติด้วยการปลูกป่า ไม่เป็นเพียงการส่งเสริมชีวิตให้แก่สิ่งแวดล้อม ยังเป็นการป้องกันการลักขโมยธรรมชาติจากผู้อื่นในอนาคตอีกด้วย

^{๔๐} Daniel Henning, *Buddhism and Deep Ecology*, 2002, p. 47.

^{๔๑} วสิน อินทสระ, *พุทธจริยศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

ค. การไม่ล่วงละเมิดทางเพศ

ในพฤติกรรมส่วนบุคคล การล่วงละเมิดทางเพศหมายถึงการมีเพศสัมพันธ์กับผู้ที่มีเจ้าของ แต่ในพฤติกรรมทางธุรกิจ การล่วงละเมิดทางเพศครอบคลุมถึงการใช้เพศสัมพันธ์เป็นเครื่องมือในการ กระทำธุรกิจ หรือการใช้อำนาจหน้าที่ในการมีเพศสัมพันธ์กับผู้ได้บังคับบัญชา การใช้เพศสัมพันธ์เป็น เครื่องมือในการกระทำธุรกิจแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือทางตรง และทางอ้อม ทางตรง หมายถึง ธุรกิจ ที่เกี่ยวเนื่องกับการค้าบริการทางเพศโดยตรงไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบแอบแฝงใดๆ โดยเฉพาะการค้า ประเวณีเด็ก เพราะเด็กยังจัดเป็นผู้อยู่ในปกครองของบิดามารดา ส่วนทางอ้อม หมายถึงการใช้ เพศสัมพันธ์ซึ่งอาจจะตนเอง หรือจากการหามาให้ เพื่อเป็นแรงกระตุ้นในการส่งเสริมการขาย วิธี ปฏิบัติที่เป็นที่นิยมและประสบความสำเร็จอย่างดีมาแต่ช้านานในสังคมไทยในการสร้างสัมพันธภาพอัน ดีระหว่างองค์กรกับลูกค้า คือการให้ความบันเทิงแก่ลูกค้าด้วยการนำไปสถานบริการทางเพศ เปรียบเสมือนกิจกรรมส่งเสริมการขายทางอ้อมกิจกรรมหนึ่ง ในบางธุรกิจที่เกี่ยวเนื่องกับบุรุษเพศ โดยตรง บางองค์กรมักจ้างสาวสวยให้เป็นพนักงานขาย และส่งเสริมให้พนักงานขายเหล่านั้นใช้เรือน ร่างของตนในการปิดยอดขาย โดยแบ่งคอมมิชชั่นที่สูงจากยอดขายที่ได้ การกระทำในทั้งสองลักษณะ จัดเป็นการล่วงละเมิดจริยธรรมทางเพศทั้งสิ้น

จริยธรรมทางเพศที่เกิดบ่อยครั้งในองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจ หรือองค์กรรัฐบาล จนได้ กลายเป็นกฎหมายฟ้องร้องกันอยู่เสมอในประเทศตะวันตก คือการใช้อำนาจหน้าที่ในการมีเพศสัมพันธ์ กับผู้ได้บังคับบัญชา ที่เรียกว่า Sexual Harassment การกระทำในลักษณะนี้ ไม่ว่าทั้งคู่จะมีคู่ครองหรือไม่ ล้วนจัดเป็นการล่วงละเมิดจริยธรรมข้อนี้ทั้งสิ้น เพราะเป็นการกดขี่และทารุณกรรมทางเพศ ที่ ผู้ได้บังคับบัญชาไม่ยินยอม ขัดต่อหลักการของพระพุทธองค์ที่ว่า ให้ปฏิบัติต่อผู้อื่นเหมือนอย่างกับที่ ต้องการให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อตนดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

พฤติกรรมองค์กรที่ยกระดับจริยธรรมข้อนี้ให้สูงขึ้นคือ การส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้ มั่นคงแข็งแรง เปี่ยมด้วยความรักและความซื่อสัตย์ กิจกรรมทางการตลาดที่พบเห็นอยู่มากขึ้นใน ปัจจุบัน เช่น กิจกรรมการแข่งขันที่ต้องกระทำเป็นครอบครัว กิจกรรมส่งเสริมความรักระหว่างพ่อและ แม่ด้วยเกมส์ต่างๆ กิจกรรมนำเที่ยวต่างจังหวัดสำหรับครอบครัว หรือกิจกรรมนำเที่ยวต่างประเทศ สำหรับคู่สมรส ล้วนจัดเป็นการส่งเสริมจริยธรรมนี้ให้พัฒนางอกงามยิ่งขึ้นในองค์กรธุรกิจ

ง. ความซื่อสัตย์

จริยธรรมนี้เริ่มต้นจากการไม่กล่าวเท็จ การกล่าวเท็จมีความหมายถึง กิริยาที่ทำให้เข้าใจเรื่องที่ไม่เป็นจริง ไม่แท้ ว่าเป็นเรื่องจริง เรื่องแท้^{๔๒} การใช้กาย ใจของที่เนื่องด้วยกาย ใจวาจา กระทำกิริยา หลอกลวงผู้อื่น^{๔๓} และยังครอบคลุมถึงการใช้คำไม่จริงประกอบคำจริง เพื่อให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อน^{๔๔} พฤติกรรมทางธุรกิจที่มีแนวโน้มละเมิดหลักการนี้ได้มากที่สุดและเห็นได้ชัดเจนที่สุดคือกลยุทธ์การขาย และการสื่อสารทางการตลาด ที่ครอบคลุมถึง การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ และกิจกรรมส่งเสริมการขายต่างๆ

กลยุทธ์การขายล่วงหน้าของโครงการใหม่ๆ ที่กำลังก่อสร้าง ที่นิยมปฏิบัติกันในปัจจุบัน เช่น คอนโดมิเนียมที่นำเสนอรูปภาพที่สร้างจากคอมพิวเตอร์สามมิติที่สวยงามและหรูหรา พร้อมแสดงให้เห็นถึงบรรยากาศและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆอย่างใหญ่โต หรือโครงการสถานที่ออกกำลังกายที่นำเสนอภาพถ่ายจากสาขาในประเทศอื่น ที่ประกอบด้วยอุปกรณ์ชั้นเลิศ ครบครัน ในสถานที่อันโอ่โถง ถ้ากลยุทธ์การขายเหล่านี้มีส่วนหนึ่งส่วนใดไม่เป็นจริง หรือพยายามนำเสนอข้อมูลที่เกินจริง แม้แต่เพียงเล็กน้อย ถือว่ามีเจตนาในการลวงให้ผู้บริโภคเข้าใจไปในทางที่ไม่ถูกต้อง จัดเป็นการละเมิดจริยธรรมแห่งความซื่อสัตย์ นอกจากนั้น การไม่ทำตามสัญญาที่ได้ให้ไว้ล่วงหน้า เช่น การให้ของสมนาคุณในราคาที่ต่ำกว่าที่ได้สัญญาไว้ หรือการเปลี่ยนของสมนาคุณเป็นสิ่งอื่น เหล่านี้ล้วนจัดเป็นการหลอกลวงทั้งสิ้น

การสื่อสารทางการตลาดถ้าหากกระทำโดยปราศจากความรอบคอบ คำนึงถึงแต่เพียงการสร้างความต้องการในสินค้า โดยมีเจตนาให้ผู้ชมเข้าใจผลิตภัณฑ์คลาดเคลื่อน ไม่ว่าจากทางภาพโดยผ่านผู้นำเสนอที่สวยงาม หรือจากทางคำพูดที่ไม่ถูกต้อง เพื่อสร้างความต้องการแก่ตัวสินค้า สามารถเข้าข่ายการละเมิดความซื่อสัตย์ได้อย่างง่ายดาย กระบวนการสื่อสารทางการตลาดตามหลักการแห่งสัมมาอาชีวะไม่สมควรมีการทำให้ผู้ชมเข้าใจในตัวผลิตภัณฑ์คลาดเคลื่อน จะต้องนำเสนอความถูกต้องอย่างครบถ้วน กลยุทธ์การโฆษณาดังต่อไปนี้ไม่จัดเป็นพฤติกรรมขององค์กรสัมมาชีพ จำเป็นต้องหลีกเลี่ยง

^{๔๒} ที.อี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕๑.

^{๔๓} ที.อี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕๒.

^{๔๔} ที.อี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕๓.

๑. การโฆษณาเกินความจริง เช่น การโฆษณาครีมทาหน้าให้ดูอ่อนเยาว์ โดยใช้ภาพหน้าเด็ก มาสื่อถึงประสิทธิผลของครีม

๒. การโฆษณาที่ใช้บุคคลมีชื่อเสียง หรือมีหน้าตาดี แต่ไม่ได้ใช้สินค้าจริง มาเป็นผู้นำเสนอ สินค้า เพื่อพยายามให้ผู้ชมเข้าใจว่า เมื่อใช้สินค้าแล้วจะเป็นแบบผู้นำเสนอ การกระทำในลักษณะนี้ จัดเป็นการหลอกลวง

๓. การโฆษณาที่ให้ข้อมูลไม่ครบถ้วน หรือเพียงด้านเดียว โดยปกปิดหรือละเลยข้อมูลอื่นๆ ที่อาจจะทำให้ผู้บริโภคไม่ตัดสินใจซื้อสินค้า

๔. การโฆษณาแบบเปรียบเทียบที่นำเสนอข้อมูลของกลุ่มแข่งขันไม่ครบถ้วน นำเสนอแต่ด้าน ที่ดีกว่า โดยละเลยด้านที่ด้อยกว่า และพยายามโน้มน้าวให้ผู้ชมเห็นว่า สินค้าของตนเองดีกว่าของกลุ่ม

๕. การสื่อสารในลักษณะบิดเบือนความเป็นจริง โดยพยายามนำเสนอข้อมูลในมุมมองที่เอื้อ ประโยชน์ของตนเองเป็นสำคัญ

จ. ส่งเสริมการตระหนักรู้

ตามจารีตนิยม จริยธรรมข้อนี้มีความหมายเริ่มต้นจากการไม่บริโภคสิ่งมีนเมา สิ่งมีนเมา หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่ก่อให้เกิดผลเสียแก่ร่างกายและจิตใจ ส่งผลกระทบต่อสติสัมปชัญญะของผู้เสพ นำไปสู่การขาดจิตสำนึกที่ดีและความตระหนักรู้ เป็นต้นเหตุสำคัญในการล่วงละเมิดจริยธรรมอื่นๆ ได้อย่างง่ายดาย ในบริบทดั้งเดิม มีความหมายถึง สุราและเมรัย^{๔๕} หรือเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ ครั้นเมื่อสังคมแปรเปลี่ยนไป ของมีนเมาใหม่ๆ ได้ถูกสรรสร้างขึ้นให้มีประสิทธิภาพที่ประณีตและหลากหลายมากขึ้น ความหมายของสิ่งมีนเมาจึงถูกขยายให้ครอบคลุมสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เหล่านี้ ได้แก่ ยาเสพติดในรูปแบบต่างๆ เช่น โคเคน ยาบ้า ยาไอซ์ เป็นต้น พระดิช นัท ฮันท์ ได้ให้นิยามที่กว้างขึ้นโดยครอบคลุมไม่เพียงแต่สุรา ของมีนเมา ตามความหมายดั้งเดิม แต่ยังรวมถึง สิ่งที่สามารถก่อพิษภัยต่างๆ แก่จิตสำนึก อันได้แก่ รายการโทรทัศน์ นิตยสาร หนังสือ ภาพยนตร์^{๔๖} กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สิ่งมอมเมาทางปัญญานั้นเอง

เมื่อแปลงพฤติกรรมที่พึงหลีกเลี่ยงส่วนบุคคลนี้มาสู่พฤติกรรมองค์กร อุตสาหกรรมธุรกิจที่ละเมิดจริยธรรมนี้แบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือทางตรงและทางอ้อม ทางตรงได้แก่ธุรกิจที่เกี่ยวกับการผลิตเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ทั้งหมด ได้แก่ เบียร์ เหล้า วิสกี้ เป็นต้น ทางอ้อมได้แก่ ธุรกิจที่

^{๔๕} พ.บ.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๕.

^{๔๖} Thich Nhat Hanh, “Five Mindfulness Trainings”, (2/10/2550),

<www.plumvillage.org/HTML/practice/html/5_mindfulness_trainings.htm>.

เกี่ยวเนื่องกับการให้บริการเครื่องดื่มมีนเมาทั้งหลาย ได้แก่ ร้านอาหาร และสถานเริงรมย์ในรูปแบบต่างๆ ตามนิยามของการมอมเมาทางปัญญาของพระดิช นัท ฮันท์ ธุรกิจสื่อสารมวลชนต่างๆสามารถเข้าข่ายละเมิดจริยธรรมนี้ หากมุ่งผลิตเนื้อหาที่ก่อให้เกิดความมัวเมา และลุ่มหลง ที่บั่นทอนทำลายจิตสำนึกอันดีแก่ผู้คนในสังคม

สำหรับธุรกิจทั่วไปที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับการผลิตสิ่งมีนเมา พฤติกรรมการสนับสนุนหรือส่งเสริมการกระทำของธุรกิจมีนเมาที่มักพบเห็นทั่วไป ในรูปแบบของการร่วมกิจกรรมส่งเสริมการขาย โดยเฉพาะกับธุรกิจน้ำเมา ไม่ว่าจะเป็นการโฆษณา การร่วมสนับสนุนรายการโทรทัศน์ ภาพยนตร์ การแสดงคอนเสิร์ต กิจกรรมทางศิลปะ และกิจกรรมทางการตลาดต่างๆ ล้วนเข้าข่ายการละเมิดจริยธรรมนี้ทั้งสิ้น นอกจากนั้น พฤติกรรมการสื่อสารทางการตลาดที่ปลูกฝังค่านิยมในการเที่ยวสถานเริงรมย์ และการดื่มแอลกอฮอล์ หรือชี้ชวนให้เข้าใจว่าการดื่มสุราเป็นค่านิยมที่ทันสมัย จัดเป็นการละเมิดจริยธรรมตามทัศนะของการมอมเมาทางปัญญาเช่นกัน

นิยามแห่งการส่งเสริมความตระหนักรู้ มีความหมายครอบคลุมถึงการปลูกฝังจิตสำนึกและค่านิยมของการบริโภคอย่างมีสติ และส่งเสริมการมีสุขภาพดี ปราศจากสิ่งมอมเมา ทั้งทางร่างกาย และปัญญา กิจกรรมทางการตลาด เช่น การรณรงค์การเลิกสุราและสิ่งเสพติด การรณรงค์การเลิกเที่ยวสถานเริงรมย์ การปลูกจิตสำนึกแห่งความไม่ประมาท ล้วนเป็นพฤติกรรมองค์กรที่มีส่วนผลักดันให้จุดประสงค์ทางจิตวิญญาณ ทางสังคม และทางสิ่งแวดล้อม สัมฤทธิ์ผล

๓.๔ วัฒนธรรมองค์กรแห่งบริษัทซัมมาชีพ

ในการที่จะให้การดำเนินงานในทุกขั้นตอนของบริษัทซัมมาชีพ สอดคล้องต่อหลักพุทธจริยธรรมอย่างสมบูรณ์ เพื่อบรรลุสู่จุดประสงค์ขององค์กรที่ได้กำหนดไว้ วัฒนธรรมองค์กรมีส่วนสำคัญในการผลักดัน หรือส่งเสริมให้คุณค่าเหล่านั้นงอกงามขึ้น วัฒนธรรมองค์กรมีความสัมพันธ์อย่างสูงกับพฤติกรรม และจริยธรรมขององค์กร สมาชิกในองค์กรจะคล้อยตามจริยธรรมมากน้อยเพียงใด หรือมีมาตรฐานทางจริยธรรมอย่างไร ส่วนหนึ่งเกิดจากวัฒนธรรมที่หล่อหลอมพวกเขา วัฒนธรรมองค์กรหมายถึง สิ่งที่ผสมผสานระหว่างแนวความคิด ประเพณี ค่านิยมของบริษัท เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมสำหรับทุกคนในบริษัท เป็นวิธีการที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติในบริษัท^{๔๓} ชาร์ล โอรีลี (Charles O'Reilly) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นบรรทัดฐานที่กำหนดลักษณะขององค์กร ซึ่งบรรทัดฐานเช่นนี้จะตัดสินว่า

^{๔๓} James Post, William Frederick, Anne Lawrence, James Weber, **Business and Society : Corporate Strategy, Public Policy, Ethics**. กล่าวอ้างใน จินตนา บุญบงการ, จริยธรรมทางธุรกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๓.

อะไรเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ และอะไรเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ในองค์กร^{๔๔} วัฒนธรรมองค์กรทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าบรรยากาศทางจริยธรรม (Ethics Climate) ซึ่งหมายถึง สภาพที่พนักงานสามารถรู้สึกได้ว่าอะไรถูก อะไรผิด พฤติกรรมใดเหมาะสม โดยไม่ต้องมีการระบุอย่างชัดเจนเป็นคำสั่งหรือลายลักษณ์อักษร และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมองค์กร^{๔๕} คุณค่าทางพุทธศาสนาจัดเป็นแนวคิด และวิถีปฏิบัติ ซึ่งเป็นบรรทัดฐานทางการดำเนินงานของบริษัทสัมมาชีพ อันมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ คุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งหล่อหลอมสมาชิกทุกคนในองค์กรให้ร่วมเดินทางไป ในทิศทางเดียวกัน ให้ตระหนักรู้ว่าพฤติกรรมในลักษณะใดเหมาะสม ถูกต้อง และพฤติกรรมในลักษณะใดพึงหลีกเลี่ยง อีกทั้ง เป็นพลังสำคัญขององค์กรที่ส่งเสริมให้ทุกสมาชิกในองค์กรเกื้อกูลซึ่งกันและกัน รวมถึงร่วมกันนำพาองค์กรสู่จุดประสงค์ทั้งหมดที่ได้กำหนดไว้ วัฒนธรรมองค์กรของบริษัทสัมมาชีพ ประกอบด้วยคุณลักษณะหลักที่สำคัญอันโดดเด่นดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัว และเป็นชุมชน

ในการที่จะทำความเข้าใจวัฒนธรรมในองค์กรพระพุทธศาสนา คงจะไม่มีวัฒนธรรมใดที่เด่นชัดเท่าวัฒนธรรมในชุมชนสงฆ์ ถึงแม้ว่า ชุมชนสงฆ์ไม่ใช่สถาบันที่เกิดขึ้นเพื่อจุดประสงค์ทางธุรกิจ แต่ก็ เป็นชุมชนที่ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนมากที่อุทิศร่างกายแรงใจเพื่อความผาสุก และความก้าวหน้าขององค์กร โดยจะเห็นว่า ถึงแม้ว่าจะไม่มีผู้นำอย่างเป็นทางการ แต่ชุมชนสงฆ์สามารถอยู่รอดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกมากกว่า ๒,๕๐๐ ปี ชุมชนสงฆ์ไม่เพียงสามารถปรับตัว แต่สามารถขยายขนาดขององค์กรให้ครอบคลุมไปทั่วโลก ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ในกระบวนทัศน์ของมนุษย์ในสังคม การเปลี่ยนแปลงในค่านิยม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในความรู้และวิทยาการต่างๆ ความมั่นคงแข็งแรงของชุมชนสงฆ์ แสดงให้ประจักษ์ถึงหลักการและวิธีการดำเนินการของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ที่องค์กรธุรกิจสามารถเรียนรู้และนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างองค์กรของตน เหนือสิ่งอื่นใด ชุมชนสงฆ์เป็นชุมชนที่ประกอบด้วยระบบการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ให้เต็มศักยภาพที่สมบูรณ์แบบระบบหนึ่ง จึงสามารถใช้เป็นแบบอย่างในการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของสมาชิกในองค์กรธุรกิจได้เป็นอย่างดี

คุณลักษณะเด่นประการหนึ่งของสถาบันสงฆ์ คือลักษณะของความเป็นครอบครัวและความ เป็นชุมชน การสละครอบครัวทางโลก และเข้าร่วมเป็นสมาชิกในชุมชนสงฆ์ บุคคลนั้นได้สร้างกลุ่ม

^{๔๔} Charles O'Reilly, *Corporation, Culture, and Commitment : Motivation and Social Control in Organization*. กล่าวอ้างใน จินตนา บุญบงการ, *จริยธรรมทางธุรกิจ*, หน้า ๘๓.

^{๔๕} James Post, William Frederick, Anne Lawrence, James Weber, *Business and Society : Corporate Strategy, Public Policy, Ethics*. กล่าวอ้างใน จินตนา บุญบงการ, *จริยธรรมทางธุรกิจ*, หน้า ๘๓.

ชุมชน และครอบครัวขึ้นใหม่ ที่เรียกว่า ญาติทางธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชนจะมี ลักษณะแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ประกอบด้วยความรัก ความเอื้ออาทรอันมีรากฐานมาจากเมตตาธรรม และความสามัคคีอันมีรากฐานมาจากหลักสาราณียธรรม โดยจะเห็นว่า การทำงานของสงฆ์จะอยู่ในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลที่พระพุทธองค์ทรงวางแนวทางไว้ว่า “จะต้องช่วยกันทำทั้งงานสูง และงานต่ำ”^{๕๐} ลักษณะแห่งความเป็นครอบครัวยังเห็นได้ในข้อปฏิบัติของสงฆ์ เช่น การช่วยเหลือพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ การแบ่งปันและใช้ของสิ่งของจากส่วนรวม เพราะไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของของทรัพย์สินสมบัติ ทรัพย์สินทั้งหมดเป็นสมบัติของสงฆ์ ที่สมาชิกทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน

ความรู้สึกในลักษณะแบบครอบครัวที่หมายถึง ความรัก ความเอื้ออาทร และความเกื้อกูลนี้ยังครอบคลุมไปยังภายนอกชุมชน กลุ่มแรกคือพุทธศาสนิกชนทั่วไป ที่มีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยฝ่ายสงฆ์คอยให้การศึกษา และคำชี้แนะแก่ฝ่ายพุทธศาสนิกชน ในขณะที่ฝ่ายพุทธศาสนิกชนให้ความช่วยเหลือทางด้านการดำรงชีพแก่ฝ่ายสงฆ์ กลุ่มที่สองคือสรรพสัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่างๆ โดยจะเห็นว่า มีพระวินัยจำนวนมากกำหนดให้สงฆ์ดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลต่อสัตว์ พืชพันธุ์ และแหล่งน้ำ อย่างเคร่งครัด

ความเป็นครอบครัว หรือเป็นชุมชนจึงจัดเป็นคุณลักษณะเด่นของบริษัทสัมมาชีพ อันเป็นเอกลักษณ์ขององค์กร โบราณที่ยังคงคุณค่าในสังคมปัจจุบัน แต่กำลังถูกครอบงำและแทนที่ด้วยองค์กรสมัยใหม่ภายใต้กระบวนการบริหารจัดการแบบจักรกล วัฒนธรรมแบบความเป็นครอบครัว หรือเป็นชุมชนไม่ได้หมายถึงการบริหารงานแบบครอบครัวที่เรียกว่า การดำเนินธุรกิจแบบ Family Business ที่ดำเนินงานโดยคำนึงถึงความเป็นใหญ่ของสมาชิกในครอบครัว แต่ไม่ให้ความสำคัญต่อสมาชิกอื่นๆ นอกครอบครัว แต่มีความหมายถึงความรู้สึกและบรรยากาศในลักษณะแบบครอบครัว อันเป็นคุณค่าที่สมาชิกทุกคนรู้สึกร่วมกัน จุดเด่นของวัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัวคือความผาสุกของสมาชิกในองค์กร เพราะสมาชิกในองค์กรจะอยู่ร่วมกันในลักษณะความร่วมมือร่วมใจ มากกว่าความขัดแย้งและการแข่งขัน เหมือนอย่างบริษัทเศรษฐกิจกระแสหลัก ที่สร้างความกดดัน ความไม่เป็นมิตร และความห่างเหินระหว่างสมาชิกในองค์กร ได้มีงานวิจัยในปัจจุบันที่แสดงให้เห็นว่า คนรุ่นใหม่เริ่มเบื่อหน่ายวัฒนธรรมแห่งการแข่งขันในองค์กรธุรกิจสมัยใหม่ และเริ่มมองหาคุณค่าโบราณที่ให้ความรู้สึกเป็นกันเอง แบบครอบครัวหรือแบบชุมชนมากขึ้น แคลร์ โรเนส ผู้ร่วมเขียนหนังสือ Twenty-something : Managing & Motivating Today's New Work Force ระบุว่า คนรุ่นใหม่สนใจกับแนวคิดชุมชน ซึ่งก็คือแนวคิดของมิตรภาพ การฝ่าฝืนร่วมกัน และการเป็นภาคีบนเป้าหมายอันตรงคุณค่าร่วมกัน^{๕๑} สก็อต เฟ็ค ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “Community Building : Renewing Spirit and Learning in

^{๕๐} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๐/๑๐๗.

^{๕๑} Ron Zemke, “The Call of Community”, **Training**, (March 1996) : 24-25.

Business” ว่า ความเป็นชุมชนในที่ทำงานจำเป็นต้องอาศัยความผลักดันเชิงจิตวิทยาทางด้านจิตวิญญาณ และจะให้ความรู้สึกพึงใจและเต็มเต็มมากขึ้น มีความคิดสร้างสรรค์ และผลผลิตมากขึ้น ประสิทธิภาพด้านกำไรและต้นทุนดีขึ้นในที่สุด^{๕๒}

ความเป็นชุมชนหมายถึงความมีส่วนร่วมของสมาชิก ในชุมชนสงฆ์ สังฆกรรมจะเกิดจากมติเอกฉันท์ของสงฆ์ ความมีส่วนร่วมนี้ทำให้สมาชิกทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร ความก้าวหน้าของชุมชนสงฆ์ที่สามารถแผ่ขยายไปทั่วโลกสาเหตุใหญ่เกิดจากการทุ่มเททั้งชีวิตของสงฆ์ เพื่อเผยแผ่ สร้างความผาสุก และความก้าวหน้าแก่ชุมชน เพราะเล็งเห็นว่าตนมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา องค์กรธุรกิจจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะในภาคธุรกิจธนาคาร และธุรกิจสร้างสรรค์ ได้ให้ความนิยมนำแนวคิดความเป็นเจ้าของของพนักงานในองค์กรมากขึ้น โดยได้ยกสถานะพนักงานที่มีความสามารถสูงให้เป็นหุ้นส่วนของบริษัท ได้รับสิทธิและผลประโยชน์เยี่ยงเจ้าของ เพื่อเป็นแรงจูงใจแก่พนักงานที่ดีเด่นให้ปฏิบัติงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ความเป็นชุมชนนี้สะท้อนหลักพุทธปรัชญาแห่งความเป็นองค์รวม กล่าวคือ พลังรวมหมู่ของแต่ละสมาชิกในองค์กรที่ร่วมมือ ร่วมกระทำงานร่วมกันจะมากกว่าผลรวมของแต่ละคน งานวิจัยของคาโรลิน ซาฟเฟอร์ และคริสติน อนันต์เซน สนับสนุนแนวคิดนี้ โดยทั้งสองพบว่า ชุมชนเป็นองค์รวมที่มีพลวัต ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มคนมีส่วนร่วมในวิถีการปฏิบัติร่วม พึ่งพาอาศัยกัน ตัดสินใจร่วมกัน และถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์รวมซึ่งยิ่งใหญ่กว่าผลรวมของสัมพันธภาพระดับปัจเจก และผูกมัดตนเองในระยะยาว เพื่อความผาสุกทั้งของตนเอง ผู้อื่น และกลุ่ม^{๕๓}

ความเป็นองค์รวมคือการสร้างสภาวะความเป็นปึกแผ่น และความเป็นเอกภาพของผู้คนทั้งในและนอกองค์กร ความเป็นเอกภาพในองค์กรเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกทุกคนในองค์กรเกิดความรู้สึกร่วมเดียวกัน และผนึกกำลังเพื่อนำองค์กรบรรลุสู่จุดหมาย การกระทำในลักษณะนี้จะทำให้สมาชิกลิ้มถึงความแตกต่างระหว่างกัน ความเป็นครอบครัวยังครอบคลุมถึงสังคมาธิ สำหรับภาคธุรกิจ สังคมาธิคือ คู่ค้าต่างๆ ในทุกกิจกรรมของห่วงโซ่ธุรกิจ เมื่อทั้งองค์กรธุรกิจและคู่ค้าต่างๆ เกิดความรู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกัน ความสัมพันธ์จะอยู่ในลักษณะที่เกื้อกูล มากกว่าการแสวงหาผลประโยชน์จากกันและกัน เมื่อทุกฝ่ายตระหนักร่วมกันว่าความสำเร็จของแต่ละฝ่ายเกิดจากความสำเร็จร่วมกันอย่างชุมชนเดียวกัน ความเป็นเอกภาพจะเกิดขึ้น เพื่อให้ชุมชนของตนบรรลุสู่จุดหมาย ผนึกกำลังเพื่อสร้างความสำเร็จจากความร่วมมือ

^{๕๒} Scott Peck, **Community Building : Renewing Spirit and Learning in Business**, กล่าวอ้างใน ริชาร์ด บาร์เรต, **ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร**, หน้า ๑๗๕.

^{๕๓} Ron Zemke, “The Call of Community”, p. 27.

เอกภาพหมายถึงการจัดเส้นแบ่งแดน เมื่อเกิดเส้นแบ่งแดนในองค์กรเมื่อใด วัฒนธรรมย่อยในองค์กรจะเกิดตามมา ซึ่งสามารถบั่นทอนประโยชน์ส่วนรวมได้ ในหนังสือ Boundaryless Organization คณะผู้เขียนได้จำแนกเส้นแดนออกเป็น ๔ แบบ คือ ๑) แนวตั้ง หมายถึง เส้นแบ่งตามลำดับชั้นที่แยกสถานภาพ อำนาจหน้าที่ และอำนาจอิทธิพล ๒) แนวระนาบ หมายถึง เส้นแบ่งตามหน้าที่สายงาน หรือหน่วยงาน ๓) ภายนอก หมายถึง เส้นแบ่งตามกลุ่มอัตลักษณ์ขององค์กร เช่น คู่ค้า ลูกค้า หน่วยงานรัฐบาล กลุ่มผลประโยชน์พิเศษ และชุมชน ๔) ภูมิศาสตร์ หมายถึง เส้นแบ่งตามสถานที่ตั้ง เมื่อบริษัทขนาดใหญ่ทำธุรกิจในหลากหลายสถานที่

คณะผู้เขียน The Boundaryless Organization ได้อธิบายว่า ในองค์กรที่มีพรมแดนในแนวดิ่ง น้อย สมาชิกในองค์กรจะไม่สนใจว่าใครมีอำนาจหรือตำแหน่ง แต่จะสนใจว่าใครมีความคิดที่เป็นประโยชน์มากกว่า ระดับตำแหน่งเป็นสิ่งที่ได้รับความสนใจน้อยกว่าความสามารถ ในองค์กรที่มีพรมแดนน้อยในแนวระนาบ สมาชิกในองค์กรจะไม่สนใจการถ่ายโอนภายใน แต่ให้ความสำคัญต่อการตอบสนองความต้องการของลูกค้า พรมแดนในแนวระนาบทำให้เกิดความเฉื่อยชาในกระบวนการทำงาน และสร้างวัฒนธรรมการทำงานแบบแยกส่วน ทำให้ผลประโยชน์ส่วนตนภายในอยู่เหนือความพึงพอใจของลูกค้าภายนอก สำหรับองค์กรที่มีเส้นแดนภายนอกน้อย ลูกค้าและคู่ค้าจะมีบทบาทในการปรับปรุงประสิทธิภาพและผลิตภัณท์ และจะมุ่งเน้นไปที่การบรรจบกันของผลประโยชน์และสิ่งที่ดีที่สุดเพื่อประโยชน์ส่วนรวม องค์กรในลักษณะนี้จะไม่สูญเสียพลังงานและเวลาไปกับความขัดแย้ง การถกเถียง การต่อรอง การเล่นเกมการเมือง และการกักขังข่าวสารข้อมูลต่อกัน คณะผู้เขียน The Boundaryless Organization ได้สรุปไว้ว่า เมื่อสามารถก้าวข้ามพรมแดนทั้งในแนวดิ่ง แนวระนาบ ภายนอก และทางภูมิศาสตร์ องค์กรแห่งอนาคตจะเริ่มก่อรูปขึ้น แต่ถ้าพรมแดนทั้งสี่นี้ยังแข็งแรงตายตัว และทะลุผ่านไม่ได้ อย่างเป็นอยู่ในองค์กรจำนวนมากในเวลานี้ ก็ย่อมทำให้การตอบสนองล่าช้า ขาดความยืดหยุ่นและนวัตกรรม ซึ่งเป็นเหตุให้บริษัทชั้นนำต้องล้มเหลว^{๕๔}

ความเป็นเอกภาพขององค์กร ยังเป็นการทำลายเส้นแบ่งสมาชิกในองค์กรออกเป็นพวกเขาและพวกเรา หรือพวกบริหารและพวกพนักงาน ทำให้ไม่เกิดการแบ่งแยกบนพื้นฐานของอัตลักษณ์ของสมาชิกในองค์กร จะไม่มีชนชั้นผู้บริหารที่เป็นที่รังเกียจในหมู่พนักงาน ทุกคนในองค์กรเปรียบเสมือนสมาชิกในครอบครัวเดียวกันที่จะร่วมเดินทางไปสู่ความสำเร็จเคียงข้างกัน

^{๕๔}ริชาร์ด บาร์เร็ตต์, ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, หน้า ๑๘๐.

๓.๔.๒ วัฒนธรรมแห่งการให้

วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัว และความเป็นชุมชนเป็นบ่อเกิดวัฒนธรรมแห่งการให้ เพราะเมื่อมีทัศนคติว่า ทุกสมาชิกในห่วงโซ่ธุรกิจขององค์กรเปรียบเสมือนสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน บุคคลในครอบครัวจะไม่เอาเปรียบและแสวงหาผลประโยชน์ต่อกัน แต่จะปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อและการแบ่งปัน วัฒนธรรมนี้เป็นบทสะท้อนของระบบความเชื่อทางธุรกิจที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง (Stakeholder Orientation) มากกว่าผู้ถือหุ้นเป็นศูนย์กลาง (Shareholder Orientation) คือเป็นวัฒนธรรมที่แบ่งปันความมั่นคงกับกับทุกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างทั่วถึง ดังที่ได้เคยกล่าวไว้แล้ว

ในขั้นต้น การให้เริ่มต้นจากการให้ในองค์กร อันหมายถึง ผลตอบแทนและสวัสดิการแก่พนักงานที่มากเพียงพอ เมื่อมีทัศนะว่าพนักงานเป็นสมาชิกในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวจะไม่เอาเปรียบกัน แต่จะเอื้อเฟื้อและแบ่งปันความมั่งคั่ง คือไม่สร้างผลกำไรให้แก่ตนเพียงฝ่ายเดียว แต่แจกจ่ายให้กับทุกคนอย่างทั่วถึง ในรูปแบบของผลตอบแทนทางการเงิน หรือสวัสดิการต่างๆ ในพุทธจริยธรรมว่าด้วยการจ้างงาน พระพุทธองค์ทรงวางแนวทางให้นายจ้างปฏิบัติต่อกับลูกจ้างด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยทรงเริ่มต้นแนวทางในแต่ละข้อที่มีนัยยะบ่งบอกถึงการให้ทั้งสิ้น ประกอบด้วย ๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง ๒) ให้อาหารและค่าจ้าง ๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย ๔) ให้อาหารมีรสแปลก ๕) ให้อยู่ตามโอกาส^{๕๕} พุทธจริยธรรมนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อต่อพนักงานอย่างดี โดยเฉพาะข้อที่หนึ่งและข้อที่สี่ การให้งานตามความสามารถแก่กำลังมีความหมายถึงการเอาพนักงานเป็นศูนย์กลางมากกว่าการเอาบริษัทเป็นศูนย์กลาง การเอาพนักงานเป็นศูนย์กลางคือการคำนึงถึงศักยภาพของพนักงานมากกว่าผลประโยชน์แก่บริษัท ถ้าพนักงานไม่มีทักษะมากพอ หรือความสามารถถดถอยที่จะไม่สามารถสร้างผลกำไรที่ดีต่อบริษัท ตามหลักการนี้จะไม่มีการเลิกจ้าง แต่จะจัดสรรงานให้ในลักษณะที่ไม่ต้องใช้ทักษะมาก เป็นความเอื้อเฟื้อต่อพนักงาน ในบริบทของสังคมพุทธกาล การให้อาหารมีรสแปลกมีความหมายถึงผลตอบแทนในรูปแบบของสวัสดิการที่สูงกว่าปกติ เพราะในสมัยนั้น อาหารรสแปลกน่าจะเป็นสิ่งอุปโภคชั้นเลิศ สรุปความว่า ความรู้สึกเป็นครอบครัวจะทำให้เกิดการปฏิบัติต่อพนักงานเสมือนมิตรที่คุ้นเคย และจะไม่ปฏิบัติต่อพนักงานเสมือนส่วนประกอบของเครื่องจักรอย่างบริษัทเศรษฐกิจ ที่มีทัศนะว่า ผลตอบแทนและสวัสดิการของพนักงานเป็นต้นทุนที่ต้องคอยลดให้ต่ำที่สุด และเมื่อประสิทธิภาพของพนักงานถดถอย หรือไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างปกติ ก็จะเปลี่ยนใหม่เหมือนกับเปลี่ยนชิ้นส่วนของอะไหล่

การให้ในระดับที่สูงขึ้นเป็นการให้แก่สังคมโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน อันเป็นหลักการเรื่องทาน ตามหลักการในพระพุทธศาสนา การให้จัดเป็นกิจกรรมเบื้องต้นในการพัฒนาจิตใจมนุษย์ พระ

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๕.

พุทธองค์ทรงเริ่มฝึกฝนมนุษย์ด้วยการให้ทำทาน ก่อนที่จะประพฤติปฏิบัติตามศีล^{๕๖} การให้จัดเป็นคุณสมบัติของคนดี ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า สัปปริสธรรม และเป็นหนึ่งในคุณสมบัติของผู้ปกครอง เป็นการกระทำของผู้ประกอบการงานที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องในกามโกสิสูตร ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว และเป็นกิจกรรมที่ทุกคนพึงกระทำ ดังพุทธทวณะที่ว่า “ควรให้แต่น้อยจากของที่มีน้อย ควรให้พอปานกลางจากของที่มีพอปานกลาง ควรให้มากจากของที่มีมาก ชื่อว่าการไม่ให้ยอมไม่ควร”^{๕๗} ตามหลักการนี้ เมื่อองค์กรธุรกิจสร้างผลกำไรขึ้น จึงสมควรแจกจ่ายกำไรบางส่วนกลับคืนแก่สังคม กิจกรรมการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการบริจาค การอนุเคราะห์ การถ่ายทอดความรู้ การอาสาสมัคร การให้สินค้าหรือบริการโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ จึงเป็นพฤติกรรมพื้นฐานขององค์กรที่ดำเนินงานด้วยคุณค่าของพระพุทธศาสนา ในการฝึกฝนสมาชิกทุกคนให้ละความเห็นแก่ตน โดยคำนึงถึงประโยชน์ผู้อื่นและส่วนรวม ที่สำคัญ วัฒนธรรมแห่งการให้เป็นรากฐานสำคัญในการทำให้จุดประสงค์ทางสังคมและทางสิ่งแวดล้อมเจริญงอกงามขึ้น กล่าวในอีกลักษณะคือ บริษัทสัมมาชีพเป็นองค์กรธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างสูง การดำเนินธุรกิจจำเป็นต้องกระทำด้วยจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งสองสิ่งไม่ใช่ข้อขัดแย้ง แต่เป็นการมรรคาในการพัฒนาจิตใจของผู้ประกอบการงาน จัดเป็นหลักการที่สวนทางต่อทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักของมิลตัน ฟรายด์แมน (Milton Friedman) ที่ได้กล่าวว่า องค์กรธุรกิจไม่มีหน้าที่ใดๆ ต่อสังคม หน้าที่หนึ่งเดียวของบริษัทคือการสร้างความมั่งคั่งแก่ผู้ถือหุ้น การบริจาคเพื่อการกุศล หรือพฤติกรรมในลักษณะเดียวกัน เป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำในองค์กรธุรกิจ เปรียบเสมือนการไม่ทำตามหน้าที่ต่อผู้จ้าง เพราะเป็นการลดผลกำไรแก่ผู้ถือหุ้น นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลผู้นี้ได้สรุปเป็นหลักการอย่างชัดเจนว่า “หน้าที่หนึ่งเดียวต่อความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท คือการใช้ทรัพยากร และกระทำกิจกรรมที่วางแผนไว้เพื่อเพิ่มผลกำไร ตราบเท่าที่ยังอยู่ในกติกาของการแข่งขัน”^{๕๘} เขาถึงกับกล่าวโจมตีนักธุรกิจที่มีพฤติกรรมในลักษณะรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแข็งกร้าวว่า

นักธุรกิจเชื่อว่าตนได้ปกป้องธุรกิจเสรี เมื่อคุณवादได้ว่าธุรกิจมิได้เป็นเพียงเรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์เท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องการส่งเสริมให้เกิดจุดหมายทางสังคมอันพึงปรารถนาด้วย กล่าวคือธุรกิจมีมโนธรรมทางสังคม และมีความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างจริงจังที่จะทำให้เกิดการจ้างงาน ขจัดการเลือกที่รักมักที่ชัง เลี่ยงการทำให้เกิดมลพิษ และอะไรอื่นที่เป็นคำขวัญของกลุ่ม

^{๕๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕/๖๕.

^{๕๗} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๕๓-๑๕๔/๑๑๕.

^{๕๘} Laura Hartman, **Perspectives in Business Ethics**, International Edition, (Singapore : McGraw-Hill Book Co., 1998), p. 251.

นักปฏิรูปสมัยปัจจุบัน....นักธุรกิจที่พูดจาทำนองนี้ เป็นหุ่นเชิดของกลุ่มพลังปัญญาที่ก่อกวนพื้นฐานของสังคมเสรีมาตลอดทศวรรษที่แล้ว^{๕๕}

บริษัทเศรษฐกิจทั่วไปที่ดำเนินธุรกิจตามหลักการของฟรายด์แมน เป็นองค์กรที่ประกอบด้วยวัฒนธรรมที่ปราศจากการให้ ส่งเสริมแต่เพียงผลตอบแทนทางธุรกิจ จึงพบเห็นแต่เพียงมิติของผลตอบแทนทางการเงินในวัตถุประสงค์ทางธุรกิจของบริษัทเหล่านี้เท่านั้น

แต่ดูเหมือนว่า กระแสที่ไม่เห็นด้วยกับฟรายด์แมนจะเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน มาซีโอ สโลน หัวหน้าเจ้าหน้าที่บริหารของสโลน ไฟแนนซ์ กรุ๊ป กล่าวว่า “บริษัทที่เมินเฉยไม่สนใจใคร่ที่จะรับผิดชอบต่อสังคม โดยความหมายแล้วก็คือพวกนักธุรกิจชั้นแย่ ซึ่งจะไม่สร้างความมั่งคั่งสูงสุดให้แก่ผู้อื่น”^{๕๖} ทายาทของธุรกิจสวามีส วอลเตอร์ ฮาส จูเนียร์ ได้กล่าวในลักษณะเดียวกันว่า

เราแต่ละคนมีความสามารถที่จะทำให้ธุรกิจไม่เป็นแต่เพียงแหล่งที่มาของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นพลังเพื่อความยุติธรรมทางเศรษฐกิจและสังคมได้ด้วย เราแต่ละคนต้องรู้จักและใช้พลังที่เรามีมากำหนดลักษณะวิสาหกิจของเราเพื่อให้มันทะนุบำรุงหลักคุณค่าที่สำคัญต่อสังคมของเรา เมื่อนั้นแหละ เราแต่ละคนจึงจะรู้จักรางวัลอันเต็มเปี่ยมที่อาชีพในธุรกิจสามารถตอบแทนให้แก่เรา เมื่อนั้นแหละ ธุรกิจจึงจะบรรลุพันธกรณีของตนในการช่วยสร้างเศรษฐกิจที่ควรค่ากับสังคมเสรี และสร้างอารยธรรมที่ควรค่าแก่การเฉลิมฉลอง^{๕๗}

กระแสความรับผิดชอบต่อสังคมเริ่มเป็นที่นิยมเมื่อครูทางการตลาดอันลือชื่อ ฟิลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) สนับสนุนแนวความคิดความรับผิดชอบต่อสังคม ถึงกับเขียนตำราเกี่ยวกับการออกแบบกลยุทธ์ความรับผิดชอบต่อสังคม ให้เป็นแนวทางแก่องค์กรธุรกิจกระแสหลัก และที่สำคัญงานวิจัยจำนวนมากพิสูจน์ให้เห็นว่า กิจกรรมทางสังคมเป็นการส่งเสริมผลประโยชน์ของธุรกิจในทางอ้อม เหมือนกับที่เกิดขึ้นในบริษัทแคนนอน กล่าวคือ เมื่อบริษัทรับผิดชอบต่อสังคมเกี่ยวโซ่ อันหมายถึงการสร้างสรรค์จิตวิญญาณแห่งความร่วมมือที่ปัจเจกบุคคล และองค์กรร่วมกันทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม อันสะท้อนถึงวัฒนธรรมแห่งการให้กันเอง บริษัทแคนนอนได้กลายเป็นผู้นำด้านส่วนแบ่งตลาดในโลกในธุรกิจเครื่องถ่ายเอกสาร และเครื่องพิมพ์แบบตั้งโต๊ะ กำไรของบริษัทเติบโตขึ้นร้อยละ ๒๐ ต่อปี ยอดขายเพิ่มขึ้นร้อยละ ๕ ต่อปี อัตราผลตอบแทนต่อเงินทุนเพิ่มกว่า ๒ เท่าตัว^{๕๘} อีกครั้งหนึ่ง

^{๕๕} ปรีชา ช้างขวัญยืน, “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๕) : ๑๖-๑๗.

^{๕๖} ริชาร์ด บาร์เร็ตต์, *ปลดปล่อยวิญญานธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร*, หน้า ๓๕.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑.

^{๕๘} Ryuzaburo Kaku, “The Path of Kyosei”, กล่าวอ้างใน ริชาร์ด บาร์เร็ตต์, *ปลดปล่อยวิญญานธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร*, หน้า ๘๕.

ที่ปรากฏการณ์ทางธุรกิจ พิสูจน์ให้เห็นว่า คุณค่าและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้จริงในโลกธุรกิจ และพฤติกรรมองค์กรสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจของผู้ประกอบการ

นับวันจิตสำนึกแห่งการให้ได้เริ่มแพร่ขยายไปยังมุมต่างๆทั่วโลกมากขึ้น การสำรวจความเห็นของนักศึกษา ๒,๑๐๐ คนในโครงการบัณฑิตศึกษาด้านธุรกิจ ๕๐ แห่ง โดยกลุ่มนักศึกษาเพื่อธุรกิจที่มีความรับผิดชอบพบว่า ร้อยละ ๕๐ ของกลุ่มนักศึกษาตัวอย่างจะยอมรับเงินเดือนต่ำลงเพื่อทำงานกับบริษัทที่รับผิดชอบต่อสังคม และร้อยละ ๔๓ จะไม่ทำงานกับบริษัทที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม^{๖๓} การวิจัยเรื่อง “ชีวิตแบบอเมริกัน” ทำให้พอล เรย์ สามารถประมาณการได้ว่า ชาวอเมริกัน ๔๔ ล้านคนได้รับเอาจิตสำนึกเพื่อสังคมไว้แล้ว และคนกลุ่มนี้กำลังมีจำนวนเพิ่มขึ้น^{๖๔} ในภาคธุรกิจ จะพบเห็นนักธุรกิจและบริษัทต่างๆมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคมในหลากหลายรูปแบบ ตามศักยภาพและความคิดสร้างสรรค์ของตนมากขึ้น การศึกษาของศาสตราจารย์ทางด้านการบริหารธุรกิจ แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เจมส์ อี. ออสติน พบว่า ร้อยละ ๘๒ ของหัวหน้าเจ้าหน้าที่บริหาร ๓๑๖ คนของบริษัทที่ติดอันดับฟอร์จูน ๕๐๐ อาสาสมัครเป็นกรรมการในองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร และส่วนใหญ่เป็นกรรมการให้มากกว่าหนึ่งองค์กร^{๖๕} คิสนีย์สัญญาจะอุทิศเวลางานของลูกจ้างหนึ่งล้านชั่วโมงไปทำงานอาสาสมัคร เขมาร์ทจะให้ใช้ร้านค้าของตน ๒,๑๕๐ แห่งเป็นสถานพักพิงที่ปลอดภัยให้เด็กที่เผชิญความเสี่ยง ทิมเบอร์แลนด์จะให้พนักงานทำงานเพื่อสังคมได้ ๔๐ ชั่วโมงต่อปีโดยถือเป็นเวลางาน และจ่ายค่าจ้างตามปกติ โคคาโคลาสัญญาว่าจะสนับสนุนทุนฝึกอบรมอาสาสมัครเพื่อเป็นพี่เลี้ยงให้เด็กด้อยโอกาส ในขณะที่ ไวลด์โอดส์ มาร์เก็ต อิงก์ ระบุหลักเกณฑ์ไว้ในคู่มือพนักงานว่า ทุก ๔๐ ชั่วโมงของการทำงานปกติ บริษัทจะจ่ายค่าจ้างให้กับการทำงานการกุศล ๑ ชั่วโมง^{๖๖} ส่วนลิวาย สเตราส์ แอนด์ โค ได้สร้างฝ่ายชุมชนในทุกสถานที่ประกอบการ เพื่อให้พนักงานรวมตัวกันเป็นกลุ่มอาสาสมัครรับใช้ชุมชนในท้องถิ่น โดยวางแผนทางไว้ว่า ถ้าพนักงานคนหนึ่งคนใดเข้าร่วมอย่างแข็งขันในองค์กรชุมชนเป็นเวลา ๑ ปี องค์กรนั้นจะได้รับเงินบริจาค ๕๐๐ ดอลลาร์ ถ้าพนักงานเข้าไปเป็นกรรมการในองค์กรไม่แสวงหากำไร บริษัท ๗ จะบริจาค ๕๐๐-๑,๕๐๐ ดอลลาร์ แล้วแต่ขนาดและงบประมาณขององค์กรนั้นๆ ในปัจจุบัน ลิวายมีทีมงานที่ร่วมมือกับชุมชนมากกว่า ๑๐๐ ทีมทั่วโลก^{๖๗}

^{๖๓}ริชาร์ด บาร์เร็ตต์, ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, หน้า ๔๐.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗-๓๘.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑.

พันธกิจของบริษัทจอห์นสัน แอนด์ จอห์นสัน เป็นแบบอย่างอันดีที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมแห่งการให้ ที่ครอบคลุมทั้งสมาชิกภายในและภายนอกองค์กร และสะท้อนถึงระบบความเชื่อทางธุรกิจที่เห็นผู้อื่นเป็นศูนย์กลาง (Other Orientation) โดยให้ความสำคัญต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ ก่อนผู้ถือหุ้น ระบุเป็นลายลักษณ์อักษรไว้อย่างชัดเจนว่า

เราเชื่อว่า หน้าที่รับผิดชอบประการแรกของเรามีต่อแพทย์ พยาบาล โรงพยาบาล มารดา และบุคคลทั้งหมดที่ใช้สินค้าเรา.....

หน้าที่ประการที่สองของเรามีต่อบุคคลที่ทำงานกับเรา.....

หน้าที่ประการที่สามของเรามีต่อทีมบริหาร.....

หน้าที่ประการที่สี่ของเรามีต่อชุมชนที่เราอาศัยอยู่ เราจะต้องเป็นพลเมืองที่ดี สนับสนุนโครงการกุศลที่ดี และบริจาคเงินช่วยเหลือ รวมถึงรับผิดชอบต่อภาษีอย่างยุติธรรม.....

หน้าที่ประการที่ห้าและเป็นหน้าที่สุดท้ายของเรามีต่อผู้ถือหุ้น....^{๖๘}

๓.๔.๓ วัฒนธรรมแห่งสติ

คำสอนสุดท้ายที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่นุชชชาติ ถึงวิธีการปฏิบัติต่อกฎแห่งการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ คือ “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท”^{๖๙} ความไม่ประมาทคือการดำเนินชีวิต หรือการประพฤติปฏิบัติที่มีสติเป็นรากฐาน ส่วนความหมายของสติคือ การตามระลึก ภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำได้^{๗๐} การตามระลึกในอีกความหมายหนึ่งคือ การเอาใจจดจ่อ การเอาใจใส่ต่อสิ่งที่กำลังกระทำอย่างแน่วแน่ หรือการเป็นอยู่ในปัจจุบันขณะ ส่วนความประพฤติปฏิบัติบนรากฐานของสติ คือ การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมถลำลงไปในทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำ และต้องไม่ทำ ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ และพยายามเดินรุดหน้าอยู่ตลอดเวลา^{๗๑} บทขยายความหมายของสติในระดับส่วนบุคคลนี้มีนัยยะสำคัญสองนัยที่สามารถถ่ายทอดไปสู่องค์กรธุรกิจ เป็นวัฒนธรรมองค์กรของบริษัทสัมมาชีพ ที่จะหล่อหลอม และเกื้อหนุนให้การดำเนินธุรกิจบรรลุสู่จุดหมายทั้งสี่ได้อย่างครบถ้วน

^{๖๘} James C. Collins and Jerry I. Porras, **Built to Last : Successful Habits of Visionary Companies**, p. 59.

^{๖๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๗๐} อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๖/๑๓๕.

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, หน้า ๘๐๕.

นัยยะสำคัญที่หนึ่ง คือ การเป็นอยู่ในปัจจุบันขณะ หมายถึงการปฏิบัติงานที่เต็มเปี่ยมด้วยความสนใจ และการเอาใจใส่ ทำให้สภาวะรอบกวนใดๆ ไม่สามารถก่อตัวขึ้นได้ในจิตใจ ดังนั้น พลังงานในตัวทั้งหมด ความสร้างสรรค์ และประสิทธิผลในการปฏิบัติงานจะไม่มีถูกตัดทอนลงจากภาวะแทรกแซง แต่จะทุ่มเทไปให้กับงานทั้งหมด การปฏิบัติหน้าที่การงานจึงเป็นไปในลักษณะสร้างประสิทธิภาพที่ดีเยี่ยม การบรรลุจุดประสงค์ทางการเงินขององค์กรธุรกิจจำเป็นต้องอาศัยการเอาใจใส่ที่สูงนี้ของเหล่าพนักงาน การเอาใจใส่ที่สูงเป็นการป้องกันการผิดพลาด สามารถทำให้งานสำเร็จลุล่วงได้ในเวลาอันรวดเร็ว องค์กรจึงไม่ต้องสูญเสียเวลา ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรทางวัตถุใดๆ ในสิ่งที่ไม่จำเป็นและไม่ก่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เมื่อสมาชิกทุกคนในองค์กรปฏิบัติงานด้วยความใส่ใจ ที่เกิดจากสภาวะจิตแห่งการตระหนักรู้ในทุกปัจจุบันขณะ จะทำให้ทุกๆ การกระทำเป็นการกระทำที่ทรงประสิทธิผลสูงสุด

นัยยะสำคัญที่สอง คือ ความระมัดระวัง และความตื่นตัวอยู่เสมอ ทำให้สติมีหน้าที่เหมือนนายประตูที่คอยเฝ้าดูทุกๆ การกระทำของตนเอง คือเป็นตัวควบคุมให้ตนมีความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา คือรู้ว่าพฤติกรรมใดเป็นสิ่งที่เหมาะสม และก่อให้เกิดผลดีแก่องค์กรทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจของตน และพฤติกรรมใดเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม และก่อผลเสียต่อตนเอง และสังคม พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายถึงสติในแง่จริยธรรมส่วนบุคคล แต่สามารถใช้ได้ดีกับจริยธรรมทางธุรกิจ ในลักษณะเดียวกันว่า สติจะปฏิบัติหน้าที่ทั้งในด้านปฏิเสธ และในด้านอนุมัติ ในด้านปฏิเสธ สติเป็นตัวป้องกัน ยับยั้งไม่ให้เกิดการก้าวพลาด ไม่ให้ถลาลงในทางที่ไม่พึงประสงค์ และไม่ยอมให้ใช้ความคิดผิดทาง ในทางอนุมัติ สติเป็นตัวควบคุมตรวจตรากระแสดการรับรู้ ความนึกคิด และพฤติกรรมทุกอย่างให้อยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง^{๓๒} ดังนั้น การบรรลุสู่จุดประสงค์ทางจิตใจ ทางสังคม และทางสิ่งแวดล้อม ของบริษัทสัมมาชีพจึงมีรากฐานอันสำคัญจากสติ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจวัด และควบคุมวิธีการดำเนินงาน เพื่อให้สอดคล้องต่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจทั้งหมด วัฒนธรรมแห่งสติเป็นการรักษาสมดุลแห่งทางสายกลาง อันเป็นระบบความเชื่อที่เป็นหลักการสำคัญต่อการดำเนินงานของบริษัทสัมมาชีพ

ในระดับจุลภาค สติคือเครื่องมือรักษาคุณภาพระหว่างความต้องการของตนเอง และผลประโยชน์ของส่วนรวม ในโลกธุรกิจ ความต้องการของตนจะอยู่ในรูปแบบของเงินตรา ผู้ที่มีสติอยู่เสมอจะยับยั้งไม่ให้เงินตรามีอิทธิพลเหนือตน จนขาดจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบต่อสังคมจากกิจกรรมทางธุรกิจ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างกลมกลืนกับสิ่งรอบข้าง ดังคำกล่าวของพระดิช นัท ฮาณท์ที่ว่า “เมื่อคุณดำรงชีวิตอยู่ในความรู้เท่าทัน คุณก็ยังสามารถดำรงความเป็นนายของตัวเอง แม้

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐๘.

หน้าตาของคุณจะเปิดให้แก่โลก แต่คุณก็ไม่ถูกกดดันจากโลก”^{๓๓} ผู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยความตระหนักรู้ จะสร้างภูมิคุ้มกันที่จะไม่ให้เงินตราที่เป็นเหมือนเทพเจ้าของนักธุรกิจมากดกัน และกักขังให้ตนปฏิบัติตัวเยี่ยงทาสรับใช้ ผู้ที่มีความตระหนักรู้จะไม่ให้กำไรมีอิทธิพลครอบงำการดำเนินธุรกิจที่ส่งผลเสียต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ผู้ที่มีความตระหนักรู้จะมีสติป้องกันไม่ให้โรงงานอุตสาหกรรมของตนปล่อยมลพิษลงสู่แหล่งน้ำ ผืนดิน และอากาศ แต่จะตัดสินใจลงทุนปรับปรุงระบบการผลิตที่ลดมลภาวะเป็นพิษแก่สิ่งแวดล้อม ผู้ที่มีความตระหนักรู้จะไม่ดำเนินธุรกิจในลักษณะที่ละเมิดจริยธรรมแห่งศีล แต่จะส่งเสริมกิจกรรมทางธุรกิจที่ก่อความผาสุกแก่สังคมและมนุษยชาติ

ในระดับมหภาค สติคือเครื่องมือในการรักษาคุณภาพแห่งตลาด กล่าวคือ เมื่อแต่ละองค์กรธุรกิจปฏิบัติตัวต่อกันด้วยความเคารพ และอย่างมีสติ จะทำให้ระบบธุรกิจในภาพรวมเป็นตลาดที่มีสติที่จะสรรสร้างความก้าวหน้าแก่อารยธรรมมนุษย์อย่างแท้จริง เดวิด คอร์ทั้น ได้กล่าวไว้ในชีวิตหลังทุนนิยม โลกยุคหลังบริษัทยาว่า

ตลาดเป็นกลไกที่ซับซ้อน แต่ค่อนข้างเปราะบางของการจัดระเบียบชีวิตทางเศรษฐกิจในลักษณะที่ทำให้ปัจเจกแต่ละรายสร้างคุณูปการต่อส่วนรวม ขณะที่สนองความต้องการในชีวิตของตนเองด้วยเสรีภาพสูงสุดในการใช้ทางเลือกที่มีความรับผิดชอบได้ด้วย ด้วยเหตุนี้ในตลาดที่ดีจึงกระตุ้นให้เกิดความหลากหลาย การริเริ่ม และการสร้างสรรค์ของปัจเจก และความเพียรที่ก่อประโยชน์ อย่างไรก็ตาม ตลาดจะรักษาคุณลักษณะเหล่านี้ไว้ได้นาน แค่ตราบเท่าที่ผู้มีส่วนร่วมนั้นเคารพในเงื่อนไขที่สำคัญของตลาด และพันธะทางจริยธรรมของพวกเขามีต่อกันและกัน ฉะนั้น สุขภาวะของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดจึงขึ้นอยู่กับความมีสติรู้ตัวของผู้มีส่วนร่วมทั้งหลายในตลาดนั้นนั่นเอง

ยิ่งไปกว่านั้น ก็เฉกเช่นในสังคมอารยะใดๆ เราต้องมีข้อกำหนดเพื่อการยับยั้งในทางสาธารณะต่อผู้ซึ่งไม่มีความเคารพในสิทธิและความต้องการของผู้อื่นมากพอที่จะสมัครใจยับยั้งแรงกระตุ้นส่วนตัวที่เกินขอบเขต เมื่อขาดวัฒนธรรมที่มีจริยธรรมและการยับยั้งทางสาธารณะที่เพียงพอ ตลาดนั้นก็ถูกทำให้ฉ้อฉลได้โดยง่าย ซึ่งตัวอย่างที่ชัดเจนรุนแรงก็กำลังเกิดขึ้นอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบันของเรา^{๓๔}

สรุปได้ว่า ในขั้นต้น วัฒนธรรมแห่งสติเป็นเครื่องมือที่ใช้ขัดเกลา ควบคุมพฤติกรรมองค์กรในระดับจุลภาค เพื่อให้แต่ละผู้ปฏิบัติงานและแต่ละองค์กรมีความตระหนักรู้ในสิ่งที่ตนกระทำ บ่มเพาะ

^{๓๓} Thich Nhat Hanh, *The Sun My Heart*, กล่าวอ้างใน เดวิด คอร์ทั้น, *ชีวิตหลังทุนนิยม โลกยุคหลังบริษัทยา*, แปลโดย เจษณี สุขจิรัตติกาล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, พ.ศ. ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๕.

^{๓๔} เดวิด คอร์ทั้น, *ชีวิตหลังทุนนิยม โลกยุคหลังบริษัทยา*, หน้า ๑๘๒.

ให้จุดประสงค์ทางธุรกิจสำเร็จผลทั้งทางการเงิน ทางจิตใจ ทางสังคม และทางสิ่งแวดล้อม เมื่อทุกองค์ธุรกิจปฏิบัติตามนี้อย่างเคร่งครัด จะเป็นการสร้างความมั่งคั่งในระดับมหภาค วัฒนธรรมแห่งสติจึงเป็นก้าวอย่างที่สำคัญยิ่งที่จะรักษาการปัวใช้ของวิกฤติสถาบันเศรษฐกิจ และอารยธรรมโลกในปัจจุบัน

๓.๔.๔ วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

ทุกสรรพสิ่งในโลกล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งการแปรเปลี่ยน ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า อนิจจัง คือเมื่อได้ก่อตัวขึ้นแล้ว จะมีการ “แปรผันไป คลายไป ดับไป”^{๓๕} เป็นวัฏจักรที่ต่อเนื่อง เพื่อให้มนุษย์ประจักษ์แจ้งถึงกฎแห่งการแปรเปลี่ยนนี้ และสามารถดำเนินชีวิตภายใต้กฎแห่งการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติได้อย่างผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบาน พระพุทธองค์ทรงพัฒนาระบบแห่งการเรียนรู้ตามลำดับขั้น อย่างต่อเนื่อง และไม่มีที่สิ้นสุด คราพบาที่ยังไม่ถึงจุดหมาย ระบบการพัฒนาค้นของทั้งสังคม ผู้ประกอบการงาน และสังคมผู้ออกบวชในพระพุทธศาสนา จึงเป็นวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ที่ต้องเพียรกระทำอย่างสม่ำเสมอ

ในสังคมผู้ประกอบการงาน พระพุทธองค์มักทรงแสดงคำสอนจากสิ่งที่ยากไปสู่สิ่งที่ยาก โดยค่อยๆ ให้พุทธศาสนิกชนเรียนรู้และพัฒนาตามเวลาและตามศักยภาพของตน เป็นคำสอนที่รู้จักกันในชื่อว่าอนุปพพิคา^{๓๖} เริ่มต้นจาก การสอนให้ทำทาน การสอนให้ประพฤติตามศีล การสอนให้เห็นถึงความสุขที่ได้รับในสวรรค์ การสอนให้เห็นถึงโทษของการเสพกาม และสิ้นสุดการสอนที่การให้สละละออกจากการเสพกาม เมื่อทรงเล็งเห็นว่าผู้ฟังได้พัฒนาจิตใจมาจนถึงระดับที่พร้อมจะเรียนรู้ในสิ่งที่ยากขึ้น พระองค์จะทรงสรุปการสอนด้วยหลักอริยสัจสี่ เพื่อสร้างปัญญาในขั้นสูงต่อไป ระบบการฝึกสอนพฤติกรรมของผู้ประกอบการงานก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน โดยให้ทรงเริ่มต้นจากความประพฤติในระดับขั้นต้น ที่เรียกว่า ศีล ๕ ครั้นเมื่อบุคคลนั้น สามารถประพฤติปฏิบัติตามแนวทางขั้นต้นได้สมบูรณ์แล้ว จะต้องเรียนรู้ความประพฤติในระดับที่ยากขึ้น คือ ศีล ๘ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้น ครั้นเมื่อบุคคลเรียนรู้และสามารถประพฤติปฏิบัติตามศีลได้สมบูรณ์ ก็ต้องเรียนรู้ที่จะพัฒนาในลำดับขั้นต่อไปตามหลักการแห่งไตรสิกขา คือระดับกลาง ที่เรียกว่า สมาธิ และไปสู่ระดับสูงสุดที่เรียกว่า ปัญญา

ในสังคมนักบวช พระพุทธองค์ทรงวางหลักการให้สงฆ์จำเป็นต้องทบทวนความประพฤติของตนเองอย่างสม่ำเสมอในทุกวันอุโบสถ^{๓๗} เพื่อเรียนรู้ความผิดพลาดในการกระทำ จะได้พัฒนาพฤติกรรมตนเองให้ดียิ่งขึ้น และยังทรงบัญญัติวิธีการให้สงฆ์เรียนรู้จากกันและกัน ที่เรียกว่า ปวารณา

^{๓๕} ศ.ช. (ไทย) ๑๓/๔๓/๖๐.

^{๓๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕/๖๕.

^{๓๗} วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๘.

เป็นการว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกัน^{๓๔} เพื่อใช้เป็นวิธีการแนะนำตักเตือนการกระทำที่ไม่สมควรที่ได้เห็น ได้ยิน หรือสงสัย ผู้ประพฤตินั้นจะได้รับความรู้ถึงจุดบกพร่อง และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการกระทำให้บริบูรณ์มากยิ่งขึ้น จึงไม่ผิดที่จะกล่าวว่า ระบบการฝึกฝนพัฒนาตนในพระพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อเดินทางไปสู่ความสมบูรณ์แบบ

เมื่อวิธีการทำงานคือเอกภาพแห่งชีวิตตามหลักการสัมมาอาชีวะ ประกอบกับความจริงที่ว่า ธุรกิจก็ดำเนินไปภายใต้กฎแห่งการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับทุกสรรพสิ่ง การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี หรือการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมของสังคม ที่ดำเนินอยู่ตลอดเวลาอย่างกฎธรรมชาติที่ต้องเป็นไป ล้วนมีอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อการดำเนินธุรกิจ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี โทรคมนาคม ทำให้เกิดธุรกิจโทรศัพท์เคลื่อนที่ ส่งผลให้ธุรกิจวิทยุติดตามตัว หรือ เพจเจอร์ ที่เคยเป็นธุรกิจที่เติบโตอย่างสูงในทศวรรษที่ ๙๐ ต้องสูญสลายลง และแทบจะไม่ใช่รู้จักในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมของสังคม โดยเฉพาะรสนิยมของผู้คนที่ผูกพันตามกระแสแฟชั่น แสดงให้เห็นถึงการก่อกำเนิด การได้รับความนิยม และการเสื่อมความนิยมของตัวสินค้าและธุรกิจอย่างชัดเจน ดังนั้นวิธีการดำเนินธุรกิจ จึงต้องสอดคล้องต่อวิถีชีวิตที่โอบรับต่อการแปรเปลี่ยนที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ องค์กรธุรกิจจึงต้องมีการเรียนรู้ วิวัฒน์ และพัฒนาอย่างไม่สิ้นสุด ถ้าไม่ต้องการตกจากเวทีธุรกิจ วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ในวิถีชีวิตพุทธ จึงสามารถใช้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่องค์กรธุรกิจวิถีพุทธ ให้สามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างประสบความสำเร็จ ท่ามกลางกฎแห่งการแปรเปลี่ยนของสังคมโลก จัดเป็นองค์ประกอบอันจำเป็นในการพัฒนาองค์กรทั้งในมิติของจิตปัญญา และในมิติของเศรษฐกิจ

วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ มีความหมายครอบคลุมถึง ความสามารถที่จะปรับตัวภายในขององค์กร ดังทัศนะของคริสโตเฟอร์ เมเยอร์ (Christopher Meyer) ผู้แต่งหนังสือ ธุรกิจมีชีวิต (It's Alive) ที่ว่า “สิ่งแวดล้อมภายนอกที่ผันผวนขึ้นทำให้โลกภายในต้องมีเสถียรภาพน้อยลง”^{๓๕} โครงสร้างองค์กรของบริษัทสมัยใหม่ที่ยืดหยุ่น ไม่มีแผนผังที่แน่นอนตายตัว และไม่มีเส้นแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจน เพื่อให้สอดคล้องกับกฎแห่งการแปรเปลี่ยน ที่เคลื่อนไหวอย่างเป็นพลวัต ความตายตัวแทนโครงสร้างจะทำให้องค์กรขาดความสามารถในการปรับตัวได้อย่างทันการณ์ เพราะพนักงานไม่สามารถโยกย้ายหน้าที่ความรับผิดชอบ และเรียนรู้ต่อสิ่งใหม่ๆ ที่แปรผันเข้ามาในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทอมัส เพทซิงเจอร์ ได้เริ่มสังเกตเห็นองค์กรธุรกิจที่หันมาโอบรับวัฒนธรรมแห่งการแปรเปลี่ยน มากกว่าวัฒนธรรมแห่งเสถียรภาพ โดยกล่าวว่า

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๕/๓๓๔.

^{๓๕} คริสโตเฟอร์ เมเยอร์, สแตน เดวิส, **ธุรกิจมีชีวิต**, แปลโดย ดร. วิทยา สุหฤทธดำรง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เนชั่นบุ๊ค, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘๔.

เรากำลังเริ่มองค์กรที่กำลังเรียนรู้วิธีที่จะใช้พลังขององค์กรในการจัดการตนเอง เพื่อให้มีความกระฉับกระเฉงและมีประสิทธิผลมากขึ้น มีรายงานขององค์กรต่างๆ ที่เลิกยึดติดกับโครงสร้างแบบถาวรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ องค์กรเหล่านั้นละทิ้งความเข้มงวดทั้งทางกายภาพ และทางจิตวิทยา เพื่อรองรับกระบวนการทำงานที่ปรับเปลี่ยนได้ง่ายขึ้น ซึ่งทำได้โดยการสร้างทีมงานชั่วคราวมาจัดการกับความต้องการแบบพิเศษซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เขาจัดวางบทบาทหน้าที่ต่างๆ อย่างง่ายๆ ให้มีการจำแนกประเภทเหลือน้อยที่สุด^{๔๐}

บริษัทการเงิน แคปิตอลวัน คือหนึ่งในบริษัทที่สังเกตเห็นถึงประโยชน์แห่งการโอบรับวัฒนธรรมแห่งการแปรเปลี่ยนและเรียนรู้ จึงได้ดำเนินงานภายใต้วัฒนธรรมที่มีโครงสร้างแบบหลวมๆ บริษัทจะรับพนักงานเข้ามาใหม่โดยไม่มีการกำหนดบทบาทที่เฉพาะเจาะจง แต่ให้พนักงานใหม่ใช้เวลาหนึ่งปีในการมีส่วนร่วมในเรื่องกว้างๆ และจัดการเพื่อเพียงแค่นี้ให้มีอิทธิพลต่อคนอื่นๆ ข้ามสายงาน ส่วนพนักงานเก่า บริษัทจะจัดโครงสร้างงานตามทักษะของบุคคลเหล่านั้น และปล่อยให้เติบโตตามศักยภาพ การปฏิบัติในลักษณะนี้ต่อพนักงานคือการให้พนักงานเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง และสามารถปรับเปลี่ยนความสามารถ เพื่อสนองความต้องการที่กำลังวิวัฒนาการไปนั่นเอง

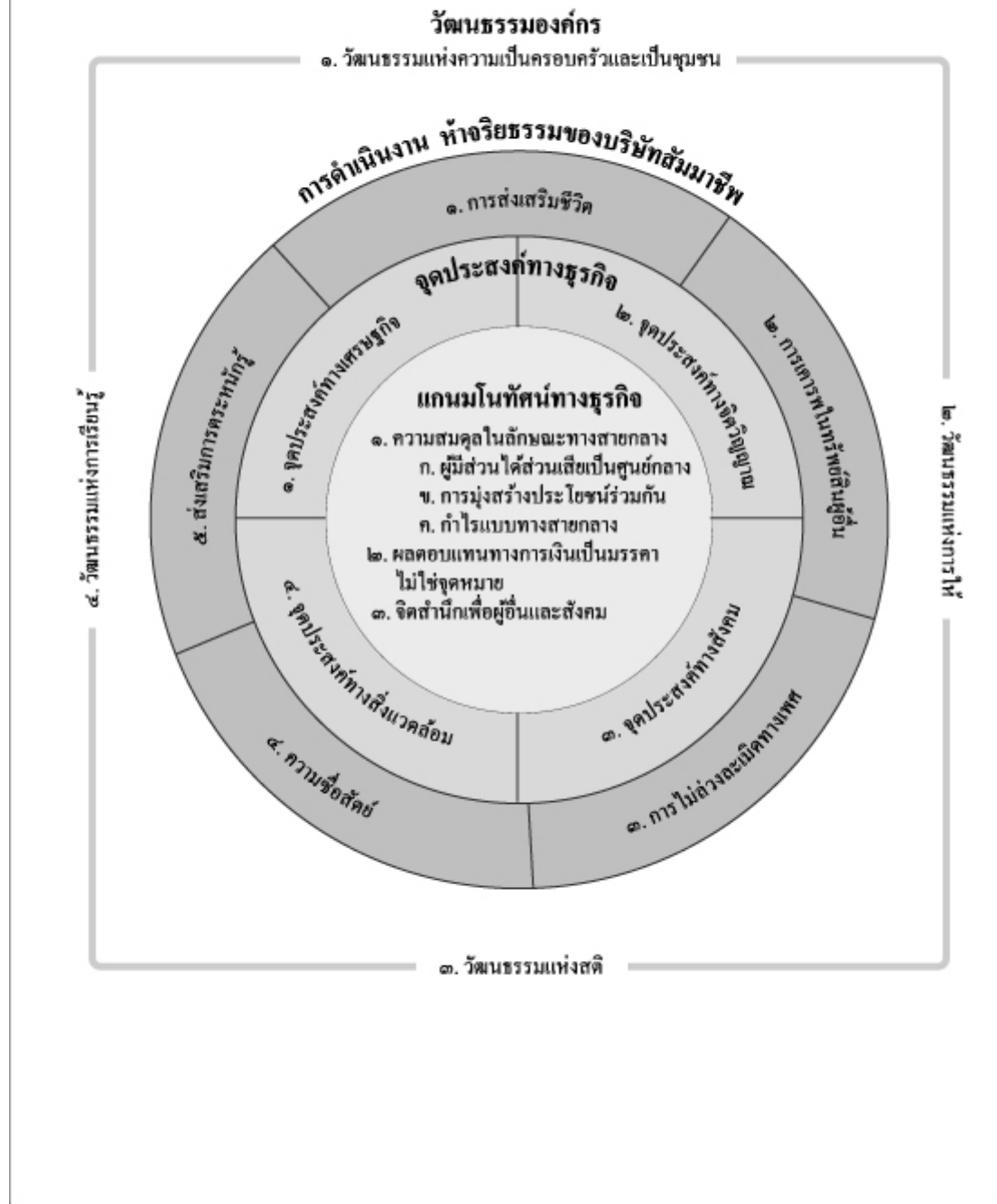
ความสำเร็จของการปฏิบัติงานของหน่วยนาวิกโยธินแห่งสหรัฐอเมริกา ส่วนหนึ่งเกิดจากวัฒนธรรมแห่งการโอบรับความแปรเปลี่ยนและการเรียนรู้ โดยทางหน่วยนาวิกโยธินได้สร้างกฎของกองกำลังของตัวเองขึ้น ให้อำนาจในการตัดสินใจ และอนุญาตให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และจัดการได้ด้วยตนเองได้ในเวลาที่ไม่มีการบอกพวกเขาได้ว่า จะต้องทำอะไร หนังสือของหน่วยนาวิกโยธินในเรื่องการรบ กล่าวสรุปเกี่ยวกับยุทธวิธีในการแปรเปลี่ยนไว้ว่า “เนื่องจากเราไม่สามารถจัดความไม่แน่นอนออกไปได้ เราจึงต้องเรียนรู้ที่จะรบอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งๆ ที่ยังมีความไม่แน่นอนเกิดขึ้น เราสามารถทำได้โดยพัฒนาแผนการง่ายๆ และมีความยืดหยุ่น เตรียมแผนสำหรับเหตุการณ์ฉุกเฉินที่อาจเกิดขึ้น พัฒนาระบบการดำเนินงานที่เป็นมาตรฐาน และกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่มในหมู่ผู้ได้บังคับบัญชา”^{๔๑}

โครงสร้างหลักของบริษัทซัมมาซีฟสามารถสรุปเป็นตารางคร่าวๆ ได้ดังต่อไปนี้

^{๔๐} Thomas Petzinger, **The New Pioneers : The Men and Women Who are Transforming the Workplace and the Marketplace**, กล่าวอ้างใน มาร์กาเร็ต วีดเลห์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, แปลโดย เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๔.

^{๔๑} คริสโตเฟอร์ เมเยอร์, สแตน เดวิส, **ธุรกิจมีชีวิต**, หน้า ๒๒๖.

ตารางที่ ๓ โครงสร้างหลักของบริษัทสัมมาชีพ

บทที่ ๔

เรื่องราวความสำเร็จของกรณีศึกษาบริษัทสัมมาชีพ

บริษัทสัมมาชีพที่จะทำการศึกษาประกอบด้วย ๓ องค์กรธุรกิจวิถีพุทธ ที่มีลักษณะแตกต่างกัน ตามสถานะความแตกต่างของผู้นำองค์กร วัฒนธรรม รวมถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจ เริ่มต้นจากชุมชนสันติอโศก ภายใต้การนำของพระภิกษุสงฆ์ไทย ที่ได้สร้างชุมชนพึ่งตนเองขึ้นมาใหม่ โดยไม่อิงอาศัยเศรษฐกิจทุนนิยมของสังคมไทย แต่ดำเนินงานภายใต้เศรษฐกิจวิถีพุทธอย่างเคร่งครัด ไปสู่เครือข่ายเฟรนด์ออฟเดอะเวิลด์เทิร์นบูคิสต์ออร์เดอร์ ดำเนินธุรกิจตามหลักการสัมมาอาชีพะในประเทศโลกทุนนิยมเสรีตะวันตก และสิ้นสุดการศึกษาที่บริษัทอภัยภูเบศร ภายใต้การนำของเภสัชกรหญิง ที่ไม่ได้เติบโตในวัด แต่ได้ใช้คุณค่าทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินธุรกิจ สร้างความเจริญเติบโตแก่องค์กรได้อย่างต่อเนื่อง กรณีศึกษาของทั้ง ๓ องค์กรเป็นเรื่องราวความสำเร็จของบริษัทสัมมาชีพที่พิสูจน์ให้โลกธุรกิจในปัจจุบันเห็นว่า คุณค่าทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง และสร้างความสำเร็จให้แก่องค์กรธุรกิจการศึกษาในครั้งนี้ จะมุ่งพิจารณาถึงวิธีการประยุกต์คุณค่าในพระพุทธศาสนาในการดำเนินธุรกิจของสามองค์กร โดยจะศึกษาตามโครงสร้างที่ได้พัฒนาไว้ในบทที่แล้ว ตลอดจนพิจารณาถึงความสำเร็จของการดำเนินงานตามคุณค่าในพระพุทธศาสนา ท่ามกลางบริบทของทุนนิยมเสรีที่ได้แผ่ขยายปกคลุมโลกธุรกิจในปัจจุบัน

๔.๑ สันติอโศก

๔.๑.๑ พัฒนาการของสันติอโศก

สันติอโศกก่อกำเนิดจากสมณะโพธิรักษ์^๑ ผู้ซึ่งอดีตเคยเป็นนักจัดรายการวิทยุ นักเขียน และนักประพันธ์เพลงที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในธุรกิจบันเทิง ได้เข้าอุปสมบทเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ที่วัดอโศการาม ในคณะธรรมยุติกนิกาย ในขณะที่มีอายุ ๓๖ ปี และได้อุปสมบทซ้ำอีกครั้งในขณะมหายานิกายเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๖ จัดเป็นจุดเริ่มต้นที่แท้จริงของชาวอโศก ด้วยลักษณะการทำงาน การเผยแพร่ และการตีความพระพุทธศาสนาของพระโพธิรักษ์ที่แตกต่างจากคณะสงฆ์แนวจารีตนิยม ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระโพธิรักษ์และมหาเถร

^๑ คูรายละเอียดยุคในภาคผนวก ก.

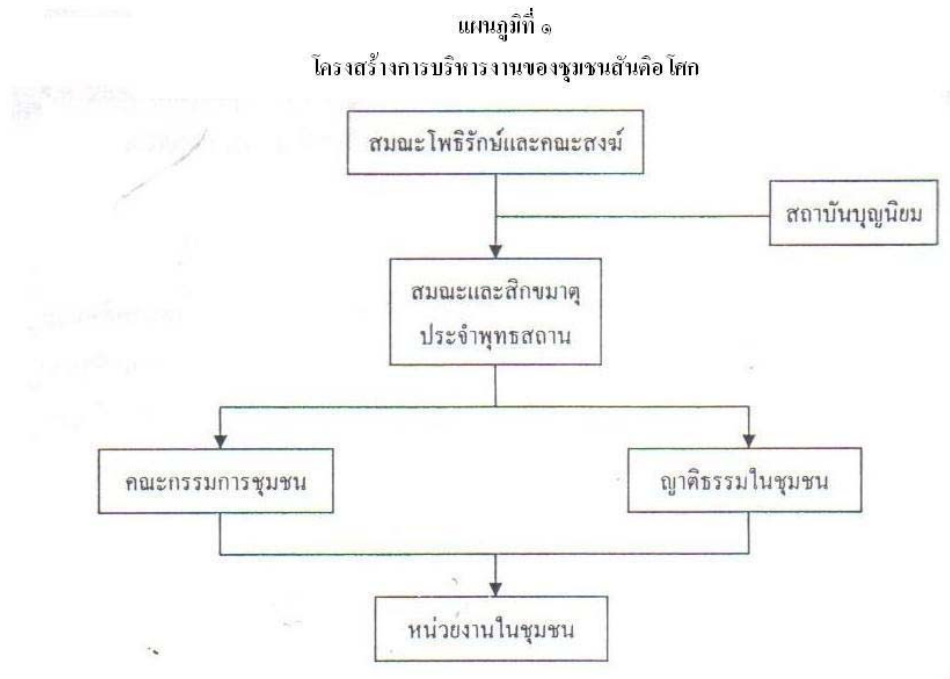
สมาคมอยู่สม่ำเสมอ จนถึงขั้นแตกหัก เมื่อพระโพธิรักษ์ประกาศแยกตัวออกจากสังกัดของมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ การแยกตัวออกเปรียบเสมือนการจุดชนวนระเบิดแห่งความขัดแย้ง ทำให้เกิดกระแสการต่อต้านอย่างรุนแรงจากสังฆมณฑลซึ่งนำไปสู่กรณีสันติอโศก ในที่สุด ส่งผลให้พระโพธิรักษ์ต้องสละจากพระภิกษุ และหันมาเรียกตนเองว่า “สมณะ” แทน “พระภิกษุสงฆ์” พร้อมทั้งนุ่งห่มแตกต่างจากพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นต้นมา

การแยกตัวของชาวอโศกจากพุทธจารีต คือการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีอุดมการณ์ และแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างมุ่งมั่นต่อวิถีความเชื่อของตน ทำให้เกิดชุมชนพุทธทางเลือกที่แข็งแกร่งมั่นคง และเติบโตอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงเศรษฐกิจทุนนิยม โดยจะเห็นว่าวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ไม่ก่อผลกระทบใดๆต่อชาวอโศก แต่ชาวอโศกลับเป็นที่พึ่งพิงของประชาชนที่เดือดร้อนจากวิกฤติในครั้งนี้

ภายในเวลาเพียง ๓๐ ปี จากชุมชนอโศกเพียง ๓ แห่งเมื่อเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ประกอบด้วยชุมชนศิรชะอโศก ในจังหวัดศรีสะเกษ ชุมชนศาลืออโศก ในจังหวัดนครสวรรค์ และชุมชนสันติอโศก ในกรุงเทพมหานคร ปัจจุบันชุมชนสันติอโศกมีศูนย์กลางทั้งหมด ๘ แห่งครอบคลุมทุกภูมิภาคในประเทศไทย จำนวนสมาชิกของชุมชนได้แพร่ขยายไปพร้อมๆกัน จากการประมาณการของสุวิดา แสงสีหนาท สมาชิกสันติอโศกในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ประกอบด้วยสมณะ ๑๐๔ รูป สามเณร ๓ รูป สิกขมาตุ หรือนักบวชหญิง ที่ถือศีลสืบ ๒๗ ท่าน ชุมชนแกนหลักประมาณ ๑,๘๐๐ คน เด็กนักเรียนประมาณ ๘๐๐ คน ญาติธรรมประมาณ ๕,๐๐๐ คน และสมาชิกชมรมมังสวิรัตืหลายหมื่นคน^๒

ทุกๆชุมชนจะมีโครงสร้างการบริหารในลักษณะเดียวกัน คือ สมณะโพธิรักษ์เป็นผู้นำ คณะสมณะชาวอโศกเป็นผู้กำหนดนโยบายกลางตามมติที่ประชุมสงฆ์ การบริหารจัดการจะอยู่ภายใต้การรับผิดชอบของสมณะและสิกขมาตุทุกรูปที่ประจำอยู่ในพุทธสถานของชุมชน ร่วมกับฆราวาสที่เป็นคณะกรรมการชุมชน ทั้งนี้ สมาชิกทุกคนในชุมชนมีหน้าที่ร่วมรับผิดชอบการตัดสินใจ และการปฏิบัติงานทุกประการในชุมชน พร้อมๆกับการรับผิดชอบหน่วยงานของตน โครงสร้างการบริหารงานมีลักษณะตามแผนภูมิที่ ๑

^๒ สุวิดา แสงสีหนาท, “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญาพุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต, (วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๕.

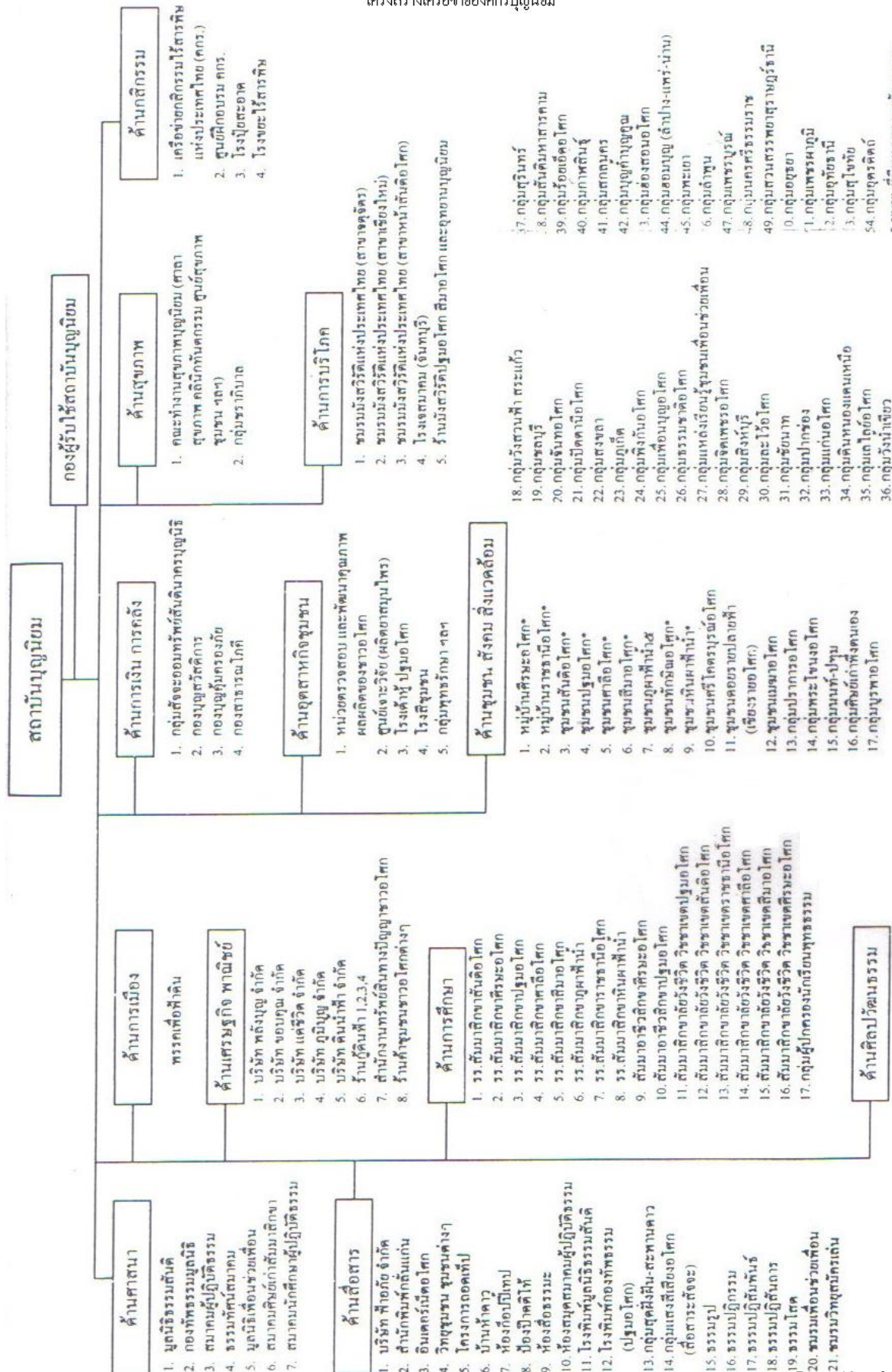

ความเจริญเติบโตของชุมชน การขยายกิจการในมิติต่างๆของชุมชน ทำให้มีการแบ่งโครงสร้างของชุมชนออกเป็นองค์กรและหน่วยย่อยต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นเอกเทศ คล่องตัว รวดเร็ว และก่อประสิทธิผลสูงสุด โดยมีหน่วยงานกลางที่เรียกว่า สถาบันบุญนิยม เป็นผู้ประสานงานกลาง ประกอบด้วยกิจกรรมในมิติต่างๆ สามารถจัดเป็น ๒ ประเภทหลัก คือ องค์กรด้านกิจการบุญนิยม และองค์กรด้านชุมชนนิยม ครอบคลุม ๑๒ มิติ ได้แก่ ด้านศาสนา ด้านการเมือง ด้านการสื่อสาร ด้านเศรษฐกิจและพาณิชย์ ด้านการศึกษา ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านการเงินการคลัง ด้านอุตสาหกรรมชุมชน ด้านสุขภาพ ด้านการบริโภค ด้านกิจกรรม และด้านชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยในแต่ละด้านกิจกรรมเหล่านี้จะประกอบด้วยองค์กรธุรกิจ และหน่วยงานย่อยๆ อีกจำนวนหนึ่ง ดังมีรายละเอียดตามแผนภูมิที่ ๒

แผนภูมิที่ ๒

โครงสร้างเครือข่ายองค์กรบุญนิยม

บุญนิยมธรรมะสงฆ์เป็นหนทางสู่ความหลุดพ้น

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงวิธีการดำเนินงานขององค์กรธุรกิจตามคุณค่าในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นการอภิปรายในระดับจุลภาค คือการดำเนินงานในระดับองค์กร จะไม่มีการอภิปรายในระดับมหภาค หรือระดับชุมชน โดยจะมุ่งเน้นการอภิปรายถึงการดำเนินงานขององค์กรในด้านเศรษฐกิจและพาณิชย์ แต่เนื่องจากองค์กรธุรกิจทางด้านเศรษฐกิจและพาณิชย์เป็นธุรกิจด้านจัดจำหน่าย เพื่อให้การอภิปรายครอบคลุมทุกๆกิจกรรมในห่วงโซ่ธุรกิจ โดยเฉพาะระบบการผลิต การอภิปรายจะพาถึงด้านกลไกกรรม และด้านอื่นๆบ้าง เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจระบบธุรกิจของสันติอโศกอย่างเป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น

๔.๑.๒ ระบบความเชื่อ หรือคุณค่าทางธุรกิจ

ก. งานคือเอกภาพแห่งชีวิต

มหาจักรีสารสูตร ที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ของมรรคมีองค์ ๘ คือหลักการสำคัญที่ชุมชนอโศกใช้เป็นแนวทางหรือปรัชญาในการดำเนินชีวิต และถูกถ่ายทอดออกมาเป็นความเชื่อทางธุรกิจ หรือปรัชญาการทำงานของบริษัทล้งบุญ (องค์กรธุรกิจที่มีรายได้สูงสุดของชุมชนดำเนินธุรกิจทางด้านจัดจำหน่ายสินค้าอุปโภค บริโภค มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐) โดยได้มีการอธิบายไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจนว่า

ชาวอโศก...จะถือเอาการปฏิบัติมรรคที่เป็นแกนกลาง ๔ องค์ อันได้แก่ สัมมาสังกัปปะ (ความดำริคตินึกที่ดีพอเหมาะ ซึ่งเป็นตัวเจตนาขององค์ศีล) สัมมาวาจา (การพูดจาที่ดีที่พอเหมาะ ซึ่งเป็นส่วนของศีลข้อ ๔) สัมมากรรมันตะ (การกระทำที่ดีพอเหมาะ ซึ่งเป็นส่วนของศีลข้อ ๑,๒,๓) และสัมมาอาชีวะ (กิจที่ทำประจำชีวิตเป็นส่วนมาก ที่พอเหมาะ ซึ่งเป็นส่วนขยายของศีลข้อ ๑,๒,๓,๔,๕) โดยมีมรรคอีก ๓ องค์ อันได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นที่ดีที่พอเหมาะ) สัมมาวายามะ (ความเพียรที่ดีที่พอเหมาะ) และสัมมาสติ (ความระลึกรู้ตัวที่ดีที่พอเหมาะ) เป็นเครื่องห้อมล้อม รวมกับมรรคที่เป็นแกนกลาง ๔ องค์ เป็น ๗ องค์ จนสามารถขัดเกลาอกุศลทุจริต โดยเฉพาะกิเลสต้นหาอุปาทานให้เบาบางลดน้อยลง จิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง (หรือจิตที่ได้รับการฝึกหัดขัดเกลาจนสงบจากกิเลส) ประกอบแล้วด้วยมรรคทั้ง ๗ องค์ข้างต้น ก็คือ ตัวสัมมาสมาธิ และจิตที่มีคุณสมบัติสะอาดบริสุทธิ์ตั้งมั่นเป็นสมาธินี้ก็จะเห็นความจริงต่างๆชัดเจน ตามความเป็นความมีจริง โดยไม่ถูกอวิชชาบดบังเกิดเป็นตัวปัญญา หรือสัมมาญาณ และสัมมาวิมุตติ ในที่สุด

ภายใต้แม่บทของการอธิบายหลักไตรสิกขาตามแนวทางเช่นนี้ แบบวิถีชีวิตทางศาสนาไม่ใช่เป็นสิ่งที่แปลกแยกจากแบบวิถีชีวิตทางสังคม เพราะแก่นสารสำคัญของการปฏิบัติ

ตามหลักพุทธธรรม ไม่ใช่อยู่ที่การปลีกตัวปลีกเร้นจากสังคม ไปฝึกสมถวิปัสสนาอยู่ตามป่าเขาที่สงัด แต่อยู่ที่การปฏิบัติให้เกิดสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ โดยมีสัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติเป็นเครื่องห้อมล้อม ซึ่งการปฏิบัติสัมมาอริยมรรคเหล่านี้ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หรือมี “ผัสสะ” เป็นปัจจัย มรรคดังกล่าวจึงจะดำเนินไปได้อย่างบริบูรณ์สิ้นเชิง

เมื่อเป็นเช่นนี้ กิจกรรมการผลิต การกระจายผลผลิต และการบริโภคผลผลิต ซึ่งเป็นกิจกรรมขั้นพื้นฐานของสังคม จึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่แปลกแยกจากแบบวิถีชีวิตทางศาสนา ตามแนวทางแห่งหลักสัมมาอริยมรรค หรือหลักไตรสิกขา^๓ ตรงกันข้ามกลับจะเป็นเนื้อหาสาระสำคัญของสัมมาอริยมรรคที่จำเป็นต้องได้รับการปรับทิศทางให้ถูกต้อง เพื่อให้แบบวิถีชีวิตทางสังคมของมนุษย์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับแบบวิถีชีวิตที่เลื่อนไหลไปสู่จุดหมายในอุดมคติ เกิดสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่ดี ที่จะเกื้อหนุนให้ปัจเจกบุคคลสามารถพัฒนาไปสู่การปลดปล่อยตนเองเป็นอิสระ จากพันธนาการของกิเลสตัณหาอุปาทานต่างๆ ได้อย่างบริบูรณ์สิ้นเชิง”

ระบบความเชื่อทางธุรกิจนี้บ่งชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมการทำงานในทัศนะของชาวอโศก ไม่ใช่เป็นเพียงกิจกรรมในการหารายได้ แต่เป็นวิถีชีวิตหนึ่งเดียวกับการปฏิบัติธรรม ที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากกัน การพัฒนาตนจำเป็นต้องอาศัยการข้องเกี่ยวกับผู้คนรอบข้าง เพื่อเป็นเครื่องทดสอบสภาวะของจิตใจ การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งรอบด้าน ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า ผัสสะ จะเป็นการฝึกฝนความงอกงามของจิตปัญญา เมื่อการทำงานเป็นกิจกรรมในชีวิตมนุษย์สมัยใหม่ที่จะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้มากที่สุด จึงไม่มีกิจกรรมใดในชีวิตประจำวันที่ดีไปกว่าการทำงานเพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาตนเอง ด้วยตระหนักนี้ การทำงานจึงเป็นมากกว่าอาชีพหารายได้ แต่เป็นมรรคาที่สำคัญในวิถีชีวิตที่จะนำมนุษย์สู่จุดหมายสูงสุด ทุกๆการกระทำในกิจกรรมทางธุรกิจสามารถส่งเสริม หรือขัดขวางผู้ทำงานให้ไม่ไปถึงเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตได้ ความหมายแห่งทางสายกลางของสันตอโศกจึงหมายถึงการเผชิญหน้าต่อสังคมอย่างรู้เท่าทัน ด้วยการทำงานในลักษณะสัมมาชีพ ที่สันตอโศกเรียกว่า “ระบบบุญนิยม” ที่จะทำการอธิบายในหัวข้อต่อไป

^๓ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, ทิศทางใหม่ของการแก้ปัญหาสังคม คือระบบบุญนิยม, ในเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ, กรุงเทพมหานคร : สันตอโศก, พ.ศ. ๒๕๓๑, หน้า ๘๒-๘๔.

ข. คุณค่าทางธุรกิจในระบบบุญนิยม

คุณค่าและความเชื่อทางธุรกิจในระบบบุญนิยม มีลักษณะที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากคุณค่าและความเชื่อทางธุรกิจของระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างสูงต่อสภาวะจิต ชาวอโศกจึงสร้างระบบความเชื่อทางธุรกิจที่มีศูนย์กลางในเรื่องของบุญ อันเป็นผลตอบแทนทางนามธรรม ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพระพุทธศาสนา ไม่สามารถพบเห็นในองค์กรธุรกิจทั่วไป และยึดถือเป็นคุณค่าหลักในทุกการดำเนินงานของทุกองค์กรในชุมชนประกอบด้วย ๒ คุณค่าหลักคือ

๑) คุณค่าที่ว่าการดำเนินธุรกิจสามารถเป็นในลักษณะของการทำบุญและการทำบาป

ในขณะที่องค์กรธุรกิจกระแสหลักใช้ผลตอบแทนทางการเงิน เป็นดัชนีวัดความเหมาะสมของการดำเนินธุรกิจ โดยมีความเชื่ออย่างสูงว่า การดำเนินธุรกิจที่นำไปสู่การขาดทุนเป็นการกระทำที่ผิดพลาดล้มเหลว ส่วนการกระทำที่นำไปสู่ผลกำไรคือการกระทำที่ควรได้รับการยกย่องชื่นชม แต่สันติอโศกพิจารณาความเหมาะสมของการดำเนินธุรกิจในรูปแบบของบุญที่ได้รับจากการกระทำ มากกว่าผลตอบแทนทางการเงิน โดยมีความเชื่ออย่างสูงว่าพฤติกรรมในการดำเนินธุรกิจสามารถก่อบาป และสร้างบุญให้แก่ผู้ทำงานได้ พร้อมกับให้นิยามพฤติกรรมในการดำเนินธุรกิจที่เป็นบาปว่า “กิจกรรมใดๆที่เป็นไปเพื่อการเอารัดเอาเปรียบ ไม่เสียสละแท้จริง ไม่ว่าต่อหน้าหรือลับหลัง เป็นบาปที่ทำลายตนเองและสังคม”^๔ ส่วนการดำเนินธุรกิจที่เป็นบุญ คือการทำงานที่ประกอบด้วย “พฤติกรรม คำพูด และจิตใจที่มีการเสียสละออกไปจริง อย่างไม่มีเลศเล่ห์ หรือวิถีโค้งที่จะย้อนกลับมาให้ตนภายหลัง”^๕ กล่าวในอีกลักษณะหนึ่งคือ การดำเนินธุรกิจที่มุ่งเน้นการได้หรือยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง เป็นการขัดขวางการพัฒนาสภาวะจิต จัดเป็นพฤติกรรมต้องห้าม ในขณะที่การดำเนินธุรกิจที่ปราศจากการยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง มุ่งเน้นการเสียสละแห่งตน คำนึงถึงประโยชน์แห่งส่วนรวม เป็นกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาสภาวะจิตให้ก้าวหน้า จัดเป็นพฤติกรรมที่ต้องได้รับการสนับสนุนและฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง เมื่อผลตอบแทนทางนามธรรมในรูปแบบของบุญมีคุณค่ามากกว่าผลตอบแทนทางรูปธรรมในรูปแบบของรายได้ จึงทำให้เกิดคุณค่าทางธุรกิจในการต่อมา

^๔ สมณะโพธิรักษ์, ดวง-กรรมนิยามตามคติชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ฟ้าอักษร, ๒๕๓๓), หน้า ๖๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

๒) คุณค่าที่วัดด้วยกำไรแบบอารยชน

กำไรแบบอารยชน คือความเชื่อทางธุรกิจของสันตือ โสภที่มีจุดยืนอย่างมั่นคงและสวนกระแสหลักการทางเศรษฐกิจว่า ผลตอบแทนทางธุรกิจในรูปแบบของบุญเท่านั้นที่เป็นกำไร เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อได้มีการเสียสละประโยชน์แห่งตนด้วยความบริสุทธิ์ทางใจ ในขณะที่ผลตอบแทนทางรายได้ ที่เป็นวิถีปฏิบัตินิยมของหลักการทางเศรษฐกิจ ที่องค์กรธุรกิจทั่วไปเรียกว่า กำไร นั้นคือการขาดทุน เพราะเป็นการเอาที่มากกว่าการให้ จัดเป็นสิ่งที่ขัดขวางความก้าวหน้าทางจิตใจ สมณะโพธิรักษ์ได้อธิบายหลักการกำไร ขาดทุน แบบอารยชนไว้ว่า

สิ่งผลิตใดที่...สมมุติว่า ทุนวัตถุดิบ ๖๐ ค่าแรงงานทางกาย ๒๐ ค่าแรงงานทางสมอง ๒๐ รวม ๑๐๐ ถ้าผู้สร้างสิ่งผลิตนี้ขายไปในราคา ๑๐๐ นั่นคือ ผู้สร้างหรือเจ้าของสิ่งผลิตนี้ ไม่มีบุญ ไม่มีคุณค่าอะไรเลยในสังคม เป็นคนสูญเปล่า ถ้าผู้สร้างสิ่งผลิตนี้ขายไปในราคา ๑๖๐ นั่นคือ ผู้สร้างหรือเจ้าของสิ่งนี้ขาดทุน ๖๐ เพราะขูดรีดเอาจากสังคม ๖๐ มีหนี้ตามสังฆกรรม ๖๐ หรือมีบาปต่อสังคม ๖๐ แต่ถ้าผู้สร้างสิ่งผลิตนี้ขายไปในราคา ๘๐ นั่นคือ ผู้สร้างหรือเจ้าของสิ่งผลิตนี้กำไร ๒๐ เพราะเสียสละให้แก่สังคม ๒๐ มีบุญ มีคุณค่าตามสังฆกรรม ๒๐...นี่คือบุญแท้ๆของมนุษย์อารยชน^๖

ความเชื่อทางธุรกิจต่อผลกำไรในลักษณะนี้ เป็นความเชื่อบนรากฐานของศาสนาที่อิงกับคุณความดี และสภาวะจิตของผู้ทำงาน เป็นกำไรทางจิตวิญญาณ ปริมาณของกำไรขึ้นอยู่กับปริมาณความดีที่ผู้ทำงานมอบแก่สังคม และอัตราการเสียสละที่หยิ่งยืนแก่ส่วนรวม ความเชื่อต่อผลกำไรในลักษณะนี้ยังสะท้อนถึงทัศนคติความเชื่อต่อเงินในลักษณะที่เป็นลบ ที่มีทัศนะว่าเงินเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาจิตใจ จึงไม่มีคุณค่าใดๆที่ต้องสร้างขึ้นมา ชาวอโศกถึงกับเปรียบเทียบเสมือน “ความชั่วที่จำเป็น”^๗ และเน้นย้ำให้สมาชิกหลีกเลี่ยงจากอิทธิพลของความชั่วที่จำเป็นนี้ โดยจะต้องมีสติที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งเลวร้ายนี้ที่จะไม่สร้างความเสียหายแก่ตน

^๖ สมณะโพธิรักษ์, **ทฤษฎีกำไร-ขาดทุนของอารยชนแท้**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ, พ.ศ. ๒๕๒๙), หน้า ๙๔-๙๕.

^๗ สมบัติ จันทรวงศ์, **ชุมชนปฐมอโศก : การศึกษาพุทธยูโทเปีย**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๓.

๔.๑.๓ จุดประสงค์ทางธุรกิจ

ทัศนคติต่อเงินในลักษณะลบ และไม่เกื้อหนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดคำถามตามมาว่า ถ้าชุมชนอโศกมีทัศนคติว่าเงินเป็นสิ่งเลวร้าย ชุมชนอโศกจะประกอบธุรกิจเพื่อจุดประสงค์อะไร

สมณะโพธิรักษ์ได้อธิบายถึงจุดประสงค์เมื่อเริ่มก่อตั้งบริษัทพลังบุญ ไว้อย่างชัดเจนว่า ๑) เป็นฐานปฏิบัติธรรมของชาวอโศก คนที่จะทำงานในบริษัทนี้ คือคนที่ปฏิบัติธรรมทั้งสัณ ได้ฝึกปฎิบัติธรรม ตั้งแต่เริ่มต้นว่า มีรายได้ถูกที่สุด เสมอภาคที่สุด เช่น ผู้จัดการกับพนักงานทุกคนมีรายได้สูงสุด ๒,๐๐๐ บาทเท่ากันหมด ๒) ให้เห็นว่าคนเราในโลกนี้ แม้จะเป็นธุรกิจหรือการค้าขาย ก็เพื่อจะแจกจ่าย เพื่อแผ่ เจือจานกัน ไม่ใช่วิธีการที่จะมารีดนาทาเร้น หรือว่ามาขูดรีดเอาเปรียบเอารัดอะไรกัน^๔ สมณะโพธิรักษ์ได้อธิบายต่อว่า กิจกรรมทางธุรกิจเป็นไปเพื่อ “ทั้งประโยชน์ตนคือการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง และประโยชน์ท่านก็คือ ไม่ใช่แหล่งที่ควรจะกอบโกยขูดรีดกัน”^๕

จุดประสงค์ทางธุรกิจข้อหนึ่ง เป็นการนำคำสอนในอันธสุตตมาปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยจะให้ความสำคัญอย่างสูงต่อดวงตาที่สอง อันเป็นดวงตาในมิติแห่งจิตปัญญา ถึงแม้ว่าดวงตาที่หนึ่ง อันเป็นดวงตาในมิติทางเศรษฐกิจ ที่มีส่วนสำคัญครั้งหนึ่งในการทำให้มองเห็น แต่ชาวอโศกให้ความสำคัญเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ความก้าวหน้าทางจิตปัญญา ด้วยการหมั่นฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักมรรคมีองค์ ๘ ในระหว่างกระบวนการดำเนินธุรกิจมีความสำคัญยิ่งกว่าผลลัพธ์จากกระบวนการทำงาน อันหมายถึง ผลตอบแทนทางรายได้ ชาวอโศกจึงให้ความสำคัญต่อบุญมากกว่าเงิน หลักการทางการเงินของชุมชนอโศกจึงไม่มีการนำไปก่อรายได้ในรูปแบบของดอกเบี้ย แต่นำไปเกื้อหนุนผู้ที่ขัดสนเพื่อสร้างผลบุญ กล่าวคือ ในระดับปัจเจกบุคคลพนักงานจะเสียสละรายได้บางส่วน โดยรับเงินเดือนขั้นต่ำ หรือเสียสละทั้งหมดโดยไม่รับเงินเดือนและฝากเงินโดยไม่ได้รับดอกเบี้ย หรือมอบส่วนที่เหลือเข้ากองทุนส่วนกลางของชุมชน เงินฝากทั้งหมดที่เกิดจากแรงงานของแต่ละปัจเจกบุคคลจะกลายเป็นกองทุนกลางของชุมชน ซึ่งจะถูกนำไปกู้ยืมสมาชิก หรือองค์กรที่เกิดสภาวะขัดสนโดยไม่คิดดอกเบี้ยใดๆ ชาวอโศกจึงเรียกดอกเบี้ยที่ไม่ได้รับนี้ว่า ดอกบุญ เรียกเงินกู้ว่า เงินเกื้อ เพราะเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลมากกว่าการสร้าง

^๔ บทสัมภาษณ์ สมณะโพธิรักษ์ ในหัวข้อ “การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีศึกษา บริษัทพลังบุญ”, สารอโศก, (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘) : ๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

รายได้จากดอกเบี้ย และเรียกเงินนี้ ว่าเงินหมุน เพราะเป็นเงินอุดหนุนเงินเชื่อมากกว่าการดำเนินธุรกิจทางการเงิน

จะเห็นว่า จุดประสงค์ทางจิตปัญญาคือจุดมุ่งหมายหลักในการดำเนินธุรกิจของชาวโอสก ในขณะที่จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจเป็นเพียงจุดมุ่งหมายรอง ชุมชนสันตือโสภได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรว่า

เป้าหมายของการทำงานใน “ระบบบุญนิยม” ไม่ได้มุ่งค่าตอบแทนที่เม็ดเงินยิ่งไปกว่าการได้รู้จักตนเองด้วยอาวุธแห่งไตรสิกขา และตรวจตน มองตน มีสัญญาติแห่งคนตรง ไม่ย่อท้อต่อกิเลสตัวใด เพราะถ้าเราไม่เห็นกิเลส ไม่รู้จักตัวเอง เราจะถูกกิเลสทำลาย ไม่สามารถพัฒนาตนเองให้พ้นกิเลสได้ และนี่ค่าตอบแทนที่สูงค่าของผู้ทำงานทุกคน^{๑๑}

ในจุดประสงค์ข้อเดียวกันนี้ สมณะโพธิรักษ์ยังได้ตอบคำถามต่อข้อถกเถียงในโลกธุรกิจที่ว่า “องค์กรธุรกิจสมควรมีบทบาทต่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในองค์กรหรือไม่” คำอธิบายที่ว่า เพื่อให้บริษัทพลังบุญเป็นฐานในการปฏิบัติธรรมของชาวโอสก สมณะโพธิรักษ์ได้แสดงให้เห็นว่า องค์กรธุรกิจสมควรมีบทบาทในการพัฒนาศักยภาพของพนักงาน การปฏิบัติธรรมในทัศนะของพระพุทธศาสนาถือการพัฒนาบุญให้ไปสู่ความสมบูรณ์แบบ ซึ่งต้องใช้การฝึกฝนอบรมที่กินเวลายาวนาน เมื่อองค์กรธุรกิจในสันตือโสภคือฐานในการปฏิบัติธรรม องค์กรธุรกิจเหล่านั้นจึงเปรียบเสมือนโรงเรียนฝึกสอนให้พนักงานพัฒนาศักยภาพในตนเองอย่างต่อเนื่อง สมณะโพธิรักษ์ได้พัฒนาระบบการดำเนินงานที่เป็นการฝึกฝนพัฒนาพนักงานอย่างเป็นลำดับขั้น อันเป็นส่วนหนึ่งของระบบบุญนิยม โดยให้เริ่มต้นจากการทำงานด้วยความเสียสละในระดับต้น คือการได้รับเงินเดือนในอัตราที่ต่ำ พร้อมกับการรักษาเพียงศีล ๕ พัฒนาไปสู่การทำงานด้วยความเสียสละในระดับสูง คือการทำงานที่ไม่รับเงินเดือน มอบรายได้ทั้งหมดเข้ากองทุนกลาง พร้อมกับการรักษาศีล ๘ ในทัศนะของสันตือโสภ จุดประสงค์ทางธุรกิจจึงไม่ใช่เพียงการสร้างรายได้ให้แก่องค์กร แต่ยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสมาชิกในสังคมโลกให้เจริญก้าวหน้าพร้อมกิจกรรมทางธุรกิจ

ความเสียสละที่ชาวโอสกยึดเป็นวิถีปฏิบัติในกิจกรรมทางธุรกิจ ไม่ได้เป็นเพียงการฝึกหัดสภาวะจิตของผู้กระทำเท่านั้น ในอีกทางหนึ่งเป็นการกระทำที่ก่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ดังคำกล่าวของสมณะโพธิรักษ์ว่า ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านข้างต้น และเมื่อจิตใจได้รับการพัฒนาให้ลดละความเห็นแก่ตนขึ้นไปเรื่อยๆ ความเสียสละหรือการกระทำเพื่อผู้อื่นก็จะยิ่งพัฒนา

^{๑๑} คณะกรรมการชุมชนบุญนิยมสันตือโสภ, ชุมชนบุญนิยมสันตือโสภ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์คุณธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

มากขึ้นตามลำดับ ดังนั้น จุดประสงค์ทางจิตปัญญาและจุดประสงค์ทางสังคมมักจะดำเนินเคียงคู่กันไป ดังเจตนารมณ์ทั้งสองข้อของสมณะโพธิรักษ์เมื่อเริ่มก่อตั้งบริษัทพลังบุญ การก่อตั้งบริษัทฟ้าอภัย ซึ่งเป็นโรงพิมพ์เผยแผ่งานธรรมะของสันติอโศก ก็เริ่มต้นด้วยสองจุดประสงค์ในลักษณะเดียวกัน ที่ไม่มุ่งเน้นผลตอบแทนทางธุรกิจ แต่ให้ความสำคัญต่อผลตอบแทนทางจิตปัญญามากกว่า โดยเมื่อประกาศขายหุ้น ได้มีการชี้แจงแก่ผู้ต้องการลงทุนว่า ๑) บริษัทไม่ได้ดำเนินธุรกิจเพื่อหวังกำไรสูงสุด และ ๒) หากมีผลกำไรก็จะนำไปทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป้าหมายของบริษัทคือ พิมพ์หนังสือให้มูลนิธิธรรมสันติฟรี^{๑๑}

จุดประสงค์ทางธุรกิจเพื่อก่อประโยชน์แก่สังคมของสันติอโศก ไม่ได้ครอบคลุมเพียงผู้คนในสังคม แต่ยังได้ขยายไปยังสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ บริษัทพลังบุญและร้านค้าต่างๆ ในชุมชนจะไม่มีกำหนดยานสิ่งอุปโภค บริโภคที่ก่อผลเสียแก่สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติอย่างเด็ดขาด และที่สำคัญ เมื่อชุมชนสันติอโศกได้ขยายตัวขึ้น ทำให้มีความต้องการในการบริโภคมากขึ้น และเมื่อมีการบริโภคในปริมาณที่มากขึ้นตามขนาดของชุมชน ส่งผลให้เกิดขยะในปริมาณที่มากขึ้นตามมา สันติอโศกจึงได้ก่อตั้งธุรกิจทางด้านกิจกรรม ที่ประกอบด้วย ธุรกิจกิจกรรมไร้สารพิษ ธุรกิจขยะ และธุรกิจปุ๋ย ไม่ได้เพียงเพื่อรองรับความต้องการภายในชุมชนเท่านั้น แต่ยังตอบสนองผู้คนภายนอกชุมชนด้วย โดยจุดประสงค์หลักของทั้งสามธุรกิจล้วนเกี่ยวเนื่องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น กล่าวคือ ระบบการผลิตในกิจกรรมไร้สารพิษจะปราศจากการใช้สารเคมี และปราศจากการใช้ยาปราบศัตรูพืชใดๆ ระบบการผลิตในธุรกิจขยะจะมุ่งเน้นการนำกลับมาใช้ใหม่ของวัสดุเหลือใช้ และขยะทางธรรมชาติบางอย่างจะนำไปใช้เป็นวัสดุในธุรกิจปุ๋ยสะอาด โดยผ่านกระบวนการหมักย่อยของจุลินทรีย์ทางธรรมชาติ ที่ผ่านการพัฒนาความเข้มข้นมาเป็นตัวทำปฏิริยาย่อยสลาย เปลี่ยนสารอาหารต่างๆ ให้กลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติ เพื่อใช้ในธุรกิจกิจกรรมไร้สารพิษต่อไปอย่างครบวงจร

ถึงแม้ว่าจะไม่มีการกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน แต่จากการศึกษาการดำเนินงานของแต่ละองค์กรในชุมชน และจากบทสัมภาษณ์ของสมณะโพธิรักษ์ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า จุดประสงค์ทางธุรกิจของสันติอโศกประกอบด้วยสี่มิติ มีความสำคัญเรียงจากมากไปน้อยตามลำดับคือ ๑. จุดประสงค์ทางจิตปัญญา ๒. จุดประสงค์ทางสังคม ๓. จุดประสงค์ทางสิ่งแวดล้อม และ ๔. จุดประสงค์ทางการเงิน สอดรับกับระบบความเชื่อทางธุรกิจที่ว่า การทำงาน

^{๑๑} โพธิรักษ์ – โพธิกิจ, บุญนิยม : นวัตกรรมสังคม, (กรุงเทพมหานคร : องค์การบุญนิยม สันติอโศก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๒.

ไม่ใช่เพียงกิจกรรมสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ แต่คือมรรคสำคัญในวิถีชีวิตที่จะพัฒนาผู้ทำงานสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิต

๔.๑.๔ การดำเนินธุรกิจ

ก. หลักการสัมมาอาชีพะ

จากระบบความเชื่อทางธุรกิจบนฐานของมรรคมงคล ๘ สันติอโศกจึงยึดถือหลักการสัมมาอาชีพะที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้อย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการให้ความสำคัญต่อการละมิจลาอาชีพะใน ๕ ระดับจากขั้นต้นไปสู่ขั้นสูงสุด ได้แก่ ๑. การโกง ๒. การล่อลวง ๓. การตลบตะแลง ๔. การขอมมอตนในทางผิด และ ๕. การเอาลาภต่อลาภ ตามทัศนะของสันติอโศก การขอมมอตนในทางที่ผิด หมายถึง การเป็นนายทุน หรือมีส่วนเป็นเครื่องมือให้พวกนายทุนอาศัยแรงงาน กดขี่เอาผลผลิตส่วนเกินของสังคมมากักตุนเก็บไว้ในขณะที่ยังมีคนอดอยากยากจนอีกมาก^{๑๒} ในอีกลักษณะหนึ่งก็คือ การใช้แรงงาน หรือการดำเนินธุรกิจตามมโนทัศน์ของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนั่นเอง ส่วนการเอาลาภต่อลาภ มีความหมายถึงการใช้แรงงานเพื่อสร้างรายได้เป็นการทำงานที่ยังมุ่งหวังผลตอบแทน ยังไม่มีการเสียสละหรือให้เปล่า

สำหรับชาวอโศก การละมิจลาอาชีพะในแต่ละระดับคือการพัฒนาไปสู่สัมมาอาชีพะในระดับที่สูงขึ้น จุดมุ่งหมายหลักของชาวอโศกอยู่ที่การพ้นจากมิจลาอาชีพะอย่างสิ้นเชิง คือการไม่เอาลาภต่อลาภ ดังนั้น สันติอโศกจึงได้จัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจขององค์กรธุรกิจให้ชุมชนออกเป็น ๒ ระดับ คือ หนึ่ง การทำงานที่ได้เงินเดือนขึ้นต่ำเพียงพอเพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่าย ไม่มีเหลือเป็นการสะสม ซึ่งยังจัดเป็นมิจลาอาชีพะ และ สอง การทำงานฟรี ไม่ได้รับเงินเดือนใดๆ จัดเป็นสัมมาอาชีพะอย่างแท้จริง องค์กรส่วนใหญ่ในสันติอโศกมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจในลักษณะที่สอง มีเพียง ๕ บริษัท ได้แก่ บริษัทพลังบุญ บริษัทแด่ชีวิต บริษัทภูมิบุญ บริษัทดินน้ำฟ้า บริษัทภูมิบุญ และบริษัทฟ้าอภัย ที่มีโครงสร้างในลักษณะที่หนึ่ง ได้รับเงินเดือนตามกฎหมายแรงงาน แต่พนักงานจะรับจริงเพียง ๑/๒ หรือ ๑/๓ ของเงินเดือน เท่าที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ที่เหลือมอบให้แก่กองทุนส่วนกลาง และมีพนักงานจำนวนหนึ่งไม่รับเงินเดือน เพื่อพัฒนาวิธีการทำงานของตนให้เป็นสัมมาอาชีพะอย่างแท้จริง โครงสร้างขององค์กรธุรกิจในสองลักษณะนี้ จึงเป็นการเปิดโอกาสและเป็นการฝึกฝนให้พนักงานเลื่อนขั้นระดับสัมมาอาชีพะตามความพร้อมของแต่ละบุคคล

^{๑๒} สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, ทิศทางใหม่ของการแก้ปัญหาสังคม คือระบบบุญนิยม, ในเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ, กรุงเทพมหานคร : สันติอโศก, พ.ศ. ๒๕๓๑, หน้า ๕๕.

ข. หลักการสาธารณโภคี

สาธารณโภคีคือสวัสดิการทางสังคมที่สันติอโศกจัดสรรขึ้น เพื่อรองรับวิถีการดำเนินชีวิตของทุกสมาชิกให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น ภายใต้การทำงานโดยได้รับเงินเดือนขั้นต่ำ หรือไม่รับเงินเดือนเลย เป็นกองทุนส่วนกลางที่ทุกคนในองค์กรมีส่วนร่วมกันการสร้างขึ้นจากการมอบเงินเดือนสนับสนุน จากผลกำไรของการดำเนินงานขององค์กรต่างๆ รวมทั้งเงินบริจาค และเงินช่วยเหลืออื่นๆจากภายนอก จึงเปรียบเสมือนทรัพย์สินสมบัติส่วนกลางที่สมาชิกทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน จัดหาและแบ่งปันเกื้อกูลกันอย่างทั่วถึงเหมือนสมาชิกในครอบครัว สมณะโพธิรักษ์ได้กล่าวถึงระบบสาธารณโภคีว่ามีลักษณะของ “การกินใช้ร่วมกัน ทำมาหาได้ก็เอามาไว้ส่วนกลางให้กินกันส่วนกลางร่วมกัน ไม่เอาสะสมเป็นของตัวเอง...สาธารณะก็แปลว่าเอื้อเพื่อแผ้วถางเป็นส่วนกลาง”^{๑๑} กองทุนส่วนกลางจะดูแลค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงค่าใช้จ่ายในการประกอบกิจการต่างๆ และค่าใช้จ่ายที่จำเป็นของแต่ละสมาชิกในชุมชน เช่น ค่าเดินทาง ค่ารักษาพยาบาล ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าอาหาร ฯลฯ

สาธารณโภคีประกอบด้วยกองทุนหลากหลายกองทุนที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน แต่กองทุนที่สำคัญก่อตั้งเพื่อสนับสนุนการดำเนินธุรกิจสำหรับองค์กรต่างๆในชุมชน เปรียบเสมือนธนาคาร คือ กองทุนสวัสดิการ เป็นการระดมเงินฝากโดยไม่มีดอกเบี้ย เพื่อให้ชุมชนต่างๆขอเอื้อ(กู้) ไปใช้ในกิจการของส่วนรวมโดยไม่เสียดอกเบี้ย

ค. หลักการบุญนิยม

สมณะโพธิรักษ์ให้ความหมายของคำว่า “บุญนิยม” ว่า ความนิยมบุญ นิยมหมายถึงความชื่นชมยินดี ความเที่ยง ความกำหนดหมาย บุญก็หมายถึงการชำระกิเลส บุญนิยมจึงหมายความว่าความชื่นชมยินดีในการชำระกิเลส^{๑๒} ความเชื่อทางธุรกิจเกี่ยวกับเรื่องบุญ เป็นแนวทางสำคัญในการแปลงอริยมรรคมีองค์ ๘ มาสู่การปฏิบัติในทุกๆกิจกรรม และในการทำงานทุกๆด้านของสันติอโศก โดยเน้นการเสียสละหรือการให้เป็นแกนสำคัญ ในด้านพาณิชยกรรม บริษัทพลังบุญจัดเป็นองค์กรแรกที่น่าหลักการค้ำแบบบุญนิยมมาปฏิบัติ ได้มีการอธิบายระบบบุญนิยมในหนังสือครบรอบ ๑๒ ปีขององค์กรไว้ว่า

^{๑๑} กิตติกร สุนทรานุรักษ์, “การพัฒนาชุมชนพึ่งตัวเอง : กรณีสันติอโศก”, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓.

^{๑๒} รินธรรม อโศกตระกูล, “การใช้หลักพุทธศาสนาในการปกครองชุมชนสันติอโศก”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๔.

ระบบบุญนิยม คือ การประกอบกิจการค้าเน้นความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ค้ากำไรเกินควร ผลประโยชน์ทางการค้าจะต้องหมุนเวียนกลับคืนมาสู่ลูกค้า เป็นระบบที่จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อนุญช์มีความเจริญทางปัญญาสูงสุด ตามทฤษฎีของพระพุทธเจ้า คือ คนจะต้องลดละกิเลสต่างๆ ทั้งความโลภ โกรธ หลง และรู้จักเสียสละ เป็นมนุษย์พัฒนาหรือเรียกว่ามนุษย์วาระ ๕ ที่มีความขยันหมั่นเพียร ไม่สะสม มกน้อย สันโดษ ซึ่งจะพัฒนาได้มากน้อยขึ้นอยู่กับฐานะคุณภาพของบุคคล โดยมีความเชื่อมั่นว่า คุณค่าของมนุษย์ที่ควรจะได้รับเป็นทรัพย์ติดตัวไปอย่างแท้จริง คือ อริยทรัพย์

อริยทรัพย์ หมายถึง กรรมที่ติดตัวเป็นเป็นกุศลที่เกิดจากการเสียสละจริงๆ ลดละกิเลสให้มากที่สุด ด้วยการให้ทาน บริจาคออกไป และช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น โดยมีหลักการว่า

ผลได้น้อยกว่าต้นทุน เรียกว่า กำไรอริยทรัพย์

ผลได้เท่ากับต้นทุน เรียกว่า เสมอทุน

ผลได้มากกว่าต้นทุน เรียกว่า ขาดทุน เป็นหนี้ อกุศลกรรม และเป็นบาปอย่างมาก^{๔๔}

ระบบบุญนิยมที่มุ่งสะสมผลตอบแทนทางนามธรรมมากกว่าผลตอบแทนทางรูปธรรมทำให้เกิดหลักการค้าที่มีหลักการเฉพาะตัว แบ่งออกเป็น ๔ ระดับ คือ

๑. ขายสินค้าสูงกว่าทุนแต่ต่ำกว่าท้องตลาด ซึ่งได้แก่สินค้าอุปโภค บริโภคทั่วไป แต่ต้องไม่ใช่สินค้าฟุ่มเฟือย และไม่เป็นสินค้ามีจรรยาวิชา ๕ อย่าง คือ อาวุธ สัตว์ เนื้อสัตว์ ของมีเงินมา และสิ่งเป็นพิษ เป็นผลิตภัณฑ์ที่นำมาจากภายนอก โดยบวกค่าบริหารจัดการประมาณ ๑๐-๑๕ % จากต้นทุน ด้วยแรงงานเสียสละ จึงทำให้ราคาต่ำกว่าท้องตลาด

๒. ขายสินค้าราคาเท่าทุน คือ สินค้าที่ชาวโศกอยากช่วยเหลือสังคม แต่มีค่าวัตถุดิบที่แพง จึงไม่มีการบวกค่าบริหารจัดการใดๆ หวังเพียงเพื่อให้เกิดประโยชน์กับผู้ซื้อ มักเป็นปัจจัย ๔ ที่จำเป็น เช่น ยาสมุนไพร แชมพูสมุนไพร และผลิตภัณฑ์ต่างๆ

๓. ขายต่ำกว่าทุน คือ อาหารมังสวิรัต เพื่อส่งเสริมการไม่บริโภคเนื้อสัตว์ และสินค้าที่ต้องการให้ประชาชนบริโภคมากๆ เพราะเป็นสินค้าที่มีประโยชน์แก่สุขภาพ เช่น ข้าวกล้อง จัดเป็นบริการเพื่อสังคมอย่างแท้จริง

๔. แจกฟรี ได้แก่ หนังสือและสื่อธรรมต่างๆที่ชาวโศกต้องการเผยแพร่ให้มากที่สุด

^{๔๔} คณะผู้จัดทำบริษัทพลังบุญ, ๑๒ ปีพลังบุญ, (กรุงเทพมหานคร : ลัดดา ปิยะวงศ์รุ่งเรือง, ๒๕๔๑),

ระบบบุญนิยมมีเป้าหมายที่การสร้างสภาวะ ๕ ประการที่ชาวโศกมีทัศนะว่า เป็นสภาพสังขรณ์ที่เหมาะสมที่สุดที่มนุษย์พึงได้เป็น ประกอบด้วย อิศรเสริภาพ ภราดรภาพ สันติภาพ สมรรถภาพ และบูรณภาพ ชาวโศกได้ให้นิยามและความสัมพันธ์ของสังขรณ์ ๕ ประการว่า อิศรเสริภาพ หมายถึง ความไม่ยึดติด เป็นอิสระเหนือวัตถุ แบ่งปันกันใช้ ทำให้เกิดความความเป็นที่เป็นนื่อง มีภราดรภาพขึ้นมา การคอยช่วยเหลือ หันหน้าปรีกษาเข้าหากันอย่างสมาชิกในครอบครัว เป็นบ่อเกิดของสันติภาพ จึงทำให้มีเวลาเพียงพอในการสร้างความรู้และความสามารถให้แก่ตนเอง เป็นสมรรถภาพ และจะนำไปสู่ความเต็ม และความสมบูรณ์ในตน คือ บูรณภาพ ในที่สุด

ง. ศิลและการดำเนินงาน

ด้วยหลักการสัมมาอาชีวะที่เคร่งครัด ศิลจึงมีความสำคัญอย่างสูงต่อชุมชนสันติโศก นับตั้งแต่การพิจารณารับบุคลากรเข้าองค์กร ระบบการฝึกฝนพัฒนา ไปจนถึงกระบวนการดำเนินงาน ในทัศนะของสันติโศก ศิลคือระบบการฝึกหัดพนักงานให้รู้จักการเสียสละ ซึ่งจะเป็นจุดกำเนิดของการกระทำเพื่อผู้อื่น เพื่อองค์กร และเพื่อสังคม เป็นมรรคาในการพัฒนาคุณภาพของพนักงานทั้งในด้านเศรษฐกิจและทางด้านจิตปัญญา ดังคำอธิบายของสมณะฟ้าไท สมชาติโก ที่ว่า

ถ้าพนักงานไม่มีคุณภาพ ไม่มีศีลก็ไม่สามารถจะเข้าไปทำงานสร้างสรรค์ เสียสละตามระบบบุญนิยม เพราะแม้ทุกคนทำงานได้เงินเดือนเป็นแรงจูงใจ แต่ถ้าเขาถือศีลมากขึ้น เขาจะขยัน ทำงานด้วยความเสียสละมากขึ้นกว่าเดิม จะดูแลเอาใจใส่งานของบริษัทเหมือนงานของเขาเอง จะทำงานอย่างรู้คุณค่า ไม่ใช่แค่ลูกจ้าง และเมื่อคนซื้อได้มาสัมผัสคนขาย ไม่ใช่ว่าเขาได้ซื้อของราคาถูกเท่านั้น เขายังจะได้สัมผัสคุณธรรมเหล่านี้ด้วย ไม่เช่นนั้นเราจะเผยแพร่ธรรมะอะไรไม่ได้มาก และการค้าก็จะมีคุณค่าเพียงเท่านั้น ไม่ต่างจากขายของถูกในบริษัท ห้างร้านอื่นๆ ถ้าพนักงานมีศีลที่เคร่งขึ้น การทำงานจะไม่เป็นปัญหา ความโกรธ ความเอาแต่ใจตนเอง รวมทั้งการโกงจะลดลง ถ้ากิเลสพวกนี้ยังมีอยู่จัดจ้าน การทำงานก็จะเสียไปได้^{๑๖}

สันติโศกมีทัศนะว่า ศิลเป็นปัจจัยสำคัญในความสำเร็จของการดำเนินงาน เป็นสิ่งที่สร้างความแตกต่างอันสำคัญแก่องค์กรบุญนิยม ที่เกิดจากตัวบุคลากร ไม่ได้เกิดจากตัวสินค้า ด้วยลักษณะการแข่งขันในธุรกิจค้าปลีกที่ยากในการสร้างความแตกต่างทางธุรกิจ แต่ด้วยนโยบายการจำหน่ายตามหลักสัมมาอาชีวะ และที่สำคัญ คุณลักษณะพิเศษของเหล่าพนักงานที่ไม่เอาตนเองเป็นศูนย์กลาง ทำให้องค์กรพาณิชย์กรรมของสันติโศกยืนหยัดอยู่ในสังคมบริโภคนิยมอย่างกรุงเทพฯ

^{๑๖} บทสัมภาษณ์ท่านฟ้าไท สมชาติโก, ๑๒ ปีพฤษภาคม, หน้า ๑๕.

มาถึง ๒๐ ปี อย่างกับคำกล่าวของสมณะบินบน ธีรจิตโต ที่ว่า “สิ่งที่ทำให้บริษัทในเครือผู้ปฏิบัติธรรมของพวกเราอยู่รอด คือ คุณธรรมของพนักงาน”^{๑๑}

เพื่อให้หลักการของศีลเข้มแข็ง ดูต่างตามอุดมการณ์สัมมาอาชีวะ สันติอโศกจึงมีกฎในการจ้างบุคลากรว่า จะต้องถือศีล ๕ เป็นอย่างต่ำ และเมื่อเริ่มปฏิบัติงานแล้ว จะมีการตรวจศีลเป็นประจำจากสมณะเพื่อพิจารณาความบริสุทธิ์ของการทำงาน และความก้าวหน้าของบุคลากร นอกจากนั้น ยังมีการสร้างแรงจูงใจให้พนักงานพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยการถือศีลในระดับที่สูงขึ้น ถือศีล ๘ องค์กรธุรกิจโนสันติอโศกจึงสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ ตามมาตรฐานการถือศีลของพนักงาน ระดับแรก คือ องค์กรที่บุคลากรถือศีล ๕ และรับเงินเดือนจากการทำงาน ได้แก่ บริษัทพลังบุญ บริษัทแต่ชีวิต และบริษัท ฟาอภัย เป็นต้น ระดับสอง คือ องค์กรที่บุคลากรถือศีล ๘ และไม่รับเงินเดือนจากการทำงาน คือ บริษัทขอบคุณ

หลักการแห่งศีลได้กลายเป็นจริยธรรมพื้นฐานในการดำเนินงานของสันติอโศก โดยไม่ต้องมีการออกกฎเกณฑ์บังคับอย่างเข้มงวด แต่ได้กลายเป็นมโนธรรมตามธรรมชาติที่สมาชิกทุกคนใช้เป็นแนวทางในทุกๆกิจกรรมในการดำเนินงาน สามารถพิจารณาได้จากหลากหลายการกระทำในหลากหลายวิธีการ องค์กรต่างๆในชุมชนสันติอโศกได้ถ่ายทอดศีล ๕ ตามแนวทางในการดำเนินงานของตน ออกมาได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม สามารถใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินธุรกิจประกอบด้วย

๑. การส่งเสริมชีวิต

ชุมชนสันติอโศกให้ความสำคัญต่อจริยธรรมข้อนี้ด้วยการงดเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์ทุกชนิด จึงได้ก่อตั้งธุรกิจเกี่ยวกับอาหารมังสวิรัติดังครบบังคับ เพื่อส่งเสริมจริยธรรมแห่งการส่งเสริมชีวิตในสังคมวงกว้าง เริ่มต้นจาก ๑. ระบบการผลิต คือการปลูกพืชผักที่ไม่ใช่ยาปราบศัตรูพืชทุกชนิด ทำให้ไม่มีการทำลายชีวิตใดๆ และการผลิตอาหารแปรรูปจากผลิตภัณฑ์พืช เช่น ผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปจากถั่วเหลือง และจากข้าว ๒. ระบบการจัดจำหน่าย คือการจำหน่ายพืชผัก ผลไม้ และวัตถุดิบต่างๆ ที่ใช้ประกอบอาหารมังสวิวัติ ไปจนถึง ๓. อาหารมังสวิวัติสำเร็จรูปด้วยร้านอาหารมังสวิวัติที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีของบุคคลภายนอกชุมชน จัดเป็นสัญลักษณ์ของสันติอโศก

การบริโภคอาหารมังสวิวัติเป็นการส่งเสริมสุขภาพของผู้บริโภค สันติอโศกจึงขยายจริยธรรมข้อนี้ให้ครอบคลุมพฤติกรรมทางธุรกิจที่ส่งเสริมสุขภาพของผู้คนในสังคม โดยในธุรกิจ

^{๑๑} บทสัมภาษณ์ท่านบินบน ธีรจิตโต, ๑๒ ปีพลังบุญ, หน้า ๑๒.

การเกษตร จะมุ่งเน้นกิจกรรมไร้สารพิษ ที่ไม่มีการใช้สารเคมีใดๆในการเพาะปลูก ทำให้ไม่มีสารเคมีที่อาจจะส่งผลร้ายต่อสุขภาพของผู้บริโภคตกค้างในพืชผล ในขณะที่ธุรกิจการจัดจำหน่ายจะมุ่งเน้นการจัดจำหน่ายสินค้าปลอดสารพิษ และอาหารเพื่อสุขภาพ โดยจำหน่ายในราคาต่ำทุน เพื่อส่งเสริมการบริโภคดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

จริยธรรมแห่งการส่งเสริมชีวิตยังมีนิยามรวมถึงชีวิตของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในทุกขั้นตอนในระบบการผลิต จะมีวิธีการควบคุมการสร้างมลภาวะแก่สิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด การงดใช้สารเคมีในการกสิกรรม และการใช้เพียงปุ๋ยธรรมชาติเป็นวิธีการเพาะปลูกที่อนุรักษ์ดินได้ดีที่สุด ในการผลิตแฮมพุดสมุนไพร ในบางส่วนจะมีการลดปริมาณวัตถุดิบที่เป็นสารเคมีลง หรือบางครั้งก็อาจจะไม่ได้ใส่สารเคมีบางตัว เช่น หัวน้ำหอม ซึ่งชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งทีนอกเหนือจากความจำเป็น และเป็นการทำลายสภาพแวดล้อม^{๙๔}

๒. การเคารพในทรัพย์สินผู้อื่น

ชุมชนสันติอโศก ให้ความสำคัญของการครอบครองทรัพย์สินสมบัติในลักษณะของสังคมสงฆ์ คือความมีอิสระเสรีภาพจากวัตถุ อันเป็น ๑ ในสภาวะ ๕ ประการในชุมชนอโศกที่ได้กล่าวไว้แล้ว จึงมีทัศนคติต่อทรัพย์สินสมบัติในลักษณะของการไม่สะสม จัดเป็นหนึ่งในเก้าคุณลักษณะของมนุษย์ในอุดมการณ์ ที่เรียกว่า วรรณะ ๙ ที่สมณะโพธิรักษ์พยายามให้สมาชิกทุกคนในชุมชนพัฒนาไปให้ถึง ท่านได้ให้นิยามของการไม่สะสมว่า คือ “การไม่สะสมทั้งวัตถุสมบัติ ไม่สะสมทั้งกองกิเลส”^{๙๕} ดังนั้น ผลประโยชน์จากการดำเนินงานทั้งหมดจึงมอบให้กับส่วนรวม โดยที่แต่ละองค์กรจะไม่สะสมทรัพย์สินใดๆ เมื่อทรัพย์สินอันชอบธรรมที่ตนสร้างขึ้นยังเสียสละให้แก่ส่วนรวม การครอบครองทรัพย์สินผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต จึงขัดกับมโนทัศน์และพฤติกรรมพื้นฐานของชาวอโศก จนกล่าวได้ว่า ชาวอโศกให้ความสำคัญของจริยธรรมข้อนี้ในระดับสูงสุด คือ ไม่เพียงเคารพในทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น แต่ยังแจกจ่ายทรัพย์สิน และเสียสละประโยชน์แห่งตนแก่ส่วนรวม และสังคม จนกลายเป็นวิถีปฏิบัติของทุกๆองค์กร ดังจะเห็นได้จากหลักการค้ำชูนิยมในระดับสูงสุดที่แจกสินค้าฟรี โดยเฉพาะสื่อทางธรรมต่างๆของสันติอโศก

^{๙๔} กิตติกร สุนทรานุรักษ์, “การพัฒนาชุมชนพึ่งตัวเอง : กรณีสันติอโศก”, หน้า ๑๕๗.

^{๙๕} การแสดงธรรมในวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๔๐ ที่พุทธสถานสันติอโศก.

๓. การไม่ล่วงละเมิดทางเพศ

อิสริยาภรณ์ มีความหมายครอบคลุมถึง อิสริยาภรณ์ทางจิตใจ กิจกรรมทางเพศจัดเป็นการขัดขวางความก้าวหน้าสู่อิสริยาภรณ์ทางจิตใจนี้ เพราะเป็นการสร้างกับดักให้กับภาวะจิตใจให้ลุ่มหลงต่อกิเลส ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำงานที่ไม่มีคุณภาพตามเป้าหมาย ๕ ประการของระบบบุญนิยมที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ภาวะที่ปราศจากอิสริยาภรณ์ จะทำให้บุคคลนั้นไม่มีเวลาเพียงพอที่จะมาสร้างสมรรถภาพในตัวเองให้เกิดขึ้นได้อย่างเต็มที่ ในระดับปัจเจกบุคคล ชาวอโศกจึงสนับสนุนให้พนักงานครองตัวเป็นโสด และสำหรับผู้ที่มีสมรสแล้ว จะสนับสนุนให้งดกิจกรรมทางเพศ ด้วยการถือศีล ๘ แต่ถ้าหากปฏิบัติไม่ได้ ก็สนับสนุนให้ซื้อสัตย์แต่เพียงคู่ครองของตน ในระดับองค์กร สำหรับธุรกิจการจัดจำหน่าย อย่างบริษัทพลังบุญจะไม่มีจำหน่ายสินค้าที่ยั่วยุกามารมณ์ทุกชนิด สำหรับธุรกิจการผลิต โรงพิมพ์ฟ้าอภัยจะปฏิเสธงานพิมพ์ในลักษณะที่เข้าข่ายยั่วยุกามารมณ์ทุกประเภท

๔. ความซื่อสัตย์

“ความซื่อสัตย์” คือหนึ่งในนโยบายของหลักการแห่งบุญนิยม ในสินค้าทุกชนิดที่จัดจำหน่ายในบริษัทพลังบุญจะมีการติดทั้งราคาต้นทุน และราคาขาย เพื่อให้ผู้บริโภคเห็นถึงการไม่แสวงหาผลประโยชน์เกินควรขององค์กร รวมถึงความจริงใจและความซื่อตรงในการดำเนินงาน สมณะโพธิรักษ์ได้กล่าวถึงวิธีการปฏิบัติของพลังบุญไว้ว่า

ต้องการที่จะให้ลูกค้าเห็นจริงจังจริงใจว่า เราไม่ได้เอาเปรียบ... เราซื้อมาเท่านี้ แล้วก็ขายไปเท่านี้ ๑. เราซื้อสัตย์ ๒. คุณจะรู้ได้ว่า เราไม่ได้มานั่งโลกโทษกันจริง เพราะเราไม่ได้บวกส่วนเกิน อย่างที่เขาปิดบังทุน เสร็จแล้วได้โอกาส ทุน ๑,๐๐๐ ขายไปตั้ง ๘,๐๐๐ อะไรอย่างนี้... เราต้องการส่วนเกินเพียงเท่านี้ เพื่อมาบริหารงานกันต่อไป เท่าที่อยู่ได้ เพราะ “ความจริงจังจริงใจ” ^{๒๐}

๕. การส่งเสริมความตระหนักรู้

ในทัศนะของชาวอโศก สิ่งเสพติดทุกชนิดไม่เป็นเพียงการละเมิดต่อศีลข้อ ๕ ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ยังเป็นการละเมิดต่อศีลข้อที่หนึ่งด้วย เพราะสารเสพติดเป็นการทำลายสุขภาพของผู้เสพ การสร้างรายได้จากสิ่งเสพติดทุกชนิดจึงถือเป็นกิจกรรมที่ไม่ก่อบุญ ที่สำคัญ เป็นกิจกรรมต้องห้ามตามหลักการมีจิตวนิชชา บริษัทพลังบุญ และร้านค้าทั้งหมดในเครือข่ายสันติ

^{๒๐} บทสัมภาษณ์ สมณะ โพธิรักษ์ ในหัวข้อ “การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีศึกษา บริษัทพลังบุญ”, สารอโศก, (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘) : ๖๕.

อโศกจึงคิดเว้นการจำหน่ายบุรี สิ้นค้าผสมอัลกอฮอลทุกประเภท และสินค้าที่เข้าข่ายสิ่งเสพติดทุกชนิด เช่น เครื่องดื่มชูกำลัง

ชาวอโศกไม่ได้ให้นิยามต่อสิ่งมีนเมาตามความหมายในจารีตนิยมเท่านั้น แต่ได้ขยายความให้กว้างขวางมากขึ้น ให้เหมาะสมกับบริบทสังคมสมัยใหม่ที่เป็นสังคมข่าวสารข้อมูล ดังนั้น นิยามแห่งสิ่งมีนเมา จึงครอบคลุมไปถึง สินค้าทางวัฒนธรรมที่ไม่ส่งเสริมความก้าวหน้าทางปัญญา สินค้าที่ส่งเสริมความขาดสติในรูปแบบของการยั่วเย้าต่างๆ รวมถึงการสื่อสารในรูปแบบของการชวนเชื่อที่ไม่ตรงตามความจริง ในธุรกิจสิ่งพิมพ์ บริษัทฟ้าอภัย มีนโยบายในการรับงานที่ชัดเจนว่า “จะต้องเป็นงานที่มีสาระ ไม่มอมเมา หรือหลอกลวงประชาชน อย่าว่าแต่หนังสือประเภทโป๊เปลือย ประโลมโลกย์ แม้ประเภทตลกไร้สาระ สยองขวัญ หรือก๊วน ผ่าป่า ตลอดจนเอกสารโฆษณา หรือ สิ่งพิมพ์ของการขายสินค้าประเภทขายตรง เราก็ปฏิเสธ”^{๒๑}

๔.๑.๕ วัฒนธรรมองค์กร

ก. วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัวและชุมชน

กราฟิกภาพ หนึ่งในสภาวะ ๕ ประการที่ได้กล่าวไว้ ไม่ได้เป็นเพียงเป้าหมายของอุดมการณ์อันทะเยอทะยาน แต่คือวิถีปฏิบัติที่สามารถสัมผัสได้ในทุกหน่วยงาน จัดเป็นวัฒนธรรมเฉพาะตัว ที่ได้หยั่งรากไว้อย่างมั่นคง ชุมชนสันตอโศกจึงมีลักษณะเหมือนครอบครัวใหญ่ ที่ประกอบด้วยหลากหลายเครือญาติเล็กๆที่เป็นองค์กรในมิติต่างๆ โดยสมาชิกทุกคนจะร่วมกันทำงานตามความถนัด และความสนใจของตน เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว และช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างยุติธรรม และใช้จ่ายร่วมกันจากเงินส่วนกลางตามหลักการสาธารณโภคี ในกฎระเบียบของชาวอโศก ได้กล่าวถึงลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนว่า เราจะเป็นให้ยิ่งกว่าญาติ จงทำตนให้เป็นพี่น้องๆ (กราฟิกภาพ) ที่แท้จริง ยิ่งกว่าที่เคยเป็นพี่น้องอันคลอจากกรรมมารดาเดียวกันให้ได้ เพราะไม่มี “การเป็นพี่น้อง” ชนิดใดในโลกที่จะยิ่งใหญ่ไปกว่าการเป็นพี่น้องที่สูงส่งและบริสุทธิ์ เป็นไปเพื่อความเกื้อกูล หมดความเห็นแก่ตัว เทว่า “การเป็นพี่น้อง” ในทางธรรม^{๒๒} สมาชิกชุมชนสันตอโศกได้พูดถึงภาพรวมของชุมชนว่า “คนสันตอโศกมีความชัดเจนและพยายามพึ่งตนเอง แต่เมื่อมีความจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือ ทุกหน่วยงานก็จะให้ความช่วยเหลือ

^{๒๑} ศูนย์ข้อมูลองค์กรบุญนิยม, บุญนิยม : นวัตกรรมทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : องค์กรบุญนิยม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๓.

^{๒๒} วัฒนธรรม อโศกตระกูล, “การใช้หลักพุทธศาสนาในการปกครองชุมชนสันตอโศก”, หน้า ๘๐.

เหมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน”^{๒๓} โดยจะเห็นจากประเพณีการลงแขก ที่จะเกิดขึ้นในชุมชนเพื่อให้กิจกรรมสำคัญของชุมชนสำเร็จลุล่วงด้วยดี เช่น การจำหน่ายอาหารมังสวิรัตในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา การช่วยงานโรงพิมพ์ของชุมชนผลิตหนังสือบางเล่มที่ต้องการให้เสร็จทันวันสำคัญ เช่น งานอโศกราช^{๒๔}

ลักษณะของความเป็นครอบครัวในระดับชุมชน ได้สืบทอดมาในระดับย่อยกลายเป็นวัฒนธรรมองค์กรที่พนักงานให้ความสำคัญต่อองค์กรเสมือนบ้าน ไม่ใช่สถานที่ทำงานเพียงเพื่อสร้างรายได้ และให้ความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานด้วยกันเยี่ยงเครือญาติ ไม่ใช่เพียงเพื่อนร่วมงาน ทำให้เกิดความสามัคคี พร้อมทั้งจะช่วยเหลือกันอย่างพี่น้องเพื่อมุ่งหน้าสู่จุดหมายปลายทาง ลักษณะการทำงานจึงเป็นไปในลักษณะของการทำงานเป็นทีม เป็นเครือข่ายที่พึ่งพิงอาศัยกัน มากกว่าต่างคนต่างทำ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามมติของทีมมากกว่าตามความคิดเห็นของผู้นั้นผู้ใด สมณะโพธิรักษ์ได้อธิบายว่า “บุญนิยมเป็นขบวนการกลุ่ม ทำงานร่วมกัน วิธีการปฏิบัติงานจะใช้องค์กรรวมประชุมเป็นประชาธิปไตย แสดงความเห็นร่วมกัน คิดร่วมกัน ตัดสินร่วมกัน”^{๒๕} การให้ความสำคัญต่อทีมมากกว่าปัจเจกบุคคลแสดงถึงสิทธิอันเสมอภาคของพนักงานที่เท่าเทียมกัน โครงสร้างและบทบาทของการบังคับบัญชาจึงมีความสำคัญน้อยกว่าความเห็นของส่วนรวม

ผู้บริหารในหน่วยงานต่างๆอธิบายเหมือนกันถึงลักษณะการทำงานแบบเสมอภาค และให้ความสำคัญต่อมติของส่วนรวม มากกว่าผู้นำว่า “แต่ละหน่วยงานค่อนข้างมีอิสระในตัวเองมาก เพราะแต่ละที่ก็มีการประชุมของตัวเอง ใช้ระบบการประชุม คนที่มาทำงานทุกคน แม้แต่อาสาสมัคร หรือพนักงานประจำ หรือว่าจะเป็นผู้จัดการ กรรมการ ก็มาประชุมร่วมกัน ช่วยกันตัดสินใจ”^{๒๖} แม้แต่สมณะโพธิรักษ์ยังปฏิบัติตามมติหมู่ด้วยความเคารพถึงแม้ว่าท่านจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างจากส่วนรวม ท่านมีทัศนะว่า การตัดสินใจจากส่วนรวมเป็นพลังมวลรวม ที่ก่อประโยชน์มหาศาลกว่าพลังของผู้นั้นผู้ใด แม้แต่พลังของผู้นำอย่างท่าน อีกทั้ง การยอมปฏิบัติตามมติส่วนรวม โดยไม่ยึดติดต่อความคิดเห็นของตนเองเป็นการสร้างสันติภาพในองค์กร และเป็นการลดอัตตาแห่งตน ในทัศนะของท่าน ความถูกต้องในการดำเนินงานพิจารณาจากสันติภาพของหมู่คณะ และความผาสุกในการปฏิบัติงาน มากกว่าความคิดเห็นที่ชาญฉลาดจากบุคคลจำนวนน้อย ที่อาจ

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๒๕} บทสัมภาษณ์ สมณะโพธิรักษ์ ในหัวข้อ “การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีศึกษา บริษัทพลังบุญ”, สารอโศก, (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘) : ๕๕.

^{๒๖} วัชรธรรม อโศกตระกูล, “การใช้หลักพุทธศาสนาในการปกครองชุมชนสันติอโศก”, หน้า ๑๓๒.

สร้างประสิทธิภาพที่ดีกว่า แต่สร้างความขัดแย้งที่สูงในการดำเนินงาน สมณะโพธิรักษ์ได้อธิบาย
อยู่เสมอว่า

เราคนเดียวเห็นดีกว่า แต่หมู่ก็ทั้งหมดลืบนึกว่าดี ลืบนึกถูก เราไม่ดีกว่าหรอก นั่นคือ
สมมติสัจจะ ไม่มีผิดไม่มีถูก ไม่มีดีไม่มีชั่ว ดีถูกอยู่ที่สงบ อยู่กับการดำเนินไปได้อย่าง
เรียบร้อยราบรื่น...ผมเองผมเห็นว่าอย่างนี้ถูก แต่ผมก็ต้องยอมให้หมู่...ทุกคนทำงานด้วย
พลังงานจิต และพลังงานที่สร้างสรรค์เป็นพลังงานของโลก...เมื่อส่วนรวมเห็นว่าอย่างนี้ดี
พลังจะรวมลงไปเลย มันก็จะทำเป็นผลเหมาะสมตามกาละ...ถ้าเรามีพลังสามัคคี พลังรวม
จึงเป็นพลังของโลก เป็นพลังของทุกอย่าง...ในสภาพของสังฆกรรมนี้ต้องตัดตัวตน ทำงาน
รวมกันเป็นหมู่เป็นมวลนี้แหละ ทุกอย่างจะดำเนินไปตลอดกาลนาน^{๒๓}

คำสอนเมื่อวันที่ ๘ มกราคม ๒๕๓๕ ก็เป็นในลักษณะเดียวกัน โดยท่านได้กล่าวว่า

ความเห็นของหมู่นี้เป็นประโยชน์มาก มติหมู่ ทำตามมติเถอะ...อย่าเอาอัตตาของเรามา
ขวาง ไม่ร่วมมือร่วมไม้...ไม่รวม อัตตามันก็จึงไม่หมด รวมนี้แหละคือหมดอัตตา รวมนี้
เป็นปรมาตมัน หรือว่ารวมรวมเป็นหนึ่งเดียว เป็นเอโกธัมโม เป็น Unity เป็นเอกภาพ ไม่มี
ตัวเรา แต่ไม่รู้ใครร่วมกันทั้งหมดเลย ใครก็ไม่ใช่ตัวใคร แต่เป็นส่วนหนึ่งซึ่งไม่ระบุ

ในทางปฏิบัติ ผู้นำองค์กรบุญนิยมได้เห็นประโยชน์ของการทำงานแบบรวมกลุ่มอยู่ ๓
ประการ คือ ๑. ทำให้เกิดพลังรวม ๒. ทำให้เกิดการประสานส่งเสริมซึ่งกันและกัน ช่วยให้ผลงานมี
ความสมบูรณ์ขึ้น ๓. ช่วยในการพัฒนาศักยภาพบุคลากร เพราะได้ทำงานที่กว้างและหลากหลายขึ้น

๒๔

ข. วัฒนธรรมแห่งการให้

ด้วยความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนให้ปราศจากอัตตา และมุ่งสร้างประโยชน์แก่สังคม ความ
เสียสละและการให้จึงเป็นสิ่งมุงย้าของสันตือโศก จนกลายเป็นวัฒนธรรมของทุกๆองค์กร เพื่อใช้
เป็นมรรคาในการฝึกฝนพัฒนาสมาชิกรวมทุกคนในองค์กร โดยในขั้นต้นในระดับปัจเจกบุคคลนั้น
สมาชิกรวมทุกคนในองค์กรสมัครใจทำงานด้วยค่าตอบแทนที่ต่ำ หรือไม่รับค่าตอบแทน เพราะรู้สึกถึงความ
เป็นครอบครัวกับองค์กรที่ตนทำงานอยู่ จึงคำนึงถึงประโยชน์ขององค์กรมากกว่าประโยชน์ตน
พร้อมที่จะให้และเสียสละแก่องค์กร และไม่ได้รู้สึกมารับจ้างทำงานให้แก่ผู้ว่าจ้างที่ต้องกอบโกย

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

ตามระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่สำคัญ ชาวอโศกมีทัศนะว่า การเสียสละเป็นการสร้างประโยชน์แก่ตน ในรูปแบบของผลตอบแทนทางจิตใจหรือบุญ ปริมาณผลตอบแทนทางรายได้จะผกผันกับปริมาณผลตอบแทนทางจิตใจ คือยิ่งเสียสละรายได้มากเท่าไรเป็นการสร้างบุญมากเท่านั้น สมณะโพธิรักษ์ได้อธิบายหลักการนี้ไว้ว่า

การให้แรงงานเป็นบุญโดยตรงและบริสุทธิ์กว่าการทำบุญด้วยการบริจาควัตถุเงินทอง ซึ่งอาจจะได้มาด้วยวิธีการอันเป็นอกุศล หรือมีส่วนเลี้ยวแห่งอกุศล และส่วนใหญ่ก็ไม่ได้บริจาคให้ทั้งหมด อีกทั้ง ถ้าเป็นงานที่มีส่วนแบ่งแห่งบาป เช่นการผลิตเหล้า บุหรี่ เป็นต้น ก็เป็นการตั้งสมบาปให้ตน ส่วนการสละแรงงานทำงานให้ชุมชนโดยไม่รับค่าตอบแทนงานที่ทำก็เป็นงานบริสุทธิ์ ผลจากการสละแรงงานก็ตกแก่ส่วนรวมทั้งหมด^{๒๕}

วัฒนธรรมแห่งการเสียสละเพื่อองค์กรนี้จัดเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความแข็งแกร่งให้แก่องค์กรบุญนิยม เพราะด้วยค่าแรงที่ต่ำ หรือค่าแรงฟรี ทำให้ต้นทุนในการดำเนินงานขององค์กรบุญนิยมต่ำกว่าองค์กรทั่วไป จึงสามารถขายสินค้าได้ในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด

ความสำเร็จจากพลังรวมของหน่วยย่อยทั้งหมดรวมกัน ทำให้สันติอโศกเกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ด้วยจิตสำนึกแห่งการเสียสละ ประกอบกับหลักการไม่สะสมทรัพย์สิน ทำให้มีการนำรายได้ส่วนเกินออกไปใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด ตามหลักการ “ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน” รายได้ส่วนเกินที่เกิดขึ้นจึงแปรสภาพเป็นกิจกรรมเพื่อสังคมมากมาย แสดงถึงวัฒนธรรมแห่งการให้ที่ไม่จำกัดเพียงภายในชุมชน

กิจกรรมเพื่อสังคมที่เห็นชัดเจนในขั้นต้นคือการค้าขายที่ขาดทุน หรือให้เปล่า ที่เป็นวิถีปฏิบัติปกติ มากไปกว่านั้น ในแต่ละปี สันติอโศกจะจัดงานใหญ่ ๒ งาน เป็นงานที่ถื่นประโยชน์สู่สังคมจนกลายเป็นงานประเพณีของชุมชน งานแรกจะจัดในเทศกาลปีใหม่ ประมาณ ๓-๔ วัน โดยการเปิดชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานีให้เป็นตลาดอารียะ จำหน่ายสินค้าต่ำกว่าราคาทุน โดยระบุดมการณ์ของการให้อย่างชัดเจนว่า ๑. กำไรของชีวิต คือ การให้และการเสียสละ ๒. สินค้าที่นำมาขาย ต้องขายต่ำกว่าทุน ตั้งใจขาดทุน คือการเสียสละ เช่น สินค้าบางรายการขายเพียงชิ้นละ ๑ บาท ๓. เจตนาให้ผู้ซื้อสินค้าได้แสดงน้ำใจ เปิดโอกาสให้ผู้ซื้ออื่นอย่างแบ่งปัน โดยซื้อในจำนวนพอประมาณเพื่อให้มีเหลือแก่ผู้อื่น จากการศึกษาของสุวิดา แสงสีหนาท พบว่ามีผู้เข้าร่วมงานในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ หลายหมื่นคน มีกำไรอารียะ (ขาดทุน) ๔ ล้านบาท และในปี พ.ศ. ๒๕๔๙

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

ได้นำรถยนต์มาจำหน่าย ๓ คัน ขายในราคาขาดทุนคันละ ๕๐,๐๐๐ บาท^{๓๐} งานที่สองคืองานโรงบุญมังสวิรัตถวายเป็นพระราชกุศลวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม โดยสมาชิกในทุกชุมชนจะจัดโรงบุญแจกอาหารมังสวิรัตในชุมชนในช่วงเดือนธันวาคม

กิจกรรมช่วยเหลือสังคมไม่ได้หยุดเพียงการช่วยเหลือทางการเงิน แต่ยังมีการสร้างโครงการเพื่อพัฒนาผู้คนในชนบทให้สามารถพึ่งพาตนเอง ด้วยการแบ่งปันความรู้ต่างๆที่เกิดจากการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จของชุมชนเพื่อเป็นทักษะแก่บุคคลเหล่านั้น รวมถึงการอบรมวิธีพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น

โดยจะเห็นว่า ในปัจจุบัน สันติอโศกเป็นแบบอย่างและเป็นศูนย์กลางการจัดการความรู้เรื่องการทำกิจกรรมธรรมชาติแบบครบวงจร ตลอดจนการพึ่งตนเองวิถีพุทธ ให้แก่เกษตรกรและเจ้าหน้าที่ด้านการเกษตรของไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ได้ติดต่อชุมชนสันติอโศกให้ช่วยจัดอบรมลูกหนี้ ธกส. ที่เข้าโครงการชำระหนี้สามปีตามนโยบายของรัฐบาลนายกทักษิณ หลังจากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ส่งผลให้เกิดโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตเกษตรกร เป็นการอบรมเชิงการปฏิบัติการหลักสูตรสังฆกรรมชีวิต มีจุดประสงค์เพื่อให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รมรงค์ส่งเสริมให้เกษตรกรลด ละ เลิก อบายมุข ลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจวิถีพุทธ ทำกิจกรรมไร่สารพิน โดยใช้สถานที่ของศูนย์ฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมไร่สารพิน ๑๕ แห่งทั่วประเทศ อบรมเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ ธกส. ประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน ภายในระยะเวลา ๓ ปี จาก พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๗^{๓๑} โครงการพัฒนาสังคมนี้ จัดว่าประสบความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ เพราะเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการจำนวนหนึ่งสามารถถือศีลได้ตามจุดประสงค์ของโครงการ และตลาดไร่สารพินที่จัดตั้งขึ้นใหม่เพื่อจำหน่ายสินค้าจากเครือข่ายก็ได้รับความนิยม ตามคำกล่าวของ ดาวพร ชาวหินฟ้า วิทยากรคนสำคัญแห่งศูนย์อบรม ที่ว่า “แรกๆที่ผู้คนยังไม่รู้จักผักไร่สารพิน ก็เหลือมากมาย ขณะนี้ตลาดอยู่ตัวแล้ว และเป็นที่นิยมมาก เงื่อนไขของผู้ที่จะมาขายได้คือถือศีล ๕ ลดละ

^{๓๐} สุวิดา แสงสีหนาท, “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานจิตพุทธปรัชญาพุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย”, หน้า ๒๓๔.

^{๓๑} เครือข่ายกิจกรรมไร่สารพินแห่งประเทศไทย, โครงการพลังภูมิดินฟ้า ประชาเป็นสุข, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส), มปป), หน้า คำนำ.

อบายมุข ซึ่งชาวโศกต้องไปตรวจบ่อยๆ ผลที่ได้ในปัจจุบัน บางหมู่บ้านสามารถถือศีล ๕ ได้ถึง ๕๐% บางหมู่บ้านก็ได้แค่ ๒๐% ขึ้นกับแกนนำ”^{๓๒}

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมแห่งการให้ในระดับปัจเจกบุคคล ที่ไม่ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง แต่คำนึงถึงประโยชน์ขององค์กรเป็นหลัก คือองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความสำเร็จแก่องค์กร วัฒนธรรมแห่งการให้ในระดับองค์กร ที่คำนึงถึงประโยชน์สุขของส่วนรวม คือองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาสังคมให้มีคุณภาพมากขึ้น

ค. วัฒนธรรมแห่งสติ

การพัฒนาจิตใจ และการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของตนให้เป็นไปตามหลักการบุญนิยม อย่างเคร่งครัด จำเป็นต้องอาศัยสติที่ดี ที่สามารถรู้ทันและตรวจตราการกระทำของตนได้อย่างแม่นยำ สันติอโศกจึงส่งเสริมให้พนักงานทุกคนฝึกสมาธิ เป็นกิจวัตรประจำวันของชุมชนบุญนิยม วันละ ๑ ชั่วโมง คือในเวลา ๑๖.๓๑ – ๑๗.๓๐ นาฬิกา

เพื่อที่จะมั่นใจว่าสมาชิกทุกคนในชุมชนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ให้เข้มแข็งเพียงพอในการปฏิบัติงานตามแนวทางบุญนิยม สันติอโศกได้สร้างระบบการตรวจทานสติจากบุคคลอื่น วิธีแรกคือการตรวจศีลโดยสมณะ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานสำรวจและตระหนักถึงพฤติกรรมของตนว่าถูกต้องมากน้อยเพียงไร วิธีที่สองคือการชี้มูลทรัพย์ อันเป็นการดักเตือน หรือชี้บกพร่องซึ่งกันและกัน เป็นการปฏิบัติตามวิธีการปวารณาของพระภิกษุสงฆ์ เป็นการใช้ผู้อื่นให้เป็นสติแทนตนเอง ในกรณีที่บางครั้งสติของตนยังไม่เข้มแข็งเพียงพอ หรือเกิดความพลั้งเผลอ ชาวอโศกมีทัศนะว่า การได้เห็นข้อบกพร่องของตนจากคำดักเตือนของผู้อื่น หรือการชี้มูลทรัพย์นี้มีคุณค่าอย่างมาก โดยชาวอโศกได้กล่าวว่า “ในเมื่อการทำงานในชุมชนอโศกไม่ได้รับคำตอบแทน หรือได้รับต่ำกว่าอัตราปกติมาก “ชุมทรัพย์” ที่ได้รับคำแนะนำเตือนจากผู้ปฏิบัติธรรมนี้เอง เป็นรายได้ อย่างเดียวที่มีค่ามาก”^{๓๓}

^{๓๒} สุวิดา แสงสีหนาท, “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญาพุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย”, หน้า ๒๓๘.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

ง. วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนสันตือ โศกเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เริ่มต้นตั้งแต่การเข้าเป็นสมาชิกในชุมชนตั้งแต่วันแรก มีลักษณะของการเรียนรู้ตามระบบการพัฒนาตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด

วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ของสันตือ โศกสามารถแยกได้เป็นสองมิติ ตามวัตถุประสงค์ทางธุรกิจของชุมชน มิติแรกคือการพัฒนาทางจิตใจ โดยจะเป็นกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้น เริ่มต้นจากการปฏิบัติตามศีล ๕ และฝึกฝนการเสียสละในระดับต้นคือรับรายได้จากการใช้แรงงาน พัฒนาเลื่อนขั้นไปสู่การเสียสละในระดับที่สูงขึ้น โดยการไม่รับค่าตอบแทนจากการทำงาน พร้อมกับประพฤติปฏิบัติในระดับที่เข้มงวดขึ้น ด้วยการถือศีล ๘ เนื่องจากวัตถุประสงค์หลักของการทำงานคือการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพที่ดีที่สุด สันตือ โศกจึงให้ความสำคัญอย่างสูงต่อกระบวนการเรียนรู้ในมิตินี้ จึงได้พัฒนาวิธีการสร้างความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องแก่เหล่าพนักงาน ด้วยการตรวจศีล และการชี้แจงทรัพย์ ที่ได้อธิบายไว้ในหัวข้อที่แล้ว ให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาพฤติกรรม และจิตใจควบคู่กันไป

ถึงแม้ว่า จุดประสงค์ทางการเงินไม่ใช่จุดมุ่งหมายหลักในการดำเนินงาน แต่การพัฒนาองค์ความรู้ และวิชาการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานในด้านต่างๆ ก็ได้รับความสำคัญไม่น้อยกว่ามิติแรก ถือเป็นมิติที่สองของวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ในสันตือ โศก ด้วยการทดลองการวิจัย การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรภายนอก ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาวิธีการทำงานให้สร้างประสิทธิผลที่ดียิ่งขึ้น โดยจะเห็นว่า แรกเริ่มชาวโศกจะทำกิจกรรมแบบพอมือพอกินในท้องถิ่น ที่เหลือแจกจ่ายแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น แต่เมื่อมีการจัดอบรมในโครงการร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ ทำให้ต้องเพาะปลูกในปริมาณที่มากขึ้น เพื่อเลี้ยงผู้เข้าอบรมองค์ความรู้ทางด้านการเกษตร การบริหารจัดการต่างๆ ได้พัฒนาตามขึ้นมา เป็นการพัฒนาความรู้ให้แก่บุคคลทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตามหลักการ “ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน” ตัวอย่างความสำเร็จของการเรียนรู้ทางด้านกิจกรรมไร่สารพิษ เกิดขึ้นเมื่อมีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการทำกิจกรรมธรรมชาติ ทั้งจากชาวชุมชนเองและจากเครือข่ายพันธมิตร จนกระทั่งประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวอินทรีย์ได้ผลผลิตมากกว่าข้าวปุ๋ยเคมี ตลอดจนการปลูกพืชผักผลไม้ต่างๆ ก็ได้ผลงดงามมีมากเกินความต้องการของชุมชน จนสามารถส่งจำหน่ายตามร้านค้าบุญนิยมหรือส่งมาที่ร้านอาหารมังสวิรัต^{๓๔} การผลิตจุลินทรีย์เพื่อใช้ในการผลิตปุ๋ยสะอาด ชาวโศกได้ขยาย

^{๓๔} ชุมชนบุญนิยมสันตือ โศก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ฟาอภัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

องค์ความรู้เรื่องจุลินทรีย์ โดยแลกเปลี่ยนความรู้จากประเทศเกาหลี และการร่วมประชุมสัมมนาที่จัดขึ้นในประเทศไทย นำมาผลิตจุลินทรีย์บำบัดกลิ่นและน้ำเสีย และทำผลิตภัณฑ์ทำความสะอาด

๓๕

เมื่อมีการเรียนรู้ที่นำไปสู่วิถีปฏิบัติที่ดีเยี่ยมที่เรียกว่า Best Practice จะมีการสื่อสารไปยังทุกองค์กร และทุกชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างทั่วถึง เครือข่ายข่าวสารของสันติอโศกที่ประกอบด้วยวารสารจำนวนไม่น้อยกว่า ๔ ฉบับ เครือข่ายวิทยุชุมชน และเครือข่ายทีวี เป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ใหม่ๆ และวิถีปฏิบัติที่ดีเยี่ยม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เครือข่ายสมาชิกในชุมชน

การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กรอย่างต่อเนื่องทำให้การทำงานของบุคลากรสันติอโศกมีประสิทธิภาพ ลักษณะการจัดการภายในองค์กรจึงเป็นไปอย่างอิสระ ให้อำนาจการตัดสินใจในการแก้ปัญหาแก่บุคลากรทุกคนอย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องรอนโยบายจากส่วนกลาง เป็นการสร้างความสะดวกรวดเร็วและความคล่องตัวในการดำเนินงาน การศึกษาของสุวิดา แสงสีหนาท ได้แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพนี้ของบุคลากรสันติอโศก กล่าวคือ สมาชิกในองค์กรสามารถปรับตัวในการจัดการกับปัญหาที่มีความแตกต่างกันได้อย่างดี สุวิดาอธิบายว่า “ชาวอโศกจะใช้ปัญหาเป็นโจทย์ และแก้ปัญหาด้วยกระบวนการกลุ่ม เป็นบทสะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงอิสรภาพในการบริหารจัดการตนเองของชุมชน พวกเขาสามารถเผชิญปัญหา และจัดการกับปัญหาได้ทันที โดยไม่ต้องรอขอคำอนุมัติจากส่วนกลาง แสดงถึงสภาวะปกติที่ไม่มีการรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง”^{๓๖}

๔.๑.๖ ผลการดำเนินงาน

ถึงแม้ว่า การดำเนินงานขององค์กรบุญนิยมที่ยึดถือหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ที่มีวัฒนธรรมแบบวัด มุ่งเน้นไปยังผลตอบแทนทางจิตใจมากกว่าผลตอบแทนทางรายได้ จนเปรียบเสมือนองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร แต่การดำเนินงานขององค์กรเหล่านี้กลับประสบผลสำเร็จทั้งในด้านผลประโยชน์ และการยอมรับจากผู้บริโภค สินค้าของชุมชนอโศกจำนวนมากได้รับความนิยมและเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป เช่น อาหารมังสวิรัต ผักปลอดสารพิษ ไพร เต้าหู้

^{๓๕} สุวิดา แสงสีหนาท, “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญาพุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย”, หน้า ๒๓๕.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๕.

เต้าเจี้ยว ซีอิ๊ว ข้าวกล้อง^{๓๓} ภายใน ๑๕ ปีของการดำเนินการ ผลประกอบการของบริษัทปลั่งบุญ เพิ่มขึ้นประมาณ ๔ เท่าตัว จากรายได้ ๕.๔ ล้านบาท เมื่อเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ กลายเป็น ๔๐ ล้านบาทในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ และมีอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ แสดงให้เห็นว่า องค์กรบุญนิยมเป็นที่พึ่งของประชาชนบางส่วนในสังคมไทยในยามวิกฤติได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่า ผลประกอบการจะลดลงหลังเศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัว แต่เป็นเพียงระยะสั้น ผลประกอบการในปัจจุบันยังอยู่ในระดับที่น่าพอใจ ผลการดำเนินงานของบริษัทปลั่งบุญสามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

^{๓๓} จิ้งเชียงฝ้าซือ, ระบบสังคมบุญนิยมในศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : ถัดดา ปิยะวงศ์รุ่งเรือง, พ.ศ. ๒๕๔๕), หน้า ๖๔.

แผนภูมิที่ ๓ ผลประกอบการของบริษัทพลังบุญ

ลำดับปี	พ.ศ.	ผลประกอบการ (บาท)
๑	๒๕๓๐	๕,๔๓๔,๖๗๑
๒	๒๕๓๑	๑๕,๐๗๐,๒๕๗
๓	๒๕๓๒	๑๕,๑๕๔,๒๗๗
๔	๒๕๓๓	๑๘,๔๖๒,๓๘๕
๕	๒๕๓๔	๑๕,๖๒๔,๗๕๒
๖	๒๕๓๕	๒๑,๐๑๐,๕๒๓
๗	๒๕๓๖	๒๓,๒๒๗,๗๕๐
๘	๒๕๓๗	๒๗,๕๓๒,๔๒๒
๙	๒๕๓๘	๓๓,๒๒๘,๐๘๐
๑๐	๒๕๓๙	๓๒,๒๔๕,๔๗๑
๑๑	๒๕๔๐	๓๔,๕๖๕,๔๕๒
๑๒	๒๕๔๑	๕๓,๘๖๗,๓๓๕
๑๓	๒๕๔๒	๓๗,๐๘๖,๗๔๘
๑๔	๒๕๔๓	๓๓,๕๑๑,๕๐๗
๑๕	๒๕๔๔	๓๑,๔๘๑,๑๖๘
๑๖	๒๕๔๕	๒๕,๕๒๖,๕๑๕
๑๗	๒๕๔๖	๓๕,๒๑๗,๒๘๒
๑๘	๒๕๔๗	๔๑,๑๓๓,๑๘๒
๑๙	๒๕๔๘	๔๐,๒๑๓,๖๑๔

ที่มา สุรชัย พันธุมาศ (การดำเนินธุรกิจแบบพอเพียงตามแนวเศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธ, หน้า ๕๑-๕๒.)

๔.๒ เดอะเฟรนด์ออฟเดอะเวสต์เทิร์นบูดดิสมท์ออร์เดอร์

๔.๒.๑ พัฒนาการ

เดอะเฟรนด์ออฟเดอะเวสต์เทิร์นบูดดิสมท์ออร์เดอร์ (The Friends of the Western Buddhist Order) หรือที่เรียกสั้นๆว่า FWBO ก่อกำเนิดขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนาเริ่มเป็นที่นิยมในโลกตะวันตก ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๗ โดยอดีตพระภิกษุสงฆ์เถรวาทชาวอังกฤษ ผู้มีนามว่า สังฆรักษิต^{๓๘} (Sangharakshita) เกิดในปี ค.ศ. ๑๙๒๕ ในครอบครัวชนชั้นกลางใกล้กรุงลอนดอน โดยมีชื่อว่า เดนนีส ลิงวูด (Dennis Lingwood) ได้บรรพชาเป็นสามเณรในปี ค.ศ. ๑๙๔๕ และอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ในปีถัดมาในประเทศอินเดีย ท่านจำพรรษาอยู่ในเมืองกาลิมpong (Kalimpong) ในอำเภอคาร์จีลิงทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย และเป็นบรรณาธิการร่วมของวารสารพุทธศาสนาที่ชื่อว่า วารสารมหาโพธิ์ (Maha Bodhi Journal) ท่านมีความใกล้ชิดกับผู้อพยพชาวทิเบต จึงทำให้ท่านศึกษาวัชรยานในขณะเดียวกัน ท่านสังฆรักษิตมีส่วนสำคัญในความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงคนชั้นจัณฑาลเป็นพุทธศาสนิกชนของท่านแอมเบดการ์ (Ambedkar) ในปี ค.ศ. ๑๙๕๖

ท่านสังฆรักษิตเดินทางกลับบ้านเกิด หลังจากใช้ชีวิตเป็นพระภิกษุสงฆ์อยู่ในอินเดียมากกว่า ๒๐ ปี ด้วยมีความคิดเห็นว่าความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนามีความจำเป็นอย่างสูงในประเทศอังกฤษ ท่านจึงก่อตั้ง FWBO โดยยึดถือแนวคิดที่ว่า “FWBO คือความเคลื่อนไหวทางจิตวิญญาณของชาวตะวันตก โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินวิถีชีวิตตามแนวทางในพระพุทธศาสนาภายใต้อารยธรรมสมัยใหม่ของโลกตะวันตก ซึ่งเป็นอารยธรรมที่เกี่ยวข้องกับโลก (secular) และความเป็นโลกอุตสาหกรรม พร้อมทั้งปรับพระพุทธศาสนาให้สมัยใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตตะวันตก”^{๓๙} โดยยึดถือคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกัน ไม่ปิดกั้นแนวคิดของพระพุทธศาสนานิกายอื่น FWBO ได้ประกาศอย่างชัดเจนว่าเป็นกลุ่มความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนา “ที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนาแนวอนุรักษ์ แต่เหมาะสมกับโลกสมัยใหม่พระพุทธศาสนาที่พูดในภาษาของวัฒนธรรมตะวันตก ดังนั้น แทนที่จะฝึกฝนสมาชิกในรูปแบบของตะวันออก ท่านสังฆรักษิต ในฐานะล่าม จึงพยายามมุ่งเน้นถึงสาระหรือแก่นแห่งธรรม ด้วยการ

^{๓๘} ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.

^{๓๙} Martin Baumann, “Work as Dharma Practice : Right Livelihood Cooperatives of the FWBO” in **Engaged Buddhism in the West**, edited by Christopher Queen, (Boston : Wisdom Publications, 2000), p. 376.

ใช้ศิลปะและวรรณกรรมตะวันตก เช่น ผลงานของวิลเลียมเบลค (William Blake) เกอเธ่ (Goethe) และนิทเช่ (Nietzsche) เพื่อเป็นสะพานเชื่อมสู่ความเข้าใจในหลักธรรม”^{๔๐}

สมาชิกของ FWBO เป็นพุทธศาสนิกชนรูปแบบใหม่ หรืออาจจะพูดว่า คือ พุทธศาสนิกชนที่ทุ่มเทอย่างเต็มเวลาในวิถีแนวอุนริช แต่ประกอบอาชีพการงานภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างของสังคมโลกาภิวัตน์และสังคมหลังอุตสาหกรรม^{๔๑} สมาชิกจะได้รับการประกอบพิธีทางศาสนา และถือศีล ๑๐ โดยจะได้รับฉายาใหม่ในภาษาบาลีหรือสันสกฤต และค่านำหน้าว่า ธรรมจารี (Dharmachari) ถ้าเป็นบุรุษ และธรรมจาริณี (Dharmacharini) ถ้าเป็นสตรี เพื่อบ่งบอกสถานะที่ไม่ใช่ทั้งพระภิกษุสงฆ์หรือคฤหัสถ์ สมาชิกส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ด้วยกันในหอพักแบ่งแยกเพศ เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เพื่อส่งเสริมและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการศึกษาธรรม

ในแรกเริ่ม FWBO จะมีความเคลื่อนไหวจำกัดอยู่ในประเทศอังกฤษเท่านั้น ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่หันมานับถือพระพุทธศาสนาเพื่อต่อต้านวัฒนธรรมของพวกฮิปปี้ และไม่ยินดีในสังคมกระแสหลัก โดยเริ่มสร้างชุมชนใหม่เพื่อเป็นการทดลองทางสังคมแบบก้าวหน้า^{๔๒} FWBO เริ่มได้รับความนิยมและแพร่ขยายไปยังประเทศอื่นในยุโรปในปลายทศวรรษที่ ๗๐ และมีสาขาในประเทศอินเดีย ที่ทำงานกับกลุ่มความเคลื่อนไหวของแอมเบดการ์ในการแปลงคนจัณฑาลเป็นพุทธศาสนิกชน ในระหว่างทศวรรษที่ ๘๐-๙๐ FWBO ได้แพร่ขยายไปยังออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ มาเลเซีย ศรีลังกา เนปาล อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ และอีกหลายประเทศในยุโรป ในกลางทศวรรษที่ ๘๐ ได้ก่อตั้งศูนย์ไว้ถึง ๑๑ แห่ง และมีกลุ่มสมาชิก ๑๐ กลุ่มในอังกฤษ สิบปีต่อมา ศูนย์ได้เพิ่มจำนวนเป็น ๓๐ แห่ง และกลุ่มสมาชิกได้เพิ่มเป็น ๓๕ กลุ่มในอังกฤษประเทศเดียว ในระดับโลก ศูนย์ FWBO มีจำนวนถึง ๕๕ ศูนย์ สำนักปฏิบัติธรรม ๕๐ แห่ง กลุ่มสมาชิกท้องถิ่นจำนวนมาก และธุรกิจแนวสามมาอาชีวะจำนวนหนึ่งในปี ค.ศ. ๑๙๙๘^{๔๓} ในด้านจำนวนของธรรมจารีและธรรมจาริณี ในปี ค.ศ. ๑๙๘๒ มีจำนวนเพียง ๑๘๑ คนทั่วโลก เพิ่มขึ้นเป็น ๓๔๕ คน ในปี ค.ศ. ๑๙๘๘ และในปี ๑๙๙๕ มีจำนวนทั้งสิ้น ๘๐๐ คน ในขณะที่มีการประมาณการกันว่า มีผู้สนับสนุนและเพื่อน FWBO ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คนทั่วโลกเมื่อปลายศตวรรษที่ ๒๐

^{๔๐} Ibid., p. 377.

^{๔๑} Martin Baumann, “Working in the Right Spirit : The Application of the Buddhist Right Livelihood in the Friends of the Western Buddhist Order”, **Journal of Buddhist Ethics**, Volume 5, 1998.

^{๔๒} Martin Baumann, “Work as Dharma Practice : Right Livelihood Cooperatives of the FWBO”, p. 378.

^{๔๓} Ibid., p. 378.

ธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะของเครือข่าย FWBO ได้เริ่มก่อตั้งขึ้นระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๗๗-๑๙๗๘ โดยเริ่มต้นในประเทศอังกฤษ ประกอบด้วยร้านอาหารมังสวิรัตินหลายเมือง ธุรกิจการพิมพ์ลายและออกแบบ ธุรกิจการตกแต่งบ้าน ธุรกิจการขนส่งและการเคลื่อนย้าย (transport and removal) และธุรกิจการผลิตหมอนตกแต่งบ้าน (cushion) เนื่องจากไม่มีทักษะในสายอาชีพ ไม่มีประสบการณ์ในการดำเนินธุรกิจ มีเงินทุนจำนวนน้อย และการจัดการในลักษณะที่ไม่ใช่มืออาชีพ ทำให้ธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะเริ่มต้นเหล่านี้ต้องปิดตัวลง แต่ถึงอย่างไร ก็ยังมีธุรกิจที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง เป็นองค์กรธุรกิจกรณีศึกษาในโลกธุรกิจทุนนิยมสมัยใหม่ ที่คณะกรรมการการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development Commission) แห่งกรุงลอนดอนยกย่องว่าเป็นการดำเนินธุรกิจแบบยั่งยืน โดยมีพื้นฐานจากศรัทธาในพระพุทธศาสนา^{๔๔} สามารถดำเนินธุรกิจมาได้ด้วยดีเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี และจัดเป็นองค์กรธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะหัวหอก สร้างรายได้หลักให้แก่ FWBO ที่ชื่อว่าวินด์ฮอร์ส เทรดดิ้ง (Windhorse Trading)

วินด์ฮอร์ส เทรดดิ้งก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๘๐ ในรูปแบบแฟรนไชส์ในลอนดอน ตะวันออก แต่สิบปีต่อมา สามารถขยายธุรกิจ และแปรเปลี่ยนเป็นบริษัทนำเข้าสินค้างานหัตถกรรม และสินค้าเพื่อเป็นของขวัญจากประเทศต่างๆทั่วโลก เช่น ผ้า กรอบรูป สมุดโน้ตที่ทำด้วยมือ ไม้ แกะสลัก และเครื่องประดับ โดยส่วนมากจะนำเข้าจากประเทศที่ยากจนแถบตะวันออก^{๔๕} และจำหน่ายสินค้าทั้งหลายผ่านเครือข่ายร้านค้าปลีกและร้านค้าส่งขององค์กร FWBO ในปี ค.ศ. ๑๙๙๒ วินด์ฮอร์ส เทรดดิ้งเป็นหนึ่งในร้อยบริษัทที่เติบโตเร็วที่สุดในสหราชอาณาจักร ด้วยอัตราการเติบโตที่ ๓๗ % ในปี ค.ศ. ๑๙๙๖ สร้างยอดขายสูงถึง ๗.๕ ล้านปอนด์ มากกว่าปีที่ผ่านมาถึง ๓๗ % และมีผลกำไรเพิ่มขึ้น ๑๐๑ % เป็นจำนวนเงิน ๑.๒๗ ล้านปอนด์ โดยทางวินด์ฮอร์สได้บริจาคครั้งล้านปอนด์จากผลกำไรแก่ศูนย์พระพุทธศาสนาและโครงการช่วยเหลือสังคมต่างๆ ผลประกอบการในปี ค.ศ. ๑๙๙๗ เพิ่มขึ้น ๓๑ % เป็น ๙.๕ ล้านปอนด์ และได้เปิดร้านค้าปลีกเพื่อจำหน่ายสินค้าที่นำเข้ามาภายใต้ชื่อ Evolution Gift Shop ถึง ๑๘ สาขาในประเทศอังกฤษ ไอร์แลนด์ สเปน และเยอรมันนี ว่าจ้างพุทธศาสนิกชนเป็นพนักงานเกือบ ๒๐๐ คน^{๔๖} ผลประกอบการในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ คือ ๙ ล้านปอนด์ โดยบริจาคเงินจำนวน ๐.๔ ล้านปอนด์แก่โครงการทางพระพุทธศาสนา โครงการทางการศึกษาและเพื่อสังคมแก่ชุมชนในประเทศด้อยพัฒนาที่วินด์ฮอร์ส เทรดดิ้ง นำสินค้าเข้ามา

^{๔๔} Sustainable Development Commission, “Faith : Case Study 3 – Windhorse Trading : Business the Buddhist Way”, <http://sd-commission.org.uk/news/index.php?page=get_page&article_id=FN2>.

^{๔๕} Ibid.

^{๔๖} Martin Baumann, “Work as Dharma Practice : Right Livelihood Cooperatives of the FWBO”, p 382.

ในปัจจุบัน นอกจากวินด์ฮอร์ส เทคคิง ธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะที่ประสบความสำเร็จได้เกิดขึ้นในอีกหลายประเทศ เช่น ประเทศอเมริกา เยอรมันนี และออสเตรเลีย ครอบคลุมธุรกิจหลากหลายสาขา ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังต่อไปนี้

๑. ธุรกิจหนังสือ อันประกอบด้วย Windhorse Publication ในประเทศอังกฤษ เป็นสำนักพิมพ์ทางพระพุทธศาสนาที่เสนอผลงานทางพระพุทธศาสนาของผู้ก่อตั้งองค์กร FWBO และผู้เขียนอื่นๆ และที่ประเทศออสเตรเลีย Windhorse Books^{๔๓} เป็นร้านขายหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่ไม่แสวงหาผลกำไร โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการเผยแพร่ธรรมะให้กว้างขวาง

๒. ธุรกิจธนาคารภายใต้ชื่อ Triodos Bank^{๔๔} เป็นธนาคารที่พยายามเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสังคมที่เปี่ยมด้วยไมตรีและคุณธรรม และสร้างโลกที่เคารพมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่แตกต่าง จึงมุ่งเน้นสนับสนุนการเงินแก่โครงการที่ก่อประโยชน์แก่นมนุษย์และสิ่งแวดล้อม รวมถึงโครงการที่ส่งเสริมวัฒนธรรม

๓. ธุรกิจอาหาร ร้านอาหารในเครือข่าย FWBO จัดเป็นร้านอาหารมังสวิวัตินานาชาติในประเทศอังกฤษ ประกอบด้วยร้าน Gallery Café และ Earth Café ที่เมืองมอนทานา ประเทศอเมริกา มีร้าน Tipus ซึ่งเป็นร้านอาหารมังสวิวัตินไต้หวัน นอกจากนี้ ยังมีร้านจำหน่ายพืชและผลไม้ปลอดสารเคมี ภายใต้ชื่อ Friends Organic

๔. ธุรกิจเพื่อสุขภาพ อันประกอบด้วย ๑) ศูนย์บำบัดความเจ็บปวด และความเครียดโดยการใช้สมาธิภาวนาและวิธีการบำบัดแบบตะวันออก ซึ่งมีอยู่หลายแห่ง ประกอบด้วย Blue Sky, Bodywise Natural Health Centre, Breath Works, Cambridge Stress Reduction, Mindfulness Works, Wellbeing and Meditation ๒) ศูนย์ฝึกสอนโยคะ ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๔ แห่ง

นอกจากนี้ยังประกอบด้วยโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษในประเทศเยอรมันนี ร้านจำหน่ายประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา และร้านจำหน่ายภาพเขียนและพระพุทธรูปทางอินเทอร์เน็ต ในปัจจุบัน ธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะในเครือข่าย FWBO มีอยู่ประมาณ ๒๗ แห่ง โดยส่วนมากอยู่ในประเทศอังกฤษ อันเป็นประเทศต้นกำเนิดขององค์กร

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน Windhorse Books, “Windhorse Books: who we are!”,

<<http://www.windhorse.com.au/contact.htm>>.

^{๔๔} Triodos Bank, “Partnerships”,

<http://www.triodos.co.uk/uk/about_triodos/partnerships/?lang=>.

๔.๒.๒ ระบบความเชื่อทางธุรกิจ

ก. งานคือเอกภาพแห่งชีวิต

FWBO ให้คำจำกัดความแก่นักธุรกิจของตนว่า คือ ความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนาแบบตะวันตก คำว่า ตะวันตก มีความหมายถึงลักษณะของสังคมมากกว่าที่ตั้งทางภูมิประเทศ อันมีนัยยะถึงสังคมแบบทางโลก (secular) สังคมอุตสาหกรรม และโครงสร้างสังคมเมือง^{๔๙} ท่านสังฆรักขิตมีทัศนะว่า ค่าครองชีพที่สูงของสังคมตะวันตก รวมถึงสิ่งกระตุ้นเร้าต่อกิเลสที่มากมาย ตลอดจนโอกาสอันจำกัดในการพัฒนาทางจิตวิญญาณสืบเนื่องจากข้อจำกัดทางสังคม ทำให้การดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธเป็นสิ่งที่ยากในโลกตะวันตก ดังนั้น ท่านจึงต้องการสร้างองค์กรทางธุรกิจที่สามารถให้ผู้ทำงานมีโอกาสในการพัฒนาจิตวิญญาณ ด้วยการสร้างสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติธรรม และเป็นมรรคาในการก้าวข้ามสู่โลกุตระธรรม ดังที่ธรรมจารี วัชรเกตุ (Vajraketu) กรรมการผู้จัดการบริษัท วินด์ฮอร์ส เทรดดิ้ง (Windhorse Trading) อันเป็นองค์กรธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะที่ใหญ่ที่สุดของ FWBO ได้พูดไว้ว่า

เหตุผลหลักที่ FWBO ตัดสินใจในการก่อตั้งองค์กรทางธุรกิจ คือการสร้างสภาพแวดล้อมที่ทำให้เราสามารถดำเนินชีวิตที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมที่สุด พร้อมกับดำเนินชีวิตร่วมกับบุคคลที่มีทัศนะและจุดมุ่งหมายเดียวกัน เรามีเป้าหมายที่จะทำให้การทำงานเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการเปลี่ยนแปลงส่วนบุคคล เหมือนอย่างการปฏิบัติสมาธิภาวนา ถ้าเข้าใจว่าการปฏิบัติสมาธิภาวนาคือระบบการฝึกฝนจิต ก็จะสามารถพูดได้ว่า เรามีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้การทำงานเป็นส่วนขยายของการปฏิบัติสมาธิภาวนาของเรา^{๕๐}

จุดกำเนิดนี้ได้สะท้อนถึงระบบความเชื่อทางธุรกิจที่ว่า การทำงานไม่ใช่สิ่งแปลกแยกแต่คือสิ่งเดียวกับชีวิต เป็นส่วนสำคัญในการนำพามนุษย์สู่จุดหมายสูงสุดของชีวิต และไม่ใช่เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ แต่เป็นการพัฒนาชีวิตทั้งระบบสู่ความสมบูรณ์แบบจัดเป็นทัศนะที่มีรากฐานจากอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ให้ความหมายใหม่ตามบริบทของสังคมเสรีนิยมที่พยายามนำพระพุทธศาสนาให้เกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกมากขึ้น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในชุมชนวัดอย่างพระพุทธศาสนาแบบจารีตนิยม กุลทิดย์ (Kuladitya) หนึ่งในผู้บริหารของวินด์ฮอร์ส ได้กล่าวว่า “ถ้าพระพุทธศาสนามีแนวโน้มที่จะถอนตัวออกจากโลก โดยเฉพาะเข้าสู่ระบบวัด บางทีอาจจะ

^{๔๙} Ibid., p. 379.

^{๕๐} Ibid., p. 379.

เป็นขณะนี้ในโลกตะวันตก ที่สัมมาอาชีวะเป็นวิธีนำพระพุทธศาสนาออกสู่โลก”^{๕๑} สัมมาอาชีวะจึงถูกแปลงออกมาเป็นเครือข่ายธุรกิจที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องภายใต้การดำเนินงานด้วยคุณค่าแบบพุทธ ที่ไม่เพียงสร้างรายได้แก่ผู้ดำเนินงาน แต่ยังเป็นการฝึกฝนพัฒนาตนให้่องงามทางจิตปัญญาต่อไป

ในทัศนะของ FWBO การเผชิญหน้ากับสังคมด้วยการทำงานคือสิ่งที่ทำให้มนุษย์รู้จักและเข้าถึงสภาวะจิตของตนเองได้ดีที่สุด การนั่งสมาธิทำให้เกิดเพียงสภาวะสุข แต่ไม่ได้เป็นสิ่งที่ผลักดันให้เห็นถึงสภาวะจิตที่รุนแรง^{๕๒} สังฆรักขิตได้อธิบายว่า ตามหลักการ และตามธรรมชาติ ปัญญาไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขใดโดยเฉพาะ ปัญญาสามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้สถานการณ์ที่ปราศจากปัญญาใดๆ และไม่จำเป็นว่าจะต้องอยู่ในสภาวะของสมาธิลึก การนั่งสมาธิในตัวเองไม่มีโอกาสสูงมากในการพัฒนาปัญญา เพราะสมาธิยังเป็นเพียงโลกีย์วิสัย และสามารถถูกรอบงำด้วยปัจจัยทางลบของโลกียวิสัยอื่นๆ มีแต่เพียงวิปัสสนาที่สร้างปัญญาและไม่มีสิ่งใดครอบงำได้ ดังนั้นสถานการณ์ต่างๆ ที่อยู่นอกเหนือจากการนั่งสมาธิที่สามารถผลักดันสภาวะจิตไปสู่สุดขีด สามารถทำให้ปัญญาเกิดขึ้นได้มากกว่า ปัญญาจึงสามารถเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อในทุกสถานการณ์ ทำให้พบเห็นพระภิกษุเช่นจำนวนมากที่ยังถึงประสบการณ์ทางปัญญาในขณะที่ตัดฟัน หรือแม้แต่ในห้องน้ำ หรือสถานการณ์อื่นๆ หลากหลายรูปแบบ^{๕๓} ในทัศนะของ FWBO การทำงานเป็นการสร้างสถานการณ์ภาวะผลักดันจิตไปสู่สุดขีด เพราะสภาวะจิตของผู้ปฏิบัติงานจะถูกกระทบจากสภาพแวดล้อมภายนอกอยู่ตลอดเวลา และจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะที่มุ่งเน้นการดำเนินงานตามคุณค่าในพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการอบรมและตรวจตราพฤติกรรมตนให้ปราศจากกิจกรรมที่จะก่อผลเสียทางจิตใจ จึงทำให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถพัฒนาและเข้าถึงสภาวะจิตของตนเองได้ดีที่สุด เป็นพื้นฐานไปสู่การหยั่งถึงปัญญา

นอกจากนั้น ในทัศนะของท่านสังฆรักขิต กระบวนการทำงาน และผลแห่งการทำงานอันหมายถึงรายได้ ล้วนสามารถเป็นพฤติกรรมส่งเสริมคุณภาพจิต ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า การปฏิบัติธรรมได้ทั้งสิ้น เพราะการปฏิบัติงานเพื่อผลของงานอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพื่อรายได้ รวมถึงการใช้จ่ายรายได้ในกิจกรรมที่สนับสนุนการพัฒนาจิตปัญญาล้วนเป็นกิจกรรมทางธรรม ท่านได้อธิบายว่า การงานที่กระทำเพื่อธรรม ไม่ใช่การงานที่กระทำเพื่อค่าจ้าง ไม่ใช่การงานที่กระทำเพื่อสร้าง

^{๕๑} Sangharakshita, “Right Livelihood”, Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House, Titchwell, Norfolk on 26th December, 1993.

^{๕๒} Ibid.

^{๕๓} Ibid.

ความสุขสบายแก่ผู้ปฏิบัติงาน การงานที่สร้างความมั่งคั่งเพื่อใช้จ่ายมอบให้แก่ธรรม ถ้าการงานถูกกระทำในลักษณะนี้ การทำงานในตัวเองคือการปฏิบัติธรรม มันคือวิถีแห่งการพัฒนาตน^{๕๔}

ข. เงินคือมรรคาสู่จุดหมาย

การหันหน้าเข้าสู่สังคม มากกว่าการถอนตัวจากโลกภายนอกทำให้ FWBO มีทัศนคติต่อเงินในลักษณะทางสายกลาง คือเห็นคุณค่าและความจำเป็นของเงินในลักษณะโลกียวิสัย แต่ไม่ได้ยึดถือหรือให้เงินมีอิทธิพลครอบงำการดำเนินธุรกิจ และไม่ได้ให้เงินมีความสำคัญเหนือทุกสิ่งอย่างกับจุดหมายที่ต้องทำให้สำเร็จผลในลักษณะธรรมวิสัย FWBO ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเงินไว้ชัดเจนในบทความ “Getting Money in Perspective” ไว้ว่า

วัตถุนิยมและการกระตุนการบริโภคเป็นสิ่งที่ต่อต้านวิถีชีวิตเพื่อศาสนา แต่ความยากจนก็ไม่มีคุณค่าใดๆทางจิตปัญญา ประเด็นสำคัญจึงไม่ใช่เพียงความมั่งคั่งหรือความยากจน แต่เป็นทัศนคติต่อเงินในฐานะทรัพยากรอย่างหนึ่ง...สิ่งสำคัญคือการปฏิบัติทางจิตปัญญาในระดับส่วนบุคคล และการทำงานที่ก่อประโยชน์ต่อผู้อื่น

ทางเลือกทางเศรษฐกิจของบุคคลหนึ่งเป็นสิ่งสะท้อนถึงสถานะทางจิตและทัศนคติต่อความมั่งคั่งของบุคคลนั้น พุทธศาสนิกชนที่ทุ่มเทอย่างจริงจังจะตระหนักดีว่าเงินเป็นสิ่งจำเป็นในการสนับสนุนทางการเงินของกลุ่มความเคลื่อนไหว^{๕๕}

สำหรับ FWBO การสร้างความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก เงินจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการขยายเครือข่าย จัดเป็นจุดเริ่มต้นการก่อตั้งบริษัทวินด์ฮอर्सเพื่อเป็นองค์กรสนับสนุนทางการเงินแก่กิจกรรมของ FWBO เงินจึงไม่ใช่สิ่งที่ต้องรังเกียจ เหมือนทัศนคติขององค์กรศาสนาอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกัน เงินก็ไม่ใช่จุดหมายปลายทาง การมุ่งขยายเครือข่ายเพื่อสร้างรายได้มากขึ้น แต่ส่งผลกระทบต่ออุดมการณ์ของความเคลื่อนไหวเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการสนับสนุน บริษัทวินด์ฮอर्सจึงหยุดขยายสาขาไปยังต่างแดน เมื่อเห็นว่าการก่อตั้งธุรกิจใหม่เป็นการลดรอนทรัพยากรบุคลากรที่มีจำกัด และเวลาบางส่วนในการส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจตนารมณ์ดั้งเดิมของเครือข่าย ท่านสังฆมฤคิตได้กล่าวกับผู้บริหารบริษัทวินด์ฮอर्स ถึงระบบการขายแฟรนไชส์ของบริษัทว่า ถ้าการขายแฟรนไชส์ “หมายถึงว่าผู้บริหารระดับสูงต้องให้พลังงานในระดับที่จะทำให้ธุรกิจทั้งหมดมีผลกระทบ โดยเฉพาะกระทบต่อมิติทางจิตปัญญา มันเป็นสิ่งไม่

^{๕๔} Sangharaksita, “Lecture 129 : Buddhist Economics”, p. 10.

^{๕๕} FWBO, “Getting Money in Perspective”, (10/29/2007),

<http://www.fwbo.org/articles/money_in_perspective.html>, p.2.,

คัมค่า ถ้าคุณภาพแห่งอุดมการณ์ถูกรบกวน มันไม่ใช่สิ่งคัมค่า ถ้าจะกระทำเพียงเพื่อเงิน”^{๕๖} ในทัศนะของ FWBO เงินเป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์กิจกรรมที่ก่อประโยชน์แก่ทั้งตนเองและสังคมรอบข้าง อันหมายถึง การใช้เพื่อการพัฒนาศักยภาพในตน การสนับสนุนเครือข่ายเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการช่วยเหลือโครงการสาธารณกุศลต่างๆ เงินจึงเปรียบเสมือนมรรคาสู่จุดหมายของอุดมการณ์

ด้วยหลักการแห่งทางสายกลางเกี่ยวกับเงิน รายได้หรือกำไรของเครือข่ายธุรกิจ FWBO จึงเป็นในลักษณะของความพอประมาณ ท่านสังฆรักขิตได้กล่าวกับสมาชิก FWBO ว่า “มนุษย์ควรสร้างรายได้เพียงพอเพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตได้ ซึ่งหมายถึงชีวิตที่เรียบง่าย”^{๕๗} ดังนั้น ตามหลักการของ FWBO ในระดับปัจเจกบุคคล พนักงานจะได้รับค่าตอบแทนในอัตราที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น แต่ไม่เพียงพอแก่การสะสม หรือวิถีชีวิตที่เกินความจำเป็น ดังคำกล่าวในหมู่พนักงานวินด์ฮอส์ที่ว่า “ให้ในสิ่งที่คุณสามารถกระทำได้ เอาแต่สิ่งที่เป็น”^{๕๘} สิ่งจำเป็นสำหรับ FWBO หมายถึง ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร ที่อยู่ ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และสิ่งจำเป็นพื้นฐานอื่นๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่ของโลกตะวันตกได้อย่างราบรื่น ในระดับองค์กร กำไรบางส่วนจะถูกนำไปสนับสนุนเครือข่ายความเคลื่อนไหว และมอบเป็นการกุศลดังที่กล่าวไว้ กำไรจึงไม่อยู่ในอัตราสูงสุด แต่เป็นในอัตราที่พอเพียงต่อการดำเนินธุรกิจต่อไป

๔.๒.๓ วัตถุประสงค์ทางธุรกิจ

จากระบบความเชื่อทางธุรกิจข้างต้น ท่านสังฆรักขิตได้วางแนวทางอันเป็นลักษณะสำคัญของจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะของ FWBO ว่า คือการทำงานแบบเป็นทีม หรือที่เรียกว่า Team Based Right Livelihood โดยประกอบด้วยหลักการพื้นฐาน ๔ อย่าง คือ^{๕๙}

^{๕๖} Sangharakshita, “Right Livelihood”, Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House, Titchwell, Norfolk on 26th December, 1993. Session Two.

^{๕๗} Sangharakshita, “Lecture 51 : The Ideal Society – Right Livelihood”, p. 7.

^{๕๘} Sangharakshita, “Right Livelihood”, Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House, Titchwell, Norfolk on 26th December, 1993. Session Three.

^{๕๙} Sangharakshita, “The Six Distinctive Emphases of the FWBO”,
<<http://www.fwbo.org/sangharakshita/sixdistinctiveemphases.html>>, p.14-15.

๑. การดำเนินธุรกิจที่ไม่ขัดกับหลักจริยธรรม การแสวงหาผลกำไรจะต้องไม่เกิดจากการผิดศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งรวมถึงกิจกรรมใดๆที่สามารถชักนำไปสู่การผิดจริยธรรม

๒. จะต้องให้ผลตอบแทนแก่ผู้ทำงานที่เพียงพอในการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ ผลตอบแทนในการทำงานจะไม่ถูกเรียกว่า “ค่าจ้างหรือเงินเดือน” แต่จะถูกเรียกว่า “สิ่งสนับสนุน” (support) ผลตอบแทนนี้จะไม่มากเกินไปจนเกินไป แต่จะเป็นจำนวนที่เพียงพอในการครองชีพเท่านั้น เพื่อให้สอดคล้องต่อวิถีการดำเนินชีวิตแบบทางสายกลาง คือวิถีชีวิตที่เรียบง่ายที่สุด และมุ่งเน้นการบริโภคที่สิ้นเปลืองทรัพยากรทางธรรมชาติที่น้อยที่สุด ไม่ฟุ้งเฟ้อกับสินค้าอุปโภคบริโภค หรือความบันเทิงที่ไม่จำเป็น

๓. การทำงานจะต้องเกื้อหนุนการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะการเสริมสร้างกัลยาณมิตร ทุกๆกิจกรรมในการทำงานเป็นการเกื้อกูลให้สมาชิกแต่ละคน สามารถส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกันในการพัฒนาทางธรรม

๔. การดำเนินธุรกิจจะต้องสร้างผลกำไร และผลกำไรที่ได้บางส่วนจะบริจาคเป็นทาน หรือเป็นทุนเกื้อหนุนโครงการช่วยเหลือสังคมต่างๆขององค์กร

๔ หลักการข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงจุดประสงค์ทางธุรกิจที่ให้ความสำคัญในมิติของรายได้ และในมิติของจิตวิญญาณในลักษณะเท่าเทียมกัน หลักการข้อที่ ๑ และ ๓ แสดงถึงการทำกิจกรรมทางธุรกิจให้เป็นกิจกรรมทางจิตวิญญาณเคียงคู่กันไป โดยมุ่งดำเนินการให้ทั้งสองมิติสำเร็จผลลุล่วงไปในเวลาเดียวกัน อุดมการณ์ทางจิตปัญญาไม่ต้องหลีกทางให้กับการสร้างรายได้ ในขณะที่การสร้างรายได้ไม่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุสู่อุดมการณ์ ส่วนหลักการข้อที่ ๒ และ ๔ แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่มิติทางเศรษฐกิจอย่างสูง ตามทัศนะด้านบวกเกี่ยวกับเงินที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น และตามทัศนะของท่านสังฆมรียิตที่ให้นิยามใหม่แก่พระพุทธศาสนาว่า มีความเกี่ยวเนื่องกับโลกมากกว่าการถอนตัวออกจากโลก ท่านสังฆมรียิตมีทัศนะว่า สัมมาอาชีวะแสดงถึงความสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงให้แก่เศรษฐกิจ โดยอธิบายว่า

ตามทัศนะของข้าพเจ้า พระพุทธองค์ตระหนักถึงความสำคัญของเศรษฐกิจต่อชีวิตมนุษย์ จึงทรงร่างแนวทางแห่งสัมมาอาชีวะขึ้นมา แต่ในขณะที่คนส่วนมากมุ่งอธิบายถึงอภิปราย พวกเขาไม่เคยใส่ใจที่จะอธิบายถึงทัศนะทางเศรษฐกิจของพระพุทธเจ้า ดังนั้น

พวกเราจึงได้รับฟังเพียงสิ่งที่เปรียบเสมือนเพลโต^{๖๐} และอริสโตเติล หรือ เฮเกลหรือนิฮเซ แต่ไม่เคยได้รับฟังถึงสิ่งที่เปรียบเสมือนอดัม สมิธ^{๖๑}

ในทัศนะของสังฆกรณียิต คดวงตาทั้งสองข้างที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอันธกสูตรมีความสำคัญเท่าเทียมกัน ต่างพึ่งพาและส่งเสริมซึ่งกันในการมองเห็น ปราศจากดวงตาดวงใดดวงหนึ่ง วิสัยทัศน์การมองเห็นล้วนไม่สมบูรณ์ เป็นการมองเห็นด้วยจิตจำกัดทั้งสิ้น สิ่งสำคัญก็จะต้องสร้างความสมดุลให้กับดวงตาทั้งสอง

นอกจากนั้น หลักการข้อที่ ๔ ยังแสดงถึงจุดประสงค์ทางสังคมของ FWBO อย่างชัดเจน อันเป็นเจตนารมณ์เริ่มแรกในการก่อตั้งบริษัทวินด์ฮอร์ส ที่จะสร้างรายได้เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของเครือข่าย นอกจากนี้ FWBO ให้นิยามอิสรภาพ ซึ่งเป็นเป้าหมายในพระพุทธศาสนาว่า คือ^{๖๒} อิสรภาพทั้งภายในและภายนอก อิสรภาพภายในคือการปลดปล่อยตนเองจากการถูกรอบงำด้วยจิตใจด้านลบ อิสรภาพภายนอกคือการปลดปล่อยความทุกข์ในสังคม พร้อมให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ผู้คนสามารถพัฒนาชีวิตตนเองสู่ศักยภาพสูงสุด FWBO จึงให้ความสำคัญต่อจุดประสงค์ทางสังคมไม่น้อยกว่าจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจและทางจิตปัญญา สามารถสรุปได้ว่า จุดประสงค์ทางธุรกิจของ FWBO ประกอบด้วย ๓ มิติหลักคือ

๑. จุดประสงค์ทางจิตปัญญา

๒. จุดประสงค์ทางผลตอบแทนทางการเงิน

๓. จุดประสงค์ทางสังคม

จุดประสงค์ทั้งสามเป็นระบบแห่งการส่งเสริมและอิงอาศัยกัน กล่าวคือ การสร้างรายได้ตามจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะจะเป็นการพัฒนาจิตปัญญาของผู้ปฏิบัติงาน เมื่อผู้ปฏิบัติงานมีการพัฒนาจิตใจที่เหมาะสม จะพร้อมที่จะเสียสละให้แก่องค์กรในขณะที่จะเอาจากองค์กรน้อยที่สุด ตามอุดมการณ์ของบริษัทวินด์ฮอร์สที่ว่า “ให้ในสิ่งที่คุณสามารถกระทำได้ เอาแต่สิ่งที่จำเป็น” ส่งผลให้ผลประโยชน์ของบริษัทเพิ่มมากขึ้น ผลประกอบการที่เพิ่มขึ้นหมายถึงทรัพยากรทางทุนทรัพย์ที่มากขึ้น ทำให้สามารถสนับสนุนกิจกรรมทางสังคมได้กว้างขวางขึ้น กิจกรรมเพื่อสังคมเป็นการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติงานให้ลดอัตตาในตน ดังนั้น ความสำเร็จของจุดประสงค์ทางสังคมจะกลับมาส่งเสริมจุดประสงค์ทางจิตปัญญาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไป จุดประสงค์ทั้งสามมิติจึงเป็นห่วง

^{๖๐} Sangharakshita, “Right Livelihood”, Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House, Titchwell, Norfolk on 26th December, 1993. Session Two.

^{๖๑} Social Action, (10/29/2007), <<http://www.fwbo.org/fwbo/socialaction.html>>.

โซ่ที่เกี่ยวเนื่องและสนับสนุนกัน เป็นสัมพันธภาพแห่งการส่งเสริมและเกื้อกูล คุณภาพแห่งการบรรลุจุดประสงค์ทั้งหมดในองค์รวมจึงเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อผู้บริหารบริษัทวินด์ฮอร์ส ถามท่านสังฆรักขิตว่า จะให้ความสำคัญกับสิ่งใดมากกว่าระหว่างเงิน และสัมมาอาชีวะ ท่านสังฆรักขิตตอบว่า “เราให้ความสำคัญเท่าเทียมกัน เราพยายามที่จะบรรลุสู่คุณภาพ”^{๖๒}

๔.๒.๔ การดำเนินงาน

ก. ศีลและสัมมาอาชีวะ

FWBO ได้วางแนวทาง ๑๐ ประการแก่สมาชิกเพื่อเป็นกรอบแห่งจริยธรรมในการดำเนินชีวิต โดยให้เหตุผลว่า ชีวิตมนุษย์มีความซับซ้อนสูง และโลกกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องมีหลักการจริยธรรมพื้นฐาน เพื่อใช้เป็นแนวทางแก่การกระทำให้เป็นพฤติกรรมที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม อีกทั้ง จริยธรรมเหล่านี้เป็นมรรคาที่ใช้พัฒนาความตระหนักรู้ในเจตนา และการกระทำของบุคคล FWBO ได้ยึดถือกุศโลบาย ๑๐ ตามหลักการของพระพุทธศาสนาแบบจารีตนิยมเป็นแนวทางแห่งจริยธรรมในการกระทำ ประกอบด้วย

๑. ละเว้นจากการพรากรชีวิต
๒. ละเว้นจากการครอบครองทรัพย์สินที่ไม่ได้รับอนุญาต
๓. ละเว้นจากการประพฤติดิในกาม
๔. ละเว้นจากการพูดเท็จ
๕. ละเว้นจากการพูดคำหยาบ
๖. ละเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
๗. ละเว้นจากการพูดส่อเสียด
๘. ละเว้นจากความคิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา
๙. ละเว้นจากความคิดร้ายต่อผู้อื่น
๑๐. ละเว้นจากความเห็นผิด^{๖๓}

^{๖๒} Sangharakshita, “Right Livelihood”, Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House, Titchwell, Norfolk on 26th December, 1993. Session Two.

^{๖๓} <http://www.fwbo.org/articles/rules_precepts_principles.html>, 29/10/2550.

ด้วยหลักจริยธรรม ๑๐ ประการ ท่านสังฆมฤคิตได้จำแนกอาชีพออกเป็น ๔ ประเภทใหญ่ๆ โดยใช้ความสอดคล้องต่อความเป็นกุศลหรือความดี และการก่อประโยชน์แก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคม เป็นกรอบในการพิจารณาอาชีพที่ถูกต้องหรือสัมมาอาชีวะ เพื่อใช้เป็นแนวทางให้เครือข่ายธุรกิจ FWBO ยึดถือปฏิบัติ และใช้เป็นเกณฑ์ในการประกอบอาชีพการงาน ประเภทแรกคืออาชีพที่ไม่ถูกต้องอย่างชัดเจน เช่นค้าขายเนื้อสัตว์ เพราะผิดจริยธรรมข้อ ๑ อย่างรุนแรง ประเภทที่สองคืออาชีพที่ไม่ผิด แต่เป็นอาชีพที่กระตุ้นความต้องการที่ไม่จำเป็นของมนุษย์ เป็นการสร้างความเห็นผิดให้แก่ผู้บริโภค ให้รู้สึกต้องการบริโภคสินค้าที่ไม่ก่อประโยชน์แก่ตน และเป็นพฤติกรรมที่อาจจะละเมิดการพูดเท็จได้ง่าย ได้แก่ อาชีพโฆษณาประชาสัมพันธ์ และการจำหน่ายสินค้าฟุ่มเฟือย ประเภทที่สาม คือกลุ่มอาชีพซึ่งอาจจัดเป็นสัมมาอาชีพอย่างสมบูรณ์ถ้าใช้ความพยายามอย่างสูงในการดำเนินธุรกิจ คือดำเนินธุรกิจด้วยจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ เช่นซื้อสัตย์ ไม่คดโกง ปราศจากการเบียดเบียน และไม่มีการหลอกลวงใดๆ ในการดำเนินธุรกิจ ประเภทที่สี่จัดเป็นประเภทที่ดีที่สุด คือ สัมมาอาชีวะอย่างสมบูรณ์ (Perfect Livelihood) ได้แก่อาชีพที่ไม่สร้างความไม่บริสุทธิ์แก่สภาวะจิตใดๆ เช่นแพทย์ พยาบาล ครู อาจารย์ ศิลปิน นักเขียน และงานสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น ในทัศนะของสังฆมฤคิต อาชีพที่อยู่ในลักษณะสัมมาอาชีวะอย่างสมบูรณ์จะเป็นกิจกรรมที่ผู้ทำงานเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิต จึงไม่มีเส้นแบ่ง หรือความแตกต่างระหว่างการทำงานและการเล่น เป็นการทำงานที่เปี่ยมด้วยความสุข การทำงานไม่ใช่เพียงอาชีพแต่คือวิถีชีวิต

อาจจะสรุปได้ว่า สัมมาอาชีพตามทัศนะของท่านสังฆมฤคิตมีอยู่ ๒ ระดับ คือประเภทที่สามและสี่ ในระดับต้น คือ การดำเนินธุรกิจใดๆตามหลักการสัมมาอาชีวะอย่างเคร่งครัด ใช้จริยธรรม ๑๐ ประการเป็นสิ่งควบคุม ฝึกฝน และพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติงานให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยจะเห็นว่าพันธกิจองค์กรต่างๆล้วนมีรากฐานจากพุทธจริยธรรมเหล่านี้ทั้งสิ้น เช่น เฟรนด์ ออร์แกนิก (Friends Organic) ได้กล่าวว่า “เราจะดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรม ด้วยความซื่อสัตย์ ด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และด้วยความเมตตา ให้ได้มากที่สุดที่สามารถกระทำได้”^{๖๔} บอดี้ไวส์ (Bodywise) ได้กล่าวไว้ในลักษณะเช่นเดียวกัน คือ “เรามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างจิตวิญญาณแห่งความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความร่วมมือ และจริยธรรมในการดำเนินงาน”^{๖๕} ไทปู้ส (Tipu’s) ได้กล่าวอย่างชัดเจนในพันธกิจว่า “เราพยายามสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่เราสามารถปฏิบัติความเมตตา

^{๖๔} Friends organic Natural Health Natural Remedy, “About us”,

<<http://www.friendsorganic.co.uk/about.html>>.

^{๖๕} Body Wise, “Natural Health Therapies in the heart of Manchester city centre”,

<<http://www.bodywisenaturalhealth.co.uk/>>.

ความกรุณา และความอดทนรวมถึงส่งเสริมความไมตรี ตลอดจนบ่มสร้างสภาพแวดล้อมแห่ง
กัลยาณมิตร เพื่อเป็นแบบอย่างในการสร้างชุมชนที่แข็งแรง”^{๖๖}

ในระดับสูงสุด คือ กลุ่มอาชีพที่มีความเป็นสัมมาในตัวเอง หมายถึงสัมมาอาชีพจะอย่าง
สมบูรณ์ตามการเรียกของสังฆมรรค คือการงานที่มีความหมายและมีประโยชน์ เป็นงานที่เกื้อหนุน
ให้ทำงานสามารถเติบโตทางจิตปัญญา เป็นอาชีพที่พัฒนาจิตใจของทำงานให้เป็นกุศล ไม่
คำนึงถึงผลประโยชน์แห่งตนเป็นสำคัญ แต่มุ่งเน้นการสร้างประโยชน์แก่มนุษยชาติและสังคม
ธรรมจารี วิรจิต (Virachitta) ได้กล่าวว่า “ถ้าเราต้องการให้การประกอบอาชีพของเราสมบูรณ์ เรา
จะต้องพยายามทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมที่เราอาศัยอยู่”^{๖๗} ด้วยจริยธรรมนี้
เครือข่ายธุรกิจ FWBO จึงมุ่งเน้นไปยังการประกอบธุรกิจอาหารมังสวิรัต ธุรกิจส่งเสริมสุขภาพ
ธุรกิจการสอน และธุรกิจหนังสือ ตามที่กล่าวไว้ตอนต้น

ข. การส่งเสริมชีวิต

FWBO ให้ความสำคัญต่อจริยธรรมข้อนี้มากที่สุด จนกลายเป็นวิถีปฏิบัติพื้นฐานในทุก
องค์กรธุรกิจ โดยเฉพาะการตัดสินใจลงทุนในธุรกิจหนึ่งๆดังที่กล่าวไว้ข้างต้น FWBO ให้นิยาม
จริยธรรมข้อนี้ด้วยการไม่บริโภคเนื้อสัตว์ การส่งเสริมสุขภาพที่ดีแก่มนุษย์ รวมถึงการละเว้นการ
เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และใช้เป็นแนวทางในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน เริ่มต้นตั้งแต่ประเภท
ธุรกิจที่ลงทุน ไปจนถึงกระบวนการดำเนินงาน

ในส่วนของบริษัทธุรกิจที่ลงทุน เครือข่าย FWBO มุ่งเน้นดำเนินธุรกิจอาหารมังสวิรัต
ที่ประกอบด้วยการจำหน่ายพืชผักปลอดสารพิษ ไปจนถึงร้านอาหารมังสวิรัตหลากหลายรูปแบบ
เพื่อส่งเสริมไม่ให้มีการทำลายชีวิตสัตว์ จนถึงกับมีการจัดโครงการรณรงค์การกินอาหารมังสวิรัต
อย่างจริงจัง ต่อเนื่อง และกว้างขวางในประเทศอังกฤษ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการบริโภคเนื้อสัตว์เป็น
การส่งเสริมความรุนแรงในสังคม นอกจากนั้น อาหารมังสวิรัตที่นำเสนอต่อสังคมยังมุ่งเน้น
ผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมี ที่เรียกว่า Organic Food ที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพของผู้บริโภค และไม่
ก่อมลภาวะแก่พื้นที่เพาะปลูก รวมถึงสิ่งแวดล้อม

ธุรกิจเพื่อสุขภาพในเครือข่าย FWBO จะมุ่งเน้นการบรรเทาความเจ็บปวด การบำบัด
ความเครียดที่เกิดขึ้นท่ามกลางการดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่ อันเป็นสังคมแห่งการแข่งขันที่

^{๖๖} Tipu's , “About Tipu's / Tipu's Tiger”, <<http://www.tipustiger.com/about-us.htm>>.

^{๖๗} Martin Baumann, “Work as Dharma Practice : Right Livelihood Cooperatives of the FWBO”,

ลับสน วุ่นวาย และการเสริมสร้างสุขภาพให้แข็งแรง แต่ในขณะเดียวกัน เป็นการฝึกฝนสมาธิ เพื่อพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น เป็นธุรกิจที่นำหลักการสมาธิภาวนามาผสมผสานศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อสร้างความอยู่ดีกินดีในชีวิต และสร้างประสิทธิภาพในการทำงานให้ดียิ่งขึ้นในรูปแบบของการฝึกความตระหนักรู้หรือการฝึกสติ ที่เรียกว่า Mindfulness Training ที่แต่ละองค์กรสร้างสรรค์เพื่อประยุกต์ใช้ในแต่ละวัตถุประสงค์ เช่น Blue Sky Mindfulness Meditation Program ของสถาบันบลูสกาย ที่พัฒนาโปรแกรมการฝึกสติเพื่อบรรเทาความเจ็บปวด หรือความเครียดเรื้อรัง โปรแกรมการบำบัดสุขภาพทางธรรมชาติของสถาบัน Bodywise ในรูปแบบของการผสมผสานการหายใจและศาสตร์แห่งกายภาพต่างๆ เพื่อส่งเสริมความแข็งแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจ และโปรแกรมการฝึกสติที่พัฒนาขึ้นพิเศษเพื่อผู้ทำงานในองค์กรธุรกิจ ในสาขาต่างๆ โดยเฉพาะ เช่น โปรแกรม Corporate Stress Reduction สำหรับผู้ทำงานทั่วไป และ Mindfulness for Coaches สำหรับที่ปรึกษาทางธุรกิจ และผู้ฝึกอบรมต่างๆ ของสถาบัน Mindfulness Works

ในส่วนของการดำเนินธุรกิจ เครือข่าย FWBO จะดำเนินงานภายใต้จริยธรรมแห่งความไม่เบียดเบียน บริษัทวินด์ฮอร์สได้ระบุไว้ชัดเจนว่า “จริยธรรมของเราอยู่บนรากฐานที่ปราศจากความรุนแรง และปราศจากความเบียดเบียน”^{๖๘} ซึ่งมีความหมายครอบคลุมถึงวิธีการดำเนินงานที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ เช่น การใช้วัสดุที่ย่อยสลายตามธรรมชาติ การใช้กระแสไฟฟ้า และน้ำมันเชื้อเพลิงที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เอโวลูชัน กิฟช็อป (Evolution Gift Shop) ได้อธิบายถึงจริยธรรมในการดำเนินงานของบริษัทไว้ว่า “เราดำเนินงานด้วยความเมตตาและความตระหนักรู้ที่จะให้มีการเบียดเบียนน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้...ที่โกดังเก็บสินค้า เรานำกระดาษและกล่องกระดาษกลับมาใช้ใหม่ เราใช้หีบห่อที่ทำจากวัสดุที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ และเราไม่ซื้อสินค้าที่ทำจากสัตว์”^{๖๙} นอกจากนั้น สินค้าที่ทำจากวัสดุไม้จะต้องมาจากการปลูกป่าไม้แบบยั่งยืน และน้ำมันปาล์มที่นำมาผลิตสบู่จะต้องไม่มาจากสวนเพาะปลูกที่ทำลายป่าไม้ เครือข่าย FWBO ยังได้เผยแพร่วิถีปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practice) ทางด้านการดำเนินงานที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริม และแลกเปลี่ยนวิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในการดำเนินงานและในกิจกรรมต่างๆ ระหว่างองค์กรในเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ

^{๖๘} <<http://www.windhorse.biz/cat/ethics/>>, 1/11/2550.

^{๖๙} <<http://www.evolutiongifts.co.uk/ethical.html>>, 1/11/2550.

ก. ความซื่อสัตย์

ความซื่อตรง และความซื่อสัตย์ เป็นจริยธรรมพื้นฐานในการดำเนินธุรกิจของเครือข่าย FWBO ที่สามารถพบเห็นเป็นลายลักษณ์อักษรในพันธกิจขององค์กรต่างๆ บริษัทวินด์ฮอร์สได้แนะนำบริษัทในเว็บไซท์ว่า “คุณจะได้เห็นเราซื่อสัตย์ และซื่อตรงในการร่วมงานด้วย”^{๓๐} พันธกิจของเฟรนด์ ออร์แกนิก (Friends Organic) ร้านค้าจำหน่ายพืชผักปลอดสารพิษ ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “เราจะดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรม ด้วยความซื่อสัตย์ ด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และด้วยความเมตตา ให้ได้มากที่สุดที่สามารถทำได้”^{๓๑}

ความซื่อตรงและความซื่อสัตย์ไม่ได้เป็นเพียงพฤติกรรมที่สนับสนุนการพัฒนาจิตใจในมิติทางศาสนาเท่านั้น ยังจัดเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจในมิติทางเศรษฐกิจอีกด้วย ในทัศนะขององค์กรสมาชิพเหล่านี้ ความซื่อตรงและความจริงใจเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความไว้วางใจจากลูกค้า และความไว้วางใจนี้จะแปรเปลี่ยนเป็นความซื่อสัตย์ (Loyalty) ต่อสินค้าและบริการ ความซื่อตรงจึงเป็นการสร้างยอดขายแบบยั่งยืน ที่กลุ่มผู้บริโภคจะหวนกลับคืนมาหาองค์กรอย่างต่อเนื่อง องค์กรธุรกิจเครือ FWBO จึงยึดถือเป็นหลักการในดำเนินงานทางการตลาด โดยเฉพาะวิธีการสื่อสารทางการตลาด

จุดมุ่งหมายอันสำคัญของการสื่อสารทางการตลาดในธุรกิจกระแสหลัก คือการสร้างความต้องการ (Create Demand) หรือการกระตุ้นความต้องการที่มีอยู่แล้ว ให้เกิดการบริโภคในปริมาณที่มากขึ้น หรือบริโภคบ่อยครั้งขึ้น เพื่อเพิ่มยอดขายของสินค้า การพยายามสร้างความต้องการ หรือการกระตุ้นความต้องการนี้ผ่านกลยุทธ์การสื่อสารทางการตลาดอาจทำให้เกิดการสื่อสารเกินความจริง (Over-claim) หรือการสื่อสารเพียงส่วนที่ดีโดยปิดบังส่วนที่ไม่ดีของสินค้าไว้ เพื่อสร้างภาพลักษณ์อันงามสง่าแก่ตัวสินค้า การสื่อสารทางการตลาดในลักษณะนี้จัดเป็นการหลอกลวงในทัศนะของสมาชิก FWBO และจัดเป็นมิชฌาอาชีพตามทัศนะของสังฆมรภิกขิตที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ดังนั้น วิธีการโฆษณาแบบก้าวร้าวที่มุ่งเน้นยอดขายโดยไม่คำนึงถึงความบริสุทธิ์ของวิธีการสื่อสารทั้งทางภาพและเสียงจึงไม่เป็นวิถีปฏิบัติ การศึกษาทำให้พบว่า วิธีการสื่อสารทางการตลาดของบริษัทวินด์ฮอร์สมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

^{๓๐} <<http://www.windhorse.biz/cat/ethics/>>, 1/11/2550

^{๓๑} Friendsorganic Natural Health Natural Remedy, “About us”,

<<http://www.friendsorganic.co.uk/about.html>>.

๑. ให้ข้อมูลพื้นฐานต่อตัวสินค้าแบบตรงไปตรงมามากกว่าการสร้างความต้องการต่อผลิตภัณฑ์ที่อาศัยวิธีการสร้างสรรค์ที่แยบยลเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่เกินจริง (Product Information Approach)

๒. การสื่อสารที่มุ่งเน้นคุณค่าทางสังคมมากกว่าคุณค่าในตัวผลิตภัณฑ์ (Social Awareness Approach) บริษัทวินด์ฮอร์สได้เคยสร้างแผนการโฆษณาที่ส่งเสริมสังคมอุดมคติ โดยสื่อสารถึงอุดมการณ์ของการก่อตั้งองค์กรธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะ คือความพยายามในการร่วมสร้างสรรค์สังคมใหม่ ด้วยวิธีการดำเนินธุรกิจที่เป็นมิตร เอื้อเพื่อเพื่อแม่ และปราศจากการเบียดเบียนใดๆ จัดเป็นการสื่อสารอุดมการณ์ที่เกื้อประโยชน์ต่อสังคม มากกว่าสร้างความต้องการแก่ตัวสินค้า ดังเช่นข้อความโฆษณาที่ว่า “คนบางคนฝันถึงสังคมทางเลือก ที่วินด์ฮอร์ส เทรดดิ้ง เราช่วยที่จะสร้างให้เกิดขึ้นมา (Some people dream of an alternative society. At Windhorse Trading we are helping build one)”^{๑๒}

๔.๒.๕ วัฒนธรรมองค์กร

ก. ความเป็นชุมชน

ท่านสังฆรักขิตมีทัศนะว่า สัมมาอาชีวะคือการแปรเปลี่ยนชีวิตแบบเป็นกลุ่ม แบบเป็นชุมชน และแบบเป็นสังคม ไม่ใช่เพียงการแปรเปลี่ยนชีวิตในระดับปัจเจกเท่านั้น^{๑๓} เพราะเล็งเห็นว่าการดำเนินธุรกิจที่ซื้อตรงต่อจริยธรรมอย่างเคร่งครัดเป็นสิ่งที่ยาก ไม่สามารถกระทำได้เพียงลำพังผู้เดียว จำเป็นต้องอาศัยเพื่อนสมาชิกที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ช่วยเหลือ ส่งเสริม และสนับสนุนซึ่งกันและกันในการสร้างความสำเร็จแก่องค์กร ดังนั้น รูปแบบการดำเนินธุรกิจของเครือข่าย FWBO จึงเป็นในลักษณะการทำงานเป็นทีมที่สมาชิกในองค์กรอยู่ร่วมกันในหอพัก แบ่งปัน และใช้ชีวิตเสมือนสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน ท่านสังฆรักขิตเรียกวิธีการดำเนินงานในลักษณะนี้ว่า การบริหารแบบเป็นทีม (Team Based Management) จัดเป็นลักษณะเฉพาะตัวของเครือข่ายธุรกิจ FWBO มีความหมายถึงการทำงานแบบหมู่คณะ ที่การตัดสินใจและการดำเนินงานต้องกระทำร่วมกัน ไม่ใช่เกิดจากบุคคลเดียว เป็นมติส่วนรวมมากกว่ามติส่วนตัว ดังคำกล่าวของบริษัทวินด์ฮอร์ส พับลิเคชันที่ว่า “เรามุ่งมั่นที่จะให้สมาชิกทุกคนในทีมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ”^{๑๔}

^{๑๒} Martin Baumann, “Work as Dharma Practice : Right Livelihood Cooperatives of the FWBO”, p 385.

^{๑๓} Sangharaksita, Lecture 51 : The Ideal Society – Right Livelihood, p. 2.

^{๑๔} <<http://www.windhorsepublications.com/CartV2/aboutus.asp>>, 1/11/2550.

รูปแบบการบริหารในลักษณะนี้ได้รับอิทธิพลมาจากโครงสร้างของสถาบันสงฆ์ หรือสังฆะ ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชน ที่ทุกคนมีส่วนร่วมและรับผิดชอบร่วมกันต่อความก้าวหน้าขององค์กร การบริหารแบบเป็นทีม (Team Based Management) จึงเหมือนการสร้างชุมชนเล็กๆทางเศรษฐกิจ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูล และเป็นแรงบันดาลใจต่อกันและกัน ทั้งในส่วนของการทำงาน และในส่วนของพัฒนาทางจิตใจ

ในมิติทางเศรษฐกิจ ประโยชน์ของการทำงานแบบเป็นทีมประกอบด้วย

๑. การตัดสินใจที่เกิดจากการลงความเห็นร่วมกันของผู้ร่วมงานทุกคนเป็นการตัดสินใจที่ดีกว่าความคิดเห็นของผู้บริหารที่ไม่ได้คลุกคลีกับการปฏิบัติงานใกล้ชิดเท่าพนักงาน นอกจากนี้ การตัดสินใจจะเป็นที่ยอมรับของผู้ทำงานทุกคน เพราะตนเองมีส่วนร่วม จึงพร้อมใจร่วมกันปฏิบัติตาม และไม่มีความรู้สึกแปลกแยกจากการตัดสินใจ เพราะไม่ใช่คำสั่งที่โดนยึดเย็ดมาจากผู้บริหารที่ตนไม่เห็นด้วย ทำให้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานเพิ่มมากขึ้น

๒. เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมทำงานที่อบอุ่น เพราะการทำงานร่วมกัน หมายถึงการเกื้อหนุน คำจูน และส่งเสริมซึ่งกันและกัน เปรียบเสมือนการสร้างครอบครัวแบบขยาย (Extended Family) ที่ทุกสมาชิกจะคอยช่วยเหลือพัฒนาศักยภาพของกันและกัน

๓. ที่สำคัญที่สุด เป็นการสร้างความเป็นเจ้าของแก่องค์กรในหมู่ผู้ปฏิบัติงาน ที่เรียกว่า Ownership Management เพราะว่าเมื่อผู้ร่วมงานทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและในการกำหนดทิศทางขององค์กร จะทำให้รู้สึกที่ตนเองเป็นหนึ่งในเจ้าของขององค์กร มากกว่าเป็นพนักงานที่ถูกจ้างมาทำงานตามนโยบายที่กำหนดมาจากผู้บริหารระดับสูง ทำให้เกิดความทุ่มเทอย่างสุดความสามารถ เพราะต้องการเห็นความคิดเห็นที่ตนมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จเป็นรูปธรรม ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานจะเพิ่มสูงตามมา

ในมิติทางจิตปัญญา เครือข่าย FWBO มีทัศนะว่า การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนคือการพัฒนาจิตใจในตัวเอง กล่าวคือ เป็นการเรียนรู้การแบ่งปัน การฝึกความอดทนต่อพฤติกรรมของเพื่อนสมาชิก รวมถึงการสื่อสารอย่างซื่อตรงเพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งต่างๆ อีกทั้ง เป็นการพัฒนาความเมตตา และทำให้ความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างตัวเราและผู้อื่นเบาบางลง ตลอดจนเป็นการสร้างความตระหนักรู้ในกฎธรรมชาติแห่งการพึ่งพิงอิงอาศัยกันของชีวิต^{๗๕}

ความเป็นชุมชนทำให้ลักษณะโครงสร้างทางการบริหารไม่ยุ่งยากซับซ้อน เหมือนโครงสร้างบริษัทเศรษฐกิจทั่วไป เป็นการจำลองโครงสร้างของครอบครัว ที่มีลำดับชั้นไม่มาก

^{๗๕} <<http://www.fwbo.org/fwbo/residential.html>>, 10/29/2007.

โครงสร้างการบริหารองค์กรของวินด์ฮอส์ เทคดิง เป็นในลักษณะทางราบ โดยจะไม่มีช่วงชั้นหลายระดับ และถึงแม้ว่าจะมีการจัดการเป็นผู้บริหารสูงสุด แต่ในทางปฏิบัติ กรรมการผู้จัดการมีหน้าที่เสมือนบุคคลที่รับผิดชอบต่อภาพรวมขององค์กร และประสานทุกหน่วยงานให้สอดคล้อง และดำเนินไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีเอกภาพเท่านั้น โครงสร้างการบริหารจึงแบ่งออกเป็นเพียงสองระดับ คือระดับผู้บริหาร ที่ดำเนินงานตามนโยบายของคณะกรรมการเครือข่าย โดยน่านโยบายมาแปรเปลี่ยนเป็นกลยุทธ์ในการดำเนินธุรกิจ และคอยควบคุมให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จตามที่วางแผนไว้ และระดับปฏิบัติงานตามสายงาน โดยแบ่งออกเป็นทีม เช่น ทีมบริหารลูกค้า ทีมขาย ทีมบัญชี ทีมคลังสินค้า และทีมธุรการอื่นๆ

ถึงแม้ว่ากรรมการผู้จัดการคือผู้นำองค์กร แต่ด้วยวัฒนธรรมชุมชนที่ให้ความสำคัญต่อมติรวม และด้วยโครงสร้างการบริหารที่ไม่มีช่วงชั้นหลายระดับ ทำให้บทบาทของสมาชิกในองค์กรอยู่ในลักษณะเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ดังจะเห็นได้จากผลตอบแทนที่พนักงานทุกคนได้รับจะมีจำนวนที่ใกล้เคียงกัน ไม่ว่าจะดำรงตำแหน่งงานใด ผลตอบแทนจะถูกพิจารณาจากความจำเป็นของแต่ละบุคคล ดังเช่นธรรมจารี วัชรเกตุ กรรมการผู้จัดการวินด์ฮอส์ เทคดิง ได้กล่าวว่า “ทุกคนได้รับการสนับสนุนทางการเงิน (หรือรายได้) ในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน โดยอาจจะได้รับเงินเพิ่มขึ้นหากจำเป็น ในฐานะที่เป็นคนโสดที่ไม่มีความจำเป็นพิเศษและไม่มีผู้ที่ต้องอุปการะ ผมได้รับเงินสนับสนุนในระดับพื้นฐานจนสามารถจะพูดได้ว่า ผมเป็นกรรมการผู้จัดการคนเดียวในสหราชอาณาจักรที่มีรายได้น้อยกว่าพนักงานหลายคนในร้านขายของ หรือพนักงานธุรการ และพนักงานในคลังสินค้าที่มีบุตร หรือความจำเป็นพิเศษ”^{๗๖} องค์กรธุรกิจอื่นๆ ในเครือข่ายดำเนินนโยบายในลักษณะเดียวกัน ธรรมจารีณิสสุภัทรมติ (Subhadramati) ซึ่งทำงานในร้านอาหารลอนดอน เซอร์รี่ ออร์ชาร์ด (London Cherry Orchard) มากกว่าเก้าปี ได้กล่าวว่า “เราทุกคนได้รับเงินเดือนพื้นฐานในแต่ละอาทิตย์เท่ากัน (คือเพียงพอที่จะยังชีพ แต่ไม่มีเหลือที่จะเก็บออม) และจะได้รับวันหยุดหลายสัปดาห์เพื่อปฏิบัติธรรมและพักร้อน”^{๗๗} ผู้ที่ทำงานในธุรกิจกระแสหลักอาจจะเข้าใจว่า การได้รับเงินเดือนในจำนวนที่เพียงพอและเท่าเทียมกันทุกคนจะทำให้ผู้ทำงานไม่มีแรงกระตุ้นเพียงพอในการปฏิบัติงาน แต่สำหรับสมาชิกในเครือข่าย FWBO เงินตอบแทนไม่ใช่จุดประสงค์หลักในการทำงาน การให้ผลตอบแทนเป็นเงินจำนวนไม่มากจึงไม่ใช่อุปสรรคในความก้าวหน้าขององค์กรแนวสัมมาอาชีวะ ผลตอบแทนที่ดีกว่ารายได้คือสภาพการทำงานที่

^{๗๖} Martin Baumann, “Work as Dharma Practice : Right Livelihood Cooperatives of the FWBO”, p 384.

^{๗๗} Ibid., p. 383.

เอื้ออำนวยให้ผู้ทำงานสามารถพัฒนาตนเองให้สู่จุดหมายสูงสุดในชีวิต การได้รับวันหยุดในจำนวนที่มากพอในการพักผ่อนเพื่อพัฒนาความตระหนักรู้ การมีเพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่คอยเกื้อกูล และส่งเสริมความก้าวหน้าทางจิตปัญญา จัดเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้ผู้ร่วมงานในเครือข่าย FWBO มีพลังในการทำงานสู่ความสำเร็จ ดังที่ธรรมจาริณีสุภัทรมติเห็นคุณค่าในการทำงานเก็บปีในร้านอาหารว่า “เป็นสภาพการทำงานที่ฉันสามารถทุ่มเทอย่างเต็มที่และอย่างเต็มที่”^{๓๘}

จึงสามารถสรุปได้ว่า วัฒนธรรมแบบชุมชน ที่โครงสร้างการบริหารองค์กรเป็นไปในทางราบมากกว่าทางสูง เอื้อประโยชน์ต่อการสร้างสภาพแวดล้อมที่อบอุ่น ที่ทุกคนคอยช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่มีผู้ใดเป็นผู้บังคับบัญชาที่คอยข่มขู่และคอยควบคุม แต่ทุกคนคือมิตรที่ร่วมเดินทางไปด้วยกันในการดำเนินธุรกิจ และในการพัฒนาตนสู่จุดหมายแห่งชีวิต

ข. วัฒนธรรมแห่งการให้

การทำงานเป็นทีมส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมแห่งความเสียสละในกลุ่มสมาชิก เพราะทุกคนจะคำนึงถึงประโยชน์ของทีมก่อนประโยชน์ของตน ดังคำกล่าวของหนึ่งในผู้บริหารบริษัทวินด์ซอร์ส ชื่อสัตย์โลก (Satyaloka) ที่ว่า “มันมีความพิเศษในการทำงานเป็นทีมที่ว่า ถ้าคุณคิดโดยเอาทีมเป็นหลัก คุณกำลังคิดถึงสิ่งที่ใหญ่โตกว่าตัวคุณเอง คุณกำลังพูดถึงการเสียสละเพื่อเพื่อน.....คุณจะทำทุกสิ่งที่เป็นไปเพื่อความสำเร็จของทีม”^{๓๙} จึงทำให้เกิดอุดมการณ์ในการดำเนินงานของบริษัทวินด์ซอร์สที่ว่า “ให้ในสิ่งที่คุณสามารถกระทำได้ เอาแต่สิ่งที่จำเป็น” เป็นวัฒนธรรมแห่งการเสียสละที่ได้ถูกปลูกฝังไว้ในจิตใจของผู้ปฏิบัติงานทุกคนในองค์กร และสามารถสัมผัสได้ถึงในทุกกิจกรรมของการดำเนินงาน ทั้งในระดับองค์กรและในระดับปัจเจกบุคคล ไม่ว่าจะเป็นสารัตถะแห่งการประกอบธุรกิจที่เกี่ยวกับของขวัญ นโยบายต่อกำไร นโยบายการปฏิบัติต่อโรงงานผู้ผลิต ตลอดจนนโยบายการให้ผลตอบแทนแก่พนักงาน

บุคคลจำนวนหนึ่งอาจจะมีทัศนคติว่าผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นของขวัญ เช่น กรอบรูป สมุดโน้ต และผลิตภัณฑ์ที่เน้นการออกแบบ (Product Designs) หลากหลายชนิด เป็นสินค้าที่ไม่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตพื้นฐานของมนุษย์ แต่สินค้าเพื่อเป็นของขวัญเหล่านี้ในทัศนคติของพนักงานบริษัทวินด์ซอร์ส เทรดคิง มีความหมายถึงการให้ เป็นพฤติกรรมฝึกฝนความเสียสละ เพื่อสร้างความสุขแก่ผู้อื่น รัตนประภา (Ratnaprabha) พนักงานของบริษัทวินด์ซอร์ส เทรดคิง อธิบายว่า “การที่เราตัดสินใจ

^{๓๘} Ibid., p. 383.

^{๓๙} Sangharakshita, “Right Livelihood”, Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House, Titchwell, Norfolk on 26th December, 1993. Session Four.

มุ่งเน้นการขายผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นของขวัญ คือการแสดงออกในอีกรูปแบบหนึ่งแห่งการให้ พวกเราส่งเสริมให้ลูกค้ารู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยการหยิบยื่นสิ่งสวยงามให้พวกเขานำไปให้ผู้อื่น”^{๘๐} สวรรค์แห่งการก่อตั้งธุรกิจ จึงเป็นศูนย์กลางที่เปิดโอกาสให้ผู้คนในสังคมสามารถสรรหาสิ่งของเพื่อหยิบยื่นให้แก่กันได้สะดวก เป็นการส่งเสริมสังคมแห่งการให้และการเสียสละให้ก่อตัวขึ้น

ในระดับองค์กร บริษัทฯ มีนโยบายแบ่งปันผลกำไรบางส่วนเพื่อช่วยเหลือสังคม ในโครงการสาธารณกุศลต่างๆ โดยเฉพาะในชุมชนของโรงงานผู้ผลิตที่ตั้งอยู่ในประเทศโลกด้อยพัฒนา บริษัทวินด์ฮอร์สได้ให้เงินทุนสนับสนุนประเทศเคนย่าในโครงการขุดสร้างบ่อน้ำ และให้เงินทุนสนับสนุนการสร้างโรงเรียนในบาห์ลี จินตอนเหนือ และกัวเตมาลา^{๘๑} รวมถึงการให้เงินช่วยเหลือผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบจากอาวุธสงครามในเวียดนาม^{๘๒}

ความเอื้อเฟื้อยังครอบคลุมไปถึงโรงงานผู้ผลิตสินค้าให้แก่องค์กร ด้วยการกำหนดจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจกับผู้ผลิตที่ยากจนเหล่านั้นด้วยความยุติธรรม คำนึงถึงผลประโยชน์ของเหล่าผู้ผลิต และไม่มุ่งเน้นแต่เพียงประโยชน์ตน บริษัทวินด์ฮอร์สได้อธิบายถึงจริยธรรมนี้ไว้ว่า “สินค้าของเรา ผลิตโดยช่างฝีมือในท้องถิ่นยากจน ตามมาตรฐานของโลกตะวันตก เราจึงมีจุดมุ่งหมายในการสร้างผลประโยชน์อย่างแท้จริงแก่บุคคลเหล่านั้น ผ่านการดำเนินธุรกิจที่ไม่เพียงให้ราคาที่ยุติธรรม แต่ยังมุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์ส่วนบุคคลอย่างจริงจัง รวมถึงคืนผลกำไรบางส่วนเพื่อช่วยเหลือชุมชนเหล่านั้น”^{๘๓}

ในระดับปัจเจกบุคคล พนักงานเสียสละให้แก่องค์กรด้วยการสมัครใจรับผลตอบแทนในอัตราที่ต่ำกว่าอัตราการจ้างงานทั่วไป ไม่ได้เพียงเพื่อฝึกฝนการพัฒนาทางจิตปัญญาของตน แต่เพื่อที่จะให้องค์กรสามารถบรรลุจุดประสงค์ทางสังคมได้ อัตราค่าจ้างที่ต่ำหมายถึงผลกำไรที่จะนำไปช่วยเหลือสังคม ท่านสังฆรักขิตจึงมักกล่าวกับพนักงานบริษัทวินด์ฮอร์สว่า “ผลงานสุดท้ายของพวกคุณ คืออาคารที่กำลังจะเกิดขึ้นในอินเดีย ที่พวกคุณมีส่วนสำคัญในการทำให้สำเร็จขึ้น”^{๘๔}

^{๘๐} Sustainable Development Commission, “Faith : Case Study 3 – Windhorse Trading : Business the Buddhist Wat”, <http://sd-commission.org.uk/news/index.php?page=get_page&article_id=FN2>.

^{๘๑} Windhorse Books, “Ethics”, <<http://www.windhorse.biz/ethics.html>>.

^{๘๒} <<http://www.evolutiongifts.co.uk/ethical.html>>, 1/11/2550.

^{๘๓} <<http://www.evolutiongifts.co.uk/ethical.html>>, 1/11/2550.

^{๘๔} Sangharakshita, “Right Livelihood”, Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House, Titchwell, Norfolk on 26th December, 1993. Session Four.

วัฒนธรรมแห่งการให้เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้วินด์ฮอร์สสามารถบรรลุจุดประสงค์ทั้งสามมิติขององค์กร ในขั้นต้น ความเสียสละของเหล่าพนักงานเป็นการพัฒนาจุดประสงค์ทางจิตปัญญา ค่าใช้จ่ายที่ต่ำจากการเสียสละของผู้ปฏิบัติงานเป็นการเพิ่มผลประกอบการขององค์กร ทำให้จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจบรรลุผล ท้ายที่สุด ถ้าไรจากการดำเนินงานจะถูกแบ่งปันไปช่วยเหลือโครงการสาธารณกุศลต่างๆ สร้างความสำเร็จแก่จุดประสงค์ทางสังคม

ก. วัฒนธรรมแห่งสติ

ท่านสังฆรักษิตได้กล่าวต่อสมาชิกเครือข่าย FWBO ว่า “ความสมดุลเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต วิธีชีวิตแบบพุทธคือวิถีชีวิตที่มีความสมดุลในระดับสูงสุด”^{๘๕} ความสมดุลในชีวิตตามทัศนะของท่านสังฆรักษิตคือความสมดุลในอินทรีย์ ๕ ที่ประกอบด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา วัดจุดประสงค์ทางจิตปัญญาดูว่าประสบผลสำเร็จสูงสุดเมื่อผู้ทำงานสามารถสร้างความสมดุลระหว่างศรัทธาและปัญญา วิริยะและสมาธิ โดยมีสติเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้น และด้วยหลักการสัมมาอาชีวะทำงานเป็นเอกภาพแห่งชีวิต การทำงานจึงจำเป็นต้องกลมกลืนและหล่อหลอมเป็นหนึ่งเดียวกับชีวิต ท่านสังฆรักษิตได้กล่าวย้ำต่อองค์กรธุรกิจ FWBO ว่า “แบบแผนการทำงานสมควรจะสอดคล้องกับแบบแผนของชีวิต แบบแผนของวิถีชีวิตพุทธคือการพัฒนาอินทรีย์ ๕ ดังนั้น กิจกรรมวิถีพุทธ ในที่นี้หมายถึงสัมมาอาชีวะ จะต้องส่งเสริมผู้ทำงานให้พัฒนาอินทรีย์ทั้งหมดให้ครบ”^{๘๖} การสร้างวิถีการทำงานของวินด์ฮอร์สจึงมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาอินทรีย์ ๕ ของผู้ปฏิบัติงานให้เจริญงอกงาม ในทัศนะของ FWBO การทำงานที่ต้องอาศัยพลังงานอย่างสูงคือวิริยอินทรีย์ และการทำงานจำเป็นต้องอาศัยสมาธิในระดับหนึ่ง เปรียบเสมือนการพัฒนาสมาธิอินทรีย์ ขอบบังคับพื้นฐานในการเป็นสมาชิก FWBO คือการนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ จัดเป็นศรัทธินทรีย์ พนักงานวินด์ฮอร์สจะได้รับการอบรมจากท่านสังฆรักษิตในหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง และจะได้รับเวลาว่างพิเศษเพื่อศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จัดเป็นการสร้างปัญญินทรีย์ ท้ายที่สุด ในการที่จะสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้น วินด์ฮอร์สได้กำหนดนโยบายให้พนักงานสามารถหยุดงานได้ปีละ ๖ อาทิตย์ นอกเหนือจากวันหยุดสุดสัปดาห์และวันหยุดในเทศกาลต่างๆ เพื่อฝึกฝนวิปัสสนา เป็นการพัฒนาสมาธิให้เข้มแข็งขึ้น และที่สำคัญเป็นการสร้างสติเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสมดุลระหว่างอินทรีย์ทั้งหลาย

^{๘๕} Sangharakshita, Lecture 30 : The Pattern of Buddhist Life and Work, p. 11.

^{๘๖} Ibid., p. 13.

สติจึงเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมอย่างสูงในวิถีชีวิตของพนักงานวินด์ฮอร์ส และได้เพียงเพื่อใช้สำหรับชีวิตทางจิตปัญญาเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตทางเศรษฐกิจ เพราะการทำงานที่ให้ความสำคัญต่อทั้งจุดประสงค์ทางจิตปัญญา และจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้ยาก สามารถสร้างความสับสนแก่พนักงานเพราะไม่รู้ว่าสมควรจะเลือกอะไรดีระหว่างเงินหรือจิตปัญญา ทำให้เกิดสถานการณ์ขัดแย้ง (Dilemma) ได้ง่าย โดยที่จุดประสงค์หนึ่งมักเกิดจากการเสียสละอีกจุดประสงค์หนึ่ง ท่านสังฆมรียิตได้ชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ขัดแย้งที่มักเกิดขึ้นในบริษัทสัมมาอาชีพ อย่างบริษัทวินด์ฮอร์สว่า “ในกรณีของธุรกิจที่ดำเนินงานตามหลักการสัมมาอาชีพ มีความจริงที่ว่า ส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ คือ การหาเงินสนับสนุนกลุ่มความเคลื่อนไหว FWBO ในทฤษฎี พนักงานสามารถทำงานน้อยลง สร้างรายได้น้อยลง เพื่อมีเวลามากขึ้นสำหรับการวิปัสสนา แต่ก็จะทำให้ไม่สามารถบรรลุอีกจุดประสงค์หนึ่งได้”^{๘๗} ความสำเร็จขององค์กรจึงอยู่ที่ความสามารถของผู้ปฏิบัติงานแต่ละคนในการจัดสรรความสมดุลระหว่างจุดประสงค์ต่างๆ ให้ลงตัว โดยมีสติเป็นอาวุธสำคัญในการจัดการกับสถานการณ์ขัดแย้งต่างๆ เครือข่าย FWBO จึงได้ก่อตั้งศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนาไว้เป็นจำนวนมาก ในขณะที่องค์กรธุรกิจ เครือข่ายจะสนับสนุนให้พนักงานทุกคนเข้ารับการฝึกฝนสติ เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ในทุกๆ กิจกรรมในการทำงาน โดยให้เงินเดือนเต็มอัตราในระหว่างการฝึกฝนพัฒนาสติ

ง.วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

วัฒนธรรมแห่งความเป็นชุมชน และวัฒนธรรมแห่งสติมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ ด้วยตระหนักถึงความจริงที่ว่า การพัฒนาทางจิตปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องที่ใช้เวลาตลอดชีวิต ท่านสังฆมรียิตจึงจำลองแบบแผนการพัฒนาพฤติกรรมผู้ปฏิบัติงานในเครือข่ายธุรกิจ FWBO จากแบบแผนการพัฒนามนุษย์ของพระพุทธเจ้า สารัตถะหลักของการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน คือเพื่อเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ใช้ส่งเสริมการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน ในมิติทางจิตปัญญา การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเป็นการเรียนรู้การลดละอึดติด ท่านสังฆมรียิตกล่าวว่า “บททดสอบว่าคุณได้พัฒนาปัญญาอย่างแท้จริงคือ ความประพฤติกี่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ถ้าคุณสามารถมีพฤติกรรมแบบไม่เห็นแก่ตัว โดยเริ่มต้นปฏิบัติกับกลุ่มคนที่สามารถกระทำได้ง่ายที่สุด หมายถึงเพื่อนที่ร่วมอยู่ด้วยในชุมชน คุณจะมีโอกาสในการพัฒนาปัญญาที่สูง แต่ถ้าคุณไม่สามารถเสียสละผลประโยชน์ของตนแม้แต่เล็กน้อย คุณจะอยู่ไกลจาก

^{๘๗} Sangharakshita, “Right Livelihood”, Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House, Titchwell, Norfolk on 26th December, 1993. Session One.

ธรรมชาติแห่งการเรียนรู้^{๘๘} นอกจากนั้น สมาชิกแต่ละคนในชุมชนเปรียบเสมือนครูที่คอยชักชวน
 แนะนำ และส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อให้มั่นใจว่าทุกคนพัฒนาและมุ่งหน้าไปสู่จุดหมายปลายทาง
 อย่างถูกต้อง กระบวนการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมักพบเห็นสม่ำเสมอในเครือข่ายธุรกิจ
 FWBO โดยในตอนแรกผู้เพิ่งเริ่มปฏิบัติงานกับวินด์ฮอร์สใหม่มักปฏิเสธที่จะอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน
 แต่เมื่อทำงานนานขึ้น ได้เรียนรู้และได้พัฒนาความไว้วางใจต่อกันมากขึ้น จึงรวมกันอยู่ด้วยกันเป็น
 ชุมชนตามวัฒนธรรมของ FWBO สัตยโลก (Satyaloka) พนักงานในวินด์ฮอร์สได้พูดถึง
 กระบวนการเรียนรู้ในเรื่องนี้ว่า “การทำงานในระยะแรก ดังกรณีในเมืองเคมบริดจ์ พวกพนักงานไม่
 ต้องการที่จะอยู่ร่วมกัน และก่อตั้งเป็นชุมชน แต่เมื่อได้ทำงานร่วมกัน พวกเขาจึงได้พัฒนาความ
 ไว้วางใจเป็นความเชื่อมโยงร่วมกัน”^{๘๙} มากไปกว่านั้น การกำหนดนโยบายให้พนักงานเข้ารับการ
 ฝึกอบรมอย่างน้อยปีละ ๖ สัปดาห์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พนักงานเรียนรู้จากภายในตนเอง เป็นการ
 พัฒนาความตระหนักรู้ อัตราความสำเร็จของทั้งจุดประสงค์ทางจิตปัญญา และจุดประสงค์ทาง
 เศรษฐกิจล้วนสัมพันธ์กับศักยภาพในการตระหนักรู้ในทุกๆกิจกรรมในการดำเนินชีวิตของเหล่า
 พนักงาน ปราศจากการตระหนักรู้ที่สูง ที่ต้องผ่านการฝึกฝนและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
 ความสำเร็จจะไม่อยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ

ในมิติทางเศรษฐกิจ ท่านสังฆมฤคิณีให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการทดลอง (Experiment)
 ถึงกับจัดเป็นหนึ่งในห้าเสาหลักในการดำเนินงานของเครือข่าย โดยได้อธิบายว่า

เราอาศัยอยู่ในโลกที่แปรเปลี่ยน เครือข่าย FWBO ในตัวเองก็เปลี่ยนแปลง และกำลัง
 พัฒนาอยู่ตลอดเวลา... ในฐานะที่เป็นสมาชิกของ FWBO พวกเรากำลังเผชิญหน้าต่อ
 เงื่อนไข และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา พวกเราพบผู้คนที่แตกต่าง แม้แต่
 ผู้คนต่างชนิด พวกเราต้องสัมผัสกับวัฒนธรรมที่แตกต่าง โดยเฉพาะเมื่อ FWBO ขยายไปสู่
 ประเทศใหม่...และเมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น พวกเราจะเห็นว่า การดำเนินงานในลักษณะปกติไม่
 เหมาะสมสำหรับสถานการณ์ใหม่นี้ พวกเราจะต้องปรับตัว พวกเราจำเป็นต้องพัฒนา
 วิธีการใหม่ๆ รูปแบบใหม่ๆ ในการนำเสนอ การสื่อสารในวิถีใหม่ และในการทำสิ่งนี้ พวก
 เราจำเป็นต้องทำการทดลอง ไม่เช่นนั้น FWBO อาจจะไม่สามารถก่อตั้งตนเองใน
 สภาพแวดล้อมใหม่ และแม้แต่จะอยู่รอดได้ในสภาพแวดล้อมเก่า^{๙๐}

^{๘๘} Ibid., Session Four.

^{๘๙} Ibid. Session Two.

^{๙๐} Sangharaksita, “Lecture 172 : The Five Pillars of the FWBO”, p.7.

ด้วยวัฒนธรรมแห่งการทดลอง เครือข่ายใช้ความรู้จากประสบการณ์ที่ได้รับจากเมืองหนึ่งหรือจากประเทศหนึ่ง นำไปทดลองและปรับเปลี่ยนเพื่อไปใช้กับอีกเมืองหนึ่งหรืออีกประเทศหนึ่งอย่างต่อเนื่อง จนประสบความสำเร็จสามารถขยายเครือข่าย FWBO เข้าไปในทุกส่วนของโลกได้ในเวลาอันรวดเร็ว ท่านสังฆปริณายกแนะนำต่อผู้บริหารบริษัทวินด์ฮอร์สถึงนโยบายการขยายกิจการ ด้วยการขายแฟรนไชส์ในประเทศอังกฤษที่ผู้สนใจจำนวนหนึ่งว่า ไม่ใช่สิ่งที่เหมาะสมและสมควรกระทำ เพราะท่านได้เรียนรู้จากประเทศสหรัฐอเมริกาว่า การขยายตัวด้วยการขายแฟรนไชส์ของร้านอาหารในซานฟรานซิสโกทำให้สูญเสียวัฒนธรรมพุทธ เพราะผู้ซื้อแฟรนไชส์ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ ในที่สุด จึงกลายเป็นร้านอาหารธรรมดา ที่ไม่ใช่วิถีพุทธอีกต่อไป

การเรียนรู้ได้รับการสนับสนุนและได้รับการหล่อหลอม โดยเริ่มต้นจากการเรียนรู้เข้าไปในตนเองในรูปแบบของการพัฒนาความตระหนักรู้ การเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในองค์กรด้วยการใช้ชีวิตร่วมกันเป็นชุมชน ไปสู่การเรียนรู้ระหว่างชุมชน จนกลายเป็นวัฒนธรรมอันสำคัญในการส่งเสริมความก้าวหน้าทั้งทางจิตปัญญา และทางเศรษฐกิจ แก่ทุกองค์กรธุรกิจ เครือข่าย FWBO

๔.๓ มุลินธิเจ้าพระยาอภัยภูเบศร

๔.๓.๑ พัฒนาการของสมุนไพรสมุนไพร

โรงพยาบาลอภัยภูเบศรเปิดทำการเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔ จัดเป็น ๑ ใน ๑๕ โรงพยาบาลประจำจังหวัดยุคแรกของประเทศไทย ปัจจุบันเป็นศูนย์กลางการให้บริการทางการแพทย์แบบองค์รวม ที่มุ่งเน้นการใช้สมุนไพรและการแพทย์แผนไทยในการรักษาพยาบาลที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง จนถือเป็นโรงพยาบาลไทยแห่งแรกที่พัฒนาพืชสมุนไพรพื้นบ้านเป็นผลสำเร็จ ที่เริ่มตั้งแต่การปลูก การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพร และการพัฒนาเป็นยาเพื่อใช้รักษา โดยเริ่มต้นศึกษาสมุนไพรไทยมากกว่า ๒๐ ปีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๖

ด้วยความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยให้คงอยู่สืบต่อไป และด้วยวิสัยทัศน์ที่จะพัฒนาสมุนไพรไทยและแพทย์แผนไทยให้ได้รับการยอมรับในระดับสากล แต่จากกฎระเบียบราชการที่ไม่อนุญาตให้โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรสามารถขึ้นทะเบียนตำรับยาได้ จึงได้มีการจัดตั้งมุลินธิโรงพยาบาลอภัยภูเบศร^{๕๐} เพื่อทำหน้าที่ในการวิจัย พัฒนา และจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพร โดยได้กำหนดนโยบายไว้อย่างชัดเจนว่ารายได้ ๙๐ % ต้องมอบให้โรงพยาบาลเพื่อเป็น

^{๕๐} ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก.

เงินทุนสนับสนุนค่าใช้จ่ายในโรงพยาบาล ส่วนรายได้ที่เหลือ ๓๐% จะนำกลับไปใช้ในการดำเนินงานของมูลนิธิฯ

ปัจจุบัน มูลนิธิฯ ได้ผลิตสินค้า ๓ ประเภทหลัก คือ ผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางสมุนไพร และเครื่องดื่มสมุนไพร มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ ๗๐ ชนิด ด้วยระบบการผลิตที่ได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์นานาชาติทำให้สินค้าได้รับความนิยม ทั้งในและต่างประเทศ โดยไม่จำเป็นต้องทำการตลาดอย่างจริงจัง ในปีพ.ศ. ๒๕๔๔ สร้างรายได้ประมาณ ๔๐ ล้านบาท เพิ่มขึ้นเป็น ๑๒๒ ล้านบาทในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ มีรายได้ประมาณ ๑๑๑ ล้านบาท^{๕๒} จะเห็นว่าในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ อัตรารายได้เพิ่มขึ้นถึง ๓ เท่าตัวจากปีที่ผ่านมา และในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ มีผลกำไรทั้งสิ้น ๔๐ ล้านบาท ในปัจจุบัน รายได้ต่อเดือนอยู่ที่ประมาณ ๗-๘ ล้านบาท^{๕๓} โดยในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ มีรายได้ประมาณ ๑๒๐ ล้านบาท^{๕๔} นอกจากนี้ อภัยภูเบศรยังได้รับรางวัลในสาขาต่างๆ มากมาย โดยในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้รับรางวัลสมุนไพรคุณภาพจากกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้รับรางวัลคุณภาพสมุนไพรไทย และรางวัลโครงการดีเด่นของชาติ สาขาการพัฒนาสังคม ด้านสมุนไพรไทย จากคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี และในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้รับประกาศเกียรติคุณจากกระทรวงอุตสาหกรรม เป็นอุตสาหกรรมดีเด่นประจำปี ประเภทการบริหารอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมเพียงรายเดียว จากผู้ประกอบการที่เข้ารับการพิจารณาในประเภทนี้ทั้งสิ้น ๑๗ ราย จากความสำเร็จอย่างสูงของผลิตภัณฑ์สมุนไพร อภัยภูเบศรจึงได้พัฒนารุทกิจไปสู่ธุรกิจสปาและนวดแผนไทย โดยได้จัดตั้งวิทยาลัยอภัยภูเบศรขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เพื่อ “ชูภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย สร้างบุคลากรจากรากหญ้า โดยเน้นสร้างจิตวิญญาณบริการแบบไทย หวังสร้างเมดิคอลฮับ บริการแพทย์แผนไทยครบวงจรเชื่อมเศรษฐกิจรากหญ้า”^{๕๕}

ผลิตภัณฑ์สมุนไพรอภัยภูเบศรอยู่ภายใต้การบริหารงานของเภสัชกรหญิง ดร. สุภาภรณ์ ปิติพร มาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่า มูลนิธิฯ ไม่ได้เป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาอย่างกรณีศึกษาทั้งสองที่ดำเนินธุรกิจภายใต้พุทธจริยธรรมอย่างเข้มงวด แต่มูลนิธิฯ ได้ดำเนินงานที่

^{๕๒} ศิริชัย พิสาขัย และคณะ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของผลิตภัณฑ์สมุนไพรอภัยภูเบศร มูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี”, รายงานการวิจัยการสัมมนาเชิงปฏิบัติการว่าด้วยการจัดการภาครัฐและเอกชน, (คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

^{๕๓} กรุงเทพธุรกิจ, ๔ สิงหาคม ๒๕๔๕.

^{๕๔} แผ่นพับประชาสัมพันธ์อภัยภูเบศร.

^{๕๕} อภัยภูเบศรสาร, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๗.

ผสมผสานคุณค่าทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการสอดแทรกคำสอนการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่ายตามหลักการทางพระพุทธศาสนาในจดหมายข่าวขององค์กร ที่ชื่อว่า “อภัยภูเบศรสาร” อย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่อง โดยลงบทความที่เขียนโดยพระภิกษุสงฆ์ และที่สำคัญ หลักการดำเนินงานขององค์กรฯ มีความสอดคล้องต่อพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจอย่างสูง ประกอบด้วยหลักการสำคัญพื้นฐานดังต่อไปนี้

๔.๓.๒ ระบบความเชื่อทางธุรกิจ

เกสัษกร ดร. สุภาภรณ์ ปิติพร ประธานมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรได้กล่าวว่า “ภูมิปัญญาอยู่ได้ด้วยธุรกิจ และธุรกิจก็อยู่ได้ด้วยสิ่งแวดล้อม การทำธุรกิจก็เพื่อให้ภูมิปัญญาได้คงอยู่ โดยมีพันธกิจสำคัญคือ การผสมผสานภูมิปัญญาไทยให้เข้ากับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ในวิถีชีวิต ที่อยู่ในตัวบุคคล ในการเก็บความรู้ที่มีอยู่ ให้มีอยู่ในสังคมต่อไป”^{๕๖} คำกล่าวข้างต้นได้แสดงถึงระบบความเชื่อหรือคุณค่าทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินธุรกิจของอภัยภูเบศรอยู่สามประการด้วยกัน คือ หนึ่ง ระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในธุรกิจ สอง จิตสำนึกเพื่อสังคมและผู้อื่น ที่ไม่ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง (Other Orientation) และสาม เงินเป็นมรรคาสู่อุดมการณ์ไม่ใช่จุดหมายในตัวเอง

ก. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง (Stakeholder Orientation)

“ภูมิปัญญาอยู่ได้ด้วยธุรกิจ และธุรกิจก็อยู่ได้ด้วยสิ่งแวดล้อม” ภูมิปัญญาในที่นี้หมายถึงความรู้ทางสมุนไพรไทย อันเป็นสาเหตุหลักในการก่อตั้งธุรกิจอภัยภูเบศร จัดเป็นอุดมการณ์อันแน่วแน่ที่จะอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาไทยให้เป็นมรดกของแผ่นดินสืบทอดต่อไป ธุรกิจหมายถึงตัวองค์กร ผลิตภัณฑ์ และผู้ปฏิบัติงานทุกคนที่มีส่วนสร้างธุรกิจให้ยั่งยืน ครอบคลุมถึงเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบ คำกล่าวข้างต้นสะท้อนถึงความเชื่อในกฎแห่งการอิงอาศัยกันของสรรพสิ่ง กล่าวคือ อุดมการณ์ในการอนุรักษ์และการพัฒนาภูมิปัญญาไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากเพียงความมุ่งมั่น หรือความพยายามที่แรงกล้าเท่านั้น จำเป็นต้องอาศัยเงินทุนจำนวนมากเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ให้เกิดเป็นรูปธรรม และความสำเร็จของธุรกิจสมุนไพรขึ้นอยู่กับคุณภาพของวัตถุดิบ ที่จำเป็นต้องพึ่งพาสภาพพื้นดิน และสิ่งแวดล้อมที่ดีในการเพาะปลูก ปราศจากสิ่งแวดล้อมที่ดี วัตถุดิบจะไม่ได้มาตรฐาน ทำให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไม่ได้รับ

^{๕๖} กองบรรณาธิการประชาชาติธุรกิจ, Corporate Social Responsibility พลังบริหารธุรกิจยุคใหม่ หนทางสู่ความมั่งคั่งอย่างมีคุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

การยอมรับจากผู้บริโภค ด้วยตระหนักถึงระบบการพึ่งพิงอาศัยของสรรพสิ่งนี้ การดำเนินธุรกิจของ อกัฏยเบสรจึงไม่ได้ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง (Shareholder Orientation) แต่ให้ความสำคัญกับทุกผู้ มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Orientation) อันประกอบด้วยผู้บริโภค เกษตรกรผู้เพาะปลูก สิ่งแวดล้อม และผู้ถือหุ้น

เนื่องจากมูลนิธิฯ เป็นส่วนหนึ่งของโรงพยาบาลที่มีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมสุขภาพที่ดีแก่ประชาชน ทำให้อกัฏยเบสรให้ความสำคัญต่อผู้บริโภคเหนือสิ่งอื่นใดในการดำเนินธุรกิจ ถึงกับยึดถือเป็นปรัชญาขององค์กร โดยร่างไว้เป็นลายลักษณ์อักษรว่า “มูลนิธิโรงพยาบาล เจ้าพระยาอกัฏยเบสรเชื่อว่า ด้วยหลักการด้านวิชาการ ผสมผสานกับภูมิปัญญาไทยและจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อส่วนรวม จะสามารถสร้างสรรค์ความตระหนักถึงการมีสุขภาพที่ดีแก่ประชาชน ทุกคน เพื่อประโยชน์สุขแก่ครอบครัว ชุมชน และสังคม และคงไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน”^{๕๓} ด้วย หลักการนี้ ทำให้อกัฏยเบสรให้ความสำคัญอย่างสูงต่อทุกขั้นตอนการผลิต ตลอดจนเร่งพัฒนา ระบบการผลิตจนทำให้ได้รับการรับรองจาก โครงการรับรองระบบประกันคุณภาพของสหพันธ์ เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM Accreditation Programme) ทำให้ผลิตภัณฑ์ทุกชนิด ภายใต้ชื่อ “อกัฏยเบสร” ได้มาตรฐานสากล นอกจากนั้น นโยบายการกำหนดราคาผลิตภัณฑ์ที่ด้ามีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ประชาชนจำนวนมากที่สุดสามารถเข้าถึงผลิตภัณฑ์อกัฏยเบสรได้ เป็นการคำนึงถึง ผลประโยชน์ต่อผู้บริโภคอย่างแท้จริง ดร. สุภาภรณ์ได้กล่าวว่า “ผลิตภัณฑ์สมุนไพรอกัฏยเบสร หมายถึงความสามารถเข้าถึงได้ทางเศรษฐกิจแก่ผู้บริโภคทุกชนชั้น”^{๕๔} โดยจะเห็นว่า ราคาของ ผลิตภัณฑ์อกัฏยเบสรจะมีราคาต่ำกว่าท้องตลาด ดร.สุภาภรณ์ได้อธิบายต่อว่า ก่อนที่อกัฏยเบสรผลิต สมุนไพร ราคาของสมุนไพรจะอยู่ที่ ๗๐ – ๑๕๐ บาท แต่สมุนไพรอกัฏยเบสรขายที่ ๒๕ บาท เท่านั้น^{๕๕}

ในการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้ได้มาตรฐานสากล กระบวนการค้นทาง อันได้แก่ สมุนไพรที่ใช้เป็นวัตถุดิบ จำเป็นต้องได้รับการเพาะปลูกตามหลักการเกษตรอินทรีย์อย่างเข้มงวด ด้วยเล็งเห็นถึงความสำคัญของเกษตรกรผู้เพาะปลูกต่อความสำเร็จของผลิตภัณฑ์อกัฏยเบสร ทาง องค์กรฯ จึงปฏิบัติต่อกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้ด้วยความยุติธรรม โดยมีนโยบายกำหนดราคา

^{๕๓} แผ่นพับประชาสัมพันธ์อกัฏยเบสร.

^{๕๔} Supaporn Pitiporn, “Consumerism and Herbal Product Consumption : A Case Study of Abhaibhubejhr Herbal Products”, **Dissertation for Degree of Doctor of Philosophy, Medical and Health Social Sciences**, (Faculty of Graduate Studies, Mahidol University, 2004), p. 59.

^{๕๕} Ibid., p. 60.

สมุนไพรมันที่ใช้เป็นวัตถุดิบร่วมกับเหล่าเกษตรกร แทนที่จะเสนอราคาตามที่ตลาดอย่างบริษัทธุรกิจทั่วไป แต่จะให้ราคาที่สูงกว่าปกติ ดร.สุภาภรณ์ถึงกับกล่าวว่า อภัยภูเบศรคือผู้ซื้อวัตถุดิบสมุนไพรในราคาที่สูงที่สุดในประเทศไทย^{๑๑๑} ซึ่งจะสังเกตเห็นว่า เกษตรกรในชุมชนบ้านดงบัง ที่หันมาเพาะปลูกสมุนไพรมันให้กับอภัยภูเบศรมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น ทิพพาพร คุณศรี ประธานกลุ่มผลิตวัตถุดิบสมุนไพรบ้านดงบัง เล่าถึงชีวิตของชุมชนบ้านดงบังก่อนหันมาเพาะปลูกเกษตรอินทรีย์ว่า “เมื่อก่อนพวกเราทำสวนไผ่ตงหวาน ซึ่งขึ้นชื่อที่สุดในจังหวัดปราจีนบุรี เป็นอาชีพที่บุญอยู่ในช่วงนั้น แต่มีการใช้สารเคมีในปริมาณที่เยอะมาก เพราะต่างคนต่างต้องการเร่งผลผลิตทุกรูปแบบ สิ่งนี้กลายเป็นสาเหตุหลักที่ทำลายสุขภาพของคนในชุมชน และความตกต่ำของราคาผลผลิต ช่วงวิกฤติสุดๆก็คือราคาของไผ่ตงตกจากกิโลกรัมละ ๒๕ บาท เป็น ๖ สตึง”^{๑๑๒} จึงทำให้สมาชิกในชุมชนเป็นหนี้ ธ.ก.ส. คราวเรือนละไม่ต่ำกว่าล้านบาท ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบวัชพืชไปจนถึงยามาแมลง ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ เป็นสาเหตุให้ต้องเพิ่มปริมาณการใช้ปุ๋ย ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แต่เมื่อหันมาเพาะปลูกตามหลักการเกษตรอินทรีย์ของอภัยภูเบศร และจากการขายสมุนไพรมันที่ได้ราคาดีจากมูลนิธิ ฯ ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้นตามลำดับ ดังจะเห็นว่า รายได้ต่อสมาชิกในชุมชนบ้านดงบังที่เพาะปลูกสมุนไพรมันส่งให้มูลนิธิ ฯ อยู่ที่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน และบางคนสามารถทำได้ถึง ๒๐,๐๐๐ – ๔๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน^{๑๑๓}

ธรรมชาติคือแหล่งกำเนิดและที่อยู่อาศัยของสมุนไพรมันชนิดต่างๆ ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญต่อผลิตภัณฑ์สมุนไพรมัน และอย่างที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า คุณภาพของสมุนไพรมันขึ้นอยู่กับสภาพดินและสิ่งแวดล้อม อภัยภูเบศรจึงให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมไม่น้อยไปกว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นถึงกับบูรณาการไว้ในปรัชญาดำเนินงานทางธุรกิจ และมุ่งเน้นให้เกษตรกรปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์อย่างเคร่งครัด ถึงกับส่งเจ้าหน้าที่ไปตรวจการปฏิบัติของเหล่าเกษตรกรทุกๆ ๔ เดือนเพื่อให้มั่นใจว่าไม่มีการทำลายระบบนิเวศใดๆในการเพาะปลูก โดยหลักการ เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญต่อความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ มีเป้าหมายหลักในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม งดเว้นการใช้สารเคมีสังเคราะห์ทุกประเภท มุ่งเน้นการฟื้นฟูระบบนิเวศ โดยเฉพาะการปรับปรุงดิน เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของดินจัดเป็นปัจจัยสำคัญของเกษตรอินทรีย์ ที่สำคัญ

^{๑๑๑} Ibid., p. 63.

^{๑๑๑} อภินันท์ บุญเรืองพะเนา, “จุดประกาย”, กรุงเทพฯธุรกิจ, (๑๕/๑๑/๒๐๐๔).

^{๑๑๒} ศิริชัย พิศาสัย และคณะ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของผลิตภัณฑ์สมุนไพรมันอภัยภูเบศร มูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี”, ภาคผนวก.

เกษตรอินทรีย์เป็นวิถีการเพาะปลูกที่สร้างความเป็นเอกภาพระหว่างผู้ปลูกและธรรมชาติ เอกสิทธิ์ ดำริห์ใจจริง หัวหน้าฝ่ายวัตถุดิบชุมชนเกษตรอินทรีย์มูลนิธิ ฯ กล่าวว่า “ผมมองว่าเกษตรอินทรีย์เป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนรู้จักและเข้าใจตัวเองมากยิ่งขึ้น กระตุ้นให้เขารู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ ทรัพยากร นานามากแล้วที่เกษตรกรไทยไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ แต่จะคิดว่าตัวเองเป็นผู้รับจ้าง สร้างผลผลิตมากกว่า เกษตรอินทรีย์ทำให้เขารู้สึกว่าเป็นเจ้าของ เขารักดินทุกเม็ด รักหญ้าทุกต้น เพราะเขารู้ว่ามันมีคุณค่า ที่สำคัญ เขาสามารถหล่อเลี้ยงชีวิตได้โดยต้นไม้ใบหญ้าเหล่านั้น”^{๑๑๓}

ท้ายที่สุด ถึงแม้ว่ามูลนิธิอภัยภูเบศรเป็นองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร แต่ด้วยเล็งเห็นถึงความสำคัญของเงินทุนที่มีต่อความสำคัญในการพัฒนาภูมิปัญญาให้ก้าวหน้า ดังที่ดร. สุภาภรณ์ได้กล่าวไว้ข้างต้น จึงมุ่งสร้างผลกำไร ขยายธุรกิจ ด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง และการขยายธุรกิจไปยังการนวดแผนไทย รวมถึงการมุ่งขยายช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้ครอบคลุมทั่วประเทศมากยิ่งขึ้น ตลอดจนการขยายธุรกิจไปยังต่างประเทศอย่างไม่หยุดยั้ง โดยจะเห็นว่า อภัยภูเบศรจะมีการจัดแสดงสินค้าในประเทศต่างๆปีละหลายครั้ง เพื่อให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยและการแพทย์แผนไทย โดยเฉพาะการนวดไทย เป็นที่ยอมรับในระดับสากล และเป็นการสร้างรายได้ที่ดีอีกทางหนึ่งแก่องค์กร เพราะเป็นตลาดที่ใหญ่ การดำเนินงานของอภัยภูเบศรจึงไม่ใช่การดำเนินงานแบบองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ที่คอยรับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและองค์กรภายนอก แต่เป็นการมุ่งสร้างผลกำไร เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเอง อย่างองค์กรธุรกิจเอกชน โดยจะเห็นถึงผลสำเร็จของอภัยภูเบศรในการเพิ่มผลประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง

ข. จิตสำนึกเพื่อสังคมและผู้อื่น

จากการให้ความสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกมากกว่าตนเอง อันเป็นบทสะท้อนปรัชญาการดำเนินธุรกิจที่มุ่งเน้นการสร้างประโยชน์ต่อมนุษยชาติและสังคม รวมถึงหลักการแบ่งผลกำไร ๗๐ % ให้แก่โรงพยาบาล ล้วนแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า อภัยภูเบศรยึดถือสังคมและผู้อื่นเป็นศูนย์กลาง (Other Orientation) จัดเป็นคุณลักษณะสำคัญของการดำเนินธุรกิจ ด้วยคุณค่าแบบพุทธ

อภัยภูเบศรได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า มูลนิธิฯ มุ่งมั่นที่จะทำหน้าที่ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม^{๑๑๔} องค์กรธุรกิจในทัศนะของอภัยภูเบศรจึงมีความหมายมากกว่าการสร้างผลกำไร แต่คือการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าควบคู่กับการพัฒนา

^{๑๑๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๔} แผ่นพับประชาสัมพันธ์อภัยภูเบศร.

เศรษฐกิจ ดร. สุภาภรณ์^{๑๐๕} ได้ให้ความหมายของผลิตภัณฑ์อภัยภูเบศรไว้หลายประการ ซึ่งล้วนสะท้อนถึงหน้าที่ของอภัยภูเบศรต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ประกอบด้วย

๑. ผลิตภัณฑ์อภัยภูเบศรหมายถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเอง^{๑๐๖} รวมถึงความช่วยเหลือต่อชุมชน^{๑๐๗} โดยเฉพาะสำหรับชุมชนเกษตรกรบ้านดงบัง มูลนิธิฯ ให้ความช่วยเหลือเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยจะเห็นว่า ในระยะต้นของการทดลองการเพาะปลูกสมุนไพรของชุมชนบ้านดงบัง มูลนิธิฯ ได้มอบต้นกล้า คือ หนุ่ยปักกิ่งจำนวน ๒๕ ต้น และฟ้าทะลายโจร ๔๐๐ ต้น เพื่อเป็นทุนเริ่มต้นแก่เหล่าเกษตรกรที่สนใจเพาะปลูกเกษตรอินทรีย์ รวมถึงการจัดหาเงินทุนก่อตั้งโรงเรียนสอนการเพาะปลูกสมุนไพรแบบเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนการจัดหาเครื่องอบสมุนไพร ครั้นเมื่อชุมชนมีความสามารถในการเพาะปลูกเกษตรอินทรีย์ มูลนิธิฯ ได้พัฒนาวิธีการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าแก่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการฝึกฝนอบรมทางวิชาการ และการให้ร่วมกำหนดราคาสมุนไพร จากหมู่บ้านที่เป็นหนี้สิน ได้กลายเป็นชุมชนที่แข็งแรง สร้างรายได้จากการปลูกพืชสมุนไพร จนสามารถพัฒนาสินค้าสุขภาพภายใต้ชื่อการค้า “ดงบัง” ได้สำเร็จ และปัจจุบันกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นหมู่บ้านแบบอย่างเพื่อศึกษาการเกษตรอินทรีย์ สำหรับผู้สนใจและนักท่องเที่ยวทั่วไป และจัดเป็นชุมชนสำคัญในการสร้างรายได้ให้แก่จังหวัดปราจีนบุรี

๒. ผลิตภัณฑ์อภัยภูเบศรหมายถึงภูมิปัญญาไทย^{๑๐๘} ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทย นอกเหนือจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยให้เป็นที่รู้จักในระดับสากล มูลนิธิฯ ได้นำรายได้ไปสร้างพิพิธภัณฑ์การแพทย์ไทย เพื่อเป็นสถานที่เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย โดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายใดๆจากผู้เข้าชม และได้พัฒนาวิทยาลัยการแพทย์แผนไทยอภัยภูเบศรเพื่อส่งเสริมการนวดแผนไทย ตลอดจนร่วมกับมหาวิทยาลัยบูรพาจัดตั้งหลักสูตรการศึกษาแพทย์แผนไทยในระดับอุดมศึกษา

๓. นโยบายการเพาะปลูกแบบเกษตรอินทรีย์ด้วยมาตรฐานสากล คือการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง สร้างความปลอดภัยแก่ทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค

^{๑๐๕} Supaporn Pitiporn, “Consumerism and Herbal Product Consumption : A Case Study of Abhaibhubejhr Herbal Products”, p. 48.

^{๑๐๖} Ibid., p. 62.

^{๑๐๗} Ibid., p. 52.

ก. เงินเป็นมรรคาสู่จุดหมาย

อภัยภูเบศรมีทัศนะต่อเงินในลักษณะทางสายกลาง กล่าวคือ คำกล่าวที่ว่า “ภูมิปัญญาอยู่ได้ด้วยธุรกิจ” สะท้อนถึงทัศนะของมูลนิธิฯ ต่อเงินในลักษณะขององค์กรธุรกิจทั่วไปที่เห็นว่าเงินเป็นสิ่งจำเป็นต่อความอยู่รอดขององค์กร และที่สำคัญเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างอุดมการณ์ขององค์กรให้เกิดขึ้นจริง แต่ในอีกด้านหนึ่ง หลักการตลาดขององค์กรที่ว่า “ความรู้้นำการตลาด” ที่หมายถึง การมุ่งเน้นให้ความสำคัญในการพัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาไทย ด้วยการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้มีคุณภาพสูง มากกว่ากิจกรรมการตลาดแบบก้าวร้าวขององค์กรธุรกิจเอกชนที่มุ่งเน้นการสร้างรายได้สูงสุด ทำให้อภัยภูเบศรไม่มุ่งเน้นที่จะกระตุ้นรายได้จากกิจกรรมการตลาด แสดงให้เห็นว่า การสร้างรายได้มีความสำคัญน้อยกว่าการสร้างภูมิปัญญา ถึงแม้ว่า ผลประกอบการของอภัยภูเบศรมีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง แต่รายได้ก็ไม่ใช่จุดหมายในตัวเอง แต่เป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ของมูลนิธิฯ ให้ประสบผลสำเร็จ การเข้าร่วมงานมหกรรมสมุนไพรแห่งชาติ ครั้งที่ ๓ ของอภัยภูเบศรพิสูจน์ให้เห็นถึงระบบความเชื่อทางธุรกิจนี้อย่างชัดเจน เมื่อทางองค์กรฯ ไม่ได้นำผลิตภัณฑ์ไปขายในงาน ทำให้ผู้เข้าชมงานจำนวนมากตั้งคำถามว่า เหตุผลในการเข้าร่วมมหกรรมคืออะไรถ้าไม่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ องค์กรฯ ได้ชี้แจงถึงจุดประสงค์ในการเข้าร่วมงานมหกรรมครั้งนี้ว่า “เราไม่ได้ต้องการขายผลิตภัณฑ์ แต่เราต้องการขายฝัน ฝันที่จะเห็นคนไทยพึ่งตนเองได้ ทำเอง ใช้เองได้”^{๑๐๔} ซึ่งหมายถึงการพึ่งตนเองด้วยภูมิปัญญาไทย กับผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย

๔.๓.๓ จุดประสงค์ทางธุรกิจ

จากระบบความเชื่อทางธุรกิจที่ยึดถือสังคมและผู้อื่นเป็นศูนย์กลาง (Other Orientation) ทำให้วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานของอภัยภูเบศรมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในลักษณะขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไร แต่มุ่งเน้นการสานอุดมการณ์ขององค์กรฯ ให้สัมฤทธิ์ผล เพื่อประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง จุดประสงค์ทางสังคมจึงมีความสำคัญมากกว่าจุดประสงค์ทางธุรกิจ ดังคำกล่าวยืนยันอุดมการณ์ของ ญ. ดร. สุภาภรณ์ที่ว่า “มูลนิธิไม่ได้สร้างผลิตภัณฑ์โดยมีเป้าหมายทางธุรกิจเป็นสำคัญ ความต้องการให้คนไทยดูแลสุขภาพตัวเอง จากภูมิปัญญาพื้นฐานต่างหากที่เป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งกว่า”^{๑๐๕}

^{๑๐๔} อภัยภูเบศรสาร, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๕.

^{๑๐๕} กรุงเทพธุรกิจ, ๔ สิงหาคม ๒๕๕๕.

อุดมการณ์ทางสังคมของอภัยภูเบศร ไม่ได้มีเพียงระดับปัจเจกบุคคล และระดับชุมชน อย่างที่กล่าวไว้ในส่วนที่แล้ว แต่ยังมีความหมายครอบคลุมถึงระดับประเทศ กล่าวคือ มูลนิธิฯ ไม่ได้เพียงส่งเสริมความมีสุขภาพดีแก่ผู้บริโภคร ด้วยการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพรสุขภาพในราคาข่อมเขา และไม่ได้เพียงเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน เหนือสิ่งอื่นใด มูลนิธิฯ มีความต้องการพัฒนาภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยให้ก่อประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ ให้คนไทยสามารถพึ่งพิงการรักษาพยาบาลจากภูมิปัญญาบรรพชน โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงแพทย์แผนตะวันตก ดร. สุภาภรณ์ได้กล่าวว่า “พี่ไม่เข้าใจว่าทำไมคนไทยเจ็บป่วย เวลาท้องผูก เราต้องซื้อยาฝรั่งกิน เวลาเราไอต้องซื้อยาฝรั่งมาจิบ ในเมื่อเรามียาแบบไม่ต้องซื้อเต็มสวนหลังบ้าน แนวคิดการผลิตยาไทยเพื่อคนไทยจึงเกิดขึ้น อันที่จริงแพทย์แผนไทยนี้เกือบจะตายแล้วนะ ถ้าเราไม่ช่วยกันดูแลสืบสานภูมิปัญญาอันเกิดจากรากเหง้าของเราเอง สภาพการณ์ถือว่าวิกฤติ”^{๑๑๑} จึงเกิดเป็นมูลนิธิอภัยภูเบศร ให้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของประเทศไทยในการดูแลสุขภาพ โดยมีโครงการพัฒนาสมุนไพรไทย และแพทย์แผนไทยเป็นองค์ประกอบสำคัญ

วัตถุประสงค์ทางสังคมยังมีความหมายครอบคลุมถึงสิ่งแวดล้อม โดยได้มีการระบุไว้ชัดเจนในปรัชญาขององค์กรฯ และจากนโยบายการผลิตตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เคร่งครัดดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

หลักการจัดสรรผลกำไรสะท้อนถึงวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งมูลนิธิฯ ที่ให้ความสำคัญต่ออุดมการณ์ทางสังคมมากกว่าผลประโยชน์ทางธุรกิจขององค์กรฯ โดยจะเห็นว่า ผลกำไร ๔๐ ล้านบาท ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ถูกแบ่งให้โรงพยาบาลฯ เป็นจำนวน ๒๘ ล้านบาท ในขณะที่เหลือเป็นผลกำไรกลับเข้าองค์กร ๑๒ ล้านบาท ผลกำไรในอัตรานี้เทียบเท่ากับ ๑๐.๘ % ของผลประกอบการ จัดเป็นผลกำไรที่น้อยมากเมื่อเทียบกับธุรกิจใดๆ โดยเฉพาะธุรกิจเวชกรรม และธุรกิจยาในบริษัทอื่น สอดคล้องต่อจุดประสงค์ขององค์กรฯที่ว่า “ไม่เน้นการสร้างเครือข่ายธุรกิจหรือยึดธุรกิจเป็นชนนำ แต่อาศัยภาคธุรกิจพัฒนาสมุนไพร”^{๑๑๒}

จึงสามารถสรุปได้ว่า จุดประสงค์ของมูลนิธิโรงพยาบาลอภัยภูเบศรประกอบด้วยสามมิติหลัก เรียงตามความสำคัญจากมากไปน้อย คือ หนึ่ง จุดประสงค์ทางสังคม สอง จุดประสงค์ทางสิ่งแวดล้อม และ สาม จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ

^{๑๑๑} ผู้จัดการออนไลน์, ๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

^{๑๑๒} กรุงเทพธุรกิจ, ๔ สิงหาคม ๒๕๔๕.

จุดประสงค์ทางสังคม อันหมายถึง ความรู้ทางวิชาการและภูมิปัญญาที่เป็นเป้าหมายหลักขององค์กรฯ ทำให้ผลิตภัณฑ์อภัยุเบศรมีคุณภาพยอดเยี่ยม ส่งผลให้ผลประกอบการทางเศรษฐกิจสำเร็จผลตามมา โดยไม่จำเป็นต้องดำเนินธุรกิจตามหลักการยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลางอย่างองค์กรธุรกิจทั่วไป การเติบโตของผลประกอบการอย่างต่อเนื่องพิสูจน์ให้เห็นว่า วิธีการดำเนินงานตามอุดมการณ์ทางสังคมไม่ใช่ภาระหรือต้นทุนแก่องค์กรธุรกิจ แท้ที่จริง จะส่งผลตอบแทนทางเศรษฐกิจแบบยั่งยืนด้วยการได้รับความจงรักภักดีจากผู้บริโภค จัดเป็นปัจจัยสู่ความสำเร็จทางธุรกิจประการหนึ่ง

๔.๓.๔ การดำเนินงาน

ถึงแม้ว่าอภัยุเบศรไม่ได้เป็นองค์กรที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนา แต่ด้วยพันธกิจขององค์กรที่ยึดมั่นในการให้สิ่งที่ดีมีคุณภาพแก่ประชาชน ตลอดจนตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ต่อสังคม ทำให้การดำเนินงานของอภัยุเบศรมีลักษณะบางประการที่สอดคล้องต่อจริยธรรมในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความเป็นสากลของศีลธรรม อันเป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมทุกพฤติกรรมในทุกระดับ ไม่จำกัดเพียงพฤติกรรมส่วนบุคคล ที่สามารถพัฒนาองอาจขึ้นมาจากเจตนารมณ์บริสุทธิ์ โดยไม่จำเป็นต้องมีการกำหนดเป็นกฎเกณฑ์บังคับให้ต้องปฏิบัติตาม การดำเนินงานของอภัยุเบศรมีลักษณะเด่นสองประการ ที่สามารถเทียบเคียงได้กับสองจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การส่งเสริมคุณภาพชีวิต และความซื่อสัตย์

ก. การส่งเสริมชีวิต

อภัยุเบศรให้นิยามต่อจริยธรรมข้อนี้คือการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีแก่นุชชชาติ ในฐานะเป็นโรงพยาบาลภาครัฐ อภัยุเบศรอาจทำหน้าที่เพียงการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามสถานะและบทบาทเชิงโรงพยาบาลต่างจังหวัดทั่วไป แต่ด้วยอุดมการณ์อันแน่วแน่ อภัยุเบศรแสดงบทบาทที่ชัดเจนว่า มุลินธิฯ ไม่ใช่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโรงพยาบาลที่มีหน้าที่ในการรักษาความเจ็บป่วยเท่านั้น แต่มีความมุ่งมั่นที่ต้องการเห็นความมีสุขภาพดีของประชาชนทุกคน จึงเร่งพัฒนายาสมุนไพรราคาถูกที่ประชาชนทุกคนชั้นสามารถเข้าถึงได้ ไม่ใช่เพียงเพื่อรักษา แต่เพื่อป้องกัน และเพื่อส่งเสริมสุขภาพที่ดีแก่นุชชชาติ รวมถึงสิ่งแวดล้อม ดังที่ได้กล่าวไว้ในปรัชญาการทำงานขององค์กรที่ว่า “ตระหนักถึงการมีสุขภาพที่ดีแก่ประชาชนทุกคน เพื่อประโยชน์สุขแก่ครอบครัว ชุมชน และสังคม และคงไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน”

สิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญต่อคุณภาพของสมุนไพร สารเคมีตกค้างในพื้นดินจะถูกสะสมในสมุนไพร ซึ่งจะทำอันตรายต่อสุขภาพของผู้บริโภค และที่สำคัญ สิ่งแวดล้อมคือ

แหล่งกำเนิดสมุนไพร ถ้าสิ่งแวดล้อมไม่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ ความหลากหลายทางพืชพันธุ์ไม่สามารถกำเนิดขึ้นได้ ทำให้วัตถุดิบในการผลิตสมุนไพรมีจำนวนจำกัด ซึ่งจะก่อประโยชน์แก่มนุษยชาติในปริมาณที่ลดลงตามมา อภัยภูเบศรจึงขยายจริยธรรมแห่งการส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ครอบคลุมสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นระบบการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ที่มีมาตรฐานสูง ประกอบด้วยหลักการและความมุ่งหมายที่ล้วนเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอย่างสูง คือ^{๑๑๒}

๑. ฟื้นฟูและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินด้วยอินทรีย์วัตถุ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยพืชสดอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ทรัพยากรในฟาร์มมาหมุนเวียนประโยชน์สูงสุด

๒. รักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ในฟาร์ม และความยั่งยืนของระบบนิเวศน์โดยรวม

๓. ป้องกันและหลีกเลี่ยงการปฏิบัติที่ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม

๔. สนับสนุนระบบการผลิตและกระบวนการจัดการทุกขั้นตอนที่คำนึงถึงหลักมนุษยธรรม

๕. ยึดหลักการปฏิบัติหลักการเก็บเกี่ยวและการแปรรูปที่เป็นวิถีการธรรมชาติ ประหยัดพลังงาน และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

กล่าวโดยสรุปก็คือ กระบวนการผลิตทุกขั้นตอนต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ เริ่มต้นจากต้นทางไปจนถึงปลายทาง ที่ของเสียจากการผลิตจะถูกนำไปกำจัด และบำบัดอย่างถูกกรรมวิธี ด้วยเตาเผาขยะ และระบบบำบัดน้ำเสียตามมาตรฐานสากล เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีที่สุด

ข. ความซื่อสัตย์

อภัยภูเบศรให้ความสำคัญต่อ “ความซื่อสัตย์” และได้ยึดถือเป็นหลักการในการดำเนินธุรกิจอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะวิธีการดำเนินกิจกรรมทางการตลาด ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรได้กล่าวว่า

กระบวนการตลาดและการขายในรูปแบบต่างๆ ทั้งการโฆษณาผ่านสื่อ การกระจายสินค้าผ่านซูเปอร์สโตร์ ร้านจำหน่ายสินค้าเฉพาะด้าน และการขายตรงผ่านเครือข่ายหลายลำดับชั้น กระบวนการเหล่านี้ทำให้ต้นทุนของสินค้าสูงขึ้น ประชาชนผู้บริโภคได้สินค้าที่

^{๑๑๒} <<http://www.abhaiherb.com/html/organic.html>>, 11/5/2007.

มีคุณภาพด้อยลง เพราะการควบคุมต้นทุน และนำไปสู่การโฆษณาสรรพคุณเกินจริง หรือ การละเว้นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาการอื่นไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งการกระตุ้น ให้มีการใช้ผลิตภัณฑ์เกินความจำเป็น สมุนไพรอภัยภูเบศรของเราได้พยายามจัดการด้าน กระบวนการตลาดและการขายให้เป็นไปอย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน ผู้บริโภค จึงอาจทำให้ไม่มีกลยุทธ์เหมือนผู้ผลิตทั่วไป

ด้วยคุณค่าแห่งความซื่อสัตย์ การสื่อสารทางการตลาดของอภัยภูเบศรจึงเป็นในรูปแบบ ของการประชาสัมพันธ์มากกว่าการโฆษณา ประกอบด้วย

๑. จัดพิมพ์อภัยภูเบศรสาร เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ต่อดัชนีจำหน่าย สมาชิก ผู้บริโภค และประชาชนทั่วไป โดยไม่คิดมูลค่าใดๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการให้ความรู้เรื่องสมุนไพร ผลิตภัณฑ์ต่างๆขององค์กร ข่าวสาร และความเคลื่อนไหวต่างๆเกี่ยวกับแวดวงสมุนไพร

๒. จัดทำเว็บไซต์ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์องค์กรฯ และผลิตภัณฑ์

๓. จัดรายการวิทยุเกี่ยวกับสมุนไพร มุ่งเน้นให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรต่างๆ พร้อม ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของมูลนิธิฯ

ลักษณะการสื่อสารทางการตลาดของอภัยภูเบศร จะมุ่งเน้นที่การสร้างความรู้ที่ถูกต้อง และครบถ้วนเกี่ยวกับแก้ตัวสมุนไพร มากกว่าการสร้างความต้องการในตัวผลิตภัณฑ์ด้วยข้อความ โฆษณาที่ให้ข้อมูลผลิตภัณฑ์ในจำนวนจำกัด ที่มุ่งเน้นเพียงสรรพคุณชวนเชื่อ จัดเป็นการสื่อสาร ทางการตลาดในเชิงรับที่ให้ผู้บริโภคตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์จากข้อมูลทางวิชาการที่ครบถ้วน ที่ ไม่ได้มุ่งกระตุ้นให้เกิดความต้องการในตัวผลิตภัณฑ์ แต่ด้วยคุณภาพที่ดีของผลิตภัณฑ์ ทำให้เกิด กระแสการบอกต่อแบบปากต่อปากเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์อภัยภูเบศรอย่างกว้างขวาง เป็นการโฆษณาที่ ทรงประสิทธิภาพที่สุดที่ผู้ใช้เป็นสื่อโฆษณาโดยตรง การวิ ผู้บริโภคผลิตภัณฑ์ได้กล่าวว่า “ดิฉัน ประทับใจจากประสบการณ์การใช้ผลิตภัณฑ์เวชภัณฑ์ (ของอภัยภูเบศร) ที่ให้ผลลัพธ์ดีกว่าและเร็ว กว่าสินค้าที่โฆษณาว่าจะเห็นประสิทธิผลในการใช้ภายใน ๔ อาทิตย์”^{๑๑๑} การสื่อสารทางการตลาด ในลักษณะเชิงรับขององค์กรฯ จึงไม่เป็นอุปสรรคต่อการสร้างความเติบโตแก้ตัวผลิตภัณฑ์ แต่ ในทางกลับกัน เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือ และความไว้วางใจในกลุ่มผู้บริโภค นำไปสู่ความ จงรักภักดี (Loyalty) ต่อตัวผลิตภัณฑ์

^{๑๑๑} Supaporn Pitiporn, “Consumerism and Herbal Product Consumption : A Case Study of Abhaibhubejhr Herbal Products”, p 101.

๔.๓.๕ วัฒนธรรมองค์กร

ก. วัฒนธรรมแห่งความเป็นชุมชน

สมุนไพร่รักษาผู้ป่วยจำเป็นต้องมีคุณภาพดี ปราศจากสารเคมีใดๆ การเพาะปลูกสมุนไพร่เพื่อเป็นวัตถุดิบจึงเป็นสิ่งสำคัญในการผลิตสมุนไพร่ให้ได้คุณภาพ ผลิตภัณฑ์สมุนไพร่อภัยภูเบศรก่อกำเนิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชุมชนปลูกสมุนไพร่บ้านดงบัง กับเจ้าหน้าที่มูลนิธิโรงพยาบาลฯ ที่มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่มูลนิธิอย่างใกล้ชิด จึงเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ในลักษณะแบบผู้ซื้อและผู้ขาย แต่เปรียบเสมือนหน่วยงานเดียวกัน เป็นความสัมพันธ์แบบชุมชน เพื่อให้มั่นใจว่าผลผลิตมีคุณสมบัติตามต้องการ โดยกลุ่มบ้านดงบังทำหน้าที่ในส่วนของการจัดการวัตถุดิบ ในขณะที่มูลนิธิฯ ทำหน้าที่ในการจัดการด้านธุรกิจและการวิจัย

ความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นทีมระหว่างมูลนิธิฯ กับชุมชน เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการดำเนินธุรกิจ เริ่มต้นจากการผลิต อภัยภูเบศรจะส่งเจ้าหน้าที่จากงานตรวจสอบคุณภาพวัตถุดิบชุมชนและเกษตรกรอินทรีย์เข้าไปอยู่ในชุมชน เพื่อให้ความรู้ คำแนะนำ เพื่อช่วยเสริมภูมิปัญญาโบราณที่มีอยู่ดั้งเดิม รวมถึงการจัดอบรมความรู้ทางเกษตรอินทรีย์อย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนดูแลทุกขั้นตอนการผลิต เพื่อประกันคุณภาพวัตถุดิบ ตั้งแต่ในแปลงสมุนไพร่ ขั้นตอนการเก็บเกี่ยว การคัดเลือกสมุนไพร่ การตากและการอบสมุนไพร่ นอกจากนั้น มูลนิธิฯ กับชุมชนจะร่วมกันกำหนดปริมาณการปลูกสมุนไพร่แต่ละครั้งที่จะนำมาใช้ในการผลิต ในส่วนของการตลาด ทั้งสองฝ่ายจะร่วมกันกำหนดราคาของวัตถุดิบเพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ทั้งสองฝ่าย นอกจากนั้น เมื่อมูลนิธิฯ เข้าร่วมจัดแสดงสินค้า มักจะนำผลิตภัณฑ์สมุนไพร่ของหมู่บ้านดงบังที่ทางมูลนิธิฯ มีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษาไปร่วมจัดแสดงด้วย

ในชุมชนบ้านดงบัง การเพาะปลูกสมุนไพร่ตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ทำให้สมาชิกในชุมชนต้องคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่สามารถต่างคนต่างทำเหมือนการเกษตรที่พึ่งสารเคมี ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบครอบครัวขึ้น นายเอกสิทธิ์ เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ ได้อธิบายว่า “เกษตรกรอินทรีย์เป็นเรื่องของครอบครัว เรื่องวัฒนธรรม และเรื่องความเป็นชุมชน เพราะมันต้องลงแรงช่วยกันเยอะมาก แน่นนอน ความสามัคคีต้องมาก่อน เมื่อความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเข้มแข็ง การจะทำอะไรก็ประสบความสำเร็จได้ไม่ยาก และสิ่งนี้จะนำพาชุมชนไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง”^{๑๑๔}

^{๑๑๔} “จุดประกาย”, กรุงเทพฯธุรกิจ, ๑๕ พ.ย. ๒๕๕๗.

ทิพพาพร ปุ่มริด เจ้าหน้าที่ฝ่ายการตลาดกลุ่มสมุนไพรคงบัง ได้เล่าถึงประสบการณ์ของชุมชนที่สอดคล้องต่อคำอธิบายของเจ้าหน้าที่มูลนิธิ ฯ ว่า

เมื่อก่อนแต่ละครอบครัวเก็บสมุนไพรกันเอง ถ้าทำกันในครอบครัวก็เก็บไม่ค่อยทัน ต้องจ้างแรงงานแทบจะไม่คุ้ม และผลผลิตก็ไม่ค่อยได้มาตรฐาน มีพืชอื่นเจือปน เดียวนี้เราหันมาใช้วิธีลงแขก คือเอาแรงกันเองในหมู่สมาชิก สลับสับเปลี่ยนไป ช่วยกันเก็บสมุนไพรให้กันและกันแบบวันเว้นวัน ได้งานเร็วมาก สมาชิกได้เรียนรู้ร่วมกันด้วยว่าใบแบบไหนควรเก็บ ไม่ควรเก็บ เป็นการพัฒนาคุณภาพกันเองด้วย เจ้าหน้าที่ มูลนิธิฯ ก็ช่วยกันดูด้วย... แม้ว่าการปลูกสมุนไพรแบบไม่ใช้สารเคมีจะเป็นงานที่เหน็ดเหนื่อย แต่เราก็มีเพื่อนสมาชิกกลุ่มเป็นแบบพี่น้องกัน เป็นครอบครัวใหญ่ ทำให้รู้สึกอบอุ่น มีความสุข^{๑๑๕}

การทำงานในลักษณะครอบครัวไม่ได้หมายถึงเพียงการลงแขก ร่วมแรงร่วมใจในการเพาะปลูกเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการใช้เครื่องมือร่วมกัน โดยวัตถุดิบสมุนไพรที่แต่ละกลุ่มปลูกได้มา จะนำมาผ่านกรรมวิธีการตาก และอบแห้งร่วมกัน ในโรงตากสมุนไพรพลังแสงอาทิตย์ ก่อนที่จะนำเข้าโรงบด และกรรมวิธีอื่นๆ ที่ใช้อุปกรณ์ร่วมกัน โดยสมาชิกแต่ละคนจะแบ่งรายได้ ๕ % เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายส่วนกลาง การทำงานในลักษณะนี้ทำให้มาตรฐานสมุนไพรของทุกสมาชิกในชุมชนมีมาตรฐานเดียวกัน จัดเป็นข้อดีประการสำคัญของการทำงานในลักษณะครอบครัว หนึ่งในสมาชิกของชุมชน คุณครูมงคลศักดิ์ ได้อธิบายถึงประโยชน์ของการทำงานด้วยวัฒนธรรมแบบชุมชนว่า

เมื่อก่อน เราต่างคนต่างปลูก ต่างคนต่างเก็บส่ง การตรวจสอบให้ผลผลิตได้มาตรฐานก็ยากลำบาก หลายครั้งที่ของถูกตีกลับเพราะไม่ได้มาตรฐาน... ต่อมาเราก็ร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหาตามลำดับ เมื่อปีกลายได้งบประมาณมาสร้างโรงตากสมุนไพร โรงเพาะเนื้อเยื่อ คู่อบรมสมุนไพร เราให้สมาชิกลำสมุนไพรมารวมกัน เพื่อเข้ากระบวนการตากและอบที่เหมือนกัน ให้ได้ผลผลิตที่สวยงามเหมือนกัน และเข้ามาตรฐานเดียวกัน^{๑๑๖}

^{๑๑๕} สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, <<http://www.nationalhealth.or.th>>, 8/5/2007.

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน.

ข. วัฒนธรรมแห่งการให้

จากระบบความเชื่อทางธุรกิจ ทำให้จิตสำนึกแห่งความเสียสละเพื่อสังคม ได้ถูกหล่อหลอมกลายเป็นวัฒนธรรม และกลายเป็นสัญลักษณ์ของอภัยภูเบศรที่องค์กรภายนอกต่างๆ ได้มอบให้ ในระดับองค์กรฯ ความทุ่มเทให้กับชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็ง และสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านดงบัง ทำให้อภัยภูเบศรได้ถูกเรียกว่าองค์กรธุรกิจเพื่อชุมชน หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ ได้ยกย่องให้อภัยภูเบศร เป็นองค์กรธุรกิจที่ประสบความสำเร็จจากการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กล่าวคือ จิตวิญญาณแห่งการให้ขององค์กรฯ ที่คอยให้ความช่วยเหลือและพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกับชุมชน นำไปสู่ความได้เปรียบทางธุรกิจอย่างยั่งยืนด้วยการมีวัตถุดิบที่มีคุณภาพสูง นำไปสู่ความยั่งยืนขององค์กรในการดำเนินการ พร้อมๆ กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

ในระดับสังคม อภัยภูเบศรได้สร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อสังคมหลากหลายรูปแบบ และได้กระทำอย่างต่อเนื่อง สามารถจัดแบ่งได้พอสังเขปคือ

๑. การจัดอบรมและให้ความรู้ทางสมุนไพร เช่น การอบรมระยะสั้นเกี่ยวกับความรู้เบื้องต้นทางภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย ที่ไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ แก่ประชาชนผู้สนใจทั่วไป ในงานมหกรรมสมุนไพรแห่งชาติ ที่อภัยภูเบศรมีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้งานเกิดขึ้น มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาได้เชิญให้อภัยภูเบศรจัดสัมมนาโครงการพัฒนาผู้ผลิตยาแผนโบราณแก่กลุ่มจังหวัดที่ ๖-๗ อันได้แก่ นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น เพื่อให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการผลิตยาแผนโบราณตามหลักเกณฑ์สัญลักษณ์ที่ดี^{๑๑๑} ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ร่วมมือกับมูลนิธิไทยเพื่อการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน จัดโครงการอบรมอาหารกับสุขภาพ และการแปรรูปพืชสมุนไพร ที่จังหวัดเลย^{๑๑๒}

๒. การหาทุนสนับสนุนกิจกรรมเพื่อสาธารณกุศลต่างๆ เช่น การนำผลิตภัณฑ์ไปจัดจำหน่าย เพื่อร่วมหารายได้เข้าสภากาชาดไทย^{๑๑๓}

๓. การจำหน่ายสมุนไพรในราคาถูก ในงานมหกรรมสมุนไพรแห่งชาติครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ อภัยภูเบศรได้นำกล้าสมุนไพรไปจำหน่ายราคาถูก เพื่อส่งเสริมแนวทางการพึ่งตนเองในระดับครัวเรือน

^{๑๑๑} อภัยภูเบศรสาร, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓๗ ประจำเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๕.

^{๑๑๒} อภัยภูเบศรสาร, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔๓ ประจำเดือนมกราคม ๒๕๔๐.

^{๑๑๓} อภัยภูเบศรสาร, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓๕ ประจำเดือน พฤษภาคม ๒๕๔๕.

๔. กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ องค์กรฯ ได้ให้เงินทุนสนับสนุนมูลนิธิพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่อย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่เขาใหญ่ เพราะเล็งเห็นว่า เขาใหญ่ คือผู้กำเนิดสมุนไพรรักษาโรคภัยเบร รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้ และเป็นห้องสมุดสมุนไพรรของจริง นอกจากนั้น ได้จัดโครงการร่ำลึกช้างทุกปีทีอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เพื่อส่งเสริมเยาวชนให้เห็นคุณค่าของสัตว์ป่าและธรรมชาติ เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและธรรมชาติ

๕. การให้บริการนวดแผนไทยฟรี ทางองค์กรฯ ได้นำหมคนวดจำนวนหนึ่งของวิทยาลัยฯ ไปให้บริการแก่ชาวบ้านในท้องถิ่น โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ เพื่อส่งเสริมความมีสุขภาพดีของประชาชน

๖. กิจกรรมเพื่อเยาวชน จากเหตุการณ์ไม่สงบในภาคใต้ เด็กๆ ในราธิวาสจึงไม่มีกิจกรรมในวันเด็ก ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ องค์กรฯ จึงเดินทางลงไปจัดกิจกรรมวันเด็กให้กับเด็กๆ ที่อยู่รอบๆอุทยานแห่งชาติบูโด นอกจากนั้น องค์กรฯ ได้ร่วมมือกับมูลนิธิเพื่อเด็กพิการจัดทำโครงการอนุรักษ์และพัฒนาว่านไทย เพื่อเป็นการพัฒนาอาชีพช่วยเหลือผู้พิการ

๗. กิจกรรมช่วยเหลือผู้ประสบภัย ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ องค์กรฯ ได้ส่งยาแคปซูลฟ้าทะลายโจร และยาแคปซูลขมิ้นชัน รวมถึงผลิตน้ำดื่ม เพื่อไปแจกจ่ายช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากเหตุการณ์สึนามิ พร้อมทั้งมอบเงินจากกองทุนขยะขององค์กรฯ ให้กับผู้ประสบภัย^{๑๒๐}

จิตวิญญาณแห่งการเสียสละเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของกิจกรรมทางสังคมหลากหลายประเภท เป็นการสร้างความแข็งแกร่งระยะยาวให้กับอภัยุเบร จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันให้กับองค์กรฯ การได้รับรางวัลที่เป็นผลมาจากการแสดงบทบาทที่ชัดเจนต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม จากเครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Social Venture Network) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่กำเนิดในอเมริกา มีองค์กรธุรกิจเป็นสมาชิกอยู่ทั่วโลกกว่า ๒,๐๐๐ องค์กร โดยมีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างจิตสำนึกทางธุรกิจที่นำไปสู่การเคารพสิ่งแวดล้อม ชุมชน และสังคม เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่องค์กรฯ โดยเฉพาะในปัจจุบัน ที่กระแสธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเริ่มเป็นที่เรียกร้องจากประชาชนมากขึ้น และเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ในกลุ่มผู้บริโภค ที่สำคัญ วัฒนธรรมแห่งการเสียสละของอภัยุเบร ได้สร้างศรัทธาต่อองค์กรฯ ในกลุ่มสื่อมวลชนภายในประเทศ โดยจะเห็นว่า ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๕ ได้มีการนำเสนออภัยุเบรต่อ

^{๑๒๐} อภัยุเบรสาร, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒๐ ประจำเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๘.

สาธารณชนในรายการทีวี ๑๗ ครั้ง และในนิตยสาร ๑๕ ครั้ง โดยได้นำเสนอบทบาทหน้าที่ของอภัยภูเบศรต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ไม่น้อยกว่า ๓๓ ครั้ง^{๑๒๑} จัดเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ทรงประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ เป็นการสร้างความตระหนักในผลิตภัณฑ์อภัยภูเบศรในวงกว้าง และเป็นวิธีการสร้างภาพลักษณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ เพราะสื่อมวลชนทั้งหลาย จัดเป็นบุคคลที่สามที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียใดๆ ในธุรกิจอภัยภูเบศร

สามารถสรุปได้ว่า ในมิติทางเศรษฐกิจ กิจกรรมช่วยเหลือสังคมไม่ใช่ต้นทุนและภาระขององค์กรธุรกิจ ที่ไม่สามารถก่อประโยชน์ใดๆ ทางธุรกิจ นอกจากเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นผลสำเร็จของอภัยภูเบศรพิสูจน์ให้เห็นว่า กิจกรรมช่วยเหลือสังคมเป็นการสร้างความแข็งแกร่งแบบยั่งยืนต่อธุรกิจ สอดคล้องต่อระบบความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ว่า “การให้คือการได้”

ค.วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

ด้วยธรรมชาติของธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์การแพทย์ อภัยภูเบศรจึงต้องมีการเรียนรู้อย่างไม่หยุดยั้ง ทั้งในส่วนของภูมิความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่กว้างขวาง กระบวนการผลิตที่ต้องคอยพัฒนาให้เท่าเทียมมาตรฐานสากล และความต้องการของผู้บริโภคที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้ต้องเป็นองค์กรที่เป็นพลวัต พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความก้าวหน้าทางธุรกิจ พัฒนาการของอภัยภูเบศรสะท้อนถึงวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างชัดเจน โดยในยุคแรก องค์กรเริ่มต้นจากการเข้าไปเรียนรู้ รวบรวม สะสมข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรในท้องถิ่น และนำไปวิจัยพัฒนาเป็นยา ทดลองใช้ภายในโรงพยาบาลเท่านั้น เมื่อทางองค์กรสะสมและพัฒนาองค์ความรู้มากพอ ประกอบกับความต้องการช่วยเหลือชุมชนท้องถิ่นจากวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศ ไทย จึงพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรอภัยภูเบศรขึ้นมา จัดเป็นการก้าวเข้าสู่ยุคที่สอง และในปัจจุบันเมื่อองค์กรฯ เรียนรู้ระบบการผลิตในระดับสากล จนสามารถพัฒนาและควบคุมระบบการผลิตให้ได้มาตรฐานสากล จึงก้าวเข้าสู่ยุคที่สาม ที่ต้องการพัฒนาสมุนไพรไทย และแพทย์แผนไทยสู่สากล ขยายธุรกิจสู่ต่างประเทศ จนทำให้สมุนไพรไทยเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในทุกวันนี้

ด้วยธรรมชาติของผลิตภัณฑ์สมุนไพรส่วนใหญ่ที่พัฒนาขึ้นจากการสังเกต และการทดลองใช้จนเห็นผล ประกอบกับประเทศไทยเป็นแหล่งกำเนิดสมุนไพรหลากชนิด กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ อภัยภูเบศรจึงต้องขยายพื้นที่การเรียนรู้ภูมิปัญญาให้ครอบคลุมส่วนอื่นๆ ของประเทศ เพื่อให้องค์กรฯ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้สมุนไพรไทยอย่างแท้จริง จึงได้มีการจัดทำ

^{๑๒๑} Supaporn Pitiporn, “Consumerism and Herbal Product Consumption : A Case Study of Abhaibhubejhr Herbal Products”, p. 69.

โครงการเรียนรู้ภูมิปัญญาการใช้พืชสมุนไพร โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลการใช้สมุนไพรตามจังหวัดต่างๆอย่างสม่ำเสมอ เช่นที่จังหวัดเลย ลำปาง พร้อมร่วมเสวนาแลกเปลี่ยนความรู้สมุนไพรกับชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ

ในส่วนของการผลิตวัตถุดิบ ธรรมชาติของเกษตรอินทรีย์เป็นวิถีการเกษตรแบบเรียนรู้ กล่าวคือ การเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องอาศัยความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้ที่จะทำการผลิตให้สอดคล้องกลมกลืนกับกลไกทางธรรมชาติ ไม่ใช่การเกษตรที่ปล่อยปละให้ทุกอย่างเป็นไปเองตามธรรมชาติ ไม่พึ่งพาเทคโนโลยี ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก ที่เป็นการเข้าใจของบุคคลจำนวนมาก แต่เกษตรกรจำเป็นต้องเรียนรู้และหมั่นสังเกตสภาพและเงื่อนไขของระบบนิเวศน์ในท้องถิ่น เช่น การเข้าใจถึงวัฏจักรธาตุอาหารพืชกับดิน การทำงานของปุ๋ยคอก และการเข้าใจวงจรชีวิตของศัตรูพืช เพื่อบริหารจัดการวิธีการเพาะปลูกให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศน์การเกษตร

ในส่วนของการพัฒนาสู่สากล อกัฏยเบสรจะเดินทางไปศึกษาวิธีการทำงานขององค์กรสมุนไพรในต่างประเทศ เช่น จีน พม่า อินเดีย เยอรมัน เชกโกสโลวาเกีย และออสเตรเลีย เป็นต้น เพื่อนำองค์ความรู้ที่แตกต่างเหล่านั้นมาพัฒนาธุรกิจอกัฏยเบสร เช่น การก่อตั้งวิทยาลัยอกัฏยเบสรเกิดขึ้นจากการได้เดินทางไปศึกษาดูงานในประเทศจีน เมื่อเห็นการพัฒนาสมุนไพรและแพทย์แผนจีนอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การเก็บข้อมูลภูมิปัญญา ตลอดจนการพัฒนาเป็นตำรายาแห่งชาติ ที่มีลักษณะของการเชื่อมโยงระหว่างการอนุรักษ์ วิจัย และใช้ประโยชน์อย่างสมดุล จากการศึกษาดูงานที่ประเทศอินเดีย ทางองค์กรฯ กำลังส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างวิทยาลัยการแพทย์ไทยอกัฏยเบสรกับมูลนิธิ Foundation for Revitalization of Local Health Tradition (FRLHT) ซึ่งเป็นองค์กรทางด้านอายุรเวทที่ใหญ่ที่สุดในอินเดีย เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ต่างๆ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ที่ผ่านมา วิทยาลัยการแพทย์แผนไทยอกัฏยเบสร มหาวิทยาลัยบูรพาได้ร่วมมือกับมหาวิทยาลัยโปรโต (University of Porto) ของประเทศโปรตุเกส เพื่อร่วมมือวิจัยและพัฒนาสมุนไพรไทย

วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้จัดเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญ ที่ทำให้ออกัฏยเบสรสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย ที่ผู้คนสมัยใหม่ส่วนมากไม่เห็นคุณค่า ให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล และที่สำคัญ เป็นส่วนผสมสำคัญที่พัฒนาให้โรงพยาบาลภาครัฐในต่างจังหวัด กลายเป็นองค์กรทางด้านสมุนไพรที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง ได้รับการยกย่องจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน จนได้รับรางวัลต่างๆมากมาย

บทที่ ๕

บทสรุป

๕.๑ จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ

ท่ามกลางกระแสการแข่งขันในระบบธุรกิจทุนนิยม ที่ยึดถือผลประโยชน์ทางธุรกิจของตนเองเป็นศูนย์กลาง ภายใต้กระบวนทัศน์ที่มีทัศนะว่าการทำงานคือกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างความมั่งคั่งให้แก่ผู้ดำเนินงาน และไม่มีเรื่องเกี่ยวข้องกับคุณค่าทางศาสนา เป้าหมายในการดำเนินธุรกิจและเป้าหมายทางศาสนาถือทวิลักษณ์ที่ขัดแย้ง ไม่สามารถบรรสานให้กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว การดำเนินธุรกิจภายใต้หลักการทางศาสนาเป็นเพียงอุดมการณ์ที่ไม่สามารถสร้างให้เป็นจริงได้ เรื่องราวความสำเร็จของสันติอโศก เครือข่าย FWBO และอภัยภูเบศร ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า ทัศนะทางธุรกิจข้างต้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง คุณค่าทางศาสนาไม่ได้ขัดแย้งกับการดำเนินธุรกิจ แต่เป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างเอกภาพให้กับชีวิตของผู้ทำงาน และสร้างเอกภาพให้แก่สังคมโลก ความสำเร็จของทั้งสามองค์กรแสดงให้เห็นว่า การดำเนินธุรกิจภายใต้แนวคิดของพระพุทธศาสนาตามหลักการสัมมาอาชีวะเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้จริง และสะท้อนถึงความเป็นสากลของพุทธธรรม ที่ครอบคลุมทุกสรรพสิ่ง ไม่ยกเว้นแม้แต่โลกธุรกิจ ถึงแม้ว่าองค์กรทั้งสามมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน และมีวัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกัน เริ่มต้นจากสันติอโศกที่เป็นชุมชนวัด มุ่งเน้นการดำเนินธุรกิจด้วยระบบบุญนิยม เครือข่าย FWBO ที่เป็นชุมชนพุทธในประเทศโลกตะวันตก เป็นชุมชนที่อยู่กึ่งกลางระหว่างชุมชนวัดและสังคมโลก มุ่งเน้นการดำเนินธุรกิจตามหลักการ Team Based Management ไปสู่อภัยภูเบศรที่เป็นมูลนิธิในสังคมโลก ไม่มีรากฐานการดำเนินงานทางศาสนา มุ่งเน้นการดำเนินธุรกิจด้วยอุดมการณ์ทางสังคม แต่การดำเนินงานของทั้งสามองค์กรล้วนเป็นไปในลักษณะเดียวกัน ทั้งๆที่แต่ละองค์กรมีการประยุกต์คุณค่าทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้เหมาะสมกับธุรกิจ วัฒนธรรม และสังคมของตนในวิถีเฉพาะตน และที่สำคัญ ล้วนมีความสอดคล้องกลมกลืนกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาตามหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์ ประกอบด้วยองค์ประกอบและคุณลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ความหมายของงาน

ก. งานคือเอกภาพแห่งชีวิต

ด้วยพุทธกระบวนทัศน์แบบองค์รวม ตามหลักการของมรรคมีองค์ ๘ ที่รวมการทำงานหรือสัมมาอาชีวะไว้ในกระบวนการเข้าถึงความจริงสูงสุดของชีวิต โดยจัดเป็นหนึ่งมรรค ทำให้การทำงานหรือกิจกรรมการสร้างรายได้ไม่สามารถแยกขาดออกจากชีวิต แต่เป็นสิ่งเดียวกันที่ต้องดำเนินควบคู่กันไป นิยามของงานในลักษณะนี้ เป็นการสร้างความหมายและนำความศักดิ์สิทธิ์ให้กับการทำงาน ไม่ได้เห็นงานเป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่ต้องกระทำเพื่อความอยู่รอดของชีวิต แต่เป็นวิถีชีวิตที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น แต่เพื่อมุ่งหน้าสู่ชีวิตประเสริฐ

ทั้งสันตอ โศกและเครือข่าย FWBO ก่อตั้งองค์กรธุรกิจด้วยเป้าหมายหลักที่ชัดเจนว่า จะให้การทำงานเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาส่วนบุคคล เหมือนอย่างการปฏิบัติสมาธิภาวนา คือใช้เป็นกิจกรรมในการขัดเกลาจิตใจ พัฒนาจิตใจให้ปราศจากความเห็นแก่ตน แต่มุ่งกระทำเพื่อผู้อื่นและสังคม การทำงานต้องมีการเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมและผู้คนจำนวนมาก ทำให้เกิดการกระทบและการเปลี่ยนแปลงในสถานะจิตอยู่ตลอดเวลา การทำงานจึงเป็นเครื่องมือที่ดีเพื่อใช้ทดสอบจิตใจของผู้ปฏิบัติงานเพื่อให้เข้าใจถึงสภาพจิตใจที่แท้จริงของตน ด้วยหลักการที่แน่วแน่นี้ พนักงานของทั้งสององค์กรจึงทุ่มเทอย่างเต็มที่ให้กับการทำงาน โดยไม่ได้ให้ความสำคัญต่อผลตอบแทนทางรายได้ที่เป็นเพียงมิติหนึ่งของชีวิต แต่ใช้เป็นกิจกรรมหลักในการส่งเสริมความเสียสละในตน เพื่อเป็นมรรคาในการมุ่งหน้าสู่อุดมการณ์ทางศาสนา ให้เป็นชีวิตที่สมบูรณ์แบบในทุกมิติ

ในขณะที่อภัยภูเบศรมีทัศนะว่า การทำงานคือเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ทางสังคมให้ประสบผลสำเร็จเป็นจริง คือการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีแก่มนุษยชาติ รวมถึงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยให้คงอยู่ เป็นมรดกของชาติสืบไป ด้วยความมุ่งมั่นนี้ การทำงานจึงไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมการสร้างรายได้ แต่มีความหมายและมีคุณค่าอย่างสูงทางจิตใจ ตลอดจนเป็นการเสียสละเพื่อสังคม ส่งผลให้เกิดความสุขจากการทำงาน การทำงานจึงไม่ใช่สิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงหรือการรอคอยให้ถึงวันหยุดสุดสัปดาห์ แต่เป็นกิจกรรมทรงคุณค่าแห่งชีวิต ดังกรณีของ ดร. สุภาภรณ์ที่มุนานะสร้างอภัยภูเบศรมากว่า ๒๐ ปี กลายเป็นผลงานแห่งชีวิต

ข. นิยามของสัมมาอาชีพะ

ตามคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา สัมมาอาชีพะ คือ การดำเนินงานที่ปราศจากการเบียดเบียนใดๆ ทั้งทางกายและวาจา และได้แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะที่ยังเจือปนด้วยกิเลส และระดับโลกุตตระ ที่เป็นองค์แห่งมรรค

สันติอโศกได้แปลงหลักการนี้มาสู่วิถีปฏิบัติด้วยหลักการบุญนิยม ที่มีศีลเป็นกรอบจริยธรรมในการดำเนินงาน และแบ่งการดำเนินงานแบบสัมมาอาชีพะออกเป็น ๒ ระดับ กล่าวคือในระดับต้น ผู้ทำงานได้รับผลตอบแทนทางการเงิน ในอัตราที่เพียงพอต่อการครองชีพเท่านั้น พร้อมกับถือศีล ๕ และในระดับสูง ผู้ทำงานไม่รับผลตอบแทนทางการเงินใดๆ โดยมอบรายได้ทั้งหมดให้แก่ชุมชนเพื่อนำไปใช้ประโยชน์แก่ส่วนรวม พร้อมกับถือศีล ๘ จุดมุ่งหมายของผู้ทำงานในสันติอโศก คือ การพัฒนาตนเองจากสัมมาอาชีพะในระดับต้นไปสู่ระดับสูง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การก้าวจากวิธีการทำงานในระดับโลกียะที่ยังแสวงหารายได้ ที่ชาวอโศกมีทัศนะว่า ยังเป็นวิธีการทำงานแบบใช้แลกต่อแลก ไปสู่ระดับโลกุตตระที่ไม่แสวงหารายได้ เป็นวิธีการทำงานเพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริง ที่ไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

เครือข่าย FWBO ได้ให้นิยามของสัมมาอาชีพะเป็นสองระดับ ในระดับต้นคือการดำเนินธุรกิจด้วยจริยธรรมอย่างเคร่งครัด และในระดับสูง หรือ สัมมาอาชีพะอย่างสมบูรณ์ (Perfect Livelihood) ตามการเรียกของสังฆกรณียิต คือ อาชีพที่ไม่ก่อความไม่บริสุทธิ์ใดๆแก่สภาพจิตของผู้ทำงาน

ส่วนความหมายของสัมมาอาชีพะในทัศนะของอภัยภูเบศร คือ การดำเนินธุรกิจด้วยจริยธรรม และคำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม

จะเห็นว่า สัมมาอาชีพะมีลักษณะยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนตามความประสงค์ของผู้ดำเนินงาน โดยเริ่มต้นจากการดำเนินงานในลักษณะขององค์กรธุรกิจ ที่ผสมผสานคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเข้ากับวิธีการดำเนินงาน เป็นจริยธรรมทางธุรกิจ เพื่อสร้างรายได้ และสร้างความเติบโตแก่องค์กรอย่างยั่งยืน พร้อมๆกับการสร้างประโยชน์แก่สังคม ไปสู่การดำเนินงานในลักษณะขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ที่มีจริยธรรมในระดับเข้มข้นจนกลายเป็นวิถีชีวิต เพื่อพัฒนาจิตใจและเป็นมรรคาในการดำเนินสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิต

๕.๑.๒ ระบบความเชื่อทางธุรกิจ

ก. ธุรกิจแบบทางสายกลาง

เอกลักษณ์เฉพาะตัวของพระพุทธศาสนา คือ ทางสายกลาง ที่มีลักษณะของความสมดุล ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ชีวิตประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ การดำเนินชีวิตจำเป็นต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างสองสิ่งนี้ การมุ่งสร้างรายได้เพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย มักเป็นอุปสรรคในการพัฒนาจิตใจ การดำเนินธุรกิจแบบทางสายกลางจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้มีการพัฒนาจิตใจพร้อมๆกับการสร้างรายได้ กามโกติสูตรอธิบายถึงหลักการสร้างความสมดุลนี้ ด้วยการสร้างรายได้ตามจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะเพื่อตอบสนองชีวิตในมิติทางร่างกาย และนำรายได้บางส่วนไปช่วยเหลือผู้คนรอบข้าง เพื่อพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติงาน เป็นการตอบสนองชีวิตในมิติทางจิตใจ ตามทัศนะนี้ เงินจึงไม่ใช่จุดหมายสุดท้ายในการดำเนินธุรกิจ แต่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติงานให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เมื่อเงินไม่ใช่จุดหมายสูงสุด ถ้าไว้ในลักษณะแบบทางสายกลางจึงเป็นกำไรแบบพอเหมาะ (Optimum Profit) ไม่ใช่กำไรสูงสุด (Maximum Profit)

ด้วยพุทธกระบวนทัศน์แบบองค์รวมที่มีทัศนะว่า ทุกสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงและอิงอาศัยกัน ตามหลักการปฏิจสนูปปาต ไม่ยกเว้นแม้แต่องค์กรธุรกิจที่เป็นเพียงนิติบุคคล ดังจะเห็นอย่างชัดเจนว่า ความสำเร็จขององค์กรธุรกิจเกิดจากความร่วมมือ และการพึ่งพิงกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมาก เริ่มต้นจากความจำเป็นทางการเงินที่ต้องอาศัยผู้ถือหุ้นสนับสนุน การดำเนินงานหลากหลายหน้าที่ในองค์กรจำเป็นต้องอาศัยพนักงานต่างๆ วัตถุดิบจำเป็นต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ กระบวนการผลิตที่ต้องอาศัยผู้ผลิต ไปสิ้นสุดที่การได้รับการสนับสนุนสินค้าหรือบริการขององค์กรอย่างต่อเนื่องจากผู้บริโภค ธุรกิจแบบทางสายกลาง จึงให้ความสำคัญต่อทุกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยการสร้างดุลยภาพให้เกิดขึ้นในระบบองค์รวม ที่ไม่คำนึงถึงเพียงการสร้างคามมั่งคั่งแก่ผู้ถือหุ้น ที่เรียกว่า การเอาผู้ถือหุ้นเป็นศูนย์กลาง (Shareholder Orientation) แต่คำนึงถึงผลประโยชน์ของทุกกลุ่ม ที่เรียกว่า การเอาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง (Stakeholder Orientation)

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา การคำนึงผลประโยชน์ของทุกฝ่าย คืออุกฤษฏะ หมายถึงการสร้างประโยชน์ร่วมกัน ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นหลักการที่ทุกกลุ่มในห่วงโซ่ธุรกิจได้รับความยุติธรรม ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบจากบทบาทหน้าที่ที่เหนือกว่า เป็นการสร้างผลประโยชน์แบบทางสายกลางที่ทุกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคือผู้ชนะในเกมธุรกิจ

การดำเนินงานของกรณีศึกษาทั้งสามองค์กรมีลักษณะแห่งทางสายกลาง ที่เหมือนกัน อยู่สามประการ คือ ๑. ถ้าไรไม่ใช่เป้าหมายหลักของการก่อตั้งองค์กร จึงไม่มุ่งเน้นการสร้างผลกำไร แบบสูงสุด แต่สร้างผลกำไรแบบพอประมาณ ชุมชนสันติคือ โศกได้วางหลักการกำไรแบบอารยชน ที่หมายถึงการให้ต่อสังคม หรือการขาดทุนทางเศรษฐกิจ บริษัทพลังบุญจึงมุ่งเน้นจำหน่ายสินค้าใน ราคาต่ำกว่าท้องตลาด หรือเท่าทุน เครือข่าย FWBO หยุดขยายเครือข่ายธุรกิจ เมื่อรู้สึกว่าการเติบโต ทางธุรกิจได้ส่งผลกระทบต่ออุดมการณ์ดั้งเดิมของเครือข่าย ในขณะที่อภัยภูเบศรได้กำหนด นโยบายการตั้งราคาผลิตภัณฑ์ที่ไม่สูง เพื่อให้ผู้บริโภคทุกคนชั้นสามารถเข้าถึงสินค้าได้ ๒. เงินเป็น เพียงมรรคาไปสู่เป้าหมาย ไม่ใช่จุดจบ ทั้งสันติคือ โศกและ FWBO ใช้เงินเพื่อทำให้อุดมการณ์ทาง ศาสนาสำเร็จผล คือ เพื่อฝึกหัดพัฒนาความเสีสละของผู้ปฏิบัติงาน และเพื่อเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ในขณะที่อภัยภูเบศรใช้เงินเพื่อทำให้อุดมการณ์ทางสังคมสำเร็จผล ๓. การมุ่ง สร้างผลประโยชน์แบบทางสายกลางที่ทุกฝ่ายได้รับผลตอบแทนอย่างยุติธรรม คำว่า “ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน”เป็นจริยธรรมยอดนิยมนิยมของชนชาวโศก ในขณะที่การดำเนินธุรกิจของทั้ง FWBO และอภัยภูเบศรมีลักษณะของการยึดถือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลางอย่างชัดเจน

ในฐานะที่เป็นองค์กรธุรกิจในตลาดโลก ทั้งวินด์ซอร์สเทรดดิ้งและอภัยภูเบศรให้ ความสำคัญกับทุกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และคำนึงถึงผลประโยชน์ของบุคคลอื่นก่อนผลประโยชน์ แห่งตน เริ่มต้นจาก ๑. ผู้ผลิต วินด์ซอร์สมีนโยบายปฏิบัติต่อผู้ผลิตด้วยราคาที่ เป็นธรรม ในขณะที่ อภัยภูเบศรได้ให้ชุมชนร่วมกำหนดราคาวัตถุดิบ สร้างรายได้ที่ดีและสร้างความแข็งแกร่งให้กับ ชุมชน ๒. ผู้บริโภค ทั้งสององค์กรได้กำหนดเป็นนโยบายทางธุรกิจอย่างชัดเจนที่คำนึงถึงสวัสดิ ภาพของผู้บริโภคเหนือสิ่งอื่นใด และด้วยสัมพันธภาพที่ดีต่อผู้ผลิตทำให้ทั้งสององค์กรมั่นใจได้ว่า จะมีสินค้าคุณภาพดีจำหน่ายแก่ผู้บริโภคอย่างต่อเนื่อง ๓. ชุมชนและสังคม วินด์ซอร์สนำรายได้ที่ เหลือบางส่วนบริจาคใช้เป็นโครงการพัฒนาสาธารณประโยชน์แก่ชุมชนผู้ผลิต เป็นวิถีปฏิบัติของ เครือข่าย FWBO ในขณะที่อภัยภูเบศรได้จัดทำโครงการเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมจำนวนมากใน แต่ละปี จนได้รับรางวัลองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมดีเด่นจากองค์กรต่างประเทศ ๔. สิ่งแวดล้อม วินด์ซอร์สเทรดดิ้งได้กำหนดจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจอย่างชัดเจน ที่จะให้เกิดความ เบียดเบียนต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติให้น้อยที่สุด จึงมุ่งเน้นการใช้พลังงานที่เป็นมิตรต่อ สิ่งแวดล้อม การนำกลับมาใช้ใหม่ และการใช้วัสดุที่ย่อยสลายตามธรรมชาติ ในขณะที่อภัยภูเบศร มุ่งเน้นการเพาะปลูกแบบเกษตรอินทรีย์อย่างเคร่งครัด เพื่อไม่สร้างมลพิษแก่พื้นดิน และได้พัฒนา ระบบการผลิตในทุกขั้นตอนที่ก่อผลเสียแก่สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติให้น้อยที่สุด

ในฐานะที่เป็นชุมชนวัด และมีความมุ่งมั่นที่จะดำเนินธุรกิจแบบสัมมาอาชีวะในระดับ สูงสุด การดำเนินงานแบบทางสายกลางของสันติคือ โศกมีลักษณะมุ่งเน้นการสร้างกระบวนการ

ทำงานให้เกิดภาวะสมดุลระหว่างร่างกายและจิตใจ ระบบบุญนิยมจึงให้ความสำคัญอย่างสูงต่อเรื่องของจิตใจ แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งเรื่องของร่างกาย โดยชาวโศกจะมุ่งปฏิบัติงานเพื่อสร้างบุญ อันหมายถึงการลดละอิตตา เป็นผลตอบแทนทางนามธรรมเพื่อจิตใจ มากกว่าสร้างรายได้ อันเป็นผลตอบแทนทางรูปธรรมเพื่อร่างกาย จึงสมัครใจที่จะทำงานด้วยอัตราค่าจ้างที่ต่ำ หรือไม่รับค่าจ้าง รับผลตอบแทนเพียงสวัสดิการของชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย ในระดับพื้นฐานที่สุด ทางสายกลางในลักษณะนี้ของชุมชนโศกจึงมุ่งเน้นเพื่อให้กระบวนการทำงานเป็นการสร้างอิสรภาพ ทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ให้แก่ชีวิต มากกว่ามุ่งเน้นไปที่ผลลัพธ์ของงาน

ข. จิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและสังคม

จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาคือการลดละอิตตาในตน และมุ่งสร้างประโยชน์เพื่อผู้อื่นและสังคม เป็นระบบความเชื่อที่ยึดถือผู้อื่นเป็นศูนย์กลาง (Other Orientation) ในภาคธุรกิจ การไม่มุ่งสร้างกำไรสูงสุดที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น โดยนารายได้บางส่วนแจกจ่ายเพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคมสะท้อนถึงจิตสำนึกที่ข้ามพ้นตนเองนี้ เป็นจิตสำนึกในระดับที่สูงขึ้นมาจากระบบความเชื่อที่ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง (Self Orientation) เป็นคุณภาพของจิตที่เปี่ยมด้วยความเอื้อเฟื้อ โดยมีทัศนะว่า มีทุกอย่างมากมายพอที่จะแบ่งปันให้กับทุกคน

ด้วยระบบความเชื่อทางธุรกิจนี้ นโยบายการจำหน่ายสินค้าของเครือข่ายธุรกิจสันติโศกจึงประกอบด้วย ๔ ระดับ คือ การขายในราคาต่ำกว่าท้องตลาด การขายในราคาทุน การขายในราคาต่ำกว่าทุน และแจกฟรี ซึ่งล้วนก่อประโยชน์แก่สังคม ในการก่อตั้งบริษัทวินด์ซอร์ส ท่านสังฆรักมิตได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในวัตถุประสงค์ข้อสุดท้ายของการดำเนินงานตามหลักการสัมมาอาชีวะของเครือข่าย ที่เรียกว่า Team Based Management ว่า ผลกำไรบางส่วนต้องมอบเป็นเงินทุนสนับสนุนโครงการช่วยเหลือสังคมต่างๆ ในขณะที่ปรัชญาการทำงานของอภัยภูเบศรล้วนเกี่ยวข้องกับมนุษยชาติ ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยไม่มีการกล่าวถึงประโยชน์ของตนเองเลย

๕.๑.๓ วัตถุประสงค์ทางธุรกิจ

ในอรรถสูตรได้กล่าวยกย่องบุคคลที่ปฏิบัติตนต่อกิจกรรมทางธุรกิจอย่างบุคคลสองตาว่าต้องประกอบด้วยนัยน์ตาดวงแรกที่อยู่จักสร้างรายได้ และนัยน์ตาดวงที่สองที่อยู่จักสร้างปัญญาให้งอกงาม การสร้างรายได้มีความหมายถึงการสร้างผลตอบแทนทางธุรกิจ ส่วนการสร้างปัญญาในการดำเนินธุรกิจนั้น ต้องกระทำในลักษณะที่ลดละอิตตาในตน คำนึงถึงผู้อื่นและสังคม การสร้างปัญญาจึงมีความหมายในสองระดับ กล่าวคือ ในระดับแรก เป็นเป้าหมายในระดับปัจเจก ที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งจะนำไปสู่ระดับที่สอง คือเป้าหมายในระดับสังคม ที่มุ่งสร้างความ

ผาสุกแก่มวลชน สังคม รวมถึงสิ่งแวดล้อม เมื่อตีความหลักการที่ปรากฏในอัมมสูตรในบริบทธุรกิจสมัยใหม่ จุดประสงค์ทางธุรกิจตามคุณค่าในพระพุทธศาสนาจึงประกอบด้วยหลากหลายมิติ ไม่ใช่เพียงมิติทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว เริ่มต้นจากจุดประสงค์เพื่อตนเอง ที่แบ่งออกเป็น ๒ มิติ ได้แก่ มิติทางรูปธรรม และมิติทางนามธรรม ซึ่งจะนำไปสู่จุดประสงค์ในระดับที่สูงขึ้นไป คือจุดประสงค์เพื่อสังคม ซึ่งรวมถึง ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมกันทั้งหมดเป็นจุดประสงค์ใน ๔ ระดับ (4 Bottom Lines) ได้แก่

เริ่มต้นด้วยระดับปัจเจกบุคคล ประกอบด้วย

๑. จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ (Economic Bottom Line)

๒. จุดประสงค์ทางจิตปัญญา (Spiritual Bottom Line)

โดยจะนำไปสู่ จุดประสงค์ทางสังคม ที่ประกอบด้วย

๓. จุดประสงค์ทางสังคม (Social Bottom Line)

๔. จุดประสงค์ทางสิ่งแวดล้อม (Environment Bottom Line)

จุดประสงค์ทางธุรกิจใน ๔ มิติ สะท้อนแนวความคิดการยึดถือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลางในระบบความเชื่อทางธุรกิจวิถีพุทธ เพราะได้ครอบคลุมผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักไว้ในเป้าหมายทางธุรกิจอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องต้องกับประกอบของชีวิตใน ๓ ด้านตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วย หนึ่ง ร่างกายและจิตใจ สอง สังคม และสาม สิ่งแวดล้อม เพื่อให้กิจกรรมทางธุรกิจเป็นการสร้างความอยู่รอดแก่นุชนชาติอย่างแท้จริง สร้างความผาสุกแก่ผู้ปฏิบัติงาน พร้อมๆกับช่วยแก้ปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า หลักการสัมมาอาชีวะมีลักษณะยืดหยุ่น แบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ จึงสามารถดัดแปลงและนำไปใช้ได้หลากหลายรูปแบบ ในระดับสูงสุด ที่สัมมาอาชีวะคือวิถีชีวิตที่นำไปสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิต จุดประสงค์ทางธุรกิจต้องครอบคลุมทั้งสี่มิติ ในระดับสามัญ ที่สัมมาอาชีวะคือจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ จุดประสงค์ทางธุรกิจอาจไม่ต้องครอบคลุมมิติทางจิตปัญญาอย่างชัดเจน ถึงกับระบุเป็นเป้าหมายหนึ่งประการ แต่ถึงอย่างไร จุดประสงค์ทางสังคมที่ได้กำหนดไว้ ในทางหนึ่งเป็นการฝึกฝนพัฒนาจิตใจในตัวเอง จึงเปรียบเสมือนจุดประสงค์ทางจิตปัญญาได้ถูกแอบแฝงเข้าไว้กับจุดประสงค์ทางสังคม เพียงแต่ไม่ได้ให้ความสำคัญอย่างสูงถึงกับกำหนดเป็นเป้าหมายทางธุรกิจอย่างชัดเจน

ภายใต้การนำของพระภิกษุสงฆ์ และการปฏิบัติต่อหลักการสัมมาอาชีวะในระดับสูงสุด สันตือโสภณจึงให้ความสำคัญสูงสุดต่อจุดประสงค์ทางจิตปัญญา และด้วยทัศนคติในลักษณะลบต่อ

เงินตามทัศนะของพระภิกษุสงฆ์เถรวาท จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญน้อยที่สุด จุดประสงค์ทางธุรกิจของสันติอโศกจัดเรียงตามสำคัญประกอบด้วย จุดประสงค์ทางจิตปัญญา จุดประสงค์ทางสังคม จุดประสงค์ทางสิ่งแวดล้อม และจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ

ภายใต้การนำของอดีตพระภิกษุสงฆ์ และจุดมุ่งหมายที่จะให้องค์กรธุรกิจเป็นหน่วยงานหาเงินทุนสนับสนุนความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนาของเครือข่าย FWBO ในโลกตะวันตก ความสำคัญของจุดประสงค์ทางจิตปัญญา และทางเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญในลักษณะเท่าเทียมกัน ถึงกับได้กำหนดไว้เป็นหลักการพื้นฐานของเครือข่าย สิ่งสำคัญคือต้องสร้างความสมดุลระหว่างจุดประสงค์ทั้งสองให้ลงตัว จุดประสงค์ทางธุรกิจของบริษัทวินด์ซอร์สประกอบด้วยสามมิติหลักคือ จุดประสงค์ทางจิตปัญญา จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ และจุดประสงค์ทางสังคม ถึงแม้ว่าวินด์ซอร์สไม่ได้กำหนดสิ่งแวดล้อมเป็นวัตถุประสงค์ทางธุรกิจอย่างชัดเจน ส่วนหนึ่งเกิดจากลักษณะธุรกิจขององค์กรที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งแวดล้อมโดยตรง เหมือนอย่างสันติอโศกและอภัยภูเบศร แต่องค์กรมีวิธีการดำเนินงานที่เป็นมิตรต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี

ภายใต้การนำของเกสัชกรหญิง ที่เติบโตในสังคมทุนนิยมเสรี และให้ความหมายของสัมมาอาชีวะในระดับจริยธรรมทางธุรกิจ จุดประสงค์ทางจิตปัญญาจึงไม่มีการมุ่งเน้นในอภัยภูเบศร ในฐานะที่เป็นองค์กรทางด้านสุขภาพอนามัย และด้วยอุดมการณ์ทางสังคมอันแน่วแน่ จุดประสงค์ทางสังคมจึงเป็นเป้าหมายหลัก และในฐานะที่เป็นองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญน้อยกว่าจุดประสงค์ทางสังคม ดังจะเห็นได้จากนโยบายการจัดสรรผลกำไรขององค์กร โดยที่ ๘๐ % จะมอบให้แก่โรงพยาบาลเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อช่วยเหลือสังคม ในขณะที่ ๒๐ % จัดสรรเข้าองค์กรเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานต่อไป จุดประสงค์ทางธุรกิจของอภัยภูเบศรประกอบด้วยสามมิติหลักคือ จุดประสงค์ทางสังคม จุดประสงค์ทางสิ่งแวดล้อม และจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ

ความสำเร็จในการดำเนินงานของทั้งสามองค์กร พิสูจน์ให้เห็นว่า อุดมการณ์และผลตอบแทนทางธุรกิจไม่ใช่สิ่งขัดแย้ง แต่สามารถพัฒนาให้ควบคู่กันไปได้ อุดมการณ์ไม่ใช่ภาระ ไม่ใช่ต้นทุนที่ไม่สามารถแบกรับได้ และไม่ใช่จินตนาการสูงส่งที่ไม่สามารถปฏิบัติให้เป็นจริงในโลกธุรกิจ การมุ่งสู่อุดมการณ์ไม่ได้หมายถึงการขาดทุนทางธุรกิจอย่างที่คนจำนวนมากเข้าใจ องค์กรธุรกิจไม่จำเป็นต้องเลือกระหว่างอุดมการณ์หรือผลกำไรเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่สามารถกระทำทั้งอุดมการณ์และผลตอบแทนทางธุรกิจให้สำเร็จผลในเวลาเดียวกันได้

๕.๑.๔ การดำเนินงาน

สัมมาอาชีวะหมายถึงศีล ในขั้นสูงสุด ศีลคือแนวทางในการฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ให้ปราศจากความเบียดเบียน เป็นการบ่มเพาะสภาวะจิตให้เจริญก้าวหน้า เพื่อเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาต่อไป และในขั้นต้น ศีลอันหมายถึงศีลห้า คือหลักการที่ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อสรรพสิ่งรอบข้าง เป็นแนวทางเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีของทุกคนในสังคมให้ปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพ โดยให้ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นเหมือนกับที่ต้องการให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อตนเอง เมื่อการดำเนินธุรกิจล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกในสังคม ที่ประกอบด้วย มนุษย์ ชุมชน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ศีลจึงเป็นจริยธรรมพื้นฐานอันดีในการสร้างสัมพันธภาพแบบยั่งยืน ที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจแก่องค์กรและความสุขในสังคม ที่สำคัญ การบรรลุสู่จุดประสงค์ทางธุรกิจทั้งหลาย โดยเฉพาะทางด้านจิตปัญญา พฤติกรรม การดำเนินธุรกิจจำเป็นต้องสอดคล้องต่อหลักการพัฒนาดนเองในพระพุทธศาสนา ซึ่งศีลจัดเป็นเครื่องมือพื้นฐานอันสำคัญ

ตามจารีตประเพณี ศีลห้าคือจริยธรรมส่วนบุคคล ที่มีรากฐานจากสังคมกสิกรรมโบราณ การปรับศีลห้าให้เป็นจริยธรรมพื้นฐานทางธุรกิจ เพื่อให้เหมาะสมกับสังคมข้อมูลข่าวสารในปัจจุบันจำเป็นต้องมีการตีความในบริบทสมัยใหม่ เพื่อให้ครอบคลุมกิจกรรมทางธุรกิจมากยิ่งขึ้น พุทธจริยธรรมพื้นฐานที่จะกล่าวต่อไปนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางในกิจกรรมทางธุรกิจได้ในทุกขั้นตอน เริ่มต้นตั้งแต่การลงทุน กระบวนการผลิต การตลาด การเงิน จนถึงการดำเนินงานประกอบด้วย

๑. การส่งเสริมชีวิต ในขั้นต้น หมายถึง การไม่ทำลายชีวิต ซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์และสัตว์ ในขั้นสูง หมายถึง การส่งเสริมสุขภาพที่ดีแก่มนุษย์ และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนพฤติกรรมที่ปราศจากความรุนแรง ที่ไม่ส่งเสริมการทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์ รวมถึงความเสื่อมเสียของสุขภาพมนุษย์ สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ

๒. การเคารพในทรัพย์สินผู้อื่น หมายถึง การไม่ครอบครองทรัพย์สินผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต ภายใต้บริบทสมัยใหม่ ทรัพย์สินมีความหมายถึงทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น การคัดลอก การดัดแปลง การปลอมแปลง และการลักลอบใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเหล่านี้ ล้วนจัดเป็นการครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาตทั้งสิ้น นอกจากนั้น การมุ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยโดยไม่เหลือไว้ให้กับผู้คนในอนาคต มีความหมายถึงการล่วงเกินทรัพย์สินของบุตรหลานในอนาคตเหล่านี้

๓. การไม่ล่วงละเมิดทางเพศ ในขั้นต้น หมายถึง การใช้เพศสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ รวมถึงการใช้อำนาจหน้าที่ในการเอาเปรียบทางเพศ ที่ปัจจุบัน เรียกว่า Sexual Harassment ในขั้นสูง หมายถึง การส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้มั่นคงแข็งแรง

๔. ความซื่อสัตย์ หมายถึง พฤติกรรมที่ปราศจากการหลอกลวงใดๆ รวมถึงการสื่อสารทางการตลาดที่ให้ข้อมูลครบถ้วน ไม่มีเจตนาในการสื่อสารเกินจริง หรือให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนไม่ว่าจะทางคำพูด ทางเสียง ทางกิริยา และทางภาพ

๕. ส่งเสริมความตระหนักรู้ ในขั้นต้น หมายถึง พฤติกรรมที่ไม่ส่งเสริมการบริโภคสิ่งมีนเมา ซึ่งจะนำไปสู่สภาวะขาดความตระหนักรู้ของผู้บริโภค ในขั้นสูง หมายถึง พฤติกรรมที่ก่อผลเสียแก่จิตสำนึก หรือ การมอมเมาทางปัญญา ซึ่งจะนำไปสู่การส่งเสริมค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง และไม่ส่งเสริมความก้าวหน้าทางปัญญา

สันติอโศกได้ดำเนินงานตามจริยธรรม ๕ ประการนี้ ได้อย่างครบถ้วน และได้อย่างเคร่งครัด ถึงกับกำหนดเป็นคุณลักษณะพื้นฐานในการรับพนักงานเข้าทำงานในชุมชน นอกจากนั้น ยังได้พัฒนาระบบการควบคุมตรวจสอบ เพื่อให้มั่นใจว่าผู้ปฏิบัติงานทุกคนมีพฤติกรรมที่สอดคล้องต่อจริยธรรมพื้นฐานเหล่านี้ โดยมีระบบการตรวจสอบจากสมณะอย่างสม่ำเสมอ และได้พัฒนาวิธีการที่ชาวอโศกเรียกว่า การชี้ชุมทรัพย์ เป็นการว่ากล่าวตักเตือนในพฤติกรรมระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยถือว่าเป็นความหวังดีระหว่างสมาชิก เพื่อพัฒนาพฤติกรรมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ลักษณะการดำเนินงานของเครือข่าย FWBO และอภัยภูเบศรมีความคล้ายเคียงกัน โดยที่ทั้งสององค์กรให้ความสำคัญอย่างสูงต่อจริยธรรมในการส่งเสริมคุณภาพชีวิต และความซื่อสัตย์ถึงกับได้ระบุไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในวิธีการดำเนินงานของบริษัท ทั้งสององค์กรไม่ได้มุ่งเน้นจริยธรรมที่เหลือ สาเหตุใหญ่มาจากลักษณะธุรกิจที่ไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับจริยธรรมเหล่านั้น และทั้งสององค์กรมีลักษณะแบบองค์กรธุรกิจในสังคมโลกมากกว่าองค์กรวัดอย่างสันติอโศก

ผู้คนสมัยใหม่จำนวนมากมีทัศนะว่า จริยธรรมพื้นฐาน ๕ ประการนี้เป็นสิ่งที่ไม่สามารถปฏิบัติได้จริงในโลกธุรกิจ โดยเฉพาะความซื่อสัตย์ การสร้างยอดขายหรือการทำให้งานสำเร็จลุล่วงจำเป็นต้องมีกลยุทธ์ในการสื่อสารบางอย่างที่อาจไม่ถูกต้องทุกประการ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ได้รับการยอมรับ ถึงกับเป็นวิถีปฏิบัติอย่างกว้างขวาง กรณีศึกษาของทั้งสามองค์กรพิสูจน์ให้เห็นว่าความสำเร็จทางธุรกิจไม่จำเป็นต้องฝ่าฝืนจริยธรรมใดๆ สันติอโศกมีทัศนะว่า ความสำเร็จของบริษัทพลับพลาเกิดจากคุณธรรมของพนักงาน ในขณะที่ความซื่อสัตย์ของเครือข่ายธุรกิจ FWBO และอภัยภูเบศรไม่ได้เป็นอุปสรรคใดๆต่อการดำเนินงาน แต่กลับเป็นการสร้างความไว้วางใจ ความน่าเชื่อถือ และความจงรักภักดีให้กับองค์กร ลักษณะการสื่อสารทางการตลาดของทั้งสององค์กร ที่

ไม่มุ่งเน้นการสร้างความต้องการในตัวสินค้า ด้วยกลยุทธ์การโฆษณาแบบก้าวร้าว ไม่ได้ขัดขวางการเติบโตทางยอดขาย จริยธรรมที่มุ่งเน้นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี และสัมพันธ์ภาพอันดีต่อผู้ผลิตที่เกิดจากจริยธรรมในการดำเนินงานขององค์กร ทำให้ผลิตภัณฑ์ขององค์กรเหล่านี้มีคุณภาพสูง และเกิดกระแสการโฆษณาแบบปากต่อปากในกลุ่มผู้บริโภค เป็นวิธีการสร้างยอดขายแบบยั่งยืน

นอกจากนั้น การดำเนินงานของอภัยภูเบศร ได้สะท้อนหลักความจริงบางประการว่า จริยธรรมเหล่านี้คือกฎสากลตามธรรมชาติที่พัฒนาขึ้นมาเองจากจิตสำนึกอันบริสุทธิ์ โดยไม่ต้องมีการกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ตายตัว และไม่จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาเสมอไป โดยจะเห็นว่า อภัยภูเบศร ได้พัฒนาจริยธรรมในการส่งเสริมคุณภาพชีวิต และความซื่อสัตย์ขึ้นมาอย่างอัตโนมัติ ตามธรรมชาติ จากประสบการณ์และการเรียนรู้ โดยไม่ได้มีรากฐานของความเป็นองค์กรทางศาสนามาก่อน จริยธรรมเหล่านี้คือมนตรธรรมพื้นฐานที่ติดตัวมากับมนุษย์ แต่ถูกบดบังเมื่อนักธุรกิจเอากำไรสูงสุดเป็นเป้าหมายในการดำเนินธุรกิจ

๕.๑.๕ วัฒนธรรมองค์กร

ในการส่งเสริมพฤติกรรมองค์กรให้สอดคล้องต่อจริยธรรมสัมมาอาชีวะ เพื่อบรรลุสู่จุดหมายทางธุรกิจในทุกมิติด้วยดี องค์กรธุรกิจจำเป็นต้องมีบรรยากาศและสภาพแวดล้อมเกื้อหนุนเป็นพลังขับเคลื่อนให้คุณค่าทั้งหลายมั่นคง จนกลายเป็นวิถีปฏิบัติขององค์กร วัฒนธรรมองค์กรมีความสัมพันธ์อย่างสูงต่อจริยธรรมในการดำเนินงาน และเป็นบรรทัดฐานในการกำหนดลักษณะขององค์กร ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของบรรยากาศทางจริยธรรม วัฒนธรรมเหล่านี้จะหล่อหลอมระบบความเชื่อและคุณค่าสำคัญขององค์กรให้กับสมาชิกทุกคนให้เป็นหนึ่งเดียว พร้อมกับให้ตระหนักว่าพฤติกรรมใดเป็นสิ่งที่เหมาะสม และถูกต้อง วัฒนธรรมองค์กรของบริษัทสัมมาชีพประกอบด้วยคุณลักษณะแบบพุทธที่สำคัญดังต่อไปนี้

ก. วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัว และเป็นชุมชน

วัฒนธรรมพุทธอันโดดเด่นคือวัฒนธรรมของชุมชนสงฆ์ ที่สามารถยืนหยัดท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกที่มีอย่างต่อเนื่องได้มากกว่า ๒,๕๐๐ ปี และจัดเป็นองค์กรที่ประกอบด้วยระบบการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ให้เต็มศักยภาพที่สมบูรณ์แบบระบบหนึ่ง จึงเป็นแบบอย่างในการพัฒนาบุคลากร และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่องค์กรที่ภาคธุรกิจสามารถเรียนรู้ได้

คุณลักษณะสำคัญของสถาบันสงฆ์ คือความเป็นครอบครัว และเป็นชุมชน ที่สมาชิกทุกคนร่วมใจกันทำงานเป็นหมู่คณะ ที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มุ่งเน้นคุณค่าความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน และส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีมิตร เหมือนกับสมาชิกในครอบครัวมากกว่าความสัมพันธ์บนรากฐานของการแสวงหาผลประโยชน์ ทำให้เกิดความผาสุกในการทำงาน

การทำงานของชุมชนสงฆ์ ที่เรียกว่า สังฆกรรม อยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของทุกสมาชิก โดยยึดถือมติของส่วนรวมเป็นแนวทางในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมนี้ ทำให้ทุกสมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร จึงทุ่มเทพลังงานทั้งหมดให้กับการทำงาน เหนือสิ่งอื่นใด ความเป็นชุมชนเป็นการสร้างเอกภาพให้แก่องค์กร ที่ไม่มีเส้นแบ่งระหว่างฉันและเธอ มีแต่เรา อันเป็นพลังรวมที่มีกำลังมากกว่าพลังของแต่ละบุคคล ความเติบโตของสถาบันสงฆ์ที่สามารถแผ่ขยายครอบคลุมทุกภูมิภาคในโลกได้สำเร็จ ส่วนหนึ่งเกิดจากการทำงานในลักษณะแบบชุมชนนี้

ในฐานะที่เป็นชุมชนวัด สันติอโศกจึงจำลองวัฒนธรรมการทำงานมาจากชุมชนสงฆ์ โดยมุ่งเน้นการสร้างภราดรภาพให้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชน ถึงกับระบุไว้ในกฎระเบียบที่สมาชิกทุกคนต้องอ่านทุกเช้าร่วมกันว่า จะมีความสัมพันธ์ระหว่างกันแบบพี่น้อง ชุมชนสันติอโศกจึงมีลักษณะเหมือนครอบครัวใหญ่ ที่ประกอบด้วยองค์กรเครือข่ายเล็กๆต่างๆมากมาย ที่ร่วมแรงร่วมใจสร้างรายได้มอบให้แก่ชุมชน และจะใช้จ่ายร่วมกันจากส่วนกลาง เป็นระบบที่ชาวอโศกเรียกว่า สาธารณโภคี ระบบบุญนิยมเป็นการทำงานร่วมกันในลักษณะขบวนการกลุ่ม ที่ทุกสมาชิกในองค์กรมีความเสมอภาค และมีสิทธิเท่าเทียมกันในการแสดงความคิดเห็น โดยยึดถือการตัดสินใจของหมู่คณะเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ชาวอโศกมีทัศนะว่า ผลดีของการทำงานเป็นทีม ประกอบด้วย หนึ่ง พลังรวมที่มีกำลัง สอง ความสมบูรณ์ของผลงานที่เกิดจากการส่งเสริมซึ่งกันและกัน และสาม การพัฒนาศักยภาพของบุคลากร เพราะได้ทำงานที่กว้างขวางขึ้น

เครือข่าย FWBO เรียกการดำเนินงานตามหลักการสัมมาอาชีวะของตนว่า Team Based Management ซึ่งเป็นลักษณะการทำงานแบบเป็นทีม เพราะมีทัศนะที่ชัดเจนว่า การดำเนินธุรกิจและการดำรงวิถีชีวิตบนรากฐานของพระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก เป็นสิ่งที่กระทำเพียงลำพังได้ยาก จำเป็นต้องมีเพื่อนสมาชิกที่มีอุดมการณ์เดียวกันคอยช่วยเหลือ ส่งเสริม และเกื้อหนุน พนักงานของเครือข่ายธุรกิจ FWBO จึงอยู่ร่วมกันในหอพัก และใช้ชีวิตร่วมกันเหมือนสมาชิกในครอบครัว นอกจากนั้น สมาชิก FWBO มีทัศนะว่า การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจะเกื้อประโยชน์ทางจิตปัญญา เพราะเป็นการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ เรียนรู้ที่จะเสียสละเพื่อผู้อื่น พร้อมกับขัดเกลาอัตตาในตนตลอดจนทำให้ตระหนักถึงกฎแห่งการอิงอาศัยกันของสรรพสิ่ง

ผลิตภัณฑ์สมุนไพรเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันระหว่างมูลนิธิฯ กับชุมชนดงบัง ที่แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันอย่างใกล้ชิด จนเปรียบเสมือนหน่วยงานเดียวกัน จึงไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบผู้ซื้อและผู้ขาย แต่เป็นความสัมพันธ์แบบสมาชิกในชุมชน การทำงานแบบเป็นทีมสามารถพบเห็นได้ในทุกขั้นตอนในการดำเนินธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต ที่เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ จะไปร่วมลงแขกพร้อมกับชาวบ้าน หรือการกำหนดราคาวัตถุดิบ ที่ทางองค์กรฯ จะให้ชาวบ้านร่วมกำหนดราคาของวัตถุดิบ การทำงานในลักษณะชุมชนนี้เป็นการสร้างความได้เปรียบทางธุรกิจให้แก่เกษตรกร เพราะทำให้เกษตรกรมีวัตถุดิบที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์อภัยภูเบศรมีคุณภาพสูง ในส่วนของชุมชน การทำงานในลักษณะครอบครัวที่ร่วมมือกันเพาะปลูกในลักษณะของการลงแขกก่อผลดีหลายประการ คือ ในทางเศรษฐกิจ เป็นการลดต้นทุนลดเวลาผลิตให้สั้นลง และได้วัตถุดิบที่มีมาตรฐานเดียวกัน ในทางจิตใจ เป็นการสร้างความอบอุ่นทำให้เกิดความสุขในขณะทำงาน สรุปได้ว่า การทำงานในลักษณะครอบครัวทำให้ชุมชนดงบังมีความเข้มแข็งขึ้น

เรื่องราวของทั้งสามองค์กรพิสูจน์ให้เห็นว่า เมื่อนำแนวคิดวัฒนธรรมแห่งความเป็นชุมชนและความเป็นครอบครัวไปใช้จริงในภาคธุรกิจ ได้ก่อผลดีในหลายมิติด้วยกัน กล่าวคือ หนึ่งในทางเศรษฐกิจ เป็นการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน จากการทุ่มเทของสมาชิกทุกคน จากการลดต้นทุน จากการลดเวลาการดำเนินงาน ส่งผลให้ทั้งประสิทธิภาพ และประสิทธิผลขององค์กรเพิ่มสูงขึ้น สอง ในทางจิตปัญญา เป็นการฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้รู้จักการเสียสละจากการอยู่ร่วมกัน พร้อมกับเป็นการส่งเสริมปัญญา และสาม ในทางสังคม เป็นเครือข่ายที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเป็นการสร้างความกลมเกลียวให้เป็นหนึ่งเดียว ทำให้เกิดความสุขในระหว่างการทำงานในระดับจุลภาค และเกิดสันติสุขในสังคมในระดับมหภาค ผลดีทั้งหลายข้างต้นล้วนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับจุดประสงค์ทางธุรกิจในระดับของบริษัทสัมมาชีพ จึงสามารถกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมแห่งความเป็นชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยผลักดันให้จุดประสงค์ทางธุรกิจต่างๆบรรลุผล

ข. วัฒนธรรมแห่งการให้

วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัวและความเป็นชุมชน ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมแห่งการให้ เพราะเมื่อสมาชิกในองค์กรทุกคนรู้สึกเป็นเหมือนสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน ทุกคนจะไม่แสวงหาผลประโยชน์จากกัน แต่จะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแบ่งปัน สะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อทางธุรกิจที่ยึดถือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง มากกว่าผู้ถือหุ้นเป็นศูนย์กลาง โดยแบ่งปันความมั่งคั่งให้กับทุกกลุ่มอย่างทั่วถึงและอย่างยุติธรรม ไม่มุ่งสร้างกำไรสูงสุดแก่ตนเองแต่เพียงผู้เดียว

ในขั้นต้น การให้เริ่มต้นจากการให้ในระดับองค์กร โดยจะเห็นได้จากพุทธจริยธรรมแห่งการว่าจ้างงานที่ปรากฏในหลักทศ ๖ พระพุทธองค์ทรงวางแนวทางให้นายจ้างปฏิบัติต่อลูกจ้างด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยทรงเริ่มต้นหลักการทั้ง ๕ ข้อด้วยการให้ทั้งสิ้น การให้ในขั้นนี้เป็นการให้บนรากฐานของการแลกเปลี่ยนในกิจกรรมทางธุรกิจ แต่เป็นการแลกเปลี่ยนบนหลักแห่งการแบ่งปันมากกว่าการแสวงหาผลประโยชน์

ในขั้นสูง คือการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นหลักการของท่านในพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการพัฒนาจิตใจให้ลดละความเห็นแก่ตน ที่เป็นหลักการพื้นฐานในการพัฒนาคนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป จัดเป็นหนึ่งในคุณสมบัติของคนดี ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า สัปปริยธรรม และเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของผู้ปกครอง และเป็นการกระทำของผู้ประกอบการงานที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องในกามโกติสูตร ตามหลักการนี้ เมื่อองค์กรธุรกิจประสบความสำเร็จ จึงสมควรมอบผลกำไรบางส่วนเพื่อช่วยเหลือสังคม เพื่อให้วัตถุประสงค์ทางจิตปัญญาพัฒนาบรรลุเป็นผลสำเร็จ

วัฒนธรรมแห่งการให้ต่อสังคมแสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของพระพุทธศาสนา องค์กรธุรกิจมีหน้าที่มากกว่าการสร้างผลกำไร แต่ยังมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมในเวลาเดียวกัน เป็นหลักการที่สวนทางต่อทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักของมิลตัน ฟรายด์แมน ที่ได้กล่าวว่า องค์กรธุรกิจไม่มีหน้าที่ใดๆ ต่อสังคม หน้าที่หนึ่งขององค์กรธุรกิจคือการสร้างผลกำไรแก่ผู้ถือหุ้น

การศึกษาจากองค์กรทั้งสาม แสดงให้เห็นว่า กรณีศึกษาทั้งหมดตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างสูง จนจัดเป็นหน้าที่สำคัญขององค์กร เครือข่าย FWBO จัดตั้งองค์กรธุรกิจวินด์ซอร์ส เทคคิง เพื่อเป็นเครื่องมือในการหาเงินทุนสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาและสังคม ในขณะที่ก๊วยกุเบศรจัดตั้งธุรกิจขึ้นมาเพื่อบทบาททางสังคม ในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย

วัฒนธรรมแห่งการให้ได้ถูกปลูกฝังไว้อย่างเหนียวแน่น ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ในสันติอโศกและเครือข่าย FWBO โดยที่สมาชิกทุกคนขององค์กรมีความเสียสละอย่างสูงเพื่อองค์กร จนทำให้ผลประโยชน์การเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่อง ด้วยการทำงานโดยไม่มุ่งเน้นผลตอบแทนทางรายได้ เต็มใจที่จะรับเงินเดือนในอัตราพอเพียงเพื่อการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายเท่านั้น หรือไม่รับเงินเดือนเลยในกรณีของบางบริษัทในชุมชนสันติอโศก เพื่อให้เครือข่ายส่วนกลางมีผลกำไรมากพอที่จะนำรายได้บางส่วนไปใช้ช่วยเหลือสังคมตามจุดประสงค์ทางสังคมที่ได้มุ่งหมายไว้

ในระดับองค์กร กรณีศึกษาทั้งสามมีนโยบายและการดำเนินงานเพื่อสังคมที่ชัดเจน และปฏิบัติเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง สันติอโศกจัดงานใหญ่อย่างน้อย ๒ งานเพื่อสังคมในแต่ละปี จน

กลายเป็นประเพณีของชุมชน ได้แก่การจำหน่ายสินค้าในราคาต่ำกว่าทุนในช่วงเทศกาลปีใหม่ และงานโรงบุญที่แจกจ่ายอาหารมังสวิรัตฟรีแก่ประชาชนทั่วไป ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รวมถึงการทำหน้าที่อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับกสิกรรมธรรมชาติแก่เจ้าหน้าที่ภาครัฐ เกษตรกร และผู้สนใจทั่วไป เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการพึ่งพาตนเอง ส่วนเครือข่าย FWBO ได้จัดสรรผลกำไรบางส่วนไปพัฒนาชุมชนในประเทศโลกด้อยพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเคนยา อินโดนีเซีย อินเดีย จีน เวียดนาม และกัวเตมาลา ในขณะที่ความเอื้อเฟื้อของอภัยภูเบศรได้สร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้านดงบัง จนกลายเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในการศึกษาผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย ตลอดจนการพึ่งตนเอง ส่งผลให้อภัยภูเบศรเป็นที่รู้จักในภาคธุรกิจว่า เป็นองค์กรธุรกิจเพื่อชุมชน นอกจากนั้น มูลนิธิยังได้สร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อสังคมจำนวนมากในหลากหลายรูปแบบในแต่ละปี จนทำให้อภัยภูเบศรได้รับรางวัลเกี่ยวกับธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมจากหลายสถาบัน วัฒนธรรมแห่งความเสียสละเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นการสร้างความแข็งแกร่งระยะยาวให้กับอภัยภูเบศร เริ่มต้นจากการได้รับความจงรักภักดีจากผู้ผลิต การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่องค์กร และการสร้างศรัทธาจากสื่อมวลชน ทำให้ได้รับการประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวางโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย และมีประสิทธิภาพสูง เพราะสื่อมวลชนเป็นบุคคลที่สาม ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับใดๆกับองค์กร ซึ่งปัจจัยทั้งหมดจะนำไปสู่ความจงรักภักดีจากผู้บริโภคต่อผลิตภัณฑ์ของอภัยภูเบศร เป็นการพัฒนารูปแบบยั่งยืน

จะเห็นว่า วัฒนธรรมแห่งการให้เป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้กรณีศึกษาทั้งสามสามารถบรรลุจุดประสงค์ทั้งหมดขององค์กร เริ่มต้นจาก ความเสียสละของผู้ปฏิบัติงานในการทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทนทางรายได้เป็นการพัฒนาจุดประสงค์ทางจิตปัญญา พร้อมกับส่งผลให้ต้นทุนการดำเนินงานต่ำ เป็นการเพิ่มผลประกอบการขององค์กร ทำให้จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจสำเร็จผล ท้ายที่สุด ผลกำไรที่มากขึ้นจะถูกนำไปแบ่งปันช่วยเหลือโครงการทางสังคมต่างๆ ทำให้จุดประสงค์ทางสังคม และทางสิ่งแวดล้อมบรรลุผล

ค. วัฒนธรรมแห่งสติ

สติ คือ คำสอนสุดท้ายที่พระพุทธองค์ทรงทิ้งไว้ให้เป็นมรดกแก่นมนุษยชาติ เป็นสิ่งเตือนใจในการดำเนินชีวิตด้วยความตระหนักรู้ มีความหมายถึงการเอาใจใส่ต่อสิ่งที่กำลังกระทำอย่างแน่วแน่ ซึ่งเป็นประโยชน์สำคัญต่อการดำเนินธุรกิจอยู่สองประการ ประกอบด้วย หนึ่ง ความเอาใจใส่อย่างเต็มที่ จะทำให้ไม่มีภาวะรบกวนใดๆในระหว่างการทำงาน พลังงานทั้งหมด และความคิดสร้างสรรค์จึงไม่ถูกตัดทอนลง ส่งผลให้ทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานดีขึ้น ปราศจากการผิดพลาด ป้องกันการสูญเสียเวลาและทรัพยากรโดยไม่จำเป็น สอง ความระมัดระวัง

ของสติจะเป็นตัวควบคุมให้การดำเนินงานสอดคล้องต่อจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้แก่ผู้ปฏิบัติงานว่า พฤติกรรมใดเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และส่งเสริมให้จุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ จิตปัญญา สังคม และสิ่งแวดล้อม บรรลุผล ด้วยตระหนักว่า วัฒนธรรมแห่งสติจึงเป็นมรรคาในการรักษาคุณภาพแห่งทางสายกลาง กล่าวคือ ในระดับจุลภาค สติเป็นเครื่องมือรักษาคุณภาพระหว่างความต้องการของตนและผลประโยชน์ต่อส่วนรวม ผู้ที่มีความตระหนักรู้จะไม่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลเหนือจริยธรรมพื้นฐาน ๕ ประการ จนดำเนินธุรกิจที่ก่อผลเสียแก่สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ความตระหนักรู้จึงเป็นอุปกรณ์สำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจและจุดประสงค์ในมิติอื่นๆ ในระดับมหภาค เดวิด คอร์เทินกล่าวว่า สติเป็นเครื่องมือในการรักษาคุณภาพแห่งตลาด เพราะเมื่อแต่ละองค์กรธุรกิจปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพ และอย่างมีสติ จะทำให้ระบบธุรกิจในองค์กรมีความก้าวหน้าและสงบสุข สติจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้วิกฤติต่างๆ ในโลกที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่

ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของความตระหนักรู้ โดยเฉพาะต่อการเติบโตทางจิตปัญญา ทั้งสันติอโศกและ FWBO จึงส่งเสริมความมีสติในผู้ปฏิบัติงาน และพัฒนาให้เป็นวัฒนธรรมองค์กร ระบบบุญนิยมของสันติอโศกที่การดำเนินงานต้องสอดคล้องต่อจริยธรรม ๕ ประการอย่างเคร่งครัด และความเสียสละที่ต้องมอบให้แก่ชุมชนและสังคม ด้วยการทำงานที่ได้รับผลตอบแทนในอัตราต่ำ จำเป็นต้องอาศัยสติที่เข้มแข็ง สันติอโศกจึงส่งเสริมการฝึกสมาธิให้เป็นกิจวัตรประจำวันของสมาชิกในชุมชน อย่างน้อยวันละหนึ่งชั่วโมง และเมื่อผู้ปฏิบัติงานมีสติไม่เข้มแข็งพอ สันติอโศกได้พัฒนาวิธีการที่ให้ผู้อื่นเป็นสติแทน ด้วยการตรวจสอบจากสมณะและการชี้แจงทักท้วงจากผู้อื่น ในขณะที่ FWBO ที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลแก่ชีวิต และการดำเนินธุรกิจ จึงส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนต้องเข้ารับการฝึกสติดังน้อยปีละ ๖ สัปดาห์ เพราะเล็งเห็นว่า ความสำคัญที่เท่าเทียมกันระหว่างจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจและทางจิตปัญญาในการก่อตั้งองค์กรธุรกิจของเครือข่าย ทำให้การสร้างคุณภาพระหว่างจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจและจุดประสงค์ทางจิตปัญญา มักเป็นปัญหาสำคัญในการดำเนินงานของผู้ปฏิบัติงาน จึงมุ่งพัฒนาสติให้เป็นอาวุธ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานแต่ละคนสามารถจัดการกับสถานการณ์ขัดแย้งที่ต้องเผชิญอยู่ทุกวันได้อย่างถูกต้อง และสอดคล้องต่อจุดประสงค์ทางธุรกิจของเครือข่าย

ง. วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ชีวิตมนุษย์ดำเนินภายใต้กฎแห่งการเปลี่ยนแปลง ในการที่จะให้มนุษย์ประจักษ์แจ้งถึงกฎแห่งการแปรเปลี่ยนนี้ พระพุทธองค์ทรงสร้างระบบการฝึกฝนพัฒนาตนที่มีรากฐานจากการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและอย่างเป็นลำดับขั้น เป็นลักษณะเฉพาะตัวของ

กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท วิธีการพัฒนาผู้ประกอบการงานในสังคมโลก พระพุทธองค์มักทรงเริ่มต้นจากการสอนในสิ่งที่ย่อยและค่อยๆ พัฒนาไปสู่สิ่งที่ยาก ที่เรียกว่า อนุบุพพิกลา โดยเริ่มต้นจากการให้ทาน การปฏิบัติตามศีล ไปสิ้นสุดที่การละออกจากการบริโภคความสุขในรูปแบบโลกียะวิสัย ครั้นเมื่อได้พัฒนามาสู่ระดับสุดท้ายนี้แล้ว พระพุทธองค์จึงให้เรียนรู้ในสิ่งที่ยากขึ้น คืออริยสัจสี่ ต่อไป ระบบการฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน ที่ผู้ฝึกหัดจะเริ่มต้นจากศีลห้า เมื่อปฏิบัติศีลพื้นฐานนี้ได้สมบูรณ์ จะต้องเรียนรู้ความประพฤติในระดับที่ยากขึ้นไป คือศีลแปด ในสังคมนักบวช วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ได้ถูกปลูกฝังไว้เป็นกิจวัตรของสงฆ์ เริ่มต้นจาก พระวินัยที่สงฆ์จำเป็นต้องทบทวนความประพฤติของตนอย่างสม่ำเสมอในทุกวัน อุโบสถ ไปจนถึงพิธีการปวารณา อันเป็นวิธีการให้สงฆ์ได้เรียนรู้จากกันและกัน เพื่อพัฒนาตนเองสู่จุดหมายสูงสุด ด้วยการว่ากล่าวตักเตือน ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของตนเอง วิธีการดำเนินชีวิตแบบพุทธจึงเป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ตราบเท่าที่ยังไม่ได้เข้าสู่จุดหมายสูงสุด

เมื่อวิธีการทำงานคือเอกภาพของชีวิตตามหลักการสัมมาอาชีวะ ประกอบกับหลักความจริงที่ว่าธุรกิจดำเนินภายใต้กฎแห่งการแปรเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับทุกสรรพสิ่งในโลก ไม่ว่าจะเป็นกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ค่านิยมทางสังคม และความต้องการของผู้บริโภค ดังนั้น วิธีการดำเนินธุรกิจจึงต้องสอดคล้องต่อวิถีชีวิตที่ต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อปรับรับกระแสการแปรเปลี่ยนที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ

องค์กรกรณีศึกษาทั้งสามล้วนมีการวิวัฒน์ พัฒนา และเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เป็นองค์กรที่ไม่หยุดนิ่ง ตายตัว แต่เคลื่อนไหวตามความเปลี่ยนแปลงในกฎธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นองค์กรที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนา ที่มีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาจิตปัญญา ทั้งสันติอโศกและ FWBO จึงได้ออกแบบวิธีการดำเนินงานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทางจิตใจ จนเป็นวัฒนธรรมขององค์กร ระบบบุญนิยมของสันติอโศกถูกพัฒนาให้ผู้ปฏิบัติงานได้เรียนรู้ความเสียสละ และมุ่งกระทำเพื่อผู้อื่นและสังคมให้มากขึ้นตามระยะเวลาการทำงานกับองค์กร โดยฝึกให้ผู้ปฏิบัติงานใหม่เริ่มต้นการทำงานด้วยความเสียสละในระดับหนึ่ง ยังรับรายได้เป็นผลตอบแทน พร้อมกับถือศีล ๕ และพัฒนาไปสู่การทำงานด้วยความเสียสละอย่างสูง โดยไม่รับผลตอบแทนใดๆ มอบรายได้ทั้งหมดให้แก่ชุมชน พร้อมกับถือศีล ๘ นอกจากนั้น ยังมีการตรวจศีล และการชี้แจงทักท้วง เป็นวิธีการหล่อหลอมวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติทั่วไปของทุกสมาชิกในชุมชน ในขณะที่เครือข่าย FWBO ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติงานมีการพัฒนาด้วยการเรียนรู้จากภายในตนเอง ทั้งจากการเรียนรู้จากการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว และการกำหนดเป็นนโยบายให้พนักงานสามารถลางานได้ปีละ ๖ สัปดาห์ เพื่อปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา

ในมิติของการเรียนรู้ทางวิชาการและการปฏิบัติงาน เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับองค์กร สันติอโศกมุ่งเน้นการทดลอง การวิจัย การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง รวมถึงการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับองค์กรภายนอกทั้งในและต่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ จนสามารถพัฒนาชุมชนให้เป็นแบบอย่างเพื่อการศึกษาภาคีกรรมธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไป ตลอดจนได้คัดสรรวิธีปฏิบัติที่ดีเยี่ยม (Best Practice) เพื่อเป็นแบบอย่างการเรียนรู้แก่สมาชิกอื่นๆ ในชุมชน ในขณะที่เครือข่าย FWBO สนับสนุนจิตวิญญาณแห่งการทดลอง (Experiment) แก่สมาชิกทุกคน ถึงกับจัดเป็นหนึ่งในห้าเสาหลักของเครือข่าย ท่านสังฆมฤตให้เหตุผลของวัฒนธรรมแห่งการทดลองเรียนรู้นี้ ซึ่งสอดคล้องต่อหลักการของพระพุทธศาสนาไว้ว่า เครือข่าย FWBO อยู่ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง และในเครือข่ายจะมีการแปรเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อขยายไปยังดินแดนใหม่ จึงต้องมีการทดลอง ปรับปรุง และพัฒนาสิ่งใหม่ๆ เพื่อให้องค์กรประสบความสำเร็จ ท้ายที่สุด พัฒนาการของอภัยภูเบศรอยู่บนรากฐานของการเรียนรู้ โดยเริ่มต้นจากยุคแรก คือการเก็บรวบรวม สะสมองค์ความรู้ทางด้านสมุนไพรไทย พร้อมกับวิจัยเพื่อทดลองใช้ภายในองค์กร พัฒนาไปสู่ยุคสอง คือการผลิตเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจ สร้างรายได้ให้กับชุมชนและมูลนิธิฯ และมุ่งหน้าสู่ยุคสาม คือการนำภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยสู่สากล ด้วยการขยายธุรกิจไปต่างประเทศ นอกจากนั้น ด้วยธรรมชาติของธุรกิจทางด้านสมุนไพรและเกษตรอินทรีย์ วัฒนธรรมในการสังเกต การศึกษา การรวบรวมสมุนไพรใหม่ๆ ในท้องถิ่นต่างๆ ตลอดจนการวิจัยได้ถูกปลูกฝังจนกลายเป็นวัฒนธรรมองค์กรที่จำเป็นต่อความก้าวหน้าของผลิตภัณฑ์ ทำให้เกิดการศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ สมุนไพรไทยที่กำลังถูกกลืนเลือนจากคนรุ่นใหม่ได้ถูกพัฒนาและทำให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล จนได้รับรางวัลเกียรติคุณมากมาย ส่วนสำคัญเกิดจากวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

๕.๑.๖ สัมมาอาชีวะ : จริยศาสตร์แห่งความยึดหยุ่น

จริยธรรมระดับบุคคลในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลากหลายระดับ กล่าวคือระดับเบื้องต้นที่ดำเนินชีวิตด้วยจริยธรรมพื้นฐานคือศีล ๕ ระดับปานกลางที่ดำเนินชีวิตด้วยจริยธรรมระดับกลางคือศีล ๘ และระดับสูงสุดที่ดำเนินชีวิตอย่างนิกบวช จากการวิจัยกรณีศึกษาทั้ง ๓ องค์กร จะเห็นว่า จริยธรรมระดับองค์กรมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือมีความยึดหยุ่นตามจุดมุ่งหมายของผู้ดำเนินธุรกิจ ในฐานะที่เป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนา และให้ความสำคัญต่อบุคคลประสงฆ์ทางจิตปัญญาสูงสุด ทั้งสันติอโศกและ FWBO จึงดำเนินธุรกิจด้วยจริยธรรมแบบเข้มงวด ผู้ปฏิบัติงานเต็มใจทำงาน โดยได้รับเงินเดือนจำนวนน้อย พร้อมกับถือศีลอย่างเคร่งครัดเพื่อเป็นมรรคาในการฝึกฝนพัฒนาตน ในขณะที่อภัยภูเบศร ซึ่งไม่ใช่องค์กรทางศาสนา และไม่ได้มุ่งเน้นจุดประสงค์ทางจิตปัญญา จึงดำเนินธุรกิจด้วยจริยธรรมที่เข้มงวดน้อยลง ผู้ปฏิบัติงานยัง

มุ่งเน้นการสร้างรายได้อย่างมั่นคง เพื่อเอื้ออำนวยต่อวิถีการดำรงชีวิตท่ามกลางระบบทุนนิยมเสรีในปัจจุบัน การดำเนินธุรกิจภายใต้พุทธจริยธรรมจึงไม่ได้หมายถึงการดำเนินงานแบบองค์กรทางศาสนาเท่านั้น สาเหตุหลักที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาสันติอโศก FWBO และอภัยุเบศร เพื่อให้เห็นว่าพุทธจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจสามารถกระทำได้หลากหลายระดับ จากระดับสูงสุดอย่างวัฒนธรรมวัดสู่ระดับเบื้องต้นอย่างวัฒนธรรมธุรกิจเอกชน การดำเนินธุรกิจด้วยพุทธจริยธรรมจึงมีความยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้ดำเนินงาน โดยจะเห็นว่า ในปัจจุบัน นักธุรกิจไทยจำนวนหนึ่งเริ่มนำหลักการในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจตามวิถีเฉพาะตน ไม่ว่าจะเป็นสำนักพิมพ์ดีเอ็มจี ของคุณณัย จันทรเจ้าฉาย ที่ได้ยกตัวอย่างไว้ในบทที่ ๒ โรงพยาบาลจักรยุรัตน์ ของนายแพทย์อุทัย รัตน์ และเป็งอังกฤตรางู ของตระกูลว่องวานิช เป็นต้น

๕.๒ คุณค่าของการดำเนินธุรกิจภายใต้จริยธรรมสัมมาอาชีวะ

๕.๒.๑ ทางรอดของวิกฤติในปัจจุบัน

การดำเนินงานภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ที่มีรากฐานจากกระบวนทัศน์แบบแยกส่วน ที่เห็นว่าองค์กรธุรกิจอยู่อย่างเป็นเอกเทศ ประกอบกับหลักการแข่งขันเพื่อสร้างความอยู่รอดในโลกธุรกิจ ทำให้องค์กรธุรกิจยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง มุ่งแสวงหาความมั่งคั่งและผลประโยชน์แห่งตนเป็นสำคัญ นำไปสู่การแสวงหาผลประโยชน์จากกัน ทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบ การดำเนินธุรกิจในลักษณะนี้ได้สร้างปัญหาให้แก่ผู้คน สังคม และโลก เป็นจำนวนมาก กลายเป็นวิกฤติในระดับต่างๆ ที่มนุษย์ในทุกเผ่าพันธุ์ ทุกฐานะ และในทุกภูมิภาคกำลังเผชิญหน้าอยู่ที่มีดังต่อไปนี้

ก. วิกฤติในตัวมนุษย์ ประกอบด้วย ๑. สร้างความแปลกแยกระหว่างผู้ปฏิบัติงานและงาน การดำเนินงานภายใต้กระบวนทัศน์แบบแยกส่วน ทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีทัศนะว่างานเป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างรายได้ เป็นภาวะจำยอมที่ต้องกระทำเพื่อความอยู่รอดของชีวิต จึงไม่มีคุณค่าใดๆ มากไปกว่าสิ่งหาเลี้ยงชีพ สร้างภาวะแปลกแยกให้กับผู้ปฏิบัติงาน ๒. สร้างภาวะความเครียดและปราศจากความสุข การบริหารจัดการแบบแยกส่วนที่ปฏิบัติต่อพนักงานเหมือนส่วนหนึ่งของเครื่องจักร ที่ต้องปฏิบัติงานตามแบบแผนที่ได้ถูกออกแบบไว้อย่างแม่นยำ ทำให้การปฏิบัติงานเป็นสิ่งที่ซ้ำซากจำเจ สร้างความเบื่อหน่ายและความกดดันทางจิตใจแก่ผู้ทำงาน

ข. วิกฤติในสังคม ประกอบด้วย ๑. สร้างช่องว่างระหว่างฐานะให้เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคทางสังคม ระบบทุนนิยมเสรีสร้างความมั่งคั่งแก่บุคคลจำนวนหนึ่งเท่านั้น

ในขณะที่บุคคลจำนวนมากถูกละเลย ทำให้ปัญหาความยากจนไม่สามารถคลี่คลายได้ เกิดเป็นช่องว่างระหว่างผู้ที่มีและผู้ที่ไม่มีในทุกสังคมที่ดำเนินภายใต้ระบบทุนนิยมเสรี ๒. สร้างความแปลกแยกระหว่างเมืองและชนบท ระบบการค้าเสรีได้เปลี่ยนชนบทเป็นแหล่งวัตถุดิบ และโรงงานผลิต ในขณะที่เมืองเป็นศูนย์กลางคอยบังคับบัญชา เป็นการแบ่งผู้คนออกเป็น “เขา” และ “เรา” สร้างความแปลกแยกในสังคม ๓. สร้างความเสื่อมสลายให้กับชุมชนชนบท ความมั่งคั่งที่รวมศูนย์อยู่ในเมือง ทำให้ชาวชนบทมุ่งหน้าสู่ความเจริญนี้ ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิด เหลือแต่เพียงเด็กและผู้สูงอายุ ทำให้ชุมชนอ่อนแอ

ค. วิฤติในโลก การมุ่งเน้นการผลิตอย่างไม่หยุดยั้ง ทำให้ทรัพยากรทางธรรมชาติร่อยหลอลง และสร้างปัญหาความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติอย่างสูง ดังปรากฏเป็นวิฤติต่างๆ ในทุกส่วนเสี้ยวของโลก ที่สำคัญ คาร์บอนไดออกไซด์ที่ถูกส่งขึ้นในบรรยากาศในปริมาณที่สูงมากขึ้น อันเป็นผลพวงจากระบบการค้าทุนนิยมเสรีทำให้เกิดสภาวะโลกร้อน ที่ส่งผลให้สภาพอากาศแปรปรวนอย่างสูง สร้างภัยพิบัติและความเสียหายแก่มนุษยชาติอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

วิฤติทั้งหมดที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่า การดำเนินธุรกิจภายใต้ระบบทุนนิยมเสรีในปัจจุบันมีความผิดพลาดบางประการ จำเป็นต้องมีการทบทวนหลักการทางเศรษฐกิจกันใหม่ เพื่อแก้ไขและรักษาความเจ็บป่วยที่ภาคธุรกิจมีส่วนสำคัญในการสร้างขึ้น เริ่มตั้งแต่กระบวนการทัศนวิธิการคิด ไปจนถึง หลักการดำเนินธุรกิจ การศึกษาในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ด้วยหลักการที่แตกต่างและมีรากฐานจากการสร้างสันติสุขแก่มนุษยชาติ สัมมาอาชีวะสามารถใช้เป็นทางออกต่อปัญหาที่ทั่วโลกกำลังเผชิญหน้าอยู่ และเป็นจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ ที่สร้างความยั่งยืนแก่ทั้งองค์กรและสังคมโลก

พุทธกระบวนการแบบองค์รวม ที่เห็นทุกสรรพสิ่งพึ่งพิงอิงอาศัย และเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเอกภาพ ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า กฎปฏิจจสมุปบาท จะลดช่องว่างแห่งความแปลกแยกต่างๆ ให้น้อยลง ในขั้นต้น พุทธทัศนะที่ว่า งานคือเอกภาพแห่งชีวิต ที่ต้องดำเนินควบคู่กันไป กิจกรรมทางเศรษฐกิจคือวิถีชีวิต ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมสร้างรายได้ แต่เป็นมรรคาในการนำชีวิตมุ่งสู่จุดหมายสูงสุด เป็นวิธีการหล่อหลอมการทำงานเข้ากับชีวิตให้ประสานกลมกลืน ความแปลกแยกระหว่างชีวิตและงาน ความแปลกแยกระหว่างงานและผู้ปฏิบัติงาน ความแปลกแยกระหว่างองค์กรและผู้ปฏิบัติงานจะเสื่อมสลายลง ส่งผลให้การทำงานเป็นกิจกรรมที่สร้างความสุขให้แก่ชีวิต ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมสร้างรายได้ที่ต้องหลีกเลี่ยง แต่คือกิจกรรมแห่งชีวิตที่ต้องเพียรปฏิบัติ

ในขั้นสูง พุทธกระบวนการแบบองค์รวม ทำให้องค์กรธุรกิจไม่ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง แต่ให้ความสำคัญแก่ทุกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ด้วยตระหนักว่าความสำเร็จขององค์กร ไม่ได้

เกิดจากผู้หนึ่งผู้ใด แต่เกิดจากความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพิงอิงอาศัยกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม เป้าหมายทางธุรกิจจึงต้องครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักทุกกลุ่ม ไม่ใช่การสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนเองเพียงผู้เดียว เป้าหมายทางธุรกิจทางจิตปัญญาและทางเศรษฐกิจเป็นการคำนึงถึงผลประโยชน์ของพนักงานและของผู้ถือหุ้น ในขณะที่เป้าหมายทางสังคมคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้บริโภค ชุมชน และสังคมในวงกว้าง และท้ายที่สุดเป้าหมายทางสิ่งแวดล้อมคำนึงถึงผลประโยชน์ของโลกที่มนุษย์ทุกคนอาศัยอยู่ เมื่อจุดประสงค์ทางธุรกิจถูกกำหนดด้วยเป้าหมายที่คำนึงถึงประโยชน์สุขของทุกกลุ่มอย่างชัดเจน วิฤติต่างๆที่ได้กล่าวไว้จะค่อยๆได้รับการแก้ไขปรับปรุง

จริยธรรมพื้นฐาน ๕ ประการ ที่เป็นกรอบในการดำเนินงาน ตามหลักการสัมมาอาชีวะ เป็นวิธีการสำคัญที่จะทำให้ระบบความเชื่อและจุดประสงค์ทางธุรกิจทั้งหมดบรรลุผล สร้างผลประโยชน์แก่ทุกกลุ่มอย่างยุติธรรม และไม่มีการเอารัดเอาเปรียบจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มใด เพราะเป็นแนวทางการดำเนินงานที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งรอบข้างอย่างสูง จริยธรรมทุกประการเคารพในสิทธิ และความผาสุกของผู้อื่นเป็นสำคัญ โดยยึดถือหลักการการปฏิบัติอย่างผู้อื่นอย่างที่ยกให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อกัน ในส่วนของวิฤติทางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จริยธรรมของการส่งเสริมชีวิต ที่ครอบคลุมถึงสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางการป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง

ท้ายที่สุด วัฒนธรรมองค์กรทั้งสี่ประการจะเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมและสนับสนุนให้จุดประสงค์และการดำเนินงานทั้งหมดขององค์กรสำเร็จผลได้ง่ายและด้วยดียิ่งขึ้น ตามที่ได้กล่าวสรุปไว้ในแต่ละหัวข้อข้างต้นแล้ว

๕.๒.๒ การสร้างธุรกิจแบบยั่งยืน

ระบบความเชื่อทางธุรกิจ บนรากฐานของการยึดถือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง ส่งผลให้เกิดหลักการกำไรรูปแบบทางสายกลาง ที่แบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่ทุกฝ่ายอย่างทั่วถึง เหตุผลสำคัญในการดำเนินธุรกิจบนหลักการนี้ เพราะมีทัศนะว่าการมุ่งสร้างผลกำไรสูงสุด โดยคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์แห่งตนเป็นหลัก สามารถกระทำได้แต่ในระยะสั้น เมื่อผู้ปฏิบัติงานไม่ได้รับการดูแลที่ดีจากองค์กร พนักงานเหล่านั้นจะไม่มีความจงรักภักดีต่อองค์กร และจะละทิ้งองค์กรทันทีเมื่อมีข้อเสนอที่ดีกว่า เมื่อผู้ผลิตถูกเอารัดเอาเปรียบจากการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม ผู้ผลิตจะให้ความสำคัญต่อองค์กรน้อยกว่าองค์กรอื่น และพร้อมที่จะปฏิเสธความร่วมมือทางธุรกิจได้เสมอ เมื่อพื้นดินถูกกระทำจนเสียหาย องค์กรจะขาดวัตถุดิบที่เคยมีย่างเพียงพอ หรือขาดวัตถุดิบที่มีคุณภาพ เมื่อสถานการณ์เหล่านี้เกิดขึ้น องค์กรธุรกิจจะสูญเสียความได้เปรียบทางธุรกิจ ซึ่งจะส่งผลกระทบ

ต่อความอยู่รอดขององค์กร แต่การมุ่งสร้างผลกำไรแบบทางสายกลาง ที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของทุกกลุ่ม ด้วยการแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งเป็นผลตอบแทนและสวัสดิการที่ดีแก่พนักงาน แบ่งรายได้บางส่วนเป็นราคาที่ยุติธรรมแก่ผู้ผลิต และแบ่งรายได้บางส่วนเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการดำเนินงานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ผลกำไรที่น้อยลงในระยะสั้นจากการแบ่งปันนี้ เป็นการสร้างผลกำไรอย่างต่อเนื่องในระยะยาว เพราะองค์กรธุรกิจจะได้รับความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดี และการสนับสนุนจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มอย่างเต็มที่และอย่างต่อเนื่อง การสูญเสียความได้เปรียบทางธุรกิจจะไม่เกิดขึ้นกับองค์กร กรณีศึกษาของทั้งสามองค์กรพิสูจน์ให้เห็นถึงความจริงนี้ บริษัทพลับพลึงสามารถดำเนินธุรกิจมาได้ถึง ๒๐ ปีภายใต้วิกฤติเศรษฐกิจของประเทศไทยหลายระลอก บริษัทวินด์ฮอรัส เทรคคิงสามารถยืนหยัดมากกว่า ๒๕ ปีท่ามกลางการแข่งขันทางธุรกิจแบบทุนนิยมเสรีในโลกตะวันตก และผลิตภัณฑ์อภัยภูเบศรสามารถครองใจผู้บริโภคมากกว่า ๑๐ ปี ภายใต้กระแสนิยมบริโภคสินค้าจากวิทยาการสมัยใหม่ ถึงแม้ว่าอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจขององค์กรเหล่านี้จะไม่เป็นในลักษณะแบบก้าวกระโดด แต่เป็นการเติบโตบนฐานของความมั่นคงและอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในประเทศไทย องค์กรธุรกิจในสันติโอสกไม่ได้รับผลกระทบใดๆ แต่กลับสามารถนำผลิตภัณฑ์ของชุมชนมาช่วยเหลือสังคมจำหน่ายในราคาถูก ในขณะที่อภัยภูเบศรสามารถสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชนบ้านดงบังด้วยการสร้างอาชีพที่ก่อรายได้ที่ดี หลักการกำไรแบบทางสายกลางจึงเป็นหลักการเพื่อกำไรแบบยั่งยืน

วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัวและความเป็นชุมชนเป็นการสร้างความสามัคคี และประสานให้ทุกคนร่วมมุ่งหน้าสู่จุดหมายเดียวกัน คือผลประโยชน์แก่องค์กรก่อนผลประโยชน์แห่งตน อีกทั้ง เป็นการสร้างความรู้สึกรักความเป็นเจ้าของให้กับทุกสมาชิกทำให้ผู้ปฏิบัติงานทุ่มเทอย่างเต็มที่เพื่อสร้างความก้าวหน้าให้แก่องค์กร ความสำเร็จของสันติโอสกและเครือข่าย FWBO ส่วนสำคัญเกิดจากรู้สึกเป็นครอบครัวนี้ เพราะเมื่อสมาชิกรู้สึกเป็นครอบครัว จึงเสียสละเพื่อครอบครัวโดยการทำงานด้วยผลตอบแทนที่ต่ำ ทำให้ต้นทุนการดำเนินงานของทั้งสันติโอสก และ องค์กรธุรกิจ FWBO ต่ำ ส่งผลให้ผลประโยชน์สูงขึ้น การทำงานเป็นทีมได้สร้างจุดแข็งทางเศรษฐกิจอันสำคัญให้กับอภัยภูเบศร คือ การมีวัตถุดิบมีคุณภาพอย่างเพียงพอและอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพดี ที่ผู้แข่งขันยากที่จะลอกเลียนแบบ ความสำเร็จขององค์กรธุรกิจส่วนสำคัญจึงเกิดจากพนักงานในองค์กร วัฒนธรรมแห่งความเป็นครอบครัวจะทำให้สมาชิกเกิดความจงรักภักดีตลอดไป โดยที่จะเติบโตไปพร้อมกับองค์กร เหมือนพี่น้องในครอบครัวที่จะอยู่เคียงข้างกันจนวันสุดท้าย องค์กรธุรกิจในญี่ปุ่นจำนวนมากจึงดำเนินธุรกิจในลักษณะแห่งความเป็นครอบครัวภายใต้การบริหารที่เรียกว่า Lifetime Employment (การว่าจ้างตลอดชีวิต) เพื่อสร้างความจงรักภักดีในกลุ่มพนักงานต่อบริษัท ทำให้อัตราการเปลี่ยนงาน (Job turnover) ต่ำ ส่งผลให้บริษัท

ไม่ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรมพนักงานใหม่ตลอดเวลา ในขณะที่ความรู้ความสามารถของพนักงานจะมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นสินทรัพย์ที่มีค่าของบริษัท

บทบาทและหน้าที่ต่อสังคมที่เกิดจากวัฒนธรรมแห่งการให้ เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่องค์กร เป็นปัจจัยสู่ความสำเร็จปัจจัยหนึ่งทางธุรกิจ โดยเฉพาะในปัจจุบันที่กระแสดความตื่นตัวต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมกำลังได้รับความนิยม งานวิจัยจำนวนหนึ่งแสดงให้เห็นว่า คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ต้องการที่จะร่วมงานกับองค์กรธุรกิจที่แสดงบทบาทและหน้าที่ต่อสังคม และสมัครใจที่จะรับผลตอบแทนทางรายได้ในอัตราที่ต่ำกว่าปกติ ในขณะที่ผู้บริโภคจะให้การสนับสนุนบริษัทที่คำนึงถึงสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก บทบาทและหน้าที่ต่อสังคมของอภัยภูเบศรทำให้มูลนิธิฯ ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ โดยเฉพาะสื่อมวลชน ที่ช่วยประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง

วัฒนธรรมแห่งสติเป็นมรรคาคำคัญที่จะทำให้การดำเนินธุรกิจ ปราศจากการเบียดเบียนในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการกดขี่ การเอารัดเอาเปรียบ การหลอกลวง การบั่นทอนคุณภาพชีวิต และการแสวงหาผลประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรม ทั้งต่อพนักงาน ผู้ผลิต ผู้บริโภค สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นการลดความขัดแย้งต่างๆระหว่างองค์กรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเหล่านี้ ที่อาจจะเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความก้าวหน้าขององค์กร

เมื่อการดำเนินธุรกิจสามารถสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นสิ่งเลี้ยงชีพแก่ผู้ทำงานสามารถพัฒนาจิตใจผู้ปฏิบัติงานให้ลดละอัตตาในตน พร้อมทั้งจะเสียสละเพื่อผู้อื่นและสังคม เพื่อสร้างความสุขทั้งแก่ตนเองและสังคม ตลอดจนสามารถอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพที่ดี เพื่อให้โลกเป็นสถานที่อยู่อาศัยที่งดงาม และเป็นมรดกสืบทอดต่อไปยังบุตรหลานในอนาคต เมื่อนั้น การดำเนินธุรกิจจึงคือการสร้างธุรกิจแบบยั่งยืนที่แท้จริง

๕.๓ สรุป

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ธรรมและธุรกิจคือเส้นสายที่สามารถเคลื่อนไหวไปด้วยกันได้อย่างสง่างาม และเป็นคำตอบต่อข้อสงสัยที่มีมาช้านานในทั่วทุกมุมโลกว่า การบูรณาการคุณค่าทางศาสนาเข้ากับการดำเนินธุรกิจสามารถกระทำได้อย่างไร เมื่อธุรกิจอยู่ภายใต้การควบคุมของมนุษย์ ธุรกิจจึงมีพลังมหาศาลที่สามารถสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองหรือทำลายล้างสังคมโลก สิ่งสำคัญจึงอยู่ที่การปลูกฝังกระบวนทัศน์ที่ดีงามแก่นักธุรกิจ พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจจึงมุ่งส่งเสริมธุรกิจและการกระทำที่เกื้อกูลทั้งต่อตนเองและสรรพสิ่งรอบข้าง ธุรกิจหรือการกระทำที่เป็นอุปสรรคต่อความงอกงามทางจิตใจของผู้กระทำ หรือไม่คล้อยตามพุทธจริยธรรมจึง

เป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการสนับสนุน เพราะเป็นกิจกรรมที่ขัดขวางการพัฒนาตนตามหลักการในพระพุทธศาสนา ดูเหมือนว่า พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจเรียกร้องต่อนักธุรกิจอย่างสูง จนอาจทำให้นักคิดจำนวนมากมีทัศนะว่าเป็นเพียงอุดมคติที่สูงส่ง แต่กรณีศึกษาทั้งสามพิสูจน์ให้เห็นว่า พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจไม่ใช่อุดมการณ์อันแรงกล้า แต่คือสิ่งที่ท้าทายนักธุรกิจให้เอาชนะต่อความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุดของคน ให้คำนึงถึงความหมายของสันติสุขที่แท้จริง ไม่เพียงมุ่งตอบสนองความต้องการทางกายภาพของชีวิตอย่างไร้ขีดจำกัด และชัยชนะเหนือตนเองของเหล่านักธุรกิจที่สามารถดำเนินงานข้ามพ้นความยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง ให้ความสำคัญต่อเพื่อนร่วมงานทุกคนและทุกสิ่งรอบข้างไม่น้อยกว่าตนเอง จะทำให้เหล่านักธุรกิจคือพลังสำคัญในการสร้างความงอกงามแก่อารยธรรมมนุษย์อย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงกลุ่มบุคคลผู้มุ่งแสวงหาเพียงผลประโยชน์ตน

๕.๔ ข้อเสนอแนะ

๕.๔.๑ ข้อเสนอแนะทางปฏิบัติ

ถึงแม้ว่าหลักการสัมมาอาชีวะเป็นที่รู้จักในประเทศไทยเป็นอย่างดี แต่วิธีการนำหลักการไปใช้จริงในโลกธุรกิจยังไม่เป็นที่เข้าใจในกลุ่มนักธุรกิจส่วนใหญ่ สาเหตุหลักเกิดจากความเชื่อที่ว่าธุรกิจและคุณค่าทางศาสนาเดินสวนทางกันเป็นเส้นขนาน และองค์ความรู้ยังไม่ได้มีการพัฒนาให้สอดคล้องต่อวิถีการดำเนินธุรกิจในปัจจุบัน การดำเนินธุรกิจภายใต้แนวคิดจึงยังเป็นเพียงจุดเริ่มต้น มีการนำไปปฏิบัติในวงแคบๆ เพียงไม่กี่องค์กรที่มีรากฐานจากศาสนา และแทบไม่เป็นที่รู้จัก แม้แต่ในกลุ่มผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ประเด็นสำคัญในการเสนอแนะนำหลักการสัมมาอาชีวะไปสู่ภาคปฏิบัติจึงมุ่งไปยังคำถามที่ว่า “จะทำการตลาดหลักการนี้อย่างไร”

เนื่องจากแนวคิดนี้เป็นหลักการที่สวนกระแสความเชื่อทางธุรกิจของผู้คนส่วนมาก กลยุทธ์การนำเสนอหลักการสมควรอยู่ในลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป มุ่งเน้นไปยังสององค์ประกอบสำคัญที่ดำเนินควบคู่กันไป คือ ตัวองค์ความรู้ อันจะเป็นข้อเสนอแนะทางวิชาการในหัวข้อถัดไป และการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ซึ่งครอบคลุมถึงการส่งเสริมให้มีการนำแนวคิดไปปฏิบัติอย่างแพร่หลายยิ่งขึ้น โดยจะแบ่งกลยุทธ์ออกเป็น ๒ ช่วง

สืบเนื่องจากแนวคิดสัมมาอาชีวะเป็นวิถีชีวิตมากกว่าเพียงกิจกรรมทางธุรกิจ ในการดำเนินธุรกิจด้วยแนวคิดนี้ให้สำเร็จผล ผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อชีวิตพอสมควร กลุ่มเป้าหมายในช่วงแรกจึงยังไม่สามารถมุ่งเน้นไปยังนักธุรกิจทั่วไปได้ สมควรมุ่งเน้นไปยังผู้ที่มีวิถีชีวิตแบบพุทธ ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตในวิถีพุทธ รวมถึงผู้ที่

ต่อต้านหลักการบริหารแบบแยกส่วน หรือผู้ที่กำลังมองหาวิธีการบริหารจัดการแบบทางเลือก เมื่อแนวคิดนี้เป็นที่รู้จัก และได้มีการนำไปปฏิบัติที่แพร่หลายขึ้น จึงขยายกลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมนักธุรกิจทั่วไปมากขึ้น จัดเป็นกลยุทธ์ในช่วงสอง

การโฆษณาประชาสัมพันธ์จะมุ่งเน้นไปยัง ๑. การสร้างความตระหนักรู้ ๒. การสร้างความเข้าใจ ๓. การส่งเสริมคุณค่าของหลักการ เพื่อนำไปสู่ ๔. การปฏิบัติจริง โดยร่วมมือกับทั้งหน่วยงานรัฐบาลและองค์กรเอกชน มุ่งเน้นการเผยแพร่แนวคิด รวมถึงการจัดอบรมอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนส่งเสริมให้หลักการสัมมาอาชีพได้รับการสอนเป็นความรู้เสริมทางด้านธุรกิจ หรือความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการทางเลือก ในสถาบันการศึกษาทางธุรกิจทุกระดับ ตั้งแต่ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ ปริญญาตรี ไปจนถึงปริญญาโท

ในการผลักดันกลยุทธ์เหล่านี้ให้สำเร็จลุล่วง ผู้วิจัยมีทัศนะว่า จำเป็นต้องมีการจัดตั้งหน่วยงานพิเศษขึ้นเฉพาะ ให้เป็นศูนย์กลางการศึกษา การเผยแพร่ และให้การสนับสนุนธุรกิจแนวสัมมาชีพอย่างเป็นกิจลักษณะ มีหน้าที่และบทบาทที่ชัดเจนดังต่อไปนี้

๑. ส่งเสริมให้หลักการสัมมาชีพเป็นที่รู้จัก และเป็นที่ยอมรับ พร้อมทั้งสนับสนุนให้นำไปปฏิบัติจริงในภาคธุรกิจ
๒. เป็นศูนย์กลางการศึกษา รวมถึงสถานที่เก็บรวบรวมข้อมูล และองค์ความรู้เกี่ยวกับธุรกิจแนวสัมมาชีพ ทั้งในภาคทฤษฎีและปฏิบัติ
๓. อบรมและให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจแนวสัมมาชีพ
๔. สร้างเครือข่ายธุรกิจสัมมาชีพ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และองค์ความรู้ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน
๕. พัฒนาองค์ความรู้ให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง
๖. ให้ความช่วยเหลือทางด้านเงินทุนสนับสนุน ด้วยการสรรหาแหล่งเงินทุนสำหรับผู้ที่ขาดทุนทรัพย์

๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

เพื่อให้แนวคิดสัมมาชีพเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย จำเป็นต้องมีการพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องอีกมาก การศึกษาในครั้งนี้ เป็นเพียงก้าวแรกในการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจภายใต้หลักการสัมมาชีพอย่างเป็นวิชาการ จึงจำเป็นต้องพัฒนาหลักการให้ครอบคลุมภาพรวมของธุรกิจให้มากที่สุด เพื่อก่อประโยชน์ในทางปฏิบัติสูงสุด ด้วยเป้าหมาย

หลักที่ต้องการให้นักธุรกิจสามารถนำหลักการนี้ไปใช้ได้จริง แต่จากการศึกษาทำให้พบว่า ยังมีประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะอีกหลายประเด็น ที่ไม่สามารถครอบคลุมได้ทั้งหมดในการศึกษาในครั้งนี้ แต่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจอย่างสูง การศึกษาในอนาคตเกี่ยวกับประเด็นต่างๆเหล่านี้สามารถกระทำได้ในแนวราบ คือ เสนอหลักการแบบภาพรวมที่ครอบคลุมหลายประเด็น เหมือนอย่างการศึกษาในครั้งนี้ หรือในแนวดิ่ง คือ ศึกษาเฉพาะบางประเด็นอย่างลึกซึ้ง ประกอบด้วย

ก. การบริหารเชิงพุทธ

หลักการสัมมาอาชีวะสามารถใช้เป็นรากฐานในการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านการบริหารจัดการเชิงพุทธ ที่ยังไม่ได้มีการศึกษา และพัฒนาขึ้นมาเป็นศาสตร์ทางเลือกในการบริหารธุรกิจอย่างเป็นวิชาการ เนื่องจากยังไม่มีการศึกษามาก่อน และหลักการบริหารจัดการมีความครอบคลุมหลายด้าน การศึกษาอาจจะต้องกระทำในลักษณะแบบภาพรวม เช่น การพัฒนาแม่แบบทางธุรกิจเชิงพุทธ

ข. หลักการตลาดเชิงพุทธ

จากการศึกษาทำให้ผู้วิจัยพบว่า จริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะมีความสัมพันธ์อย่างสูงกับกลยุทธ์และกิจกรรมทางการตลาด ไม่ว่าจะเป็นนโยบายทางสินค้าและบริการ นโยบายการโฆษณาประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการขาย รวมถึงนโยบายการกำหนดราคา จริยธรรมสัมมาอาชีวะสามารถประยุกต์ และพัฒนาให้เป็นหลักการตลาดแบบยั่งยืน ที่มีรากฐานจากคุณค่าทางพระพุทธศาสนาได้

ค. ผู้นำทางธุรกิจแนวสัมมาชีพ

ความสำเร็จของการดำเนินธุรกิจภายใต้จริยธรรมสัมมาอาชีวะ จำเป็นต้องอาศัยผู้นำที่มีความมุ่งมั่นและอุดมการณ์ที่แน่วแน่ จุดกำเนิดและความสำเร็จของสันติอโศก เครือข่าย FWBO และอภัยภูเบศร ล้วนมีความสัมพันธ์อย่างสูงกับภาวะผู้นำองค์กร ผู้นำองค์กรคือบุคคลที่ประสานและผลักดันให้ทุกสมาชิกในองค์กรร่วมมุ่งหน้าสู่จุดหมายเดียวกัน เป็นผู้สร้างแรงจูงใจให้กับทุกคน เป็นผู้ที่คอยควบคุมให้การดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมาย ตลอดจนเป็นผู้หล่อหลอมให้เกิดวัฒนธรรมแห่งสัมมาชีพขึ้น การศึกษาในเชิงลึกเกี่ยวกับภาวะผู้นำจะทำให้หลักการธุรกิจแนวสัมมาอาชีวะสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ภาคผนวก ก.

ชีวประวัติสมณะโพธิรักษ์โดยสังเขป*

สมณะโพธิรักษ์ เดิมชื่อ มงคล รักพงษ์ ชื่อเล่นว่า แป๊ะ เกิดที่จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๔๗๗ บิดาคือนายทองสุข แซ่โจ้ว ถึงแก่กรรมเมื่อ ค.ช. มงคลอายุยังไม่ถึงหนึ่งขวบ มารดาคือนางบุญโฮม รักพงษ์ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ เมื่อนายมงคลอายุ ๒๑ ปี และมีบิดาเลี้ยง คือสิบโทบุญเฉย รักพงษ์ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ เมื่อนายมงคลอายุ ๓๕ ปี ค.ช. มงคลเป็นลูกคนเดียวของนายทองสุข ส่วนมารดามีลูกกับบิดาเลี้ยง ๑๐ คน ค.ช. มงคลถูกล่วงชิงเป็นแพทย์ประจำจังหวัดศรีสะเกษ ชื่อ นายแพทย์สุรินทร์ พรหมพิทักษ์ ขอไปเลี้ยงตั้งแต่เยาว์วัย ขณะที่ค.ช. มงคลเรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ ๒ ได้เกิดสงครามอินโดจีน ลุงจึงนำมาส่งคืนมารดาซึ่งกำลังทำงานอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี

ค.ช. มงคลมีความขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบมาตั้งแต่ยังเล็ก เดิมฐานะทางบ้านดี เพราะมารดาค้าขายเก่ง แต่ต่อมาถูกโกงและป่วยเป็นวัณโรคทำให้ประสบปัญหาทางการเงิน ค.ช. มงคลจึงต้องช่วยมารดาค้าขายเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ค.ช. มงคลมีความสนใจในการค้าขายเป็นพิเศษ และชอบหารายได้ด้วยตนเอง โดยนำของที่ไม่น่าสนใจมาดัดแปลงใหม่ เมื่อเดินทางมาเรียนหนังสือในกรุงเทพฯ ได้ทำงานเป็นเด็กส่งหนังสือพิมพ์

หลังจากจบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๑ (มัธยม ๖ ในปัจจุบัน) จากโรงเรียนสีตบุตรบำรุง นายมงคลได้ศึกษาต่อที่วิทยาลัยเพาะช่าง ในแผนกจิตรศิลป์ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๕๐๐ และได้เปลี่ยนชื่อเป็น รัก รักพงษ์ ในขณะที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ ๕ เมื่อจบการศึกษาและเริ่มทำงานที่บริษัทโทรทัศน์ไทยจำกัด มารดาได้ถึงแก่กรรม นายรัก รักพงษ์ จึงต้องรับภาระเลี้ยงดูและส่งเสียน้องๆ ที่เหลืออยู่ ๖ คน เรียนหนังสือ

นายรัก รักพงษ์ เริ่มต้นอาชีพในวงการบันเทิงที่บริษัทไทยโทรทัศน์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ โดยเป็นนักจัดรายการทีวี ประกอบด้วย รายการเด็ก รายการการศึกษา และรายการทางวิชาการต่างๆ นอกจากนี้ ยังเป็นครูพิเศษสอนศิลปะตามโรงเรียนต่างๆ และมิกงานเขียน ทั้งสารคดี เรื่องสั้น บทกวี และบทเพลง ใช้นามปากกาแตกต่างกัน เช่น มงคล พงษ์มงคล เกื้อ ปรีชา และโบราณ สนิมรัก งานเขียนที่ทำให้นายรัก รักพงษ์เป็นที่รู้จัก คืองานประพันธ์เพลง โดยเฉพาะบทเพลง “ผู้แพ้” ที่แต่งเมื่อ

* สารอโศก ปีที่ ๑๘ (๒๑) ฉบับที่ ๓-๔ (ตุลาคม – พฤศจิกายน ๒๕๔๐) กล่าวอ้างใน ภัทรพร สิริกาญจน, “สำนักสันติอโศก ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย”, พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (มกราคม – เมษายน ๒๕๔๔) : ๓-๘.

ยังเป็นนักศึกษาเพาะช่างทั้งเนื้อร้องและทำนอง ได้ทำให้นายรัก มีชื่อเสียงอย่างสูง มีเนื้อหาสาระ แฝงคติธรรมในการต่อสู้ชีวิต ภายใต้นามผู้ประพันธ์ว่า รัก พงษ์มั่งคณ

ในช่วงเวลาดังกล่าว นายรักสามารถสร้างรายได้เดือนละประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท และ ใฝ่ฝันที่จะประสบความสำเร็จทางโลกอย่างสูงสุด โดยเฉพาะทางด้านศิลปะและงานประพันธ์เพลง พร้อมทั้งวางแผนการแต่งงาน ถึงขนาดตั้งชื่อทายาทไว้ล่วงหน้าด้วยกันถึง ๔ คน

เมื่อนายรัก รักพงษ์ สนใจศึกษาเรื่องจิต ทำให้หมกมุ่นอยู่กับไสยศาสตร์ระยะหนึ่ง จนกระทั่งได้มีโอกาสศึกษาพุทธธรรม จึงเกิดความซาบซึ้ง ความสนใจในพระพุทธศาสนาทำให้นายรักเริ่มต้นเขียนหนังสือธรรมะ ใช้นามปากกาว่า โพธิรักษ์ สร้างสรรค์ผลงานหลายชิ้น เช่น ชีวิตนี้มีปัญหา ซึ่งเป็นงานเขียนที่รวบรวมบทความต่างๆ ที่เขียนประจำในนิตยสาร “ดารารภาพ” กลางทะเลชีวิต เป็นหนังสือรวมบทความที่เขียนไว้ในนิตยสาร “สตรีสาร” และลำธารชีวิต เป็นหนังสือรวมบทความในนิตยสาร “ไทยโทรทัศน์”

นายรัก รักพงษ์ มุ่งสู่ร่มกาสาวพัสตร์ อุปสมบทเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุตที่วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ โดยมีพระอุปัชฌาย์ คือพระราชมุนี และได้รับฉายาว่า “โพธิรักขิโต” ซึ่งหมายถึง “ผู้รักษาความตรัสรู้” เป็นฉายาจากนามปากกาขณะที่ยังเขียนหนังสือธรรมะเมื่อยังเป็นฆราวาส หลังจากที่มิบুদ্ধคลเลื่อมใสศรัทธาตามาบวชและปฏิบัติธรรมกันมากขึ้น จนกลายเป็นชุมชนที่เรียกตนเองว่า “ชาวอโศก” พระโพธิรักษ์มีความประสงค์ขอสร้างสถานที่เฉพาะกลุ่มเพื่อปฏิบัติธรรมตามแนวคำสอนของตน แต่พระอุปัชฌาย์ไม่อนุญาต และให้อยู่ปนกันทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุต เนื่องจากพระโพธิรักษ์เป็นพระฝ่ายธรรมยุต จึงไปอุปสมบทใหม่ที่วัดหนองกระทุ่ม จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๑๖ เป็นพระภิกษุฝ่ายมหานิกาย มีพระอุปัชฌาย์ชื่อ พระครูสถิตวุฒิคุณ ขณะนั้นมีใบสุทธิ ๒ ใบ จึงนำใบสุทธิของฝ่ายธรรมยุตไปคืนวัดอโศการาม เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๑๖

การทำงานเผยแผ่ธรรมของพระโพธิรักษ์มีอุปสรรคและปัญหาอย่างมากจากความขัดแย้งกับคณะสงฆ์และชาวพุทธฝ่ายจารีตนิยม พระโพธิรักษ์จึงประกาศตัวลาออกจากมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๘ ทำให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงมากขึ้น จนนำไปสู่กรณีสันติอโศก ส่งผลให้พระโพธิรักษ์ต้องสึกจากพระภิกษุ และเรียกตนเองว่า สมณะโพธิรักษ์ นุ่งห่มแตกต่างจากพระสงฆ์ทั่วไป ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นต้นมา

ภาคผนวก ข.

ชีวประวัติท่านสังฆรักขิตโดยสังเขป[†]

สังฆรักขิตเกิดที่กรุงลอนดอนตอนใต้ ภายใต้การเลี้ยงดูของครอบครัวที่เคร่งศาสนาตามแบบอย่างนิกาย Church of England แต่เริ่มสนใจในวัฒนธรรมและศิลปะตะวันตกตั้งแต่อายุยังน้อย หลังจากที่ได้อ่านวัชรสูตร (Diamond Sutra) ในขณะที่มีอายุ ๑๖ ปี เขาได้ตระหนักอย่างลึกซึ้งว่าเขาคือพุทธศาสนิกชน จึงเริ่มค้นคว้า ศึกษา และปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง อันเป็นช่วงเวลาสงครามในอังกฤษ

สงครามโลกครั้งที่สองทำให้สังฆรักขิตต้องถูกส่งตัวไปประเทศศรีลังกา เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสัญญาณ เมื่อสงครามโลกสงบลง เขาได้ย้ายไปอาศัยในประเทศอินเดีย หลังจากใช้ชีวิตเป็นพระภิกษุสองปี เขาตัดสินใจเข้าร่วมเป็นนิกบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทจากท่านอุจันทรmani (U Chandramani) ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ และหนึ่งปีต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่กรุงสตารนาถ โดยได้รับฉายาว่า สังฆรักขิต ซึ่งหมายถึง ผู้ปกป้องชุมชนจิตปัญญา

พระอาจารย์คนแรกของสังฆรักขิตคือนักวิชาการ และนักบวชที่ชื่อว่า Jagdish Kashyap ผู้สอนภาษาบาลี ธรรมะ และพุทธปรัชญาให้แก่เขา หลังจากอุปสมบทเป็นพระภิกษุอย่างสมบูรณ์ เขาได้ย้ายไปอยู่ที่เมืองกาลิมพง อันเป็นเมืองชายแดนเทือกเขาหิมาลัย เพื่อไปทำงานให้กับพระพุทธศาสนา ท่านได้สร้างวิหาร เพื่อเป็นที่พักอาศัยและที่ปฏิบัติธรรม โดยจะทำปัสสนาอย่างน้อยวันละสองครั้งในช่วงเช้าและกลางคืน รวมถึงศึกษาและพิจารณาธรรม ในแต่ละปีจะจำพรรษาในฤดูฝนในวิหารเป็นเวลาสามเดือน

๑๔ ปีที่จำพรรษาอยู่ที่กาลิมพง ทำให้ท่านสังฆรักขิตมีโอกาสนับพระภิกษุที่มีชื่อเสียงจำนวนมาก รวมถึงพระภิกษุสงฆ์วัชรยานจากทิเบต ทำให้เขาได้มีโอกาสศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาแทบทุกนิกาย โดยเฉพาะวัชรยาน ท่านสังฆรักขิตเป็นศิษย์ของอาจารย์วัชรยานที่มีชื่อเสียงถึง ๗ คน ได้แก่ ท่าน Jamyang Khyentse Rinpoche แห่งนิกายนิงมะ (Nyingma) ที่ได้รับความนับถืออย่างสูงในขณะนั้น ท่าน Dhardo Rinpoche ครูระดับสูงของนิกายเกดุก (Gelug) เคยเป็นอาจารย์ของท่านดาไลลามะ และเป็นลามะที่สังฆรักขิตสนิทสนมที่สุด ท่าน Dilgo Khyentse Rinpoche ปรมาจารย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของนิกายชอกเชน (Dzogchen) ในศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้น สังฆรักขิตยังได้ศึกษาจากนักวิชาการและโยคีจีนที่ชื่อว่า CM Chen ซึ่งเป็นอาจารย์กรรมฐานในนิกายเซ็น (Cha'an)

[†] ดูรายละเอียดใน <http://www.fwbo.org/sangharakshita>

ท่านสังฆรักขิตได้เขียนหนังสือกว่า ๕๐ เล่ม โดยผลงานเกือบทั้งหมดเป็นหนังสือธรรมะ ที่เหลือเป็นผลงานทางบทกวี อัดชีวประวัติ รวมถึง วัฒนธรรมและศิลปะตะวันตกจากทัศนะของพระพุทธศาสนา ท่านสังฆรักขิตกลับสู่ประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ หลังจากใช้ชีวิตในอินเดีย ๒๐ ปี เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยได้ก่อตั้งเครือข่าย FWBO เพื่อสร้างความเคลื่อนไหวเพื่อพระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก

ภาคผนวก ค.

ประวัติความเป็นมาของอภัยภูเบศรโดยสังเขป[‡]

โรงพยาบาลอภัยภูเบศรเปิดทำการเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดเป็น ๑ ใน ๑๕ โรงพยาบาลประจำจังหวัดยุคแรกของประเทศไทย เดิมใช้ชื่อว่า โรงพยาบาลปราจีนบุรี ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร” เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ เนื่องจากหอผู้ป่วยหลังแรกคือ ตึกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร สร้างโดยเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) มีคุณค่าทั้งทางด้านความงาม ด้านสถาปัตยกรรม และทางประวัติศาสตร์ จึงได้ใช้เป็นสถานที่จัดแสดงพิพิธภัณฑ์การแพทย์แผนไทย ปัจจุบันโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรมีฐานะเป็นโรงพยาบาลศูนย์ มีขีดความสามารถในการให้บริการทางการแพทย์ในระดับสูง คือ ระดับตติยภูมิ เช่นเดียวกับโรงพยาบาลศูนย์ทั่วไป แต่สิ่งที่โรงพยาบาลแห่งนี้แตกต่างจากโรงพยาบาลศูนย์ที่อื่นๆ คือ มีการผสมผสานการใช้สมุนไพรและการแพทย์แผนไทยเข้าสู่ระบบบริการสุขภาพของโรงพยาบาล รวมทั้งเพื่อพัฒนาเป็นเศรษฐกิจของชุมชน

ความเป็นมาของงานสมุนไพรและการจัดตั้งมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร

การพัฒนาสมุนไพรอภัยภูเบศรแบ่งได้เป็น ๓ ยุค

ยุคแรก

ยุคส่งเสริมการพึ่งตนเองและสืบทอดภูมิปัญญาไทยนับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นมาทางโรงพยาบาลได้มีการพัฒนาสมุนไพรอย่างต่อเนื่อง โดยเข้าไปส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองในชุมชน ทำให้ทราบว่าภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากพรรณพืชมากมายที่สะสมกันมาหลายชั่วอายุคนในชุมชน ดังนั้นเภสัชกรในโรงพยาบาลจึงได้เข้าไปเรียนรู้ภูมิปัญญาเหล่านั้น สละสลวยข้อมูลและพัฒนาเป็นยาจีนใช้ในโรงพยาบาล

ยุคที่สอง

ยุคพัฒนาสมุนไพรเพื่อเศรษฐกิจชุมชนในปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๑ ในระหว่างที่ประเทศไทยเผชิญวิกฤตเศรษฐกิจ โรงพยาบาลจึงได้นำภูมิปัญญาที่ได้เก็บรวบรวมไว้ และสมุนไพรจากชุมชนมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ เพื่อช่วยเศรษฐกิจชุมชน โดยขยายผลิตภัณฑ์สมุนไพรจากที่มีเฉพาะยาให้ครอบคลุมถึงอาหารเสริม เครื่องสำอาง และเครื่องดื่ม จากการพัฒนาสมุนไพรของ

[‡] ดูรายละเอียดใน <http://www.abhaibhubejhr.org>

โรงพยาบาลได้จัดประกายให้ผู้คนในสังคมเห็นคุณค่าของการพัฒนาสมุนไพรบนพื้นฐานภูมิปัญญา และวิชาการสมัยใหม่

ยุคที่สาม

พัฒนาสมุนไพรสู่สากลจากการพัฒนาการผลิตอย่างต่อเนื่อง และการควบคุมคุณภาพ โดยยึดมาตรฐานสากลเป็นแนวทางในการพัฒนาทำให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้รับความนิยมจากต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง แต่จากกฎระเบียบราชการ ทำให้โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรไม่สามารถขอขึ้นทะเบียนตำรับจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาได้ ทางโรงพยาบาล จึงได้จัดตั้งมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรขึ้น โดยแบ่งภารกิจหลักของมูลนิธิฯ เป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายกิจกรรมของโรงพยาบาล และฝ่ายพัฒนาภูมิปัญญาไทยมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนา ผลิตภัณฑ์สมุนไพร รวบรวมการวิจัย พัฒนาด้านการผลิตและด้านการตลาด โดยรายได้จากการดำเนินงานร้อยละ ๗๐ มอบเป็นค่าใช้จ่ายทางการแพทย์ของโรงพยาบาล ที่เหลือร้อยละ ๓๐ ใช้เป็น ค่าใช้จ่ายในการพัฒนาและศึกษาวิจัยด้านสมุนไพร รวมทั้งกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่สังคม

ความเป็นมาของชุมชนสมุนไพรหมู่บ้านดงบัง

แต่เดิมชาวบ้านในหมู่บ้านดงบังมีอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน และปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ต่อมารายได้จากการปลูกไม้ดอกไม้ประดับลดลง ชาวบ้านจึงหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับการปลูกพืชสมุนไพร และได้ติดต่อของบประมาณจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ศึกษาคุณงานด้านสมุนไพรที่ อ. วังจันทร์ จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นการปลูกสมุนไพรแบบเกษตรอินทรีย์

จากการให้ความสนใจด้านสมุนไพร ทางธนาคารจึงได้ติดต่อประสานงานกับทางโรงพยาบาลอภัยภูเบศรเพื่อให้การสนับสนุนหมู่บ้านในการปลูกพืชสมุนไพรเป็นวัตถุดิบให้กับสมุนไพรอภัยภูเบศร และได้เริ่มต้นทดลองปลูกพืชสมุนไพรที่หมู่บ้านในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยมูลนิธิฯ ได้ให้ต้นกล้า คือ หญ้าปักกิ่ง ๒๕ ต้น และฟ้าทะลายโจร ๔๐๐ ต้น มาทดลองปลูกภายในหมู่บ้าน มีเจ้าหน้าที่จากทางโรงพยาบาลคอยให้คำแนะนำ และเป็นพี่เลี้ยงทางด้านเกษตรอินทรีย์

ปัจจุบัน จำนวนคนที่ปลูกสมุนไพรในหมู่บ้านที่รวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มสมุนไพรมีด้วยกัน ๓๒ คน พื้นที่เพาะปลูกรวมทั้งสิ้น ๑๔๔ ไร่ รายได้ต่อหัวประมาณ ๘,๐๐๐-๑๐,๐๐๐ บาท ต่อเดือน แต่มีบางคนสามารถสร้างรายได้สูงถึงเดือนละ ๒๐,๐๐๐-๔๐,๐๐๐ บาท

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กองบรรณาธิการประชาชาติธุรกิจ. **Corporate Social Responsibility** พลังบริหารธุรกิจยุคใหม่
หนทางสู่ความมั่งคั่งอย่างมีคุณธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, พ.ศ.
๒๕๕๐.

คณะกรรมการชุมชนบุญนิยมสันติอโศก. **ชุมชนบุญนิยม สันติอโศก**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์
คุณธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๕.

คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. **อภิธรรมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา**.
พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๕.

คณะผู้จัดทำบริษัทพลังบุญ. **๑๒ ปีพลังบุญ**. กรุงเทพมหานคร : ลัดดา ปิยะวงศ์รุ่งเรือง, พ.ศ. ๒๕๔๑.

คริสโตเฟอร์ เมเยอร์, สเตน เดวิส. **ธุรกิจมีชีวิต**. แปลโดย ดร. วิทยา สุหฤทธดำรง. กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์เนชั่นบุค, พ.ศ. ๒๕๔๕.

เครือข่ายกิจกรรมไร้สารพิษแห่งประเทศไทย. **โครงการพลังกู้ดินฟ้า ประชาเป็นสุข**. สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส).

จึงเชิงฝ้าเชื้อ. **ระบบสังคมบุญนิยมในศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร : ลัดดา ปิยะวงศ์รุ่งเรือง,
พ.ศ. ๒๕๔๕.

จินตนา บุญบงการ. จริยธรรมทางธุรกิจ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๘.

เดวิด ซี คอร์ทเนน. เมื่อบรรษัทครองโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก,
พ.ศ. ๒๕๔๖.

_____ โลภยุคหลังบรรษัท ชีวิตหลังทุนนิยม. แปลโดย เจษณี สุขจิรัตติกาล.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, พ.ศ. ๒๕๔๕.

มาร์ก อัลเลน. สร้างธุรกิจด้วยพลังวิสัยทัศน์. แปลโดย ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์. กรุงเทพมหานคร :
สำนักเงินสวนเงินมีมา, พ.ศ. ๒๕๔๔.

มาร์กาเร็ต วีตเลย์. ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่. แปลโดย เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข และคณะ. พิมพ์ครั้งที่
๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, พ.ศ. ๒๕๕๐.

เนชั่นกรุ๊ป. มหันตภัยถล่มโลก : โลกร้อน น้ำท่วม ไฟป่า ดินถล่ม แผ่นดินไหว. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์เนชั่น, พ.ศ. ๒๕๕๐.

ประเวศ วะสี. ธรรมชาติของสรรพสิ่ง. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์, พ.ศ. ๒๕๔๗.

พระคันธสาราภิวังศ์. อภิรมัตตสังคหะและปรมัตถทีปนี. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวัน กราฟฟิค
เพลท, พ.ศ. ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน, พ.ศ. ๒๕๔๕.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน,
พ.ศ. ๒๕๔๖.

_____. พระพุทธศาสนากับโลกธุรกิจ. แปลและเรียบเรียงโดย พนิดา อังจันทร์เพ็ญ. พิมพ์ครั้งที่
๒. กรุงเทพมหานคร : ลิเบอร์ตีเพรส, พ.ศ. ๒๕๔๘.

_____. พุทธธรรม ฉบับขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. นครปฐม : วัดญาณเวศ กวัน, ๒๕๔๖.

_____. คนไทยกับป่า. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,
พ.ศ. ๒๕๔๓.

_____. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๓๕.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ธรรมะเพื่อการบริหาร. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, พ.ศ. ๒๕๔๕.

พุทธทาสภิกขุ. การทำงานคือการปฏิบัติธรรม. ฉบับอนุสรณ์ ๑๐๐ ปี พุทธทาส. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, พ.ศ. ๒๕๔๕.

_____. การบริหารธุรกิจแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, พ.ศ. ๒๕๔๘.

_____. พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, พ.ศ. ๒๕๓๓.

_____. เศรษฐศาสตร์พุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, พ.ศ. ๒๕๔๕.

พริตจื่อฟ คาปร้า. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๑. แปลโดย พระประชา ปสนุนธมฺโม และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, พ.ศ. ๒๕๔๔.

_____. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒. แปลโดย พระประชา ปสนุนธมฺโม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง. พ.ศ. ๒๕๔๓.

_____. โยงโยที่ซ่อนเร้น. แปลโดย วิศิษฐ์ – ฉัฐพล วัจวิญญู และสว่าง พงศ์ศิริพัฒน์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, พ.ศ. ๒๕๔๘.

ริชาร์ด บาร์เรต. ปลดปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร. แปลโดย ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, พ.ศ. ๒๕๔๖.

วรภัทร์ ภูเจริญ. การบริหารวิถีพุทธ. กรุงเทพมหานคร : อริยชน, พ.ศ. ๒๕๔๕.

วศิน อินทสระ. พุทธจริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, พ.ศ. ๒๕๔๕.

ศูนย์ข้อมูลองค์กรบุญนิยม. บุญนิยม : นวัตกรรมทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : องค์กรบุญนิยม, พ.ศ. ๒๕๔๖.

สมณะโพธิรักษ์. ทฤษฎีกำไร-ขาดทุนของอารยชนแท้. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ, พ.ศ. ๒๕๒๓.

_____ ดวง-กรรมนิยามตามคติชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ฟ้าอักษร, พ.ศ.
๒๕๓๑.

_____ วิธีพุทธ ยุคเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทัศน์สมาคม, พ.ศ. ๒๕๕๐.

_____ โพรกิจ, บุญนิยม : นวัตกรรมสังคม. กรุงเทพมหานคร : องค์การบุญนิยม สันติอโศก,
พ.ศ. ๒๕๔๖.

สมบัติ จันทรวงศ์. ชุมชนปฐมอโศก : การศึกษาพุทธยูโทเปีย. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยคณะ
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๓๑.

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สันติอโศก, พ.ศ. ๒๕๓๑.

สุนทร กุศลวนนรพงศ์. ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่. กรุงเทพมหานคร : สุวี
ริยาสาส์น, พ.ศ. ๒๕๔๔.

สตีเวน โควีย์. ๗ อุปนิสัยสำหรับผู้ทรงประสิทธิภาพยิ่ง. แปลโดย นพดล เวชสวัสดิ์. พิมพ์ครั้งที่ ๗.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดี เอ็ม จี, พ.ศ. ๒๕๕๐.

อภิชัย พันธเสน. พุทธเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, พ.ศ. ๒๕๔๔.

อี.เอฟ. ชุมกเกอร์. เล็กนั้นงาม. แปลโดย กษิร ชิพเป็นสุข. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, พ.ศ.
๒๕๔๕.

_____ งานกับคุณค่าของชีวิต. แปลโดย ภาวนา ชมกนิษฐ์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, พ.ศ. ๒๕๒๔.

อัล กอร์. โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง. แปลโดย คุณากร วาณิชย์วิรุฬห์. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, พ.ศ. ๒๕๕๐.

(๒) วิทยานิพนธ์/บทความ :

กิตติกร สุนทรานุรักษ์. การพัฒนาชุมชนพึ่งตัวเอง : กรณีสันติอโศก. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์
มหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๑.

กรุงเทพธุรกิจ. ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๕.

หนังสือพิมพ์คม ชัด ลึก. ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๐.

คำพอง งามภักดิ์. จริยธรรมธุรกิจ : ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดประโยชน์นิยมกับแนวคิดพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. ๒๕๔๓.

เนื่องน้อย บุญเนตร. “จริยศาสตร์สถานะแวดล้อมในพุทธศาสนา : สำนักทางศาสนาที่ยังโยงสรรพสิ่งทั่วสากล” วารสารพุทธศาสน์ศึกษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑. มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”. วารสารพุทธศาสน์ศึกษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑. มกราคม-เมษายน ๒๕๔๕.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. “เศรษฐศาสตร์กับความอยู่ดีมีสุข”. นสพ. มติชนรายวัน. ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๘.

รินธรรม อโศกตระกูล. การใช้หลักพุทธศาสนาในการปกครองชุมชนสันติอโศก. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๓.

ศิริชัย พิสาขัย และคณะ. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของผลิตภัณฑ์สมุนไพร มูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี. รายงานการวิจัยการสัมมนาเชิงปฏิบัติการว่าด้วยการจัดการภาครัฐและเอกชน. คณะรัฐประศาสนศาสตร์. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๓.

บทสัมภาษณ์สมณะโพธิรักษ์. “การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีศึกษา บริษัทพลังบุญ”. สารอโศก, กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘.

สุภาวดี นัมคณิสร์. “ธุรกิจกับพุทธจริยศาสตร์” วารสารพุทธศาสน์ศึกษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๓๕.

สุวิดา แสงสีหนาท. ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญาพุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย. ดุษฎีนิพนธ์. วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. พ.ศ. ๒๕๔๕.

อภัยภูเบศรสาร. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๓.

อภัยภูเบศรสาร. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒๐ ประจำเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๘.

อภัยภูเบศรสาร. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓๕ ประจำเดือน พฤษภาคม ๒๕๔๕.

อภัยภูเบศรสาร. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓๗ ประจำเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๕.

อภัยภูเบศรสาร. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕.

อภัยภูเบศรสาร. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔๑ ประจำเดือนมกราคม ๒๕๔๐.

อภินันท์ บุญเรืองพะเนา. จุดประกาย. กรุงเทพฯธุรกิจ. ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๓.

(๓) อินเทอร์เน็ต

ผู้จัดการออนไลน์. ๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. <<http://www.nationalhealth.or.th>>

๒. ภาษาอังกฤษ :

(๑) หนังสือ

Baumann, Martin. “Work as Dharma Practice : Right Livelihood Cooperatives of the FWBO”
Engaged Buddhism in the West. edited by Christopher Queen. Boston : Wisdom
Publications, 2000.

Bollier, David. **Aiming Higher.** New York : American Management Association, 1996.

Brown, Noel. Quiblier, Pierre. **Ethics & Agenda 21 Moral Implications of a Global
Consensus.** New York : United Nations Environment Programme, 1994.

Collins, James. Porras, Jerry . **Built To Last.** London : Random House Business Books, 2000.

Hartman, Laura. **Perspective in Business Ethics.** International edition. Chicago : McGraw-Hill,
1998.

Henning, Daniel. **Buddhism and Deep Ecology.** 2002.

Kaye, Les. **Zen at Work.** New York : Three Rivers Press, 1996.

Keown, Damien. **Contemporary Buddhist Ethics.** Surrey : Curzon Press, 2000.

Kotler, Philip. Lee, Nancy. **Corporate Social Responsibility.** Hoboken : John Wiley & Sons,
Inc., 2005.

Low, Albert . **Zen and Creative Management.** Rutland : Charles E. Tuttle Company, 1992.

Quelch, Smith. **Ethics in Marketing.** Sydney : Richard Irwin Inc., 1993.

United Nations Development Program (UNDP). **Human Development Report 1996**. New York : Oxford University Press, 1996.

Human Development Report 1999. New York : Oxford University Press, 1999.

Weiss, Joseph. **Business Ethics : A Stakeholder and Issue Management Approach**. Fourth edition. Singapore : Thomson South-Western, 2006.

Wickramasinghe, J.W. **People Friendly Economic Development : An Introduction to Buddhist Theory of Development Economics**. Colombo : Dharmavijaya Foundation, 2000.

(๒) บทความ/วิทยานิพนธ์

Baumann, Martin. “Working in the Right Spirit : The Application of the Buddhist Right Livelihood in the Friends of the Western Buddhist Order”. **Journal of Buddhist Ethics**. Vol 5, 1998.

Cash, Karen; Gray, George. “A framework for accommodating religion and spirituality in the workplace”. **The Academy of Management Executive**. 14, 3, 2000.

Cavannagh, Gerald. “Spirituality for managers : context and critique”. **Journal of Organizational Change Management**. Vol. 12, Iss. 3, 1999.

Cavanagh, Gerald; Bandsuch, Mark. “Virtue as a benchmark for spirituality in business”. **Journal of Business Ethics**. 38, 2002.

Cox, Pamela. “The Meaning of Work : Studs Terkel’s Working as a Teaching Tool”. **Journal of Management Education**. December 2004

Dehler, Gordon; Welsh, Ann. “Spirituality and organizational transformation : implications for the new management paradigm”. **Journal of Managerial Psychology**. Vol. 9, Iss. 6, 1994.

Gellerman, Saul W. “Why good managers make bad ethical choices”. **Harvard Business Review**. July-August 1986.

- Gould, Stephen. “The Buddhist Perspective on Business Ethics : Experiential Exercises for Exploration and Practice”, **Journal Of Business Ethics**. Vol. 14, 1995.
- Kruger, Mark; Hanson, Bruce. “A value-based paradigm for creating truly healthy organizations”. **Journal of Organizational Change Management**. Vol. 12, No. 4, 1999.
- Sangharakshita. **Right Livelihood**. Seminar held with the Windhorse Trading Chapter at Cross House. Titchwell, Norfolk, 1993.
- Sangharakshita. **Lecture 30 : The Pattern of Buddhist Life and Work**.
- Sanggharakshita. **Lecture 51 : The Ideal Society – Right Livelihood**.
- Sangharaksita. **Lecture 129 : Buddhist Economics**.
- Sangharaksita. **Lecture 172 : The Five Pillars of the FWBO**.
- Sergent, Trevor. “Toward Integration in Applied Business Ethics : The Contribution of Humanistic Psychology”. **Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies**. Vol. 11, No.1, 2006.
- Supaporn Pitiporn. **Consumerism and Herbal Product Consumption : A Case Study of Abhaibhubejhr Herbal Products**. Dissertation for Degree of Doctor of Philosophy. Medical and Health Social Sciences. Faculty of Graduate Studies. Mahidol University, 2004.
- Wagner-Marsh, Fraya; Conley, James. “The fourth wave : the spiritually-based firm”. **Journal of Organizational Change Management**. Vol. 12, No. 4, 1999.
- Zemke, Ron . “The Call of Community”, **Training**. March 1996.

(๓) อินเทอร์เน็ต

Magdoff, Harry. **“The Meaning of Work : A Marxist Perspective”**. Monthly Review. October 2006. Volume 58 Number 5. <<http://www.monthlyreview.org/1006hmagdoff.htm>>

Sangharakshita. <<http://www.fwbo.org>>.

Sangharakshita. **“The Six Distinctive Emphases of the FWBO”**.

<<http://www.fwbo.org/sangharakshita/sixdistinctiveemphases.html>>

Thich Nhat Hanh, **“Five Mindfulness Trainings”**,

<www.plumvillage.org/HTML/practice/html/5_mindfulness_trainings.htm>

ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

<<http://www.abhaiherb.com/html/organic.html>>

<<http://www.evolutiongifts.co.uk/ethical.html>>

Body Wise. **“Natural Health Therapies in the heart of Manchester city centre”**

<<http://www.bodywisenaturalhealth.co.uk/>>

Friends Organic Natural Health Natural Remedy. **“About us”**

<<http://www.friendsorganic.co.uk/about.html>>

FWBO. **“Getting Money in Perspective”**.

<http://www.fwbo.org/articles/money_in_perspective.html>

Social Action. <<http://www.fwbo.org/fwbo/socialaction.html>>

Sustainable Development Commission. <<http://sdcommission.org.uk>>.

Team Building, Stress Management and Meditation.

<<http://www.wellbeingandmeditation.org.uk>>.

Tipu's. **“About Tipu's / Tipu's Tiger”**. <<http://www.tiputiger.com/about-us.htm>>

Triodos Bank. **“Partnerships”**.

<http://www.triodos.co.uk/uk/about_triodos/partnerships/?lang=>>.

Windhorse Books. “**Windhorse Books: who we are!**”.

<<http://www.windhorse.com.au/contact.htm>>.

Windhorse Books. “**Ethics**”. <<http://www.windhorse.biz/ethics.html>>.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นายศักดิ์ชัย อนันต์ศรีชัย

วัน เดือน ปีเกิด

๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

สถานที่ติดต่อ

๗๗๑/๗-๘ ถนนประชาราษฎร์บำเพ็ญ

อำเภอห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐

โทร. ๐-๒๖๕๐-๖๕๒๓, ๐-๑๘๓๖-๕๘๒๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๑

พธ.ค. (พระพุทธศาสนา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๓๕

M.B.A. สถาบันศศินทร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๓๖

M.A. (Theatre Studies), University of New South
Wales, Sydney, Australia.

พ.ศ. ๒๕๓๔

B.A. (Advertising), San Jose State University
California, USA.

Great Distinction Honour Degree (เกียรตินิยมอันดับ ๑)

ประวัติการทำงานโดยสังเขป

พ.ศ. ๒๕๕๐

โปรดิวเซอร์นิทรรศการวิสาขบูชาของ มจร. ณ สหประชาชาติ

พ.ศ. ๒๕๔๕

ผู้อำนวยการโครงการ วิสาขบูชา ๒๕๔๕ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๔๘

ผู้จัดการฝ่ายกิจกรรมพิเศษของกองประกวดนางงามจักรวาล

พ.ศ. ๒๕๔๗

โปรดิวเซอร์งานเปิดตัวโครงการกรุงเทพเมืองแฟชั่น

พ.ศ. ๒๕๔๖-๔๗

ผู้จัดการอาวุโสฝ่ายผลิต บริษัทจีเอ็มเอ็ม โมชั่นพิกเจอร์ จำกัด

พ.ศ. ๒๕๔๔-๔๕

ครีเอทีฟโปรดิวเซอร์ ฝ่ายละคร บริษัท เจ เอส แอล จำกัด

พ.ศ. ๒๕๔๓

ไลน์โปรดิวเซอร์ พิธีเปิดและปิดการแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์
ครั้งที่ ๑๔